

**300 de ani de la colonizarea șvabilor dunăreni în
comitatul Satu Mare**

Acest volum este tipărit cu sprijinul finanțial al Guvernului României,
Departamentul de Relații Interetnice.

Acest volum cuprinde comunicările prezentate în cadrul simpozionului științific
internațional *"300 de ani de la colonizarea șvabilor dunăreni în comitatul Satu
Mare"*, mai 2012.

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor și formulărilor revine, în
exclusivitate, autorilor.

Muzeul Județean Satu Mare
Forumul Democrat al Germanilor din Județul Satu Mare

**300 de ani de la colonizarea șvabilor dunăreni
în comitatul Satu Mare**

Coordonator
Paula Virag

**Editura Muzeului Sătmărean
Satu Mare
2012**

ISBN: 978-973-1843-62-9

Cuvânt înainte

*"Sed et communi bono"
"și pentru binele obștii"*

Cu aceste cuvinte încheia contele Alexander Károlyi cu 300 de ani în urma intenția și planurile sale privind aducerea în comitatul Satmarului a colonistilor germani.

De la începutul marii acțiuni de colonizare au trecut 300 de ani și noi ne găsim în anul jubiliar 2012.

În general, este cunoscut faptul că imigrarea șvabilor veniți din regiunea Oberschwaben (Germania) a durat un secol întreg. Până la încheierea acțiunii din 1815, au fost colonizate în 32 de localități peste 2.100 de familii șvăbesti. Ei au fost exclusiv țărani și meșteșugari șabi romano-catolici, cu care contele a intenționat pe lângă asigurarea forței de muncă pentru moșile lui și întărirea religiei romano-catolice din aceasta regiune.

Despre istoria mișcată, de multe ori zbuciumată a acestui grup etnic începând cu colonizarea lui și până după cotitura din decembrie 1989, au apărut de-a lungul secolului al XX-lea multe documente importante (cărți, studii, articole etc.), dar trecutul, soarta înaintașilor, problema provenienței și originii etnice a fost subiect tabu multă vreme pentru urmași, căci marea majoritate a șvabilor n-a avut, în special de-a lungul secolelor XIX-XX acces la propria istorie.

Mulțumită Asociației Șvabilor Sătmăreni din Germania, a colaborării fructuoase și îndelungate a Forumului Democrat German, organizația județeană Satu Mare, cu Muzeul Județean Satu Mare, prin cercetările vaste și de natură diferită despre șvabii sătmăreni, în colaborare cu instituții din țară și de pește hotare, au fost umplute multe goluri în cunoștințele de până atunci în acest domeniu, prin apariția de studii și cărți despre rezultatele cercetărilor, dar și prin sesiuni științifice, prelegeri, simpozioane, expoziții etc. La aceasta au contribuit în mare măsură și importantele manifestări de natură științifică și culturală din ultimii 22 ani și, mai ales, cele organizate în acest an: Zilele Culturale Germane Sătmărene și Schwabentreffen - marea sărbătoare jubiliară a colonizării, din 18–20 mai 2012 la Satu Mare și Carei, dar și în alte localități ale județului cu populație germană.

Îmi exprim mulțumirea noastră profundă față de Muzeul Județean Satu Mare, colectivului de muncă al acestuia, pentru apariția acestei publicații cu ocazia anului jubilar al șvabilor sătmăreni, exprimându-mi convingerea că ea va fi bine primită atât de apartinătorii etniei germane cât și de toți aceia care sunt interesați în cunoașterea mai temeinică a istoriei și problemelor unui grup etnic cu care conviețuiesc și vor conviețui încă multă vreme pe meleagurile sătmărene.

Johann Forstenheizler,

Președintele Forumul Democrat al Germanilor din România, organizația județeană Satu Mare și a Transilvania de Nord

Vorwort

“Sed et communi bono“
Zum allgemeinen Wohl

Mit diesen Worten begründete vor 300 Jahren Graf Alexander Károlyi seine Absicht und seine Pläne betreffs der Ansiedlung deutscher Kolonisten im Komitat Sathmar.

Das sollte heißen, dass diese Ansiedlung nicht bloß seinen eigenen Interessen, sondern dem allgemeinen Wohl dienen sollte.

Seit dem Beginn der großen Siedlungsaktion vergingen drei Jahrhunderte und wir befinden uns im Jubiläumsjahr 2012.

Bekanntlich dauerte die große Ansiedlung, der hauptsächlich aus Oberschwaben (Deutschland) kommenden Schwaben, ein ganzes Jahrhundert. Bis zum Ende der Einwanderung, etwa um 1815, wurden 32 Ortschaften des Komitats Sathmar, mit über 2.100 schwäbischen Familien besiedelt. Es waren römisch-katholisch schwäbische Bauern und Handwerker, mit denen der Graf, neben der Sicherung der Arbeitskräfte für seine Güter, auch die römisch-katholische Religion stärken wollte.

Über die wechselvolle Geschichte der Volksgruppe von der Ansiedlung bis zur Wende im Dezember 1989 erschienen im Laufe des 20. Jahrhunderts zahlreiche wertvolle schriftliche Dokumente (Bücher, Studien, Artikel). Für die Nachfahren, blieb die Vergangenheit, das Schicksal ihrer Vorfahren, das Problem der Herkunft und Abstammung lange Zeit tabu, denn die überwiegende Mehrheit der Schwaben hatte insbesondere im 19. und 20. Jahrhundert kaum Zugang zur eigenen Geschichte.

Dank der Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in Deutschland - ihrer engen Zusammenarbeit mit dem Demokratischen Forum der Deutschen Kreis Sathmar und Region Nordsiebenbürgen, mit dem Kreismuseum Sathmar, sowie durch Forschungen verschiedenster Natur über die Sathmarschwaben in Zusammenarbeit mit in- und ausländischen Institutionen - wurden in den Jahren nach der Wende viele Lücken in den Kenntnissen über die Vergangenheit durch die in diesem Bereich veröffentlichte wissenschaftliche Studien, Bücher, Artikel, wie auch durch die wissenschaftlichen Tagungen, Ausstellungen, Vorträge und Symposien gefüllt. Dazu trugen und tragen auch weiterhin die im Laufe des Jubiläumsjahres organisierten Veranstaltungen wissenschaftlicher und kultureller Natur - wie die Sathmarer Deutschen Kulturtage, die große Jubiläumsfeier vom 20. Mai in Großkarol und auch andere Feierlichkeiten und Veranstaltungen, die in verschiedenen Ortschaften des Kreises Sathmar mit schwäbischer Bevölkerung stattfanden - bei.

Im Namen des Demokratischen Forums der Deutschen Kreis Sathmar und Nordsiebenbürgen bringe ich unseren aufrichtigen Dank gegenüber dem Kreismuseum Sathmar und seinem engagierten Arbeits- und Mitarbeiterteam, für das besondere Interesse an dem Schicksal und der Zukunft der Sathmarschwaben zum Ausdruck. Diese wertvolle Veröffentlichung, anlässlich des großen Jubiläumsjahres der Sathmarschwaben, wird nicht nur für uns Schwaben, sondern auch für all jene, die an dem Kennenlernen der Volksgruppe, ihrer Kultur, Vergangenheit und Gegenwart, interessiert sind, zugute kommen.

Johann Forstenheizler,

Vorsitzender des Demokratischen Forums der Deutschen in Rumänien, Kreis Sathmar und Region Nordsiebenbürgen

CUPRINS

<p>KERESKÉNYI Sándor Cavalerul rătăcitor ca artizan al pripășirii. Narativa genealogică a unui nobil declasat de la începutul secolului al XVIII-lea <i>Der herumschweifende Ritter als Heimatgeber. Die genealogische Narrative eines deklassierten Nobels am Anfang des 18. Jahrhunderts</i> (Zusammenfassung)</p> <p>Paula VIRAG Şvabii sătmăreni la sfârşitul secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea. Evoluției demografică și structuri familiale <i>Die Sathmarer Schwaben am Ende des 19.-Anfang des 20. Jahrhunderts. Demografische Entwicklung und familiale Strukturen</i> (Zusammenfassung)</p> <p>Vendelin Francisc GLAZER Rolul şcolii şi al bisericii romano-catolice în promovarea şi perpetuarea valorilor şi obiceiurilor svăbeşti din tiream, judeţul Satu Mare <i>Die Rolle der Schule und der Römisch-Katholischen Kirche in der Förderung und Weiterführung der schwäbischen Werte und Bräuche in Tiream, Kreis Satu Mare (Zusammenfassung)</i></p> <p>SÁRÁNDI Tamás A visszanémetesítés tétje: anyanyelvi oktatás kérdése a szatmári sváboknál az 1930-as években <i>Der Einsatz der Regermanisierung: Ausbildung in der eigenen Muttersprache der Sathmarer Schwaben (Zusammenfassung)</i></p> <p>MARCHUT Réka A Volksbund tevékenysége a szatmári svábok körében (1940-1944) <i>Die Tätigkeit des Volksbunds bei den Sathmarer Schwaben (1940-1944)</i> (Zusammenfassung)</p> <p>Claudiu PORUMBĂCEAN Reîntoarcerea șvabilor sătmăreni din plasa Ardud deportați în Uniunea Sovietică (1948 - 1949) <i>Die Rückkehr der in die Sowjetunion Deportierten sathmarer Schwaben des Erdeeder Bezirks (Zusammenfassung)</i></p> <p>BURA László A Háznevek A megkülönböztetés sajátos formája <i>Die Hausnamen-eine besondere modalität der differenzierung</i> (Zusammenfassung)</p> <p>SZILÁGYI Levente Határnarratívák Csanáloson és Vállalon <i>Die Grenze in den Erzählungen der Bewohner von Urziceni und Vállj</i> (Zusammenfassung)</p> <p>Camelia BURGHELE Identitatea grupului minoritar și memoria culturală. Cazul comunităților interetnice (repere teoretice) <i>Die minderheitliche Gruppenidentität und das kulturelle Gedächtnis. Der Fall der interethnischen Gemeinschaften (theoretische Stützpunkte)</i> (Zusammenfassung)</p> <p>Cornel GRAD, Ottmar TRAŞCĂ</p>	<p style="text-align: right;">9</p> <p style="text-align: right;">16</p> <p style="text-align: right;">17</p> <p style="text-align: right;">24</p> <p style="text-align: right;">25</p> <p style="text-align: right;">30</p> <p style="text-align: right;">37</p> <p style="text-align: right;">52</p> <p style="text-align: right;">55</p> <p style="text-align: right;">62</p> <p style="text-align: right;">65</p> <p style="text-align: right;">83</p> <p style="text-align: right;">113</p> <p style="text-align: right;">118</p> <p style="text-align: right;">119</p> <p style="text-align: right;">140</p> <p style="text-align: right;">141</p> <p style="text-align: right;">147</p>
--	--

Situăția comunităților șvabești din județul Sălaj - oglindită în monografiile locale, redactate în perioada interbelică	149
<i>Die Lage der schwäbischen Gemeinden des Kreises Sălaj wiedergespiegelt in lokalgeschichtlichen Monographien aus der Zwischenkriegszeit (Zusammenfassung)</i>	185
Ioan TRAIA	
Colonizarea șvabilor în Banat	189
<i>Ansiedlung der banater schwaben (Zusammenfassung)</i>	203
Claudia M. BONȚA	
Așezări germane din Transilvania în grafică de secol XIX	209
<i>Siebenbürgisch-Deutsche Siedlungen in Grafiken des 19. Jahrhunderts (Zusammenfassung)</i>	215

**Cavalerul rătăcitor ca artizan al pripășirii
Narativa genealogică a unui nobil declasat de la începutul
secolului al XVIII-lea**

KERESKÉNYI Sándor

Cuvinte cheie: colonizare, genealogie, narativă, străinul perfect, șvabii

Putem noi oare astăzi continua să organizăm mulțimea narativelor care ne vin din lume, aşezându-le sub ideea unei istorii universale ale umanității? Eventual invers, nici nu se cuvine să acordăm genului narativ un privilegiu absolut față de celelalte genuri de discurs în analiza fenomenelor istorice? O fi existând și un fel de *tertium datur* oarecum îndoelnic, recunoașterea, cu franchețea silită și stângace a invinsului, că dacă lumea interacțiunilor sociale este declarată *ab ovo* istorică, este pentru că înțelegem să o tratăm în mod narativ.

Narativa genealogică a unui nobil, al celui declasat, mai ales, își are menirea, desigur, de a legitima, într-un sens strict politico-ontologic, coabitarea subiectului creator și colportor de povestiri existențiale cu așa-zisa istorie obiectivă. Acest subiect, încredințat de nobilitatea sa înnăscută, „ca un înger decăzut din cer pe un pământ dușmănos și sinistru” (Goethe), simțindu-se izolat și neajutorat, știindu-se nevoie să întreprindă diferite activități înjosoatoare și chiar compromițătoare pentru statusul său anterior, își etalează un șirag de episteme cu o finalitate axiologică ca să ajungă la concluzia mult dorită, dovedirea unei obârșii compătimitoare și asiguratoare, totodată, de onorurile și privilegiile mult râvnite.

Nobilul declasat poate să ne apară, prin preliplurile sale vădit acaparatoare de diferite demnități de mâna a doua, un personaj ridicol sau cel puținizar sau dubios. Tragic rămâne însă faptul că felul lui de a fi pune veșnic la îndoială folosirea corectă a conceptului de nobilitate însuși, nemaivorbind acum despre justitia unei contextualizări etico-sociale a expresiei de noblețe.

Narativa genealogică face posibilă însă chiar și pentru naratorul fatalmente încurcat de ițele realității cotidiene considerate josnice să viseze la festinul nobiliar și astfel menținerea speranței unei escapade în lumea feerică a culturii și cultelor seculare, a riturilor feudale, fiind un *imixtio manum* și în sens figurat, o îmbrățișare salvatoare a unei colectivități cu o menire socială înaltă¹. Înălțarea individului prin narativa sa genealogică dintre cei tolerați în ciuda imperfecțiunii lor congenitale în sfera celor excelenți și meritoși prin bunăvoița soartii face ca această încercare a subiectivității să fie tentantă și astăzi, când farmecele de odinoară a statusului social indisolubil legat de feudalismul timpuriu s-au apus de mult.

După antropologi, omul de astăzi se caracterizează prin două sentimente hotărătoare: angoasa și disimularea. Istoricul francez Jean Delumeau scrie, că omul secolelor al XVII - XVIII-lea era încredințat de realitatea copleșitoare a nefericirii de o necesitate firească și logică, izvorată din esența unei fintări pătimășe și credea totodată într-o resurrecție inevitabilă a Speranței legate de Mântuire. Astfel șvabii de odinoară au nutrit speranța unei evadări providențiale din acolada nefericirii veșnice și a regăsirii unei noi patrii apartinând regimului clement a reparăției dreptății divine.

Desigur, omul acelor vremuri mai credea în minuni. Nu era vorba de o credulitate naivă a prostului, ci despre o mentalitate adânc înrădăcinată într-un spirit moștenit de la precursorii medievali, însipții în realitatea mitică a unei lumi

---

¹ Le Goff, Jacques, *Pentru un alt ev mediu. Meridiane*, București, 1986, p. 191.

segmentate conform amalgamului de superstiții amplasate direct în posteritatea ancadramentului de *modus paganus* sau și mai precis de *more pagano*. Șvabul, acest *homo rusticus*, om dedicat întru totul muncilor câmpenești (penetrat de păgânismul milenar al teutonilor, iubitori de libertate dar, prin socializarea lor creștină, așezați, onești și sărguincioși), într-un mod paradoxal de firesc, este gata totdeauna pentru aventură și sacrificiu.

Oare, cum se descurcă cu el un adevărat aventurier, un mercenar de conjunctură², un *soldier of fortune*, un individ pentru care aventura a rămas singura soluție de rezolvare a problemelor vitale ale existenței sale personale, ale legăturilor sale organice cu colectivitatea sa etnică?

Mitul străinului perfect

János Kereskényi (1680–1736), un nobil cu o avere neînsemnată de la începutul secolului al XIX-lea, era și el un credincios nefericit. Fiul al unui tată de familie devenit din ce în ce mai sărac pe parcursul vietii sale și tot mai șovăielnic din punctul de vedere al convingerilor sale politice, nefiind în stare să fie el însuși un vrednic inițiator al unor întreprinderi personale de succes, Tânărul nobil credea cu tărie că conduceând pe primii coloniști șvabi spre noua lor patrie, face un bine tuturor: nobilimii maghiare, șvabilor, dar mai ales persoanei sale atât de dornică de o afirmație rapidă și definitivă. Apucându-se de meseria de călăuză oarecum și întrucâtva împotriva firii sale sedentare, riscându-și o mare parte a micii sale averi, dar folosindu-se din plin de neîndemânarea confrăților săi sătmăreni, el reușește să-și facă o carieră demnă de invidiat pe niște meleaguri străine, departe de pământul natal al ținuturilor de nord ale fostei Ungarie regale, astăzi aparținând Slovaciei.

Kereskényi s-a dovedit a fi chiar „străinul perfect” (Edoardo Grendi) în tot timpul acestor ostilități. Executând un ordin pe care nu l-ar fi executat nici cel mai mic și cel mai sărac nobil sătmărean de conștiință patriotică și de confesiune calvinistă (cam unul și același lucru în Sătmarul acelor vremuri de după un război civil devastator), acest cavaler rătăcitor a devenit un artizan al pripășirii șvabilor colonizați. De unde deducea el totuși că are anumită misiune? Că este binefăcătorul unui însemnat grup de străini, pentru care el era un simplu Ausländer? De unde îi venea ideea că bieții șvabi catolici vor mărșălu sprijinirea veșnică, oferită de niște ținuturi pustiute de războiul civil și de epidemii, unde acei oameni care au rămas fideli meleagurilor natale aparțin unei confesiuni dușmănoase catolicismului?

Conceptul „străinului perfect” tematizează aceea tendință a socialului prin care este articulată o intenție de socializare exhaustivă a actanților din spațiul mobilității sociale. Acest concept contextualizează, totodată, și dorința subiectului instrumentalizat de a da un înțeles pentru individual. Conform lui Grendi, trebuie subliniat cu tărie că dacă conceptul apare, pe de o parte, ca un element al discursului totalizator al puterii politice instituționalizate, atunci, pe de altă parte, în structura abisală a lui este prezentă și o „tăcere activă” a individului.

János Kereskényi mărturisea contelui Sandor Károlyi că se simte profund onorat și va îndeplini cu sfîrșenie cele făgăduite, executând întocmai ordinile primite de la bunul său senior care, zice-se, „le servește pe tavă bucuria de a trăi unor semeni necăjiți și sufletul prigonit.” Conte, un realist înnăscut și bănuitor din fire, scria foarte precaut soției sale, (o catolică cu înclinații uneori prea umanitariste, cel puțin pentru un soț atât de grijilu cum era temutul om de arme) că Kereskényi „deși este un omabil și temerar, trebuie tot timpul controlat și urmărit, fiind un

---

² Grendi, Eduardo: I Balbi, *Una famiglia genovese fra Spagna e Imperio*. Einaudi, Torino, 1997, p. 152.

minciros notoriu, acoperind cu vorbe goale lenea sa proprie și gesturile sale necugetate³.

Narativa genealogică

Ceea ce numim îndeobște istorie nu este în raport cu realitatea decât o naratiune simplificată, dramatizată și investită cu sens. Ea filtrează trecutul, îl adaptează și îl deformează, trecându-l prin sita imaginariului și stocurându-l în sensul ideologilor prezentului. (Lucian Boia) Despre condiția narrativei genealogice – ancorată adânc în stâncile unor țăruri îndepărtate a unei țări de mult necunoscute, străine-nobilul declasat și-a propus să deslușească numai acele reguli potrivit căror se petreceea deplasarea dinspre real spre imaginari. Multitudinea de evenimente, imagini și valori în conștiința sa a devenit unică istorie adevărată – o istorie a „nostalgiei pervazive”⁴.

János Kereskényi era posedat de conștiința genealogică al unui *noble countryman*⁵ - din rândurile acestora erau racolați în acele timpuri acei aventurieri care niciodată n-au cucerit să-și înceerce norocul în toiu unor întâmplări haotice, reordonate după regulile sadice ale războaielor de mercenari. Fiind un adevărat „soldier of fortune”, fiul unui tată copleșit de evenimentele politice petrecute în nord-vestul fostului regat ungar, János era nevoie să-și părăsească domeniile familiei. Zdruncinat de o dragoste neîmpărtășită, neavând la îndemână nici o dotă și văzând atitudinea ezitantă a tatălui-care și-a început cariera militară în slujba împăratului, terminând-o sub tutela lui Francisc Rákóczi al II-lea – a hotărât să-și croiască un drum spre glorie printr-un atașament, șovăielnic, dar plin de precauțiunile mediocrității, legat de partea învingătorului, căruia i-a putut oferi numai o povestioară împăunată a familiei sale.

Cândva, la începutul anilor 1200, un meșteșugar comerciant de origine valonă (Maître Pierre) din îndepărtatul orașel Verviers (Belgia) a venit în Ungaria regilor arpadieni și a servit ani de-a rândul în castelele domeniilor regale. Conform testamentului unui nepot de-al său, Tiborc, datat din 1289, avuțiile sale erau păstrate într-un cufăr mare, închis cu lacăt, a cărui cheie o purtase, chiar și pe patul morții, la cincătoare.

Tiborc, bucurându-se de sprijinul regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, era deja latifundiar, iar fiili săi făceau parte din nobilimea maghiară din nordul regalității, având diferite domenii în comitatele Bars, Hont și Nyitra. Orbán Kereskényi era deja notar șef al comitatului Nyitra, servind un timp și ca judecător regal la curtea lui Ferdinand al II-lea, având totodată relații bune și cu Kristóf Báthori, principalele Transilvaniei. Fiul său, György, a parcurs o carieră demnă de atenția istoricilor care vor să dezlegă misterele psihopatologice ale personalităților de tip voluntarist. Acest om prea puțin scrupulos (escroc minciinos și ucigaș de meserie), timp de 20 de ani era și consilierul juridic (firește, sperjur și perfid) al „vrăjitoarei” Erzsébet Báthori, pe care a trădat-o în cele din urmă fără prea multe remușcări, trecând de partea guvernatorului de fire machiavelică, Imre Thurzó, și, astfel, a contribuit din plin la

³ Vonház István, *A szatmármegyei német telepítés*, Palatino, Cluj Napoca, 1997, p. 254-261, 284.

⁴ ”Rebellion against inherited tradition has given rise to the modern cultur of preservation and pervasive nostalgia (...) The past has ceased to be a sanction for inherited power or privilege, as a focus of personal and national identity and as a bulwark against massive and distressing change it remains as potent a force as ever in human affairs.” Lowenthal, 257.

⁵ Acest tip al nobilimii de țară este folosit la Nagy și Szluha în poziționarea socială a familiei Kereskényi în contextul secolelor XVII – XIX.; Nagy, 279., Szluha, 358.

falsificarea unor documente cheie folosite în cursul procesului intentat de Habsburgi împotriva contesei, în special, și a familiei Báthori, în general.

Această poziționare a familiei de partea Habsburgică nu putea fi de lungă durată. Gáspár Kereskényi, majordomul cetății principale de la Sárospatak, aruncându-se întrucâtva neatent în vâltoarea mișcărilor nobiliare anti-habsburgice, în cursul anului 1672 a fost executat datorită participării sale la complotul urzit împotriva Imperiului de familiile nobiliare Frangepán, Nádasdy, Rákóczi și Wesselényi. Astfel, ajungem la János Kereskényi senior (1647–1710), care a fost de mai multe ori majordomul cetății din Léva (Levice, Slovacia), și, îndeplinind această funcție, și-a declarat fidelitatea de-a rândul principelui transilvănean Mihály Apafi, împăratului Leopold I sau rebelului Francisc Rákóczi al II-lea. Deși și-a dat toată silința, luptând vîtejește la Érsekújvár (Nove Zamky, Slovacia), asediul căreia fiind una din evenimentele cheie ale războiului curuțo-lobonț, n-a reușit să-și îmbunătățească situația materială⁶.

Mai trebuie precizat că în cursul războiului civil curuțo-lobonț Farkas Kereskényi și László Kereskényi, verii lui János au servit ca ofițeri în rândurile curuților⁷, participând la campaniile curuțe din Nord - Vestul Ungariei și săvârșind nenumărate fapte de arme, în urma căror au fost decorați de mai multe ori, primul obținând rangul de căpitan al cavaleriei (conducând însă în majoritatea cazurilor niște pedeștri înaarmați cu furci și coase), iar al doilea devenind colonel, îndeplinind și diferite misiuni de diplomație militară ca bun cunoșător al limbii și culturii germane.

Comparându-se cu aceștia, János Kereskényi junior, la vîrstă sa de 31 de ani (implinîți în timpul tratativelor premergătoare Păcii de la Satu Mare), se putea considera un om de fără căpătăi, un fel de perdant al „luptelor frătești” pentru redistribuirea unor privilegii nobiliare⁸. Pus pe fugă și din cauza unor probleme legate de viața sa privată, tăgăduind pe deplin obârșia sa germano-latiană, nemaivorbind deloc despre legăturile intime slave ale familiei sale, János Kereskényi s-a prezentat în fața proaspătului conte Sándor Károlyi ca un patriot vrednic de admirărie, care cu ani în urmă ar fi prevăzut caracterul naiv, neavenit ba chiar și sfârșitul catastrofal al campaniilor curuțe, dirijate cu un elan utopist de Francisc Rákóczi al II-lea. Toate acestea au fost confirmate cu ajutorul unei scrisori de referință, întocmită în mare grabă de László Kereskényi, care făcând oarecum haz de necaz, l-a caracterizat pe János junior drept clarvăzător, înzestrând-ul cu niște calități aproape supranaturale. Fostul colonel și diplomat, care, de altfel, cunoștea foarte bine realitățile strategice și dedesubturile lor, n-a cucerit să facă niște referiri vagi la unele presimțiri sumbre ale lui János, care pe parcursul războiului civil au devenit de-a rândul niște fapte adevarăte și mai sinistre.

Putem imagina foarte lesne, cum ce fel de sentimente l-au copleșit pe cel adresat, cunoscându-i foarte bine îndeletnicirile expeditorului. Contele Károlyi, deja un *vieux routier* într-ale politiciei, magistru de minciuni bine chibzuite și rostite la timpul potrivit, imediat și-a dat seama de situația neajutorată a cavalerului rătăcitor, și, fără a sta prea mult pe gânduri, și-a înghebat imediat niște planuri de folosire a unui străin ambițios, dornic să se distingă din masa amorfă a muritorilor de rând, neavând însă nicio posibilitate de a-și selecta mijloacele parvenirii sale.

János Kereskényi, la rândul lui, știind foarte bine că se află în fața unui senior de mare autoritate, dar totodată perfid și viclean, temerar până la nesăbuință, însă

⁶ Kereskényi Dávid, *A Kereskényi család története*, 2011. (kézirat), p. 89.

⁷ Heckenast Gusztáv, *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Akadémiai*, Budapest, 2005, p. 142-143.

⁸ Kereskényi, *Op. cit.* p. 91.

destul de rațional în organizarea acțiunilor sale, a încercat să facă o figură frumoasă de la bun început. Dornic să se revanșeze pe plan sentimental, dar și ca un fost ofițer de *second ordre*, era gata să dea dovedă de niște facultăți și merite extraordinare (fie ele în realitate cu totul inexistente), devenind un abil și totodată un servil *factotum* pentru un senior cutezător, pentru un om de ispravă, tenace dar lipsit de scrupule.

Colonizarea: de la idei la fapte

Istoria ne oferă cu generozitate tot ce îi cerem: justificări, legitimare, modele pentru individ și colectivitate. Ea este prin excelență, cum bine se știe, sau cum credem că știm, învățătoare a vieții, *magistra vitae*. Dacă antichitatea nu putea trăi fără mituri fondatoare și lungi narative genealogice, atunci sub egida unei modernități, bazate pe disoluția relațiilor feudale, se proliferează un raționalism atotcuprinzător (pretinzând a fi precursorul iluminismului, dar în realitate fiind numai expresia unei minti științifice strălucite, însă prihănite de experiența lugubră a joscniei realităților cotidiene, ca în cazul foarte grăitor al lui Galileo Galilei), pragmatic, de un voluntarism cinic și agresiv, pentru care narativa genealogică, cândva sacralizatoare, devine ceva profan și utilitar. Această narativă, devenind un pretext pentru uzurparea privilegiilor, în relația Károlyi-Kereskényi nu este altceva, decât o simplă unealtă, folosită în comun de senior și subaltern, pentru dobândirea unor obiecte demult râvnite de niște caractere dubioase, hotărâte să învingă orice le stă în preajmă.

Sándor Károlyi, mai întâi un persecutor vajnic al țărănimii și micii nobilimii protestante, apoi răzvrătit împotriva împăratului, în primii ani ai războiului civil apare deja ca un aliat de nădejde al lui Rákóczi. Până la urmă însă îl trădează pe principie și încearcă să-și fundamenteze noua sa carieră (de această dată nu militară, ci politică) prin acest act de un pragmatism real, dar de o moralitate foarte îndoielnică. Fostul comandanță sperjur al curușilor se simte încredințat în vederea săvârșirii unui gest aproape incredibil: schimbarea voit autoritară și silnică a raporturilor etno-confesionale legate de un teritoriu vast al Partiumului, înlesnind astfel pătrunderea ideologiei contrareformiste și, de fapt, filo germane în „inima calvinismului maghiar sătmărean”.

János Kereskényi, acest gentilom fără onoare, avid de o reabilitare rapidă prin asigurarea unor domenii indestulătoare pentru a dobândi măcar un prestigiul de fațadă, îi oferă serviciile contelui cu cea mai mare bucurie. Desigur, contele cu greu ar fi putut găsi pe cineva din rândurile nobilimii din Partiumul acelor vremuri (cu relații foarte organice într-ale calvinismului), care să-i cânte în strună în privința planificării și săvârșirii colonizării șvabilor. Ideea, de altfel, era a camarilei vieneze, mai bine zis, a ministrului de stat și a contelui arhiepiscop Leopold Karl von Kollonitz (Kollonich), care, încă în primii ani ai secolului al XVIII-lea, plănuia deja o mobilizare demografică masivă a maselor catolice spre teritoriile de est al imperiului Habsburgic. Deviza contelui Kollonich „Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam”⁹ corespunde de minune cu tendințele germanizatoare ale unor personalități marcante de la Curte. Singurul impediment rămânea găsirea unor nobili maghiari care să participe la înfăptuirea unor asemenea planuri care, după cele spuse de un observator papal, în privința maghiarilor protestanți era hotărât „vincere in glorium et atteri sordidum arbitrabat”¹⁰.

⁹ Kalmár János, *Kollonich biborus kortársi jellemzése*. In: *Tanulmánykötet a 60 éves Gebei Sándor tiszteletére. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XXXIV. Sectio Historiae*, Eger, 2007, p. 157.

¹⁰ Rákóczi Ferenc, *Emlékíratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig*, Osiris, 2004, p. 187.

În realizarea unor asemenea „victorii glorioase” Sándor Károlyi s-a dovedit a fi un partener de nădejde, cetezător și consecvent-urmărind scopuri personale și interes individuale. Desigur, acestea erau mascate cu fraze catolic-patriotarde și chiar umanitariste, contele devenind astfel și un bun părinte al țărănimii maghiare de pe domeniile sale întinse, totodată un binefăcător al șvabilor care sperau a dobândi niște condiții social-economice mult mai avantajoase decât cele posedate în țara lor de baștină. Sándor Károlyi însă se declara un nobil maghiar solidar cu membrii clasei sociale din care făcea parte, și a cărei parte destul de însemnată se afla deja într-o totală stare de sărăcire în urma războiului.

Un bun catolic maghiar, cum se declara János Kereskényi, se dedicase cu corp și suflet urmăririi scopurilor preconizate de conte. El la rândul său se credea un artizan al pripășirii șvabilor colonizați pe care îi trata în felul lui, deci cu o falsă modestie, sugerând celor din imprejur o atitudine catolic-umanitară, de bunăvoieță grăjulie, dorind să se facă neapărat simpatic mai ales în rândurile mai marilor celor colonizați, și, desigur, în fața preoțimii catolice germane și maghiare. Astfel, János Kereskényi a trecut la o imitare aproape perfectă a atitudinii senioriale, deși având la îndemâna bani foarte puțini, contribuind deseori numai cu vorbe frumoase la ameliorarea stării coloniștilor.

Nu trebuie să se uite, că în rândurile acestora se aflau și câteva minți mai luminate, cu o educație mai aprofundată, cunoșători ai marilor tendințe ideologice ale vremii. Aceștia socoteau cu totul inadecvat atitudinea „umanitaristă” a contelui și ale iscoadelor sale. Dreptul la rezistență față cu suveranul legitim, dar nelegiuț (Hugo Grotius), rezistență față cu usurpatorul (Samuel Pufendorf) erau deja cunoscute, dar în același timp etichetate ca idei protestante. Teoria catolică despre servitutea voluntară (Etienne de la Boetie) sau teoria apărării inocenților și a dreptului la ingerință (Francisco Suarez) erau însă adreseate mai mult élitei culturale, capabilă să mediteze și asupra consecințelor aplicării lor¹¹. Astfel, a rămas ca singur remediu bunăvoieță clericiilor, mai ales a acelora, care erau destul de curajoși să articuleze responsabilitatea morală a părintelui spiritual¹².

Suferința zilnică a coloniștilor a devenit o experiență determinantă pentru călăuză lor.

În aplanarea acestor conflicte uneori trecătoare sau vremelnice, alteori dureros de durabile a jucat un rol important János Kereskényi. Superficialitatea acestui personaj, spiritul său ușuratic s-a transformat treptat într-o specifică capacitate de mediere. Abilitatea medierii între cei suferinți și cei care puteau, într-un fel sau altul, a face ceva pentru ei, a constituit principala preocupare a călăuzei. Astfel, vara anului 1712, drumul lung parcurs cu coloniștii până în Sătmăra devenit pentru el drumul mult aşteptatei autoevaluări corecte și reale.

Ceea ce a fost viața sa anteroară, a pierdut mult din contururile sale apăsător de naturaliste, ba chiar s-a spiritualizat rapid și definitiv. Ceea ce a urmat în schimb, în viitorul apropiat, s-a deschis treptat, dezvelindu-și orizonturile încurajatoare. Imagineal individual al călăuzei s-a ancorat, în sfârșit, în apropierea unor țăruri liniștitioare, iar contesa Károlyi a preluat de la el cu o tandrețe tipic feminină, dar neașteptat de prompt, grijă căutătorilor de nouă cămin și de nouă patrie.

Astfel, pentru János Kerekényi s-au și epuizat binefacerile genealogiei. Subtila țesătură a imaginariului colectiv s-a rupt, iar întreaga-i încărcătură spirituală (registrul funcțional al narativei) s-a revărsat asupra pământului roditor al

¹¹ Senellart, Michel, *Artele guvernării. De la conceptul de regimen medieval la cel de guvernare*, Meridiane, București, 1998, p. 263–268.

¹² Vonház István, *A szatmármegyei német telepítés*, Palatino, Cluj Napoca, 1997, p. 281.

prezentului. În cadrul unui proces de comunicare cu celălalt, arhetipul blestemului s-a convertit în cel de al binecuvântatului, iar *imaginea pribeagului privilegiat* (al "străinului perfect") a devenit o simplă amintire a persoanei conformizate cu ambigua ideologie a acțiunilor sale. Crezând însă că deja și-a ispășit păcatele (chiar și acelea săvârșite de ai lui), cavalerul rătăcitor se afla în plină iluzie. Pe parcursul evenimentelor și-a dobândit, într-adevăr, un anumit sentiment de securitate. Însă ritualurile de deculpabilizare, de reconciliere, protejare și vindecare s-au petrecut numai propriul imaginari, iar realitatea istorică aparținătoare biografiei sale a rămas, în esență, neschimbată¹³.

Relația dintre imaginarul colectiv și cel individual este una complexă¹⁴. Există, desigur, un conflict între încercarea individului de a diminua filele albe ale trecutului personal și memoriei colective, introducând deseori o viziune mitică asupra trecutului. Memoria istorică personificată și memoria colectivă a marilor narative istorice sunt într-un raport de opoziție binară: memoria individuală versus imaginația colectivă. Subiectul istoric încearcă de fiecare dată să influențeze, să fraudeze grosolan sau să manipuleze delicat memoria colectivă-fenomen deloc străin diferitelor contextualizări ale istoriilor etno sau socio-centriste¹⁵.

Bibliografie

- Botond Ágnes, *Pszichohistória*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Delumeau, Jean, *Liniștiți și ocrotiți, Sentimentul de securitate în occidentul de altădată*, vol.I, Polirom, Iași, 2004.
- Grendi, Eduardo; I Balbi, *Una famiglia genovese fra Spagna e Imperio*, Einaudi, Torino, 1997.
- Heckenast Gusztáv, *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?*, Akadémiai, Budapest, 2005.
- Kalmár János, *Kollonich biboros kortársi jellemzése*, în *Tanulmánykötet a 60 éves Gebei Sándor tiszteletére*, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series Tom. XXXIV, Sectio Historiae, Eger, 2007.
- Kereskényi Dávid, *A Kereskényi család története*, 2011. (kézirat).
- Köpeczi Béla (ed.), *Erdély története II. 1606 – 1830*, Akadémiai, Bubapest, 1987.
- Le Goff, Jacques, *Pentru un alt ev mediu*, Meridiane, București, 1986.
- Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- Manent, Pierre: *Originile politiciei moderne*. Nemira, 2000.
- Nagy Iván, *Magyar nemesi családok története és címerei*, Budapest, 1857.
- Rákóczi Ferenc, *Emlékíratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig*, Osiris, 2004.
- Senellart, Michel, *Artele guvernării. De la conceptul de regimen medieval la cel de guvernare*, Meridiane, București, 1998.
- Szluha Balázs, *Nyitra vármegye nemes családai*, Budapest, 2003.
- Vonház István, *A szatmármegyei német telepítés*, Palatino, Cluj Napoca, 1997
- Wellmann Imre, *Erdély népessége és agrárfejlődése (1660 – 1830)*, în Rácz István (ed.), *Tanulmányok Erdély történetéről*, Csokonai, Debrecen 1988.

¹³ Botond Ágnes, *Pszichohistória*, p. 76; Jean Delumeau, *Liniștiți și ocrotiți*, p. 57-69.

¹⁴ Manent, Pierre, *Originile politiciei moderne*, Nemira, 2000, p. 227–244.

¹⁵ Köpeczi Béla (ed.), *Erdély története II. 1606–1830*, Akadémiai, Budapest, 1987, p. 107–118 și Wellmann Imre, *Erdély népessége és agrárfejlődése (1660–1830)*, în Rácz István (ed.), *Tanulmányok Erdély történetéről*, Csokonai, Debrecen 1988, p. 128.

**Der herumschweifende Ritter als Heimatgeber
Die genealogische Narrative eines deklassierten Nobels am Anfang des 18.
Jahrhunderts
Zusammenfassung**

Nach den Wissenschaftlern der Mann heutigen Zeiten karakterisiert zwei Gefühle: die Angst und das Geborgenheit. Der französische Historiker Jean Delumeau schreibt, dass der Mann 17-18. Jahrhunderts glaubt im gewöhnlicher Leiden und in der unvermeidbarer Auferstehung der Hoffnung. Z.b.S. die ehemaligen Schwaben haben ihre Hoffnung darauf gesetzt, dass sie die Ketten des Leidens, die sie zu Hause nicht abschütteln konnten, können sie in ihrer neuen Heimat machen. Der Mann von Anfang des 18. Jahrhunderts hat noch in Wunder geglaubt. Auch Janos Kereskényi hat geglaubt: wenn er die Schwaben auf dem Karolyi-Grundbesitz führt, wird jedermann gut machen: den Ungarn, den Schwaben und natürlich für sich selbst.

Natürlich, möchte ich jetzt nicht über den Glaube sprechen. Meine Frage ist: woraus hat Kereskényi geglaubt, dass er eine Mission hat? Auch er meinte, dass die Schwaben die Erde ihren Leidenschaft zurücklassend auf die Erde der Hoffnung ankommen werden? Es scheint so: er hat darauf nicht geglaubt. Aber er - mit Abstammung aus einer verarmte adelige Familie mit viel Kindern als das jüngste Familienmitglied – glaubte, dass er seine Rechnungen finden kann. Er hat nicht gern über das finanzielle Situation seiner Familie gesprochen, aber er war stolz auf seine Abstammung. Es ist wahrhaft, seine erste evidenzhaltender Vorfahr war ein Wanderkerl. Nach der Legende der Wallon maitre Pierre ist am Anfang des Jahres 1200 als Kaufmann im Ungarn angekommen.. Sein Enkel, Tiborc, war ein wichtiger Beauftragte des Königs und er ist in der Reihe den Gutbesitzers aufgestiegen. Der berüchtigte Familienmitglied war der Vertraute und der Rechtsberater der legendarische Erzsebet Bathori – aber György Kereskényi hat seine Gutmacher verraten und in ihren Hexenprozess hat auf die Seite des Anklägers Palatin György Thurzó abgestellt.

Der Vater von János Kereskényi (auch er heisste János) hat seine Name an die Belagerung der Stadt Érsekújvár (Nove Zamky) berühmt gemacht und aus der Dankbarkeit Rákóczi hat ihn den Titel Hauptmann Nyitra geschenkt. Während der Krieg die zwei Neffen von János (Farkas und László) waren kurzen Haupmänner. Im 1711 er war schon 27 Jahre alt, aber er hat keine besondere Rolle in der Armee gespielt. Er war ein sehr ambizioser Kerl aber er war manchmal auch aggressiv und auch heimtückisch. Trotzdem er hat ein Schwachpunkt gehabt: er hat Heiterangst vor dem Armut.

Für die historische Antropologie oder für ethnohistorische Mentalitätsgeschichte bietet die Person von János Kereskényi ein Erforschungsgebiet an. Er ist kein Held des Bürgerkriegs, sondern ein Held der Zeiten nach dem Sathmarer Friede – der Held der „Ordnungszeiten“. Er ist ein klein Held aber sehr charakteristisch, ein vagabundierender Ritter, der tretet als Heimatsucher auf.

Şvabii sătmăreni la sfârşitul secolului al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea. Evoluţiei demografică şi structuri familiale.

Paula VIRAG

Cuvinte cheie: populaţie, evoluţie, demografie, etnie, confesiune, căsătorie, concubinaj, divorţ;

Cercetarea istoriei demografice a populaţiei şvăbesti, dar şi a celorlalte etnii conlocuitoare, evoluţia numerică sinuoasă, cu suişuri şi coborâşuri determinată de numeroşi factori care s-au manifestat de-a lungul timpului, analiza mutaţiilor care se produc în cadrul comunităţilor şi familiilor ţărăneşti au fost prea puţin aflate în atenţia cercetătorilor români. Spre sfârşitul secolului XX, ea începe să atragă interesul istoricilor demografi şi a celor interesaţi de modificarea şi transformarea mentalităţilor. În deceniul 9 al secolului XX, Simion Retegan, prin cercetările sale asupra satului ardelean, a atras atenţia asupra posibilităţilor multiple de explorare a registrelor parohiale de stare civilă. După evenimentele din 1989, istoriografia românească şi-a sporit interesul asupra unor teme oarecum marginalizate în perioada anterioară, iată, deci, o “redescoperire” a registrelor de stare civilă. În cadrul *Institutului de Istorie de la Cluj-Napoca*, al *UBB*, al *Arhivelor Naţionale filiala Cluj* şi al *Centrului de Studii Transilvane din Cluj - Napoca* s-au lansat teme de cercetare legate de aceste izvoare. Se remarcă astfel activitatea istoricului Iona Bolovan care a pus în valoare diferite genuri de surse primare: statistici şi recensăminte oficiale, registre parohiale, documente din fonduri familiale sau personale. Reconstituirea familiei româneşti din Transilvania este foarte bine surprinsă de Sorina Paula Bolovan, care realizează cea mai completă şi complexă cercetare din acest domeniu.

Problema constituirii familiei şi structurilor familiale din comitatul Satu Mare nu a fost un subiect abordat nici de istoriografia românească şi nici de cea maghiară. Subiectul este foarte important mai ales dacă se urmăresc comparativ pentru etnile conlocuitoare diferențele aspecte ale modului de formare a familiei, a relaţiilor matrimoniale, într-un cadru rural dominat de interferarea variatelor mentalităţi şi obiceiuri izvorâte dintr-o apartenenţă etnică şi confesională diferită. Studiul populaţiei germane comitatul Satu Mare este deosebit de important şi aduce informaţii noi şi interesante, datorita specificităţii acestui grup etnic (izolare sa într-o arie inconjurată de alte grupuri etnice, pierderea legaturilor cu locurile de origine, maghiarizarea puternică la care a fost supus). Particularităţile sale pot fi evidenţiate doar printr-un studiu aprofundat şi apoi prin comparare cu alte grupuri germane de pe teritoriul fostei monarhii dualiste.

Principalele surse de documentare ale acestei lucrări sunt:

- Recensăminte şi alte statistici oficiale organizate de autorităţile maghiare în perioada 1870-1914 publicate în *Magyar Statisztikai Évkönyv* şi în *Magyar Statisztikai Közlemények*;
- Şematismele Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare, precum şi ale Episcopiei Greco-Catolice de Gherla;
- Registrele parohiale de stare civilă, mai precis cele pentru localităţile Beltiug, Căpleni, Craidorolţ, Urziceni;

Pentru început doresc să precizez motivele pentru care au fost alese localităţile mai sus menionate pentru analiza *registrelor parohiale*. În primul rând, s-a dorit ca aceste matricole să acopere un interval de timp cât mai mare, fără întreruperi. Un alt criteriu a fost cel legat de faptul că s-a încercat să se cuprindă suprafeţe cât mai

întinse din comitat pentru a se putea face o comparație între situația demografică din diferite regiuni ale Sătmărului. În cele din urmă, s-a urmărit ca localitățile să fie locuite fie preponderent de populație germană (Urziceni, Căpleni, Beltiug), fie de populație maghiară și română (Craidorolt).

Pentru perioada supusă analizei noastre, *șematisme*le Episcopilor Romano-Carolice de Satu Mare, precum și cele ale Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, oferă informații bogate și importante privind populația din teritoriile care le sunt subordonate. Datele conținute de documentele respective trebuie însă coroborate cu cele din statisticile oficiale civile, obținându-se astfel o mai bună imagine asupra evoluției demografice din comitatul Satu Mare, dar nu numai.

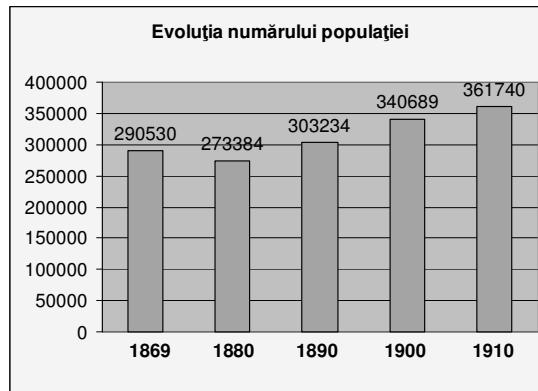
Recensăminte și alte statistici oficiale întocmite de autoritățile maghiare în perioada 1867-1914 reprezintă principala sursă de informații privind evoluția demografică din Transilvania, Ungaria, sau din comitatul Satu Mare supus analizei noastre, ele reprezentând imaginea oficială a situației demografice din Ungaria și teritoriile aflate sub autoritate maghiară în perioada dualismului austro-ungar.

3. Evoluția populației comitatului Satu Mare

Istoria comitatului Satu Mare, cunoaște în perioada dualismului austro-ungar, schimbări importante în plan economic, social și cultural. Aceste modificări au influențat în mod evident structura demografică a regiunii aflată în atenția noastră.

Graficul nr. 1 prezintă într-un mod cât se poate de evident evoluția numărului populației de la începuturile monarhiei dualiste, mai precis din 1869 și până în 1910, an în care s-a organizat ultimul recensământ coordonat de autoritățile maghiare pentru Transilvania, și, implicit, pentru comitatul Satu Mare. Din analiza sa, observăm o descreștere a numărului populației înregistrată în perioada 1869-1880, descreștere urmată apoi de o evoluție ascendentă care atinge punctul culminant în 1910.

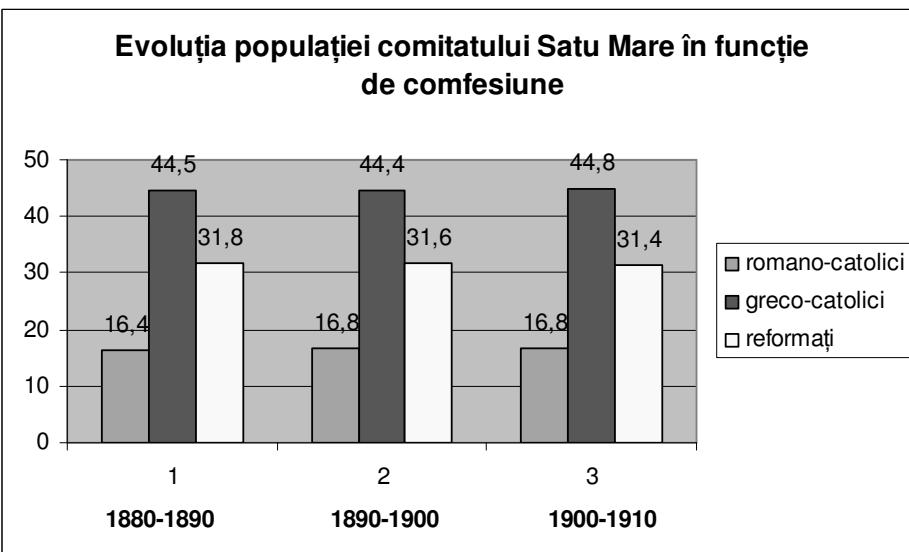
Graficul nr. 1-Evoluția numărului populației conform recensămintelor din 1869, 1880, 1890, 1900, 1910

Sporirea numărului de locuitori din comitatul Satu Mare, dar și din întreaga Transilvanie, se datorează îmbunătățirii condițiilor de viață, a creșterii economice provocată de dezvoltarea industriei, dar și a agriculturii, a organizării mai bune a sistemului sanitar, pe scurt, a creșterii nivelului de trai.

3.1. Evoluția numărului populației din comitatul Satu Mare în funcție de limba maternă (în %)

Datele statisticilor oficiale care coincid cu cele ale statisticilor realizate de autoritățile ecclaziastice prezintă faptul că din punct de vedere al limbii materne, predomină vorbitorii de limbă maghiară, urmați apoi de cei care s-au declarat ca vorbitori ai limbii române și apoi de cei care aparțin grupului vorbitor de limbă germană ca limbă maternă. Având în vedere că limba maternă reprezintă principalul element definitoriu al unui grup etnic și luând în considerare informațiile prezentate de statisticile oficiale, putem afirma că în comitatul Satu Mare, preponderentă era populația maghiară urmată de cea română și apoi de cea germană.

3.2. Evoluția numărului populației din comitatul Satu Mare în funcție de confesiune (în %)

Din punct de vedere confesional, populația comitatului Satu Mare este dominată de comunitatea greco-catolicilor, din care făceau parte români și ruteni. Reformații maghiari îi devansau ca număr pe credincioșii romano-catolici de grupul cărora aparțineau etnici germani, dar și un număr relativ redus de maghiari.

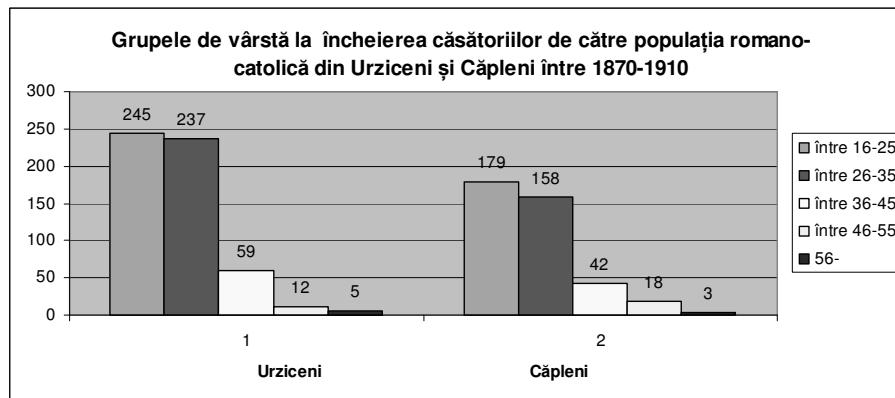
4. Aspecte ale vieții de familie a populației șvabesti din comitatul Satu Mare (studiu de caz localitățile Beltiug, Căpleni, Urziceni, Craidorolț)

4.1. Evoluția numărului căsătoriilor depinde foarte mult de condițiile sociale-economice care se manifestă la un moment dat. Atunci când nu sunt mari probleme din punct de vedere economic, când crește nivelul de trai, crește și numărul celor care doresc să pună bazele unei familiilor. Reciproca este, de asemenea, valabilă, deoarece în condiții de criză economică, de scădere a nivelului de trai, numărul celor interesanți în încheierea unei căsătorii este mai mic.

Toate aspectele enunțate mai sus sunt valabile și pentru populația germană a comitatului Satu Mare. Studiul registrelor parohiale romano-catolice ale cununațiilor pentru satele Beltiug, Căpleni, Craidorolț, Urziceni, dar și al șematismelor Diecezei Romano-Catolice de Satu Mare duce la concluzia că în satele șvabesti numărul căsătoriilor urmează aceeași traекторie ca și cel din întregul comitat. Astfel, în intervalul 1970-1880, numărul șvabilor care s-au căsătorit a fost mic, fapt determinat de realitățile economico-sociale din perioada respectivă. Însă, în decenile următoare el crește simțitor, dovedind faptul că și germanii sătmăreni s-au bucurat de creșterea nivelului de trai adus de progresele din agricultură și industrie. Cele mai multe căsătorii au fost înregistrate între 1880 și 1900, când nivelul de trai a crescut simțitor.

4.2. Calendarul căsătoriilor

La sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX, calendarul celebrării căsătoriilor era puternic influențat de către biserică, în ciuda introducerii obligativității căsătoriei civile. La fel ca și celealte fenomene sociale, cu multiple implicații, căsătoria a avut, mai ales în comunitățile rurale, dar nu numai, perioade tari și perioade slabe. Ritmurile calendarului agrar, ca și cele ale sărbătorilor religioase au influențat în mod evident dispoziția sezonieră a căsătoriilor.

La începutul secolului XX, cel mai mare număr de căsătorii, pe teritoriul comitatului Satu Mare, potrivit statisticilor oficiale, a fost înregistrat în luna februarie și, apoi, în luna noiembrie. Acesta deoarece, în cele două intervale de timp, nu existau nici impedimente religioase (încă nu au început posturile Paștelui și al Crăciunului), nici munci agricole, ele fiind deja încheiate. Deci, existau condiții prielnice pentru organizarea unei căsătorii și a petrecerii care, de regulă, urmează unui astfel de eveniment, cununia unui cuplu fiind un prilej de bucurie și sărbătorire pentru aproape întreaga comunitate.

Se poate constata că în lunile (martie, aprilie, iulie, august, septembrie, decembrie) în care existau impedimente religioase sau muncile agricole erau în plină desfășurare, numărul căsătoriilor este mic. Trebuie să precizăm însă că tinerii care doreau să se cunune în perioadele de post sau în perioade cu alte interdicții bisericești, puteau obține dispense de la forurile ecclaziastice, dacă își argumentau foarte bine intenția.

Pentru a analiza mai amănunțit frecvența pe luni a căsătoriilor încheiate în a doua jumătate a secolului XIX, au fost studiate și registrele parohiale romano-catolice de stare civilă din localitățile Beltiug, Căpleni, Craidorolț, Urziceni¹.

4.3. Vârsta la care se încheiau căsătorile

Un aspect important conectat la problema formării familiei îl reprezintă vârsta soților la prima cununie. Potrivit tradiției, femeile trebuie să fie mai tinere decât soții în momentul încheierii căsătoriei. De aceea, deviațiile de la aceste prejudecăți erau rare, doar jocul intereselor materiale putând determina mariaje disproporționate ca vârstă.

Datele privind vârsta la care au fost încheiate căsătoriile au fost preluate din registrele parohiale romano-catolice ale localităților Beltiug, Căpleni, Craidorolț și Urziceni. Studiind rubrica în care este notată vârsta celor care s-au cununat, se observă că bărbații care sunt la prima căsătorie au vârste cuprinse între 23-32 de ani. A fost întâlnit doar un caz, în localitatea Căpleni, când mirele era „holtei”, sau „fecior” și s-a căsătorit la 42 de ani. Fetele s-au prezentat pentru prima dată la taina cununiei la vârste cuprinse între 16 și 22 de ani. Așa cum am mai menționat, potrivit legii, băieții apti pentru armată nu se puteau căsători decât după îndeplinirea stagiului militar pe care îl începeau la vârsta de 20 de ani și îl încheiau la 22 de ani. Pentru fete, potrivit legii, vârsta optimă de încheiere a căsătoriei începea la 16 ani. Se poate concluziona că, în localitățile aflate în atenția noastră, au

¹ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de Registre Parohiale.

fost respectate prevederile legale cu privire la vîrsta optimă pentru încheierea căsătoriei.

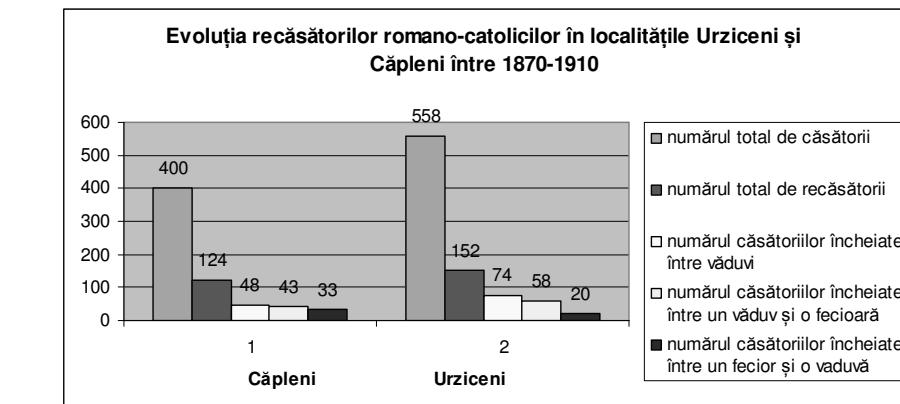
4.4. Nașii de cununie

O altă problemă care trebuie urmărită pentru reconstituirea familiei este cea a nașitului. Aceasta poate fi studiată tot pe baza registrelor parohiale ale cununaților. Urmărind rubrica dedicată nașilor se observă faptul că aceștia erau aleși dintre rude sau dintre familiile de bază ale localității mirilor, ori ale localităților învecinate. În general, nașii de cununie erau și cei care botezau copiii tinerilor căsătoriți. Există și cazuri în care nașii de botez sunt și nașii de cununie. S-au întâlnit și situații în care cuplul a avut ca nași pe copiii nașilor de botez. Pentru toate cununiile care au fost înregistrate în registrele parohiale romano-catolice studiate, nașii au avut, în cel mai mare procent confesiunea romano-catolică, chiar dacă unul dintre miri era de altă religie. Au existat și cazuri, puține la număr, în care ei aparțineau comunității reformate sau greco-catolice. Această din urmă situație se regăsește doar în cazul căsătoriilor mixte confesional, când mirii își aleg nașii și în funcție de confesiunea lor.

Au fost întâlnite și cazuri când nașii de la prima cununie au fost solicitați să joace același rol și la următoarea căsătorie. Prin această participare ei demonstra că sunt de acord cu recăsătoria finului sau finei lor. Nu puține au fost însă cazurile când, la cea de-a doua căsătorie, mirii au apelat la o altă familie de nași².

4.5. „Publicarea căsătoriei” juca un rol însemnat în încheierea unei căsătorii. Prin realizarea sa se aduce la cunoștința comunității intenția de întemeiere a unei familii a celor care urmau să se prezinte în fața preotului. Importanța „vestirilor” sau a „strigărilor” este dovedită și de faptul că existau prevederi legislative bine stabilite de legislația civilă și bisericăescă în ceea ce privește realizarea lor. Prin „publicarea” căsătoriei se dorea aflarea de către preot a tuturor impedimentelor, care stăteau în calea mariajului, dacă acestea existau.

În registrele parohiale ale cununaților există o rubrică specială dedicată acestor vestiri, unde se specifică dacă ele au fost realizate de trei ori sau nu. Din studiul acestora, pentru localitățile aflate în atenția noastră, nu s-au întâlnit cazuri în care preotul să nu fi realizat aceste trei strigări. Și, de asemenea, nu s-au întâlnit situații în care, prin facerea publică a căsătoriei să se afle o serie de impedimente care să facă imposibilă încheierea căsătoriei³.

² Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de registre parohiale, dosar nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

³ Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de registre parohiale, dosar nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

4.6. Recăsătoria era admisă de biserică romano-catolică și trecea drept o toleranță față de slăbiciunile umane. În primul rând era acceptată recăsătoria a văduvilor și văduvelor, dar și a persoanelor divorțate, dacă acestea nu se făceau vinovate de desfacerea căsătoriei.

Din studiul registrelor parohiale ale localităților Beltiug, Căpleni, Urziceni și Craidoarolț, se observă că cele mai frecvente recăsătorii erau ale văduvilor cu tinere necăsătorite, iar diferențele de vîrstă puteau fi foarte mari. Își în cazul recăsătoriei, comunitatea a recunoscut poziția privilegiată a bărbatului, care putea încheia o nouă căsătorie, spre deosebire de o văduvă, chiar încălcând timpul de doliu.

Pentru regiunea aflată în atenția noastră, vîrsta la care bărbații s-au recăsătorit variază între 30 și 74 de ani, iar pentru femeii între 27 și 55 de ani. Au existat diferențe mari de vîrstă între bărbat și femeie, ajungându-se chiar până la 20 de ani, aceasta pentru cazul în care bărbatul era văduv, iar fata nu mai fusese măritată. Dar, diferența medie de vîrstă, pentru cei care se recăsătoreau, era de 5–7 ani.

4.7. Endogamia și exogamia

Există o regulă observată cu foarte mare atenție după care în societatea tradițională fiecare categorie socială își căuta și alegea partenerul de viată între indivizi de aceeași condiție. Mezalianțele erau aspru sanctionate, la fel ca și aducerea unui partener din altă comunitate, pentru că un asemenea fapt reducea șansele unui membru din societatea respectivă să-și realizeze o familie. În lumea satelor șvăbești sătmărene, avem de a face cu un fenomen de endogamie foarte puternic. În mod obișnuit peste două treimi din căsătorii se realizau între membrii aceleiași comunități, iar ce mai rămânea din cealaltă treime își aduce partenerul/partenera din comunitățile imediat învecinate, situate pe circumferința unui cerc cu raza de 15–20 km. Căsătoriile cu parteneri din localități îndepărtate sunt o excepție destul de rară.

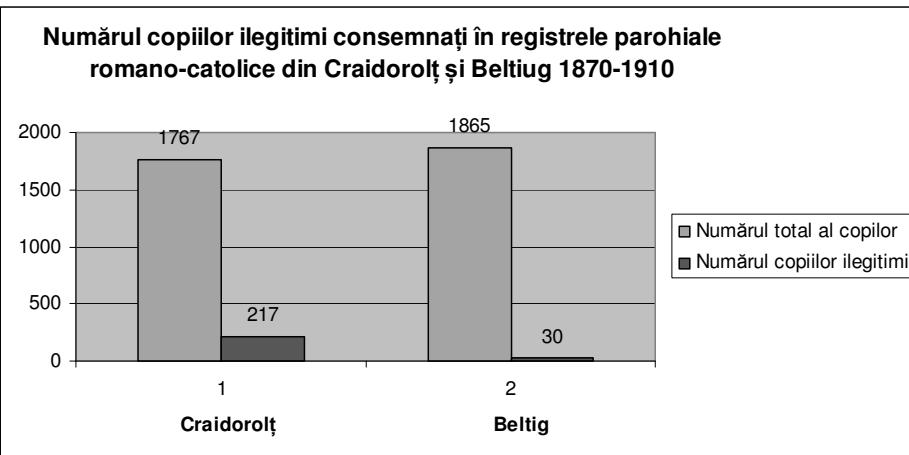
4.8. Căsătoriile mixte

Căsătoriile mixte, mai ales cele din punct de vedere confesional, care s-au încheiat în comitatul Satu Mare, în perioada sfârșitului secolului XIX–începutul secolului XX, poate fi ușor urmărit și în registrele parohiale de stare civilă ale căsătoriilor, unde există o rubrică în care este trecută confesiunea mirelui și a miresei. Numărul căsătoriilor mixte încheiate în comitatul Satu Mare de către populația șvabă a fost foarte mic. Acest fapt s-a datorat, pe de o parte numărului mare de formalități pe care cuplurile trebuiau să le îndeplinească, iar pe de altă parte, datorită atitudinii negative pe care comunitatea a manifestat-o față de aceste mariage.

Astfel, pentru intervalul 1870–1910, în registrele parohiale romano-catolice din localitățile Beltiug, Căpleni și Urziceni, nu au fost înregistrate decât un număr de 5 căsătorii mixte, și anume 4 în localitatea Căpleni și 1 în localitatea Beltiug. Au existat trei cazuri în care mirele avea confesiune reformată și două în care era greco-catolic. Au existat însă și situații în care băiatul romano-catolic s-a căsătorit cu o fată de altă confesiune, cununia respectivă fiind realizată în parohia miresei, unde a și fost înregistrată în registrul parohial.

4.9. Deviații comportamentale

4.9.1. Concubinajul reprezintă unul din cele mai interesante aspecte ale vieții de familie. Acest fenomen este destul de ușor de urmărit în registrele parohiale romano-catolice ale botezaților, preotul notând la rubrica de observații faptul că părinții nu erau cununați, ci "trăiau în pacat", copilul fiind considerat ca ilegitim și consemnat ca atare. Pentru comunitățile șvăbești din comitatul Satu Mare putem afirma că numărul concubinajelor era redus, fapt reflectat și în numărul relativ mic

de copii ilegitimi. Craidorlă este localitatea în care în 1903 s-au înregistrat 15 copii ilegitimi.

Recurgerea la acest mod de conviețuire are o serie de cazuri, precum sărăcia, opoziția părinților față de partenerul ales, legile militare care impuneau o anumita vârstă pentru încheierea căsătoriilor.

Autoritățile civile și ecclaziastice au luat o serie de măsuri pentru a împiedica răspândirea lui. Poziția Bisericii față de concubinaj, este sugerată și prin pedepsile aspre pe care preotul trebuia să le aplique persoanelor care conviețuiau într-o astfel de legătură. Nici comunitatea nu vedea cu ochi buni acest tip de legătură. Cuplurile care trăiau în concubinaj erau marginalizate, foarte rar ele putând dobândi o poziție privilegiată în cadrul lumii satului în care trăiau.

4.9.2 Desfacerea căsătoriei

Societatea secolului XIX a fost una axată pe familie, majoritatea oamenilor având drept scop să se căsătorească, să aibă copii, să întemeieze un spațiu vital, să rezolve un cadru legal legat de moștenirea bunurilor. Excepțiile de la această regulă erau aspru pedepsite atât de comunitate cât și de biserică, fie ea catolică sau reformată. Însă, monotonia unei căsnicii dominate de grija zilei de mâine, sărăcia și lupta pentru supraviețuire, oboseala, epuizarea fizică, îmbătrânirea prematură a femeii, copii ce plâng și cer de mâncare, certurile, violența fizică și verbală, reproșurile sunt suficiente motive pentru individ să dorească evadarea dintr-o lume nefericită, în care iubirea nu mai exista sau, poate, nici nu a existat vreodată. Cu toate acestea puține erau cuplurile care riscau să cadă în dizgrația satului și a bisericii prin solicitarea despărțirii, mai ales a divorțului aşa cum este el înțeles din punct de vedere al legilor civile.

5. Concluzii

Ca o concluzie a acestei cercetări, putem afirma că populația germană din comitatul Satu Mare evoluează în funcție de factorii economico-sociali care se manifestă la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX în monarhie austro-ungară, cunoscând aceeași traекторie sinusoidală ca și întreaga populație în totalul ei.

Bibliografie:

- Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, *Considerații privind vârsta căsătoriei la românii transilvăneni în secolul XIX*, în Ioan Bolovan (coordonator), *Transilvania în epocile moderne și contemporană, Studii de demografie istorică*, Cluj Napoca, 2002.
- Vasile Chirvaiu, *Codul Matrimonial*, vol III, Chiriașii Tipografiei Românești, Oradea, 1933.
- Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, în *Centrul de Studii Transilvane*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca 1999.
- Izvoare de demografie istorică, secolul XIX-1914, Transilvania*, Vol. II, București, 1987.

**Die Sathmarer Schwaben am Ende des 19.-Anfang des 20. Jahrhunderts.
Demografische Entwicklung und familiale Strukturen
Zusammenfassung**

Als Fazit dieser Studie kann man sagen, dass sich die deutsche Bevölkerung im Komitat Satu Mare abhängig von den am Ende des 19. – Anfang des 20. Jahrhunderts in der österreichisch-ungarischen Monarchie wirkenden sozialen und wirtschaftlichen Faktoren entwickelte, und zeigte die gleiche sinusförmige Flugbahn wie die Bevölkerung in ihrer Gesamtheit. Die höchste Anzahl an Eheschließungen innerhalb der Sathmarer schwäbischen Gemeinde erfolgte in den Jahren 1880 und 1900. Die Ehepartner wurden vor allem aus dem gleichen Dorf oder aus den umliegenden Dörfern gewählt, unter Berücksichtigung der rechtlichen Vorschriften betreffend das Alter. Interkonfessionellen Ehen waren selten.

Die Wiederheirat war ein recht häufiges Phänomen in schwäbischen Dörfern, vor allem Witwer haben mit ledigen Mädchen Ehe geschlossen. Außereheliches Zusammenleben oder Auflösung der Ehe waren selten, unter Berücksichtigung der kirchlichen Regeln, der Beanstandung der Gemeinschaft, und aus Angst davor, dass diese im Vererbungssystem Schwierigkeiten verursachen kann.

Rolul școlii și al bisericii romano-catolice în promovarea și perpetuarea valorilor și obiceiurilor șvăbești din tiream, județul Satu Mare

Vendelin Francisc GLAZER

Cuvinte cheie: colonizare, școlile confesionale, cancelarie regală, conviețuire, grof, piași, franciscani, congregație, misionariat, naționalizare, proces de succesiune, coerciție, „Kupelmann”(mediator), misterul Întrupării.

1. Istorul localității

Popularea localității Tiream datează de la începutul epocii bronzului.

Tiream se situează la sud de localitatea Carei. În 1435 a fost în proprietatea familiei Vetésy și a membrilor acestora.

În 1544, Vetésy Antal și Ferenc au semnat un acord care prevedea că țărani din Tiream pot intra doar în cárcciuma proprietarului lor.

La 19 februarie 1582, familia Vetésy a primit permisiunea de a construi poduri la granițele localității și, tot în același an, la 21 februarie, au primit aprobarea regală de a organiza patru târguri naționale.

După dispariția Familiei Vetésy, Károlyi Sándor a primit moșile din Tiream prin dispoziția cancelariei regale¹.

„Primele documente din 1215, amintesc de mai mult de 12 gospodării care au supraviețuit năvălirii tătarilor, până la revoluția burgheză au traversat secole furtunoase de neliniște și greutăți, cu toate acestea astăzi numărul locuitorilor fiind de 2800 de persoane reprezentând 1100 de familii care conviețuesc în pace, având gospodării bine îngrijite, case frumoase cu grădini pline de flori”².

Dr. Borovszky Samu, vorbește în lucrarea sa monografică despre colonizarea șvabilor în Tiream, amintind că înainte de venirea acestora, comunitatea era preponderent maghiară, dar cel care a populat Tireamul cu șvabi din zone învecinate a fost groful Károlyi Sándor³.

„Majoritatea caselor păstrează cu sfîrșenie arhitectura simplă păstrată de șvabi încă de la colonizare (1810), cu casele lungi, deși 80% din case sunt noi sau renovate în ultimul deceniu”⁴.

În 1958 s-au făcut săpături arheologice care atestă existența locuitorilor din vremuri de mult apuse⁵.

2. Colonizarea șvabilor

Deja prin anii 1780 a fost vorba de colonizarea șvabilor în satul Tiream. Astfel, prefectul Ferenc Somogyi, în a doua jumătate a lunii august 1788, la comanda lui Károlyi Antal a spus executorului judecătoresc să încerce să promoveze localizarea șvabilor în Tiream. Dar ceea ce și-au propus nu s-a realizat.

Numai în 1810, au fost colonizați primii șvabi. Începând din acest an până în anul 1816 numele a 42 de locuitori șvabi din Tiream ne sunt cunoscute. Dintre aceștia, 37 de persoane s-au mutat din satele șvăbești învecinate (din Tășnad 2,

¹¹ Eble Gábor și Pettiko Béla, *Istoria Familiei Karolyi, despre dreptul de proprietate asupra tuturor bunurilor*, Vol. 2, Budapesta, 1911.

² Szatmari Hirlap–iunie 21, joi 1984, p. 1, articol redactat de Hudy Gitta.

³ Dr Borovszky Samu, *Monografia Sătmăralui*, Budapesta, 1908.

⁴ Szatmari Hirlap–iunie 21, joi 1984, p. 2-3, articol redactat de Hudy Gitta.

⁵ Bader T, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1977, p. 34.

Carei 15, Petrești 7, Urziceni 5, Vállaj 3, Sandra 1, Moftinu Mare 1, Foieni 1, Cămin 1, dintr-un oarecare sat șvabesc 1) coloniști noi fiind în număr de 5 (și anume în 1811 - l, 1812 - 1, 1814, - l, 1815 - 1, în 1816 - 1).

Hirnli János 1810.
Hefelete József 1812.
Rost Símon 1810.
Schradi Márton 1816.
Zimmermann János 1811-1816.
Amma János 1811.
Echlinger Ágota 1816.
Fuchsschwanz Erzsébet 1816.
Haas Gertrúd 1813.
Haller Antal 1816.
Kinzli Erzsébet 1812.
Knedli Katalin 1816.
Lieb Rozália 1813.
Lindenmajer György 1814.
Manz Genovéva 1816.
Mellau Mária 1813.
Rauch Anna 1813.
Riedle Jozsef 1816⁶.

Șvabi colonizați aveau unele responsabilități față de grof. Amintim aici câteva puncte:

- erau obligați să lucreze pământul stăpânului 15 zile de lucru pe an cu animalele din gospodărie (cai, vaci);
- pentru fiecare parcelă trebuiau să plătească trei forinți anual;
- din recolta de primăvară și toamnă a noua parte revinea stăpânului;
- la sărbătorile mari trebuiau să cadorisească stăpânul cu găini, ouă, unt;
- de tăiat lemn și de transportat lemn din pădure.

3. Elemente culturale locale

Tiream se situează la sud de localitatea Carei.

„La marginea satului se află o grădină uriașă îngrădită, cu fazani. Se fac plimbări, printre copaci plantați, sunt puse bânci pentru locuri de odihnă. Se află și un lac în mijlocul căruia este o insulă înconjurată de balustrade pictate, nu departe se găsește o zonă de plajă și scăldat. Între lac și moară este un drum ce duce spre cimitir, iar de o parte și de alta a drumului sunt plantați popi”⁷.

3.1. Școală romano-catolică

Episcopul de Eger, Barkoczy Ferenc consemnează în procesul verbal întocmit în anul 1748 că enoriașii români de rit greco-catolic aveau școală; în acea vreme nu locuiau romano-catolici în Tiream, în schimb sunt menționați reformati ai căror copii probabil erau învățați de pastorul reformat. Familii de români erau 30.

După colonizarea șvabilor, aceștia fiind de religie romano-catolică, nu exista școală iar copiii fiind învățați de către un cantor care făcea naveta din Carei. Oficierea liturghiei era făcută de către un părinte piarist.

În 1819, scările arată că în Tiream există școală, elevii fiind instruiți de cantorul Hoffman Jakob.

În planul de învățământ editat de episcopie sunt redactate regulile pe care trebuie să le îndeplinească școlile care funcționează pe lângă biserici: „frecventarea

⁶ Vonház István: *Colonizarea șvabilor în regiunea Sătmărelui*, Pécs, 1931.

⁷ Sipos Ferenc, *Însemnări despre „bogăția” ținutului localității Tiream*.

scolii este obligatorie de la vîrstă de 6 ani până la vîrstă de 12 ani, respectiv 15 ani împliniți”⁸.

3.2. Biserica romano-catolică

La vizita Episcopului din 1748, procesul-verbal menționează că în casa de cult reformată a funcționat o biserică catolică. Adeptați protestanți, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-au mutat din sat, ultimul preot fiind menționat în 1778. Biserica și imobilele au intrat în posesia Piaristilor. În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în sat trăiau numai țărani români.

Șvabii Catolici s-au mutat în sat între anii 1810-1816. Îngrijirea spirituală a congrezației a fost făcută de Piaristii din Carei până în 1833.

În procesul-verbal din 1812 (cu ocazia vizitei Episcopului Petru Klobusitzky în Carei) este menționat faptul că biserică din Tiream a fost într-o stare deplorabilă, iar, mai târziu, în 1819, în urma vizitei de protocol, sunt evidențiate deja îmbunătățiri semnificative în ceea ce privește construcția bisericii. Episcopul Hám Janos, în 1834, menționează că Tireamul are biserică cu hramul *Înălțarea Sfintei Cruci* (Szent Kereszt Feltalalása).

Din anul 1836 până în anul 1840, comunitatea credincioasă din Tiream a crescut numeric încât a fost nevoie de construcția unei noi biserici. Ea a fost construită între 1854-1859, iar sfântirea a fost făcută de episcopul Haas Mihály cu hramul consacrat *Înălțarea Sfintei Cruci*.

Constituită ca parohie în anul 1860, numărul credincioșilor romano-catolici s-a ridicat la 711⁹.

Clopotele bisericii au dispărut în Primul Război Mondial. În 1922 au fost înlocuite cele două clopote (315 și 204 kg).

Biserică parohială a ținut activități de misionariat în anii 1909, 1932 și în 1946.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Tiream, pe lângă biserică romano-catolică a funcționat și școala elementară până la naționalizarea care a avut loc în 1948.

Preoții parohiei: Czereizer Alajos (1860-1911), Bötsch Károly (1911-1914), Dr. Reize György (1914-1919), Kuliffay Mihály (1919-1956), Szönyi László (1956-1957). Berendi József (1957-1974), Fehér István (1974-1984), Erős Sándor (1984-1987), Merk Mihály (1987-1990), Vojtku László (1990-1993) Vekker Ferenc (1993-1998), Néma Sándor (1998-2003), Ulmer Mihály (2003-).

Vocații preoțești: Kuliffay Mihály (1907), Diczig Béla (1911), Dr. Kuncz József (1933) Függ Márton (1925), Sipos (Stocz) Ferenc (1943), Rozs István (1982) Tzier Ernő (1998).

Conform extrasului de carte funciară din 12 iulie 1947, biserică romano-catolică deține în proprietate pământuri arabile, terenuri și cimitirul¹⁰.

4. Tradiții și obiceiuri șvăbești

4.1. Căsătoria

În trecut, datorită procesului de succesiune, căsătoriile nu au fost lipsite de coerciție. În ce constă acest proces de succesiune?

Proprietarul, de obicei, a dat jumătate din averea să întâiul născut, iar cealaltă jumătate a trebuit să i-o plătească, cel cu care se căsătoresc fiica/fiul (adică părinții acestuia). Astfel, proprietatea, a rămas întreagă. Banii primiți au fost împărtiți de părinți celorlalți copii ai lor. Prin urmare, părinții deja cu mult înainte s-au hotărât cine să fie logodnicul sau logodnica, cine va fi capabil să plătească a doua parte a

⁸ Decret episcopal-1868 XXXVIII cap. 1 art. 1.

⁹ Schematismus Centenarius, 1804-1904, p. 158.

¹⁰ Vezi anexa 1 și 2-Foaie de avere.

averii. Setul de negocieri a fost făcut de un intermediar angajat de proprietar care a spionat familia, urmărind dacă aceasta este capabilă și cât de mult este dispusă să plătească. Acest intermediar se numea „Kupelmann”. În cazul în care intermediarul a reușit să realizeze mariajul între tineri, a obținut de la părinte o plată în natură numită Kupelbeltz.

Deci, nu atracția unei persoane față de cealaltă a fost baza căsătoriei, ci banii, pentru că părinții erau cei care hotărău cu cine să se căsătorească tinerii. Dacă tinerii au fost împotriva acestei proceduri și din cauza că nu aveau nici o atracție unul față de celălalt, părinții îi încurajau astfel: „O să vă obișnuiți voi”.

Au fost cazuri în care tinerii care se iubeau și vroiau ca să scape de o altă căsătorie forțată și-au anunțat părinții că fata este însărcinată. Iar părinții neavând ce face și-au dat acordul.

Cu câteva săptămâni înainte, tinerii mergeau să împartă invitațiile de nuntă.

Musafirii, în schimb, duceau găini, făină, unt etc.

În ziua nunții, înainte de a porni la biserică, se rugau cu toții împreună, iar apoi își luau rămas bun de la părinti. Alaiul de nuntă mergea pe jos până la biserică, în față mergea mireasa cu cavalerul de onoare însotit fiind de mire cu sora sa sau cu sora miresei.

După oficierea cununiei religioase, se îndreptau spre iesirea din biserică, dar găseau ușile închise. Cei care închideau biserică erau clopotarul și sacristanul. După ce nașii plăteau o sumă de bani ușile bisericii au fost deschise. În timpul drumului, au avut parte de o nouă surpriză, furatul miresei la colț de stradă. Se desfășurau negocieri între nași și făptași. Până la urmă se ajungea la un compromis și se putea porni mai departe. Despre căsătorie vorbește în cartea sa Degré Alajos¹¹ care scrie că aceste obiceiuri sunt urmări ale căsătoriilor între cupluri de tineri în care fata provine dintr-un alt sat, unde, după cununia religioasă, se închideau ușile bisericii sau poarta din sat în fața lor, și astfel, conform tradiției, mirele trebuia să răscumpere mireasa.

Surprize au fost și în timpul cinei: copiii au furat pantofii miresei, iar negocierile s-au purtat cu nașii de la care se alegeau cu câțiva lei.

La miezul noptii, inevitabil era dansul miresei. Nuntașii care au dansat cu mireasa lăsau o sumă de bani în farfurie.

În timpul cinei cei care serveau la mese spuneau diferite strigături specifice felului de mâncare servit.

4.2. Sărbătoarea pascală

„Jocurile de Paște” au însoțit comunitatea șvabească din Tiream. În a doua zi de Paște, învățătorul Stutz împreună cu tinerii din sat au organizat jocuri cu tematică specifică sărbătorii pascale. Fetele au fost îndrumate de educatoarea Winkler Teri; îmbrăcate în costume populare șvabești au întreținut atmosfera cu cântece de Paște. În sala mare a casei de cultură s-au adunat toți localnicii care sătăneau îngheșuți pentru a viziona spectacolul. Cei din Tiream, inclusiv populația maghiară au recunoscut că acești copii au învățat numai lucruri bune și frumoase de la învățătorul lor¹².

4.3. Balul șvabesc

Un alt obicei bine păstrat în comunitățile șvabești și ținut și în zilele noastre este balul șvabesc. Presa interbelică amintește un astfel de episod.

¹¹ Degré Alajos, *Drepturile proprietarul în jurul căsătoriei iobagilor c. Studiul*, care a apărut în Regnumban 1942/43, p. 177.

¹² Szatmarer Schwabenpost, 2 mai, 1935, Carei.

„Balul șvăbesc din Carei a ajuns la a treia ediție, fiind cea mai mare sărbătoare a etnicilor germani din ținutul sătmărean. Tinerii îmbrăcați în străie populare au prezentat dansuri șvăbești, apoi fanfara militară a deschis balul propriu-zis printre un vals invitându-i pe toți participanții. Au fost prezenți în număr mare, din Tiream fiind 24 de perechi îmbrăcați în haine de sărbătoare.

Muzica a fost asigurată de brigada militară din Carei și fanfara din Tiream. Invitații au petrecut până la orele dimineții în cea mai bună dispoziție”¹³.

4.4. Clopotitul

Cel mai vechi obicei este clopotitul de seară. Acesta a fost introdus de franciscani în secolul al XIII-lea, și în acest caz, se rugau trei Născătoare. Acest lucru a fost făcut în amintirea Misterului Întruțării deoarece Îngerul Gabriel a înștiințat-o pe Sfânta Fecioară de misterul Întruțării.

În secolul al XIV-lea, a urmat clopotitul de dimineață. Atunci se rugau trei Tatăl Nostru și trei Născătoare.

Clopotitul de amiază era în memoria răstignirii lui Hristos. În acest timp oamenii se rugau Tatăl nostru, și cinci Născătoare.

În anul 1456, Papa Calixtus a ordonat că, în memoria lui Hunyadi János și Kapisztrán Szt. János, credincioșii să se roage la amiază pentru a comemora victoria lor asupra turcilor la Belgrad.

Vineri la ora trei după-masă, în memoria Patimilor lui Hristos.

În timpul săptămânii clopotele la țară se trăgeau la ora 4 după-masă, iar credincioșii se rugau trei Tatăl nostru și trei Născătoare. Ei se rugau pentru ca Dumnezeul bun să-i protejeze pe oameni de ciumă și toate bolile.

Clopotele se trăgeau chiar și la înmormântări. În cazul în care mortul era bărbat, clopotele se trăgeau de trei ori cu intreruperi, iar dacă mortul era femeie se trăgeau de două ori cu pauze. În aceste cazuri se trăgea clopotul mare, în cazul înmormântării unui copil, clopotul mijlociu, iar clopotul mic se trăgea la muribunzi.

4.5. Procesiunea

Procesiunea se făcea în prima duminică a fiecărei luni și de Ziua Domnului. Bărbații purtau baldachin, cu torțe de jur împrejur.

Acstea obiceiuri din comunitatea creștină au fost menționate în manuscrisele lui Sipos Ferenc¹⁴, conducătorul episcopiei la aceea dată, funcția de episcop fiind suspendată prin decretul nr. 178/1948 art. 1 și publicată în Mon. Of. nr. 34415 din 16 sept. 1948, iar Schefler János¹⁵, episcop până la acea dată este întemnițat și moare la Jilava în 1952.

Concluzii

De la colonizarea șvabilor în Tiream și până astăzi au trecut mai bine de două secole, dar valorile și obiceiurile șvăbești au rămas intacte, păstrându-se și astăzi cu sfîrșenie.

Rolul cel mai important în promovarea lor l-au avut de-a lungul vremii în primul rând biserică romano-catolică și apoi școlile confesionale. Limba, dialectul șvăbesc a avut de suferit în timp. Astăzi vorbim, din păcate, de etnici germani a căror limbă maternă este maghiara sau, într-un procent mic, română, datorată și contextului istoric care a precedat primul război mondial cu toate schimbările survenite la nivel central și local.

¹³ Szatmarer Schwabenpost, 15 ianuarie 1936, Carei.

¹⁴ Vezi anexa nr. 3.

¹⁵ Vezi anexa nr. 4.

Perioada interbelică avea să aducă noi modificări în ceea ce privește structura etnică a localității Tiream prin colonizarea a 34 de familii de români¹⁶.

Astăzi, în localitatea Tiream trăiesc în armonie și înțelegere alături de șvabi, etnici maghiari și români care respectă și promovează valorile și tradițiile șvăbești.

Bibliografie

- Tiberiu Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, (Bronzezeit im Nordwesten Siebenbürgens), Bukarest, 1977.
- Borovszky Samu, *Monografia Sătmărelui*, (Szatmarer Monographie), Budapest, 1908.
- Degré Alajos, *Drepturile proprietarului în jurul căsătoriei iobagilor. (Die Rechte des Eigentümers in der Ehe der Leibeigenen.)* Regnumban 1942/43.
- Eble Gábor și Pettiko Béla, *Istoria Familiei Karolyi despre dreptul de proprietate asupra tuturor bunurilor. (Die Geschichte der Karolyi Familie über das Eigentumsrecht an allen Gütern.)* Vol. 2, Budapest, 1911.
- Vonház István, *Colonizarea șvabilor în regiunea Sătmărelui*, (Kolonisierung der Szatmari Hirlap – Szatmari Hirlap – Juni 21, Donnerstag 1984.
- Szatmari Hirlap – Szatmari Hirlap – Juni 21, Donnerstag 1984.*
- Schematismus Centenarius 1804-1904.*
- Szatmarer Schwabenpost 2 mai, 1935, Carei.*
- Szatmarer Schwabenpost 15 ianuar., 1936, Carei.*

Die Rolle der Schule und der Römisch-Katholischen Kirche in der Förderung und Weiterführung der schwäbischen Werte und Bräuche in Tiream, Kreis Satu Mare Zusammenfassung

Seit der Ansiedlung der Schwaben in Tiream sind bis heute schon mehr als zwei Jahrhunderte vergangen, die schwäbischen Werte und Bräuche sind aber intakt geblieben, viele sind noch heute lebendig.

Die wichtigste Rolle bei ihrer Förderung hatten im Laufe der Zeit vor allem die römisch-katholische Kirche und dann die konfessionellen Schulen. Die Sprache, der schwäbische Dialekt nahm Schaden im Laufe der Jahrhunderte, heute sprechen wir leider über ein deutsches Ethnikum, dessen Muttersprache – als Folge des historischen Kontexts nach dem ersten Weltkrieg mit allen zentralen und lokalen Änderungen – Ungarisch oder in einem kleinen Prozentsatz Rumänisch ist.

Die Zwischenkriegszeit brachte neue Änderungen betreffend die ethnische Struktur der Gemeinde Tiream, durch die Ansiedlung von 34 rumänischen Familien¹⁷.

Heute leben hier in Harmonie Schwaben, Ungarn und Rumänen, die die schwäbischen Werte und Bräuche bewahren und weiterführen

---

¹⁶ Vezi anexa 5, referitor la colonizarea familiilor de români 1926-1934.

¹⁷ Siehe Anhang Nr. 5, betrif. die Ansiedlung der rumänischen Familien 1926-1934.

Anexa 1

Copie .		Tirare.	
Nr.ll.			
A./Feaia de avere.			
Ir. Nr. le rd.	I. le tpe. rd.	Suprafata cu intinder re de 1600 mt².	
Jud. etj. n			
1. 3451.	Vizállás a Középrét dülőben	3	7.
2. 3452.	Két "	"	805
3. 3453.	" "	7	408
II.			
1. 623.	Arok a Deltelekben	"	265
2. 624.	Temető "	1	Le15
B./ Feaia de proprietate:			
1.	A mezőteremről ván.kat. Nagy két részben,		
2.	A " gör.kat. " egy kettőd " mindenketten.		
Az A./ I. 1-3 sorsz. -jóságtestre tényleges birtoklás elvégjén/1942. június 12.én 265.szellett./			
C./Feaia de cercini:			
Gendla.			
1947.új legy ezen műsorot a nagykároli telekkönyvből kiírt műsorral meggyezik, nevem előírásával és a plébánia recsétjével igazolom.			
Tirare-dezóterem 1947, juliust 12.			
<i>M. Kuluffaymihal</i>			
esp.lelkész.			

Anexa 2

Referme agrara.		C a p i e .		Judetul Salaj.	
				Plassa: Carei.	
		Estres			
Cartea funduare cedastreala al comunei Tiream..					
Nr. sectiunei.	Nr.Tep.	Numele:	Sprafata	Jugh.	Stj.º
5,7,8,	1482/3e4.	Rom. cat. Biserica	Aratara	5.	
"	1482/3e5.	Rom. cat. Carter		6.	
8.	1482/3e9.	Rom. cat. preest.		5.	
5.	628/2 629/2	Cimitir rom. cat. vila	-	1152.	
12/1847. Negy ezen miselat a negykárelji telekkönyvből kiirt miselattal megegyezik, nevem aláírásával és a plébánia pecsétjével igazolom.					
Tiream-Mezőterem 1947, július 12.					
 K. Kulippényi esp. lelkész.					

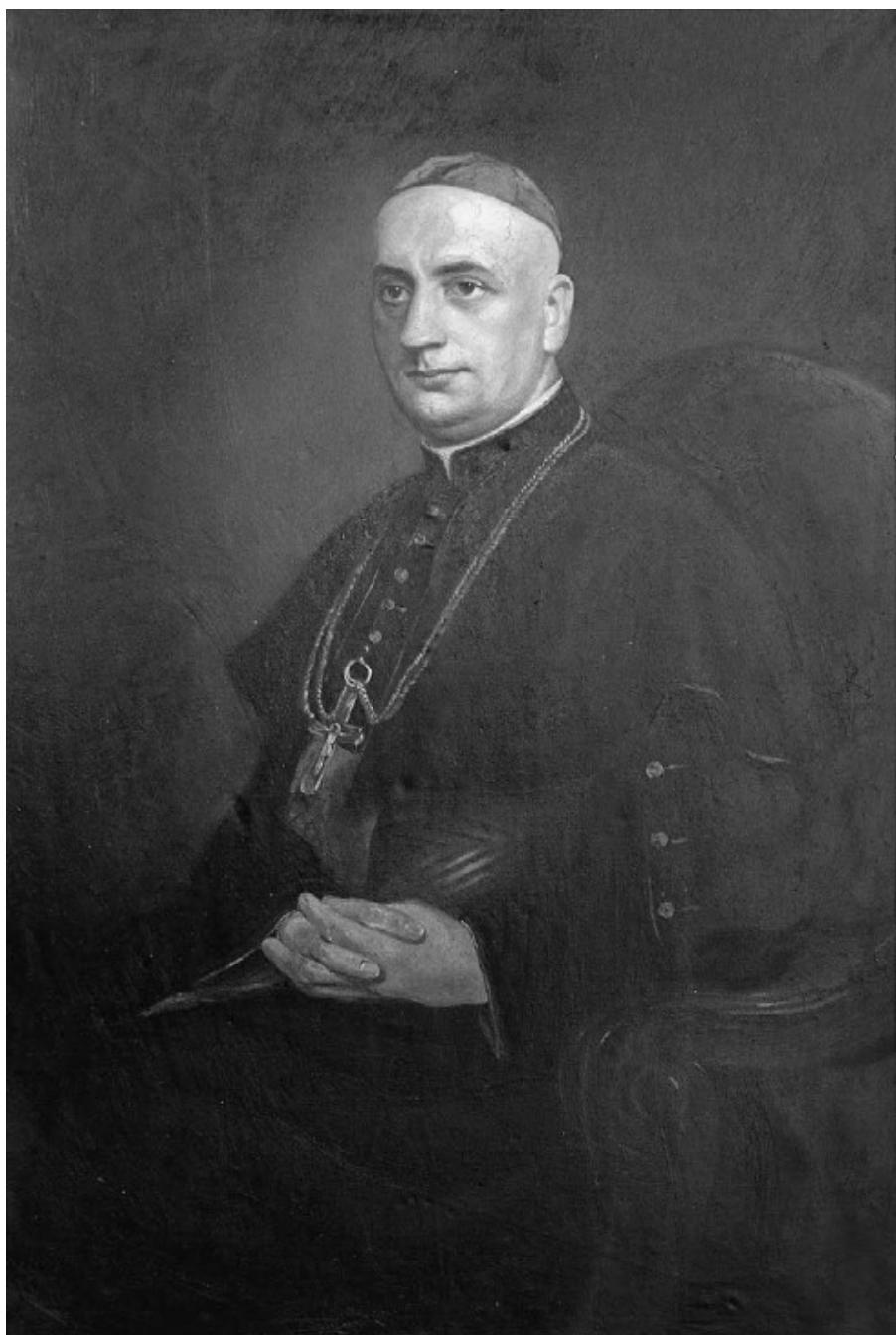
Anexa 3

Sipos Ferencz

Conducătorul episcopiei de Satu Mare și Oradea între 1967. III. 2 și 1990. III. 14
(funcția de episcop fiind suspendată prin decretul nr. 178/1948 art. 1 și publicată în
Mon. Of. nr. 34415 din 16 sept. 1948)

Anexa 4

Episcopul Scheffler János
(1942-1952)

Anexa 5

b./ROMÂN TÍRELTETÉS 1926-1924 között.								
	S.sz.	A férj neve	Kora	A feleség n.	Agyermek	Honnan	Megye	Mikor jött neve,kora.
1.	Ioan Gavril	27	Măgurea Magdalena	Valeria	2	Negreia	SM.	1926.
	gr.cat.							
	Ienghel Ioan	29	Făt Maria	-	-	Tetiș	SM.	1926.
	gr.cat.							
3.	Bud Ioan	34	Puț Terezia	Maria	5	Surdești	SM.	1927.
	gr.cat.			Viorica	2			
4.	Vidican Gheorghe	27	Gherghel Maria	Floare	2	Dănești	SM.	1927.
	gr.cat.							
5.	Vidican Gavriil	18	Berindean Iustina	Ciprian	9	Dănești	SM.	1927.
	gr.cat.			Parasca	6			
				Lucretia	4			
6.	Florian Roman	27	Ardelean Illeana	-	-	Dănești	SM.	1927.
	gr.cat.							
7.	Dan Gavrila	47	Făt Maria	Costan	3	Surdești	SM.	1927.
	gr.cat.							
8.	Demian Ioan	28	Les Hermină	Maria	2	Surdești	SM.	1927.
	gr.cat.							
9.	Cotuțiu Mihai	34	Horea Ana	-	-	Surdești	SM.	1927.
	gr.cat.							
10.	Sciop Costan	42	Sciop Eugenia	Maria	9	Surdești	SM.	1927.
	gr.cat.			Pălăguța	5			
				Parasca	3			
				Gheorghe	2			
11.	Făt Alexa	30	Duncă Marta	Ioana	4			
	gr.cat.			Zamfira	3			
				Costan	2	Surdești	SM.	1927.
12.	Gherman Ilie	61	Özvegy	Floare	23			
	gr.cat.			Gavril	18			
				Illeana	13	Dănesti	SM.	1927.
13.	Ciceu Toma	45	Horvath Parasca	Gheorghe	12			
	gr.cat.			Pălăguța	9			
				Lazar	5			
				Iustina	1	Dănesti	SM.	1928.
14.	Mănciu Gheorghe	31	Făt Eudochia	-	-	Capnic	SM.	1927.
	gr.cat.							
15.	Giocătișan Atanasiu	29	Florian Maria	Ioana	4			
	gr.cat.			Ioan	2	Dănești	SM.	1928.
16.	Demian Toma	54	Ardelean Ioana	Nicolae	5	Surdești	SM.	1927.
	gr.cat.							
17.	Horgoș Cozma	47	Inoan Parasca	Vasile	4			
	gr.cat.			Victoria	3			
				Silvia	1	Negreia	SM.	1929.

18.	Maghiar Vasile	43	Legnitzki Maria	Valeria	9	Baia Sprie	SM.	1929.
	~~xxvxxix~~ ort.			Ana	5			
19.	Ilieș Gheorghe	34	Gherman Maria	Ioan	4	Iăscăia	SM.	1929
	ort.			Nicolae	2			
20.	Fătu Gheorghe	26	Tămas Viorica	Silvia	1	Dănești	SM.	1934.
	gr.cat.			Aurelia	1			
21.	Manciu Ioan	32	Danciu Rozalia	Ileana	3	Capnic	SM.	1931
	gr.cat.			Aurelia	1			
22.	Rus Ioan	27	Demian Năstasia	Victoria	3	Surdești	SM.	1931
	gr.cat.							
23.	Rus Dumitru	25	-	-	-	Surdești	SM.	1931
	gr.cat.							
24.	Rus Vasile	23	-	-	8-	Surdești	SM.	1931
	gr.cat.							
25.	Demian Gavril	25	Florina Dom	-	-	Surdești	SM.	1921
	gr.cat.							
26.	Cufioan Gheorghe	50	-	Costan	19	Dănești	SM.	1931
	gr.cat.			Ioan				
				Gheorghe	9			
				Gavrilă	7			
27.	Cufioan Mihai	21.	Inoan Dominica	-	-	Dănești	SM.	1931
	gr.cat.							
28.	Vărcan Ana	46	-	Vasile	21	Dănești	SM.	1931
	gr.cat.			Nichita	19			
				Achim	7	Dănești	SM.	1931
29.	Gherghel Vasile	25	Tentis Parasca	-	-	Dănești	SM.	1931
	gr.cat.							
30.	Timărman Ioan	54	Mărman Parasca	Ana	1	Siseti	SM.	1931
	gr.cat.							
31.	Timărman Cornel	19	-	-	-	Siseti	SM.	1931
	gr.cat.							
32.	Timărman Victor	17	-	-	-	Siseti	SM.	1931
	gr.cat.							
33.	Făt Ioan	27	Todut Maria	Valer	1	Dănești	SM.	1934
	gr.cat.			Gheorghe	3			
34.	Giocan Ioan	40	Coraciu Maria	Rica	7	Gălămboia Sibiu	SM.	1928.
	ort.notar.							

(Dr.Ioan German:Plasa Carei,1958.pag.254-256).

A visszanémetesítés tétele: anyanyelvi oktatás kérdése a szatmári sváboknál az 1930-as években

SÁRÁNDI Tamás

Kulcsszavak: szatmári svábok, két világháború közötti periódus, visszanémetesítés, iskolakérdés, asszimiláció.

A szatmári svábok két világháború közötti történelmében mai napig több feltáratlan terület is van. Ennek részbeni oka a korábbi időszakban (19. század) lezajlott folyamatok pontos feltárásának hiánya, így a kiindulási pontnak tekinthető év (1918) kapcsán több kérdés is megválaszolatlan.¹ Ezek közé tartozik pl. a svábok pontos száma, illetve az asszimilációjuk mértéke.²

Ami mindenkihez elmondható a Szatmár vidéki sváb lakosságról, hogy szinte teljes mértékben földműveléssel foglalkozó falusi elemből állt össze, és tagjai közül mindenki római katolikus volt. Ez nagymértékben meghatározta későbbi történelmüket is, ugyanis soha nem rendelkeztek nemzetiségi alapon megszervezett egyesületekkel, sem saját elitük nem alakult ki. A köreikből felelmeződő egyének (papok, tanítók) már egyértelműen a magyar kultúra hordozói s ezáltal annak terjesztőivé is váltak. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy soha nem létezett Szatmár vidékén német nyelvű középiskola, így a továbbtanulás csak magyar nyelven történhetett. A másik fontos tényező, hogy a mindig is „ jó katolikusoknak” tartott svábok körében a Szatmári római katolikus püspökségnek volt a legnagyobb szerepe, mind a közösség megszervezésében, mind identitásuk formálásában. A 19. század közepétől kezdődően a magyar nyelv terjedése egyre nagyobb méreteket öltött, ami elvezetett a svábok gyors asszimilálásához. Ha erőszakos asszimilációról nem is beszélhetünk, de a sváb településeken működő egyházi iskolákba történő magyar oktatási nyelv bevezetése révén a szatmári püspökség is jelentős szerepet játszott a svábok asszimilálásában. Ennek eredményeként 1918-ra a megyében egyetlen iskolában sem tanítottak már németül, illetve a mise nyelve is a magyar lett.³

Ennek ellenére a svábok körében végbemenő asszimiláció nem tekinthető egységesnek. A sváb falvakat 4 nagy csoportra szokás osztani⁴ az asszimiláció

¹ A szatmári svábok kutatástörténetére vonatkozóan bővebben lásd: Sárándi Tamás, Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare (Az 1942-es első SS sorozás Szatmár megyei vonatkozásai), in *Satu Mare Studii și comunicări*, 2008, p. 224-226.

² Az utóbbi években több kutatás is lezajlott a szatmári svábok történetével kapcsolatban. Itt elsősorban a Szatmár Megyei Múzeum és a tübingeni Dunai Svábok Kutatóintézetének közös projektjére gondolok, aminek munkacíme: *A szatmári svábok a két világháború között - egy kisebbség a különböző nemzeti érdekek játékában 1918-1940* volt. A tanulmány megírásáig a kutatás eredményei egyelőre nem kerültek publikálásra. Mint a címéből is kiderül, ezen kutatás is a két világháború közötti periódusra fókuszált, így a 19. században lezajlott események továbbra is feltáratlanok maradtak.

³ Sárándi Tamás, Kísérletek a szatmári svábok visszanémetesítésére a két világháború között, in. *Németek a Kárpát-medencében konferencia anyaga. Bonyhádi evangéliikus füzetek 2*, Bonyhád 2009, p. 296-297.

⁴ Nagykárolyi, erdői, nagymajtényi és tasnádi csoport. A csoportok a falvak földrajzi elhelyezkedése alapján kerültek kialakításra. Annak ellenére, hogy betelepítésük tekintetében különböznek ezen falvaktól, de 1918 utáni történelmük szorosan összekapcsolódik, így a szatmári sváb falvak csoportjához számítható még Túrterebes és Hadad falu is.

tekintetében, azonban véleményem szerint 2 nagy csoportról beszélhetünk: a Nagykároly környéki falvak⁵, ahol az asszimiláció előrehaladott volt, illetve a Bükk vidéki falvak⁶, ahol ez a folyamat éppen csak elindult. Ennek a kettősségnak több oka is volt, az első kategória települései ugyanis magyar többségű falvak szomszédságában éltek, illetve hatott rájuk az ugyancsak magyar többségű városok vonzása (Nagykároly, Szatmárnémeti, de akár Debrecen is) ahová elsősorban ügyintézés végett vagy piacnapokon jártak be. Ezzel szemben a Bükk vidéki települések román falvak szomszédságában terültek el, ahol nem létezett magyar többségű város sem.

1922-től kezdődően Szatmár vidékén is kibontakozott a német nemzeti mozgalom, ami e vidék esetében a sváb lakosság visszanémetesítését tüzte ki feladatul. Itt nem célok a mozgalom kibontakozásának ismertetése, az azonban szükségtetik elmondani, hogy a mozgalom kívülről (elsősorban a bánáti svábok) hatására érkezett el a vidékre, illetve azt egy idő után felkarolta a román kormány is, ezáltal is csökkentve a magyar lakosság létszámát. A kibontakozó mozgalmat nevezhetjük egyben küzdelemnek is, ami egyszerre több fronton is zajlott: a legfelsőbb szint a szatmári katolikus püspökség és a mindenkor román kormány, ami különböző törvényekkel és rendeletekkel igyekezett elérni a német nyelv bevezetését, ami ellen a püspökség beadványokkal tiltakozott. A második szint a sváb falvak katolikus papjai, illetve a német szervezet vezetői között zajlott, aki aláírásokkal bizonygatták igazukat. A 30-as évek végére több településen sikerült a lakosságot is végletesen megosztaniuk, így az ellenségeskedés már a magyar érzelmű svábok és a német érzelmű svábok között is elkezdődött. A küzdelem tétje egyértelműen az iskola tanítási nyelve volt, a Gaüamt ezáltal láttá biztosítottnak a lakosság visszanémetesítését. Ezzel párhuzamosan azonban több helyen olyan kéréssel is előálltak, hogy a templomokban a mise nyelve is német legyen ismét.⁷

Jelen tanulmányban két fő kérdést vizsgálok: egyrészt az asszimiláció mértékét, ami mindenképpen kulcskérdésnek számít a mozgalom megítélése szempontjából, másrészről a mozgalom hatására az 1930-as években előretörő német tanítási nyelv elterjedését igyekszem nyomon követni.

A visszanémetesítési mozgalom és a szatmári svábok két világháború közötti történelmének kutatásában nagy előrelépések számít Baumgartner Bernadette 2010-ben megvédett doktori disszertációja.⁸ Az én előadásom forrásanyagának jelentős része is e dolgozatból származik, egészen pontosan egy 1931 februárjában a püspökség utasítására elvégzett felmérés adatainak kiértékelése.⁹ Ekkor a püspökség elrendelte, hogy a papok írják össze, hogy a sváb lakosság milyen nyelven beszél, milyen nemzetiségi és anyanyelvűnek vallja magát, illetve milyen a mise és a

⁵ Ebbe beleértem a nagymajtényi és részben a tasnádi csoport falvait is.

⁶ Ez alatt az erdődi csoport falvait értem.

⁷ Bővebben lásd: Kísérletek a szatmári svábok visszanémetesítésére a két világháború között, in. *Németek a Kárpát-medencében konferencia anyaga. Bonyhádi evangélilus füzetek 2*, Bonyhád 2009, p. 295-319.

⁸ Baumgartner Bernadette, *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között 1918-1940*. Doktori értekezés (Kézirat).

{ HYPERLINK "<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/baumgartnerbernadettephd.pdf>" }. (Letöltve: 2012. március 5.).

⁹ A felmérés adatainak falvankénti leírása a kézirat 183-193. lapjain találhatóak.

tanítás nyelve.¹⁰ A beérkezett jelentések adatgazdagsága változó, több falu esetében is csak részben válaszoltak a feltett kérdésekre, így sok esetben nagyon nagy az adathiány, másrészről a forrás születési körülményeinél fogva (a település plébánosa állította össze) is eleve szubjektív. Eme felmérés adatait szeretném kiegészíteni egy, a szatmári egyházmegye iskoláinak 1939-40-es állapotáról szóló, magyar külügymisztériumhoz eljuttatott forrással.¹¹ A forrás sorra veszi a sváb falvak iskoláinak 1939 őszi állapotát, de röviden kitér a korábbi eseményekre is (német nyelv bevezetésének éve, hívek reakciói, Nemzetiségi Statutum megjelenése utáni próbálkozások, stb.).

A püspökség által elrendelt felmérésre 21 településről érkezett be válasz. Mint említettem, a nagy adathiány, illetve a kis elemszám miatt az általam elvégzett elemzés semmiképpen nem reprezentatív, illetve csak ennek alapján nagyobb általánosítás sem lehetséges. De úgy véljük, hogy egyes tendenciák levonására így is alkalmas. A falvakat ez esetben is csak 2 csoportra osztom (Nagykároly- és Bükkvidék) illetve a kis elemszám miatt nem vizsgálom az iskola típusát (állami vagy egyházi), hanem csak tanítás nyelvét (magyar, német vagy vegyes).

A most elmondottak megértéséhez előzményként mindenkiéppen megemlíteni kell 4 fontos mozzanat. Egyik 1924, amikor megalakult Szatmár vidékén is a sváb szervezet (*Gaiüamt*), aminek révén először jött létre nemzetiségi alapon szervezett német egyesület Szatmár megyében.¹² A következő lépés az 1926-ban elfogadott magániskolai törvény, ami szerint az iskolafenntartónak (a mi esetünkben az egyházközösség) a joga a tanítási nyelv meghatározása. A papok ezt kihasználva szabotálták el a sorozatban kiadott rendeleteket, amik a német nyelv bevezetését sürgették.¹³ Ezt követően az 1934-ben megjelent rendelet fordulópontot hozott, amikortól nem maradt újabb eszköz a papok és szülők kezében, mivel amennyiben nem vezették be a német nyelvet, az iskola bezárásával fenyegettek. Ez több esetben meg is történt, ilyenkor állami iskolát hoztak létre a településen.¹⁴ Újabb fordulópontnak tűnt megszületése pillanatában, az 1938-ban meghozott Nemzetiségi Statutum, ami a szülők jogának tartotta fenn a gyerek anyanyelvénének a megállapítását. Ennek nyomán a szülők és egyházközösségek több esetben ismét kérték a magyar nyelv bevezetését, illetve ezirányú kéréseket juttattak el a román kormányhoz.¹⁵ A vizsgálatban ezt is igyekszem nyomon követni, hogy a gyakorlatban volt-e ennek bármilyen hozzádéká?

¹⁰ A felmérés háttérében az 1930-ban kinevezett új püspök, Fielder István állt, aki nem az egyházmegye papja lévén (Bánáti származású), nem rendelkezett pontos információkkal az új egyházmegye helyzetéről s annak egyik kulcsproblémájáról, a sváb kérdésről.

¹¹ A dokumentum nincs pontosan datálva, illetve szerzője is ismeretlen, de legkésőbb 1940 elején keletkezhetett, stílusát, illetve szóhasználatából ítélni pedig egy, a püspökséghez közel álló egyént kell sejtenünk megalkotójaként. A dokumentum a külügymisztérium erdélyi magyar kisebbségről szóló 1940 körül keletkezett sérelmei anyagai között van, bekeveredve más, hasonló jelentések közé, így az sem derítható ki, hogy milyen úton jutott el Budapestre.

¹² A szervezet a Német-sváb Népközösség tagszervezeteként jött létre Nagykároly központtal 1926-ban. Baumgartner, *Kisebbség a kisebbségen...*, p. 119.

¹³ Sárándi, *Kísérlet a szatmári svábok...*, p. 302.

¹⁴ Baumgartner, *Kisebbség a kisebbségen...*, p. 201.

¹⁵ A Statutum megszületésének háttérében a II. Károly által bevezetett királyi diktatúra, illetve az új rendszer konszolidálásának igénye állt. A Statutum rendelet formájában jelent meg 1938 augusztusában, ekkor került felállításra a miniszterelnökségen belül a Kisebbségügyi Főkormánybiztoság is, élén Silviu Dragomirral. Papíron előrelépést jelentett a korábbi állapotokhoz képest, azonban a gyakorlatban kevés konkrét változás történt ennek nyomán. Statutum korabeli

Az 1931-es felmérés számadatai alapján megállapítató, hogy a plébániós véleménye szerint a családok 14% beszélt németül, 23% magyarul, míg többségük (47%) vegyesen.¹⁶ Ez már eleve meglepő eredmény, azonban a kép tovább árnyalható, ha a nyelvhasználatot megvizsgáljuk generációk szerint. A nagy adathiány ellenére megfigyelhető, hogy a szülők esetében teljesen kevert a kép, ahol megadtak adatot, ott a nagyszülők esetében mindenki németül beszélt, a gyerekek esetében viszont mindenki magyarul. Ha ezt külön megvizsgáljuk csak a Nagykároly környéki falvak esetében, akkor hasonló képet kapunk: a nagyszülők 40% használja a német nyelvet, ennek megfelelően a családok 40%-nál vegyes az otthon beszélt nyelv, a gyerekek közül viszont már senki nem beszél németül. Ez mindenképpen meglepő eredmény, tekintetbe véve azt, hogy ezen falvakat tekintik a leginkább asszimiláltaknak, ahol egyes szerzők szerint már szinte senki nem beszélte a német nyelvet.

A nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlásnál a településeket 3 csoportba osztottam: magyar, német és vegyes. Eszerint a települések több mint fele (52%) magyar többségűnek tekinthető, míg 14%-a német többségűnek. Ez nagyrészt meg is felel az általános képnek. Anyanyelv esetében csak annyit lehet megállapítani a nagy adathiány miatt, hogy a német anyanyelvűek aránya megegyezik a német nemzetiségiukével.

A következőben a mise nyelvét vizsgáltam a sváb falvak esetében, mivel a Gaüamt kérései között ez is szerepelt. E téren megállapítható, hogy nem sikerült nagy eredményt elérniük, sehol nem lett tiszta német nyelvű mise és vegyes vagy felváltva tartott mise is csak a falvak 14%-ban van. Sokkal fontosabb ennél az a kérdés, hogy mikortól vált magyarrá a mise nyelve? E kérdés kapcsán megállapítható, hogy a folyamat már az 1870-es években kibontakozott, a többség esetében azonban 1870-1900 között tértek át fokozatosan a magyar misére. Érdemes azonban külön vizsgálni a Bükk-vidéki falvak csoportját, ahol a települések többségénél csak a 20. század elején vezették meg a magyar nyelvű misét, míg a Nagykároly környéki falvak esetében erre pár évtizeddel korábban sor került. Ha nem is ilyen élesen kirajzolódva, de ugyanez mondható el a tanítási nyelv esetében is.

A tanítás nyelvét vizsgálva a 30-as éveken belül (1930, 1934 és 1939) azt látjuk, hogy a 40%-os siker ellenére (ennyinél vezették be a német tanítási nyelvet) a falvak egy (20%) csoportja sikeresen ellenállt. Ezek mindegyike Nagykároly környékén helyezkedett el. Radikális váltás 1934-ben, a fent említett rendelet nyomán következett be, akkortól kezdve 1 település kivételével¹⁷ mindenhol megszűnt a magyar oktatás, és az iskolák 2/3-ában tisztán németül folyt. 1938-at követően semmilyen lényegi változás nem történt, a magyar tanítás teljesen felszámolódott, így az iskolákban továbbra is vagy németül vagy románul tanítottak, vagyis a Nemzetiségi Statutumnak a gyakorlatban semmilyen hatása nem volt érzékelhető.

Elsődleges következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy a felmérés adatai szerint magasabbnak tűnik a német nyelvtudás mértéke a korábban gondoltakhoz képest, az idős generáció, illetve a szülők egy része is beszélt németül a Nagykároly környéki

---

értelelése: Bölöni István, Románia kisebbségvédelmi statutuma, in. *Kisebbségvédelem* 1938/4-5, p. 24-41. Újabbel összefoglaló: Egry Gábor, Megoldás vagy halogatás? A román királyi diktatúra és a magyar kisebbség 1938-1940, in. *Limes* 2010/1, p. 65-78; illetve Horváth Sz. Ferenc, *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi élít politikai stratégiái 1931-1940*, Csíkszereda, 2007, p. 215-277.

¹⁶ A továbbiakban külön nem jelzem, a számadatok forrásai minden esetben a Baumgartner kézirat 183-193 lapjairól származnak.

¹⁷ Ez a kivétel Krasznabéltek település.

falvakban is. A gyerekek viszont már csak magyarul beszéltek, így erre hivatkozva a papok éveken át sikeresen tagadták meg a német tanítási nyelv bevezetését. A magyar nyelvű oktatás tekintetében különbséget kell tenni a Nagykároly-környéki települések esetében, ahol a favak többségében 1880-1900 között vezették be a német nyelvet, míg a Bükk-vidéki falvak esetében erre csak 1900 után került sor. Vagyis 1930-hoz viszonyítva Nagykároly esetében a nagyszülők, míg a Bükk esetében a szülők életében került sor a váltásra.

Szociológusok szerint egy népcsoport teljes asszimilációjához minimum 3 generáció szükséges, ez azonban mint láttuk a szatmári svábok esetében szinte egyik településnél sem volt meg. Emiatt félbemaradt (Bükk-vidéki) vagy nem teljes (Nagykároly-vidéke) asszimilációról beszélhetünk. Ugyanakkor véleményünk szerint ebben rejlik az egész német visszanémetesítési mozgalom ellentmondása is: vagyis részben igaza volt a Gaüamtnak, amikor azt állította, hogy a lakosság jelentős része még beszél németül, de ugyanakkor igazuk volt a római katolikus papoknak is, aki arra hivatkozva tagadták meg a német nyelv bevezetését, hogy a gyerekek már csak magyarul beszélnek.

A továbbiakban az 1940-ben született összefoglaló jelentés szövegét közöljük le. Ennek amiatt látjuk szükségét, mert egy összefoglaló, a települések nagy részére kiterjedő jelentésről van szó, ahol nemcsak az 1939-1940-es állapotokról kapunk betekintést, hanem a korábbi küzdelmekre is kiterjed, vagyis az egész két világháború közötti periódus rövid kivonataként is értelmezhető. A szöveget mai helyesírás szabályai szerint közöljük, az esetleges rövidítéseket, elírásokat és helyesírási hibákat jelzés nélkül javítottuk. A korszakra jellemző szófordulatokat azonban meghagytuk.

Jelentés A szatmári római katolikus egyházmegye egyházközösségeinek iskolai sérelmeiről az 1939/40 tanév elején¹⁸

1. Ardud /Erdőd, Szatmár megye/¹⁹ 1934. ápr. 20.-án a kolozsvári iskolai inspectoratus²⁰ 15208. szám alatt a közoktatásügyi minisztérium 61407/1934 számú rendeletére hivatkozva az egyházközös akarata ellenére elrendelte a német tannyelvet. Az egyházközös, hogy a román nyelven kívül nem kelljen még külön a nekik idegen német nyelven is tanulniok,²¹ a gyermekeknek, attértek a román tannyelvre: az apácaiskolában.²² A fiúiskolában kényszerből bevezették a német nyelvet. Az állam ezenkívül a nagykárolyi Gauamt szorgalmazására a román állami iskola tagozata gyanánt felállította a német tagozatot. Ma 174 gyermek tanul kényszerből román nyelven az apácaiskolában, 66 gyermek tanul németül a

¹⁸ A felsorolásból hiányzik Mezőfény, Krasznasándorfalú, Nagyszokond, Szímfalú, Alsóhomoród, Barlafalú, Kisdengeleg, Nagymadarász és Kismajdtény települések iskoláinak a leírása.

¹⁹ Az erdői (Bükk-vidéki) csoport legjelentősebb települése, egyben esperesi székhely, ahol a svábok és magyarok, illetve románok a kezdetektől együtt laktak, emiatt a 19. században több konfliktus is volt a két közösség között. Az 1930-as években Függ Márton (1929-30), Botlinger Pál (1930-43) voltak a plébánosok.

²⁰ Román szó magyarosított változata. Helyesen tanfelügyelőség.

²¹ Helyesen tanulniuk.

²² Irgalmas Nővérekre való utalás, aiknek 1834-től működött rendházuk Szatmárnémetiben. A betegápolás mellett jelentős szerepet játszottak a magyar nyelvű oktatásban is. Tagjai tanítottak Erdőd mellett Túrterebesn és Felsőbányán is.

fiúiskolában és 51 gyermek tanul németül az állami német tagozatban.²³ A szülők túlnyomó többsége a magyar tannyelvet akarja, mert otthon is azt beszéli és nem tűri, hogy ráerőszakoljanak olyan nyelvet, amelyet ő nem akar.

2. Baia-Sprie /Felsőbánya, Szatmár megye/²⁴ öt tanerős apácaiskola,²⁵ melynek nyilvánossági jogát 1938. május 6-án 206566/37 számú közoktatásügyi miniszteri rendelettel egyszerűen elvették.²⁶ Az iskola a szatmári egyházmegye legkitűnőbb iskoláinak egyike. Az állami iskolák sem szellemben, sem eredményben meg sem közelítik. Az intézkedés háttere a következő: a kis bányaváros plébánya, dr. Czumbel Lajos²⁷ (aki az impériumváltozás után az első román-magyar nyelvtanit írta középiskoláink számára!).²⁸ Törhetetlen kemény magyar ember, akinek magyarságát nem bírja elviselni sem az ottani bányafőnök (aki egyszer egy úrnapi körmenetbe kocsijával a hívek nagy fölháborodására belehajtott), sem pedig az ottani rendőralbiztos (valami Zsonga nevű). Ezért elhatározta, hogy kiszekirázzák²⁹ onnan. Haditörvényszék elé vitték többször: persze a haditörvényszék felmentette. minden ütni igyekeztek, ami katholikus. A bányász-hívek³⁰ férfiak alig mernek a templomba járni, különösen a félék altisztek, mert áthelyezés és állandó rémítéssel igyekeznek távol tartani a katholikus templomtól és lelkipásztortól őket. A rendőralbiztos most a katonai mozgósítás idején³¹ március óta gyűlöletből az apácák udvarát, több helyiséget és a plébániát telezsúfolta katonasággal, lovakkal. Sem éjjel, sem nappal nyugalma nincsen sem az apácáknak, sem a plébániának. A bányásznép néma dühvel és elkeseredéssel nézi a katholikus egyházának ezt az állandó gyötösét. Elkeseredését fokozza az a körülmény is, hogy a nyilvánossági jog elvétele miatt

²³ Az erdődi helyzet (ahol minden iskolában más nyelven tanítottak) a korszakban is nagy feltünést keltett és az eset a hivatalos diplomácia szintjére is eljutott, s a magyar kormány egy 1931-ben, a német kormánynak átadott memorandumában külön is kiemelte az esetet, a német mozgalom ellentmondását bizonyítandó. Bővebben lásd: Tilkovszky Lóránt-Weidinger Melinda, Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931, in: *Századok*, 2003/6, p. 184.

²⁴ Nem tartozik a szatmári sváb települések sorába, az 1930-as népszámlálás szerint hivatalosan csak 4 személy vallotta magát németnek. A városias település magyar többsége miatt (ekkor 55% a magyar lakosság aránya) a szatmári egyházmegye egyik legnagyobb plébániája műköött itt. Mint a dokumentumból kitűnik az iskola nyilvánossági jogát csak 1938-ban vonták meg, s ekkor sem merül fel a német nyelv esetleges bevezetésének problémája. Az intézkedés a magyar iskolahálózat gyengítésére tett lépésként értelmezhető s nincs kapcsolatban a sváb mozgalommal.

²⁵ Lásd fentebb.

²⁶ A nyilvánossági jog elvétele azt jelentette, hogy az iskola nem rendezhetett érettségit, illetve nem adhatott ki diplomát, diákjai más iskolákban voltak kénytelenek levizsgálni fizetség ellenében.

²⁷ Czumbel Lajos (1891-1967) a szatmári egyházmegye egyik legnagyobb papja, tanulmányait Innsbruckban és Rómában végezte, filozófiából és teológiából doktorált. 1915-ben szentelték pappá, 1931-1941 között Felsőbányai plébániós, emellett a szatmári püspöki papnevelde tanára. Scheffler János püspök letartóztatásakor őt nevezi ki titkos ordináriusnak s ebben a minőségeben vezeti a püspökséget haláláig. Aktív közéleti tevékenységet folytatott, Országos Magyar Párt vezetőségi tagja volt.

²⁸ 1921-ben jelent meg Kolozsváron, *Román nyelvtan gyakorlatokkal és feladatakkal* címmel.

²⁹ Zaklat, elűz.

³⁰ A nagybányai bányavidék egyik központja, így a város lakosság többségének foglalkozása a bányászat volt.

³¹ A külüppolitikai helyzetben bekövetkezett változások miatt (csehszlovák vállság, kisantant felbomlása, Kárpátalja megszállása) 1938-tól Románia mozgósítást rendelt el s a hadsereg jelentős egységei épp Szatmár megye területén állomásoztak. A beszállásolások és a rekvírálások miatt folyamatos konfliktus volt a hadseregek és a lakosság között.

külön vizsgadíjat kell fizetni a vizsgáztató bizottságának: pedig a fizetése még megélhetésre is szűkös. Hogy türelme meddig bírja, nem lehet tudni.

3. Beltiug /Krasznabélték, Szatmár megye/³² amíg lehetett, tisztán magyar tannyelvű iskolát tartott fenn. 1928 óta kényszerből felállította a német tagozatot, amelybe meglehetősen gyérén akartak beiratkozni. A tanfelügyelőség állandó nyomására és fenyegetőzéseire (hogy bezárják az iskolát, ha nem lesz erősebb a német tannyelvű tagozat): kényszerből rábeszélésre többen beiratkoztak. A magyar tagozat ma is működik,³³ de csak a magyar nevűket engedik beírni. 1938. dec. 21-én Pop Dárius³⁴ tanügyi inspector³⁵ a kolozsvári tanügyi inspectoratus³⁶ 42939/1938 számú rendeletére hivatkozva 20 német nyelvű, gyermeket átparancsolt a német tagozatba. A plébános³⁷ helyzete igen nehéz. A tanügyi hatóságok folytonos fenyegetései miatt kénytelen végrehajtani a rendelkezést. A szülők pedig háborognak a plébános ellen, hogy mért nem szerez érvényt az ő (1938 augusztusi kisebbségi statútumban is biztosított) szülei joguknak.

4. Cămin /Kálmánd, Szilág megye/³⁸ Az iskola nyelvét 1938. december 9-én (tehát az 1938 augusztusi statútum után!) változtatta át a tanfelügyelőség erőszakkal, a hívek tiltakozása ellenére, németté. Az egyházközség nemcsak szóban, hanem írásban is kifejezésre juttatta tiltakozását, mikor a törvénytelen és embertelen intézkedés ellen 1938 végén a kisebbségi miniszteriumtól, sőt, felség

³² Az erdői csoporthoz tartozik, sváb és román lakosság élt itt vegyesen. Ennek megfelelően a két világháború között a hívek jelentős része még németnek vallotta magát. A sváb mozgalomban is fontos szerepet játszott, mivel Fritz Winterhofennek (1887-1960) a Gaüamt egyik vezetőjének volt földbirtoka. A 30-as években Schwegler Alajos (1928-1932), és Weisz József (1932-1950) voltak a plébánosok.

³³ Az egyházmegye sváb falvai közül egyedülként itt működött magyar tagozat. Ennek pontos magyarázatára további kutatások szükségesek. A plébánia Historia Domusa szerint ennek egyik magyarázta talán az lehet, hogy folyamatosan tudták biztosítani a kellő számú magyar gyereket az iskolában, adott esetben úgy is, hogy a szomszéd falvakból (Nántűről és Rákosterebőről) gyerekeket hoztak át az iskolába. *Krasznabélték Római Katolikus Plábánia Historia Domus*, 1939-es bejegyzés, számozatlan.

³⁴ Dariu Pop (1887-1965), tanfelügyelő, zeneszerző, néprajzgyűjtő. Iskoláit Losoncon és Kolozsváron végezte, majd az első világháború kitörésekor Romániába menekült, s a román hadsereg tagjaként végigharcolta az egész háborút. Már a Kormányzótanács idején kinevezték Szatmár megye tanfelügyelőjévé, s ezt a tisztséget a két világháború között végig ő töltötte be. Jelentős érdemei voltak a román nyelvű oktatás fejlesztésében, s egyben benne látták megtestesülni a két világháború közötti román iskolapolitikát, így a német nyelvű oktatás töretlen szószólója is volt. Aktív közéleti tevékenységet fejtett ki, az összes helyi román kulturális egyesületnek alapító tagja, több lap (Satu Mare, Tara de Sus, Viața Școlară) főszerkesztője.

³⁵ Tanfelügyelő.

³⁶ Tanfelügyelőség.

³⁷ Weisz József.

³⁸ A nagykárolyi csoport tagja, tiszta sváb település, az egyik legelmagyarosodottabb. A két világháború között a nagykárolyi járással együtt Szilág megye része, 1968-tól ismét Szatmár megyéhez tartozik. Az 1910-es népszámlálás szerint már senki sem vallotta magát német nemzetsegűnek, s ez a szám később is csak keveset növekedett. A harmincas években Körösi Károly (1916-1937) volt a plébános, a német nyelv visszavezetése elleni küzdelem egyik legharcosabb alakja, aki nézetei mellett a püspökkel szemben is kitartott. A német nyelv viszonylag kései bevezetése egyértelműen az ő érdeme volt. Kisebbségi Statutumra való utalás.

folyamodvánnyal (!) őfelségétől is kérték a magyar tannyelv visszaállítását.³⁹ Az eredmény házkutatás lett, melynek során sok erre vonatkozó ügyiratot, köztük az előbb említett két folyamodványt is elkobozták.

A miniszteri rendelet száma: 222748/1938, melyet karhatalommal a Gauamt engedelmes eszöze, Germán János⁴⁰ nagykárolyi primpretor⁴¹ 3343/1938 számú rendelkezésére Pop Ágoston altanfelügyelő hajtott végre.

A szülők elkeseredése állandóan fokozódik.

5. Căpleni /Kaplony, Szilág megye/⁴² 1934 novemberében a Szilág megyei tanfelügyelőség csendőrrel bezáratta az iskolát, mert a szülők semmi áron sem voltak hajlandók és ma sem hajlandók német nyelvű iskolát fenntartani. A gyermekek sokáig iskoláztatás nélkül lézengtek. Most az állami iskolába kényszerítették őket azzal, hogy iskolamulasztás miatt súlyos bírságokat rónak ki. Itt tehát római katholikus iskola nincs. A tanítók állás nélkül nyomorognak és elkeseredésükben perrel akarják kényszeríteni az egyházközösséget arra, hogy nyugdíjat adjon nekik: holott az egyházközég nyugdíjalapra soha illetéket nem szedett, tehát nem is kötelezhető nyugdíjfizetésre.⁴³

6. Carei /Nagykároly, Szilág megye/⁴⁴ A közoktatásügyi minisztérium 1935. szeptemberben elvette minden indoklás nélkül a nagy többségen római katholikus magyarságú város római katholikus iskoláinak (apácaiskola a leányok részére,

³⁹ 1935-ben már próbálkoztak egyszer egy memorandumot eljuttatni a királyhoz, a plébános bevallása szerint az akkor a Gaüamt miatt nem ért cél. A Nemzetiségi Statutum megszületése után az iskola visszaállt a magyar tanítási nyelvre, majd az év végén végleg bezárták a magyar tagozatot. Az új plébános (Lőrincz János) nem tesz említést a királyhoz eljuttatott újabb memorandumról. Kálmándi Katolikus Plébánia Historia Domus, 1935-ös, 1938 és 1939-es bejegyzés, számozatlan.

⁴⁰ Ioan Gherman, 1924-1940 között a nagykárolyi járás szolgabírája, a svábok visszanémetesítésének egyik szószólója. 1938-ban könyvet jelentetett meg a járásáról (*Plasa Carei, jud. Salaj. Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economie, financiare și de comunicație. Date statistice*, Carei, 1938), amiben az 1918 után elért eredmények mellett a sváb mozgalom jelentőségéről is ír. A bécsi döntés követően nem menekült el azonnal, hanem felajánlotta szolgálatait a magyar állammak.

⁴¹ Szolgabíró.

⁴² A nagykárolyi csoport tagja, a településen mindig is vegyesen laktak svábok és magyarok, egyben az egyik legelmagyarosodottabb település. A két világháború között a nagykárolyi járással együtt Szilág megye része, 1968-tól ismét Szatmár megyéhez tartozik. Az 1910-es népszámlálás szerint már senki sem vallotta magát német nemzetiségnének, az uralomváltás és a népszámlálási technikáknak köszönhetően ez a szám 1920-ban ezer fölé ugrott, majd folyamatos csökkenéssel 1941-re ismét 4-re apadt. A település életében a 18. század elejétől fontos szerepet játszott az itt működő ferences kolostor, így a mindenkor plébános egyben a kolostor vezetője is volt. Az 1930-es években ezek Kissay Kelemen (1927-1933), Gáll Ferenc (1933-1934), Olasz Pacific (1934-1936), Stöckl Odorik (1936-1940) voltak.

⁴³ Mindez utalásként is értelmezhető a két világháború között, a kisebbségi társadalom egyik legfőbb szervező elveként felfogott népszolgálatra, illetve annak mozgatórugóira is.

⁴⁴ A nagykárolyi csoport tagja s egyben névadója, 1924-ig a megye központja is. Habár számszerűen nem volt élt a legtöbb sváb lakos, mindig is a szatmári sávok központjaként tartották számon. Ezt jó mutatja, hogy az 1926-ban megalakult Gaüamt is itt állította fel székhelyét, illetve itt jött létre az első német középiskolai osztály is. A 18. századtól kezdődően a településen, egymástól viszonylag jól elhatárolódva folyamatosan együtt éltek magyarok, svábok, románok és zsidók. A környék más településeihez hasonlóan a 20. század első felére az itt élő sváb lakosság szinte teljesen elmagyarosodott. A 30-as években Schweighoffer János (1928-1934) és Földvári György (1934-1940) voltak a plébánosok.

férfitanerős iskola a fiúk részére)⁴⁵ nyilvánossági jogát. Azóta a szülők végletekig fokozódó elkeseredésére a gyermekek kénytelenek idegen vizsgáztató bizottság előtt vizsgázni éspedig vizsgadíj lefizetése mellett. Az egyházközség az 1938. évi augusztusi kisebbségi statútumban bízva a közoktatásügyi minisztériumhoz folyamodott sérelmes ügyének jóváteléért s a 300 éves magyar iskola kérelmét 113818/1939 szám alatt a minisztérium elutasította azzal az indokkal, hogy a folyamodás elkesett. A jótsepházai (Iojib) erőszakkal elnémített iskola ügyét, mint majd később lesz róla szó, a Gauamt közbenjárására évközben egy héten alatt el lehetett intézni!

7. Ciumeşti /Csomaköz, Szilág megye/:⁴⁶ 16 éve állandó küzdelemmel 1938. decemberig állandóan magyarul tanítottak. 1938. dec. 8-án tiltotta be a Szilág megyei tanfelügyelőség miniszteri rendeletre hivatkozva *de a miniszteri rendeletet követelésre sem mutatva meg az érdekelteknek) a magyar tannyelvet. A szülők elkeseredésükben az állami román iskolába iratták be gyermekeiket. Erre a Gauamt kétségebevesz szállt ki a faluban, és házról-házra járva (nekik minden szabad!) nagy nehezen 23 gyermeket visszavettek egy általuk alapított német-nyelvű iskolába. Tehát az úgynevezett kisebbségi statútum itt is csak írott malaszt⁴⁷ maradt.

8. Dara /Szatmár megye/:⁴⁸ Ősi magyar nép. 1927 novemberében egy Pinteanevű görögkeleti pappá szentelt tanító holtrészegen beállított az iskolába és kijelentette, hogy be van zárva. Az egyházmegyei hatóság hiába írt tanfelügyelőségnek, minisztériumnak: az iskola ma is zárva van. A gyermekeket a szülők akarata ellenére átírták az állami román iskolába, színmagyar községen. A következő tanévtől kezdve az ottani református iskolába írtatták be a szülők gyermekeiket, hogy azok anyanyelükön tanulhassanak tovább. Egyébként kis plébánia 36 tanköteles gyermekkel.

9. Ghilvaci /Gilibács, Szatmár megye/:⁴⁹ Pop Darius tanfelügyelő még 1923-ban kényszeríteni akarta az iskolát a német tannyelvre, sikertelenül egészen 1934-ig. A kisebbségi statútum megjelenése előtt a Szilág megyei tanfelügyelőség (mivel közben Szilág megyébe osztották be a falut)⁵⁰ a 210555/1934 számú közoktatásügyi minisztériumi rendeletre hivatkozva, bezárás fenyegetésével és az idős, nagy családú

⁴⁵ A városban több katolikus jellegű iskola is működött. Legrégebbi és legismertebb az 1727-ben alapított s a Piarista Rend által vezetett gimnázium, ez azonban 1922-ben megszűnt. Emellett 1779-ben katolikus nemzeti iskolát, 1840-ben pedig katolikus leányiskolát is létrehoztak a településen. A szövegben ez utóbbi kettőre történik utalás.

⁴⁶ A nagykárolyi csoport része, itt is vegyesen éltek magyarok és svábok, a 20. századra azonban a sváb lakosság teljesen elmagyarođott. Az 1910-es népszámlálás szerint már senki sem vallotta magát német nemzetiségnének, az uralomváltás és a népszámlálási technikáknak köszönhetően ez a szám 1920-ban ezer fölől ugrott, majd folyamatos csökkenéssel 1941-re ismét 38-ra apadt. Az 1930-as években Merlák Ferenc (1928–1935) és Gábel János (1935–1941) voltak a plébánosok.

⁴⁷ Jelentése: igalom, kegyelem.

⁴⁸ Magyarul Szamosdara. Nem tartozik a szatmári sváb települések sorába. Lakossága a kisszámú román közösséget leszámítva többségében magyar. A magyar lakosság kétharmad-egyharmad arányban oszlik meg a református és római katolikus vallás között. Így az iskola bezárása nem hozható összefüggésbe a német mozugalommal, a bezáras pontos okának a kiderítése azonban további kutatást igényel.

⁴⁹ Nagymajtényi csoport tagja, kisszámú román közösség mellett, a lakosság többsége sváb volt. A két világháború között a lakosság jelentős része még beszélt németül. Az 1930-as népszámlálás szerint is döntő többségük német nemzetiségnének vallotta magát. A lakosság kis száma miatt nem alkotott önálló plébániát, hanem a nagymajtényi plébánia filiája.

⁵⁰ 1925-ben, az új közigazgatási törvény értelmében az egész nagykárolyi járást, benne Givács falut Szilág megyéhez csatolták.

római katholikus tanító rémítésével németre erőszakolta az iskola nyelvét. A kisebbségi statútum megjelenése után föllélegezve elhatározta, hogy visszaállítják a szülők közös óhajának megfelelően a magyar tannyelv visszahozatalát. A tanfelügyelőség 1938. december 7-én fenyegetések és rémítések alkalmazásával erőszakkal visszaállította a német tannyelvet. Az iskolafenntartó egyházközség erre a kisebbségi miniszteriumhoz fordult a mellékelt kérvényben⁵¹ (ajánlva küldve postán).⁵² Választ sem kapott.

10. Hurez /Nántű, Szilág megye/:⁵³ 1929-ben a Szilág megyei tanfelügyelőség csendőrrel bezárta a felállított egy állami iskolát a katholikus nővendékek részére. Az egyházközség a püspökség útján tanfelügyelőségehez, miniszteriumhoz hiába fordult; hiába hivatkozott a népákaratra: az erőszakkal szemben nem boldogult.

11. Iojib /Józsefháza, Szatmár megye/:⁵⁴ 1930. nov. 8-án a szatmári tanfelügyelőség bezárta az iskolát, mert a nép nem volt hajlandó a magyar tannyelvet elhagyni. Nyolc évig szünetelt az iskola. 1938. nov. 15-én megjelent a nagykárolyi Gauamt egyik embere és az egyházközség egy-két emberét (köztük egy éppen nem is német származású Panek nevű tót) megfogva gyűlést tartatott s azt püspöki jóváhagyás nélkül felterjesztette a miniszteriumhoz, ahol minden törvény által előírt forma mellőzésével egy hét alatt megtörtént az iskola megnyitása német nyelvvel, tanítók kinevezése a Gauamttól biztosított fizetéssel, s azóta működik német nyelven a katholikus iskola, amelynek nincsen a legilletékesebb egyháztanács-iskolaszéki elismerése, püspöki jóváhagyása nélkül!⁵⁵

12. Moftinu Mare /Nagymajtény, Szilág megye/:⁵⁶ A Szilág megyei tanfelügyelőség, amely állami iskolát tart fenn, a római katholikus egyházközség tulajdonát képező iskola-épületben (1934-ben a közoktatásügyi miniszter 210555/1934 számú rendeletére hivatkozva) bezárással való fenyegetés mellett erőszakkal némettő tette az iskola tanítási nyelvét. A szülők felháborodásukban 200 gyermeket átiraktak az állami román iskolába. Ma a némettő tett katholikus iskolába 77 nővendék jár. Az 1938. évi kisebbségi statútumtól felháborodva⁵⁷ kérvénnyel

⁵¹ A dokumentum mellett nem voltak mellékletek.

⁵² Erre többször történik utalás a dokumentumban, feltételezhetően arra való célzás, hogy anyagi áldozatot nem kímélve, minden megtettek az iskola visszaállítása érdekében.

⁵³ Mai hivatalos neve: Hurezu Mare. Tasnádi csoport része, a két világháború között a lakosság fele-fele arányban volt román és sváb. A két világháború között Szilág megye része, 1968-tól ismét Szatmár megyéhez tartozik. A két világháború között a katolikus lakosság kétharmad-egyharmad arányban vallotta magát svábnak, illetve magyarnak.

⁵⁴ Különálló település, magyarok, románok és svábok vegyesen éltek a településen. A sváb lakosság a 20. század elejére elmagyarosodott, 1910-ben már senki nem vallotta magát németnek, s ez később sem változott jelentősen. Az 1930-as években Horváth György (1907-1933) és Csonth Ignác (1933-1943) voltak a plébánosok.

⁵⁵ A Józsefházi eset példátan a tekintetben, hogy ilyen hosszú időn át szünetelt az oktatás az iskolában.

⁵⁶ A nagymajtényi csoport tagja, egyben névadója. A két világháború között a nagykárolyi járással együtt Szilág megyéhez csatolták, 1968-tól ismét Szatmár megye része. Az egyik legnagyobb lélekszámú sváb település, ahol kisszámbú román lakosságot leszámítva a település tiszta sváb falunak minősült. A 20. század elején a sváb lakosság nagy része elmagyarosodott, 1910-es népszámláláson csak 3% vallotta magát németnek. Az uralomváltásnak és a népszámlálási technikáknak köszönhetően 1920 és 1940 között a hivatalos népszámlálásokkor a lakosság döntő része svábnak vallotta magát. Az 1930-as években Zádor József (1928-1934), Fischer János (1934-1937) és Diczig Béla (1937-1960) voltak a plébánosok.

⁵⁷ Elírás, helyesen felbátorodva.

fordultak a kisebbségi minisztériumhoz, amely választ sem adott nekik, pedig ajánlva küldték levelüket.

13. Petrești /Mezőpetri, Szilágy megye/⁵⁸ 1933. június 17-én German János nagykárolyi primpretor személyesen zárta be az iskolát egy 139249/1932 számú közoktatásügyi miniszteri rendeletre hivatkozva. Az iskola sokáig szünetelt, majd állami német nyelvű iskolát állítva fel saját római katholikus iskolaépületében kényszerítették a szülőket, hogy irassák a gyermeket a német iskolába. Megfenyegették őket, hogy súlyos bírságot vetnek ki rájuk, ha a gyermeket nem engednék iskolába. A kisebbségi statútum megjelenése után a szatmári római katholikus püspökség 1119/1938 számú jóváhagyása mellett újra felállították a magyar tannyelvű iskolát. Határozatát végrehajtani nem tudta, mert a nagykárolyi Gauamt a nagykárolyi csendőrőrmestert kiküldve Mezőpetribe, durva közelépéssel megakadályozta. A plébánosnál házkutatást tartott és 13 ügyiratot elkobzott.

14. Rătești /Szakasz, Szatmár megye/⁵⁹ Igen sokat szenveddett iskola. 1931-ben aug. 22-i keletű 108666/1931 számú közoktatásügyi minisztériumi rendelettel vezették be a hívek többségének tiltakozása ellenére a német nyelvet. A szülők törvényes jogukra hivatkozással nem engedték végrehajtani a rendeletet. Erre a tanfelügyelőség egy 210555/1934 számú közoktatásügyi minisztériumi rendeletre hivatkozva súlyos fenyegetésekkel kényszerítette az egyházközösséget, hogy iskolájába vezesse a német nyelvet be. Kénszerből bevezették, de a lelkésznek kijelentették, hogy legalább a hittan tanítsa magyarul.⁶⁰ Az 1938. augusztusi kisebbségi statútum által felháborítva⁶¹ folyamodvánnyal fordultak a kisebbségi minisztériumhoz, hogy újra magyarul tanítsanak az iskolában. A mai napig sem kaptak reá választ, pedig a folyamodványban bizottságot kértek, hogy szálljon ki a hely színére egy vegyes bizottság és hallgassa meg őket.

Az elkeseredés általános.

15. Sanislău /Szaniszló, Szatmár megye/⁶² A legmagyarabbá lett sváb eredetű egyházközöség. Iskolája nagyon sokat szenveddett, de soha még nem vezette be a német nyelvet. Ezért a plébánosnál sokszor házkutatást tartottak és mindenféle fenyegetésekkel (államsegélyét is elvették, hivatali vizsgálatokat is tartottak ellene) akarták kényszeríteni, hogy germanizálják az iskolát. Miután minden üldözés

⁵⁸ A nagykárolyi csoport része, tiszta sváb település. A két világháború között a nagykárolyi járással együtt Szilágy megyéhez csatolták, 1968-tól ismét Szatmár megye része. A 20. század elejére a sváb lakosság teljesen elmagyarođott, ennek ellenére a hivatalos népszámlálásokkor ez a falu produkálta a legradikálisabb mozgásokat. 1900-ban a lakosság 86% még németnek vallotta magát, 1910-re ez a szám nullára csökken, majd 1920-ra ismét 89% fölő ugrott a németek aránya. Ez az adat is egyértelműen rámutat a hivatalos statisztikák kritikával való kezelésének fontosságára, s arra, hogy az mindig az éppen aktuális politikai kurzushoz igazodik. Az 1930-as években Zahoránszky István (1908-1934) és Zádor József (1934-1942) voltak a plébánosok.

⁵⁹ Az erdődi csoport része, svábok és románok vegyesen éltek a településen. A csoport többi falujához hasonlóan a lakosság döntő része végig németnek vallotta magát az általunk tárgyalt periódusban. Az 1930-as években Diczi Béla (1916-1937) és Fischer János (1937-1969) voltak a plébánosok.

⁶⁰ A hittan magyar nyelven valló tanítása minden faluban kulcskérdésnek számított, s e téren, törekvése ellenére szinte semmilyen eredményt nem tudott elérni a német mozgalom.

⁶¹ Elírás, helyesen felbátorodva.

⁶² Nagykárolyi csoport része, az egyik legnépesebb település, ahol románok, németek és magyarok együtt éltek. A 20. század elejére a sváb lakosság elmagyarođott, 1910-ben csak valamivel több, mint 1% vallotta magát németnek. A hatalomváltásnak és a népszámlálási eljárásoknak köszönhetően 1920 és 1940 között a katolikus lakosság döntő része ismét németnek vallotta magát. Az 1930-as években Magyar Bálint (1921-1956) volt a plébános.

sikertelen maradt, 1935. július 5-én⁶³ a bukaresti un. Permanens Iskolai Bizottság 1396/1935 számú rendeletével bezárta az iskolát. Az iskola ma is zárva van. A gyermekkek sokáig nem is jártak semmiféle iskolába. Mivel azonban súlyos iskolamulásztási bírságokkal fenyegették meg őket, a szülők beiratták az állami román nyelvű iskolába őket, ahova most 400 római katholikus tanköteles jár.⁶⁴

16. Seini /Szinérváralja, Szatmár megye/:⁶⁵ A kis mezőváros katholikus lakosságának 2/3 része származásában is magyar, nevében is. Egyharmada sváb eredetű, de a német nyelvről fogalma sincs. A nagykárolyi Gauamt azonban erre az iskolára is rá akarta tenni a kezét. 1933 februárjában egy Lates nevű csíkszeredi revizor jelent meg az iskolában és kijelentette, hogy az iskola tannyelvének németnek kell lennie, miután a hívek svábok. Az ottani akkori plébános az anyakönyvből igazolta, hogy a gyermekek 2/3 része nevében is magyar. A tanfelügyelő meglepődött, mert a Gauamt révén helytelenül volt informálva. Erre a tanerők román tudása ellen emelt kifogást. Ez a kifogás helytálló lévén, az egyházközség mind a két tanerőt nyugdíjazta és az iskolákat a szatmári irgalmas nővérekre bízta rá, közben azonban az iskola létének megmentésére a sváb-nevűek részére közoktatásügyi miniszteri engedélytel a szülők akarata ellenére felállította az iskola román tagozatát.⁶⁶ A szülők a plébános felvilágosítása után nagy nehezen belementek a román tagozatba, de állandóan lesték a lehetőséget, hogy a gyermeket a magyar tagozatba irathassák. Érdeklődtek is a kisebbségi statútum megjelenése után, hogy beirathatják-e gyermekiket a magyar tagozatba: de tagadó választ kaptak. Csak azért tudnak még egy ideig belenyugodni a román tannyelvbe, mert az anyanyelv iskolai elmaradásáért kárpótlást látnak az irgalmas nővérek mély vallásos nevelésében.

17. Terebeşti /Krasznaterebes, Szatmár megye/:⁶⁷ Sokat küzdött a magyar tannyelvért. 1934-ben súlyos bírságokkal való fenyegetés következtében a közoktatásügyi minisztérium 210555/1934 számú rendelete következtében kényszerből bevezették a német tannyelvet. A kisebbségi statútum által felbátorítva 1938 augusztusában kérvényt küldtek a kisebbségi minisztériumhoz, mely nem is válaszolt kérésükre.

Az elkeseredés folyton nő, mert látják, hogy minden engedély vagy nekik kedvező rendelet, csak látszólagos. minden jogtalanság a régen marad.

⁶³ Bizonytalan olvasás, a dokumentum sérülése miatt lehetséges, hogy 15-e.

⁶⁴ Szanisló esete is speciálisnak mondható a katolikus iskola éveken át tartó bezárása miatt, illetve egyedüli falunak mutatkozik, ahol a német nyelv soha nem került bevezetésre.

⁶⁵ Nem tartozik a szatmári sváb falvak sorába. A 20. század elejére a kisszámu német lakossága teljesen elmagyarosodott, 1910-ben csak 57-en vallották magukat németnek s ez a szám a későbbiekben sem változott jelentősen. Az 1930-as években Pakocs Károly (1916-1933), Lengyel József (1933-1936) és Körösi Károly (1936-1967) voltak a plébánosok.

⁶⁶ Ezt az eljárást több településen is alkalmazták, hogy a német nyelv előli menekülésként a román nyelv bevezetését választották.

⁶⁷ Nagymajtényi csoport része, a román többségű településen magyar és sváb közösség élt együtt. A 20. század elejére a sváb lakosság elmagyarosodott, ennek ellenére, ugyan csökkenő tendenciát mutatva, de egy részük végig németnek vallotta magát a népszámlálások alkalmával. Az 1930-as években Weisz József (1927-1932) és Tillinger Ferenc (1932-1938) voltak a plébánosok.

18. Tiream /Mezőterem, Szilág megye/:⁶⁸ Ez a nagykárolyi Gauamt vezetőjének, ki a nagykárolyi állami gimnázium sváb tagozatának tanára, szülőfaluja.⁶⁹ Innét érhető az az elszánt és elkeseredett küzdelem, melyet ennek az iskolának elnémítéséért folytat a nagykárolyi primpretor és a Gauamt együttesen. Mint a többinél, ennél is az 1931. évi 108.666 számú közoktatásügyi miniszteri rendelettel, majd mivel a szülők nagy része ellenszegült, az 1934. évi 210.555 számú közoktatásügyi miniszteri rendelettel németesítettek el az iskolát. Az 1938. évi kisebbségi statútum megjelenése után a szülők a látszólag elismert joggal élve, kérték a kisebbségi miniszteriumtól a magyar tannyelv kieszközlesét. Választ a kisebbségi miniszteriumtól nem kaptak, de kaptak a tanfelügyelőségtől, mely a magyar nyelvért folyamodó összes szülők gyermekéit hivatalból beírta az állami román iskolába. Erre megijedt⁷⁰ Wiener⁷¹- Gauamt vezető és közbenjárására a szülők tudtán és akaratán kívül egyszerűen átírták őket a német nyelvű iskolába. A szülők hallani sem akartak a német iskoláztatásról, hanem hogy meneküljenek a német nyelvtől, a tanfelügyelőségtől való közbenjárás után visszairatták gyermekiket a román nyelvű állami iskolába.

19. Turulung /Túrterebes, Ugocsa megye/:⁷² A hívek harmadrésze ősmagyar származású (Ocskay stb. nevűek), a többi annyira elmagyarásodott sváb, hogy fogalmuk sincs a német nyelvről. 1928. május 7-én a szatmári tanfelügyelő egyszerűen bezárta az iskolát, mert a hívek hallani sem akartak arról, hogy bevezessék a német tannyelvet. A közoktatásügyi miniszteriumi rendelet száma 166029/1927. A rendeletet a miniszterium azzal indokolta, hogy a német nyelvet az egyházközség törvényes és valóságos képviselői kérték. Az indoklás hazugságosan, vagy hamisított kérvényen alapult, mert senki sem kérte a német tannyelvet. Megtörtént többször, hogy a közoktatásügyi miniszterium a Gauamt által gépen írt és a gépírással hamisított aláírásokkal ellátott kérvényeket okmányok által kezelt és az egyházközségek nagy meglepetésére azok alapján intézkedett. Az egyházközség, hogy iskoláját és a katholikus vallásos nevelést megmentse, a tanfelügyelőségtől kieszközölte, hogy román tannyelven nyithassa meg az iskolát a szatmári irgalmas nővérek vezetése alatt.⁷³ Ezt megengedték. Az iskola tehát kényszerből a hívek

⁶⁸ Nagykárolyi csoport része, kisszámú román közösség mellett a lakosság döntő része német volt. A 20. század elejére a sváb lakosság elmagyarásodott, 1910-ben csak 12 fő vállotta magát németnek. A hatalomváltásnak és a népszámlálási eljárásoknak köszönhetően 1920 és 1940 között a katolikus lakosság döntő része ismét németnek vállotta magát. A településhez kapcsolódik a sváb mozgalom kiéleződésének egyik szomorú eseménye, amikor 1937-ben az egyik sváb érzelmű hívő leszúrta a vele egy udvarban lakó, de magyar érzelmű szomszédját. Az 1930-as években Kuliffay Mihály (1919-1956) volt a plébános.

⁶⁹ Utalás Stefan Wieserre (1879-1980), aki 1927-1936 között a Gaüamt titkára, majd 1940-ig vezetője volt.

⁷⁰ Burkolt utalás a romanizálás veszélyeire, amit a korszakban sokan a román kormány végső céljának tekintettek, s a német mozgalom támogatását csak ideiglenesnek tartották. Ioan Gherman a könyvében nem tartotta járható útnak a svábok elrománosítását, ezért inkább a visszanémetesítést szorgalmazta.

⁷¹ Helyesen Wieser.

⁷² Különálló település, magyarok, svábok és románok vegyesen éltek a településen. Asszimiláció tekintetében a település bizonyos tekintetben tipikus Szatmárvidéki falunak számít, mivel a 20. század elejére, a sávok mellett az itt élő román lakosság is elmagyarásodott. Az 1930-as években Bagossy Bertalan (1926-1942) volt a plébános.

⁷³ A Historia Domus szerint a román nyelven való tanítás megengedése az Irgalmas Nővéreknek köszönhető. Ezzel ugyanakkor a plébános is egyetértett, s nem látott abban kivetnivalót, hogy a gyerekek románul tanuljanak: "...hiszen magyar uralom alatt a román gyerekek is jártak magyar iskolába mégsem

anyanyelv helyett a román nyelvet alkalmazza a tanításban. 300 magyar anyanyelvű gyermek kénytelen anyanyelvét nélkülözni a tanulásnál, a legelembb és természetes jog ellenére.

20. Urziceni /Csanálos, Szilág megye/:⁷⁴ Mivel a nép elszántan kitartott a magyar tannyelv mellett, a tanfelügyelőség felállított az egyház használatában levő községi telken épült iskolában egy német állami iskolát. A magyar hitvallásos iskolában 1938-ig magyarul tanítottak. 1938. december 8-án a Szilág megyei tanfelügyelőség a kisebbségi statútum megcsúfolására súlyos bírságokkal való fenyegetésekkel és karhatalommal bevezette a német tannyelvet a közoktatásügyi miniszter 22784/1938 számú és a zilahi tanfelügyelőség 7051/1938 számú rendeletére hivatkozva. Az iskolafenntartó nép felháborodással vette tudomásul ezt a törvénytelen és embertelen rendelkezést: tehetsélegben a nagykárolyi primpretor zsarnoki uralma miatt nem tud akaratának érvényt szerezni, nem akarván csendőrszuronyoknak kitenni magát.

Ebbe az erőszakos ténybe bele nem akar törödni a nép, hanem megvárja az első kedvező alkalmat, hogy legszentebb jogával élve újra visszavezesse azt a magyar tannyelvre, amelyet 1938-ig állandó elkeseredett küzdelem árán fenntartott és a kisebbségi statútum meghazudtolása-képpen éppen 1938-ban elveszített.

21. Vișeu de Sus /Felsővisó, Máramaros megye/:⁷⁵ Pteancu akkor nagyváradi inspector rendeletére még 1923. szeptember 13-án karhatalommal egyszerűen elfoglalták a római katholikus egyház nevén álló és általa használt római katholikus iskolaépületet. Az egyházközsgé ettől a hallatlan rablástól, melyet a görög katholikus pap merészelt elkövetni, felháborodva pert indított az állam ellen, melynek ügyiratai azonban eltűntek és a perben a mai napig sincsen semmi végzés. Az épület ma is törvénytelen úton hozzájá rutto gazda birtokában van. A tanfelügyelőség, hogy a többségében német-eredetű lakosság előtt valamennyire mentse magát, német tagozatot állított fel gyermekéik részére. Később, azonban fokozatosan leépítette s végre megszüntette a német tagozatot s ma tisztán román nyelven tanít az iskola. Így 250 német eredetű és 150 magyar gyermek kénytelen román tannyelvű iskolában tanulni.

22. Băița /Láposbánya, Szatmár megye/:⁷⁶ 1935-ben a szatmári tanfelügyelőség bezárta az iskolát azzal az indoklással, hogy tanítója nem felel meg a követelményeknek. A tanító tényleg gyenge volt. A törvényszerű elintézés azonban az lett volna, hogy az iskolafenntartó egyházközsgéget más megfelelő tanító választására kellett volna felhívni. Ezt azonban nem tették, mert a cél nem is ez volt,

---

vetkőztek ki nemzetiségből” Túrterebesi Római Katolikus Plébánia Historia Domus, 1928-as bejegyzés, számozatlan.

⁷⁴ Nagykárolyi csoport része, a legrégebb telepítés. A két világháború között a nagykárolyi járással együtt Szilág megyéhez csatolták, 1968-tól ismét Szatmár megye része. A tiszta sváb falu lakossága a 20. század elejére teljesen elmagyarosodott, 1910-ben már csak 19-en vallották magukat németnek. A hatalomváltásnak és a népszámlálási eljárásoknak köszönhetően 1920 és 1940 között a katolikus lakosság döntő része ismét németnek vallotta magát. Az 1930-as években Reiter Endre (1925-1939) volt a plébános.

⁷⁵ Nem tartozik a szatmári sváb települések sorába. A román többségű településen jelentős sváb közösség él, aki az általunk tárgyal időszakban, a népszámlálások alkalmával minden németnek vallotta magát. Az 1930-as években Korompai Alajos (1931-1944) volt a plébános.

⁷⁶ Nem tartozik a szatmári sváb települések sorába. A román többségű településen a jelentős magyar közösség mellett csak pár sáv család él. Mind a dokumentumban is utalás történik rá, az iskola bezárása nem hozható összefüggésbe a sváb mozgalommal. Az 1930-as években Bakkay Kálmán (1922-1937) és Hentes Miklós (1937-1942) voltak a plébánosok.

hanem egy magyar iskola eltüntetése. A bányászokból levő egyházközség érdeklődött, hogy a kisebbségi statútum után megnyithatja-e újból iskoláját. Tagadó választ kapott. Azt mondta nekik, hogy nyújtsanak be kérvényt a minisztériumhoz úgy, mintha most nyitnák meg újra az iskolát. Akkor megkapják majd a nyilvánossági jog nélküli-iskola engedélyt s majd a revizorok jelentései alapján, ha azok nagyon kedvezőek, idővel megkaphatják a nyilvánossági jogot is. A nép ismervén a tanfelügyelőség állandó és húsz éven át keservesen tapasztalt jóindulatát a magyar iskolákkal szemben s ezért elkeseredve várja a jobb alkalmat, amikor a kisebbségi statútum nem csak szó, ígéret, hanem valóság lesz.

Megjegyzés: 1. A sváb eredetű római katholikus hívek iskoláinak sorsa nemcsak a szatmári egyházmegyében, hanem a nagyváradiban is azonos a tönkretett iskolákéval.

A nagyváradi római katholikus egyházmegye területén levő iskolák:

Tășnad /Tasnád, Szilágy megye/

Santău /Tasnádszántó, Szilágy megye/

Craidorolț /Királydaróc, Szatmár megye/

Hasonló súlyos küzdelemben hasonló erőszakkal szemben szűntek meg, illetve lettek német nyelvűekké.

A hőívek felháborodott lélekkel és elkeseredetten várják a kisebbségi statútumban felderülni látszó, tényleg azonban semmit sem jelentő joguk érvényesülését.

Bibliogtanie:

Kálmándi Római Katolikus Plébánia Historia Domus.

Krasznabéltéki Római Katolikus Plébánia Historia Domus.

Túrterebesi Római Katolikus Plébánia Historia Domus.

Baumgartner Bernadette, Kisebbség a kisebbségen. A Szatmár megyei németek a két világháború között 1918-1940, Doktori értekezés (Kézirat).

Sárándi Tamás, Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare, in. *Satu Mare Studii și comunicări*, 2008, p. 223-247.

Sárándi Tamás, Kísérletek a szatmári svábok visszanémetesítésére a két világháború között, in. *Németek a Kárpát-medencében konferencia anyaga. Bonyhádi evangéliikus füzetek 2*, Bonyhád 2009, p. 295-319.

Tilkovszky Lóránt-Weidinger Melinda, Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931, I-II, in. *Századok*, 2003/6, p. 1333-1364, *Századok*, 2004/1, 159-206.

Der Einsatz der Regermanisierung: Ausbildung in der eigenen Muttersprache der Sathmarer Schwaben

Zusammenfassung

In der Geschichte der Sathmarer Schwaben zwischen den zwei Weltkriegen gibt es bis heute noch unerforschte Gebiete. Als Ursache dafür kann man das Fehlen der Erforschung von Prozessen nennen, die in der Vorperiode (19. Jh.) stattfanden, so gibt es beim Ausgangspunkt (1918) noch viele unbeantwortete Fragen, wie z.B. die genaue Anzahl von Schwaben, bzw. das Ausmaß ihrer Assimilation. Mangels dieser Daten ist es schwierig sich ein genaues Bild über den Regermanisierungsprozess zu machen, der zwischen den zwei Weltkriegen auch in der Sathmarer Gegend stattfand.

In meiner Arbeit beschäftigte ich mich, bezüglich der Gesichte der Sathmarer Schwaben in der Zwischenkriegszeit, mit zwei Hauptfragen: einerseits das Ausmaß der Assimilation, die sicherlich ein wichtiges Thema in der Beurteilung dieser Bewegung ist, anderseits verfolge ich die Ausbreitung der deutschen Unterrichtssprache in den 1930er Jahren, als direkte Folge der Bewegung.

Die im Jahre 2010 verteidigte Doktorarbeit von Bernadette Baumgartner ist ein großer Schritt nach vorn in der Forschung der Regermanisierungsbewegung und der Gesichte der Sathmarer Schwaben in der Zwischenkriegszeit. Die meisten Informationen und Daten aus dieser Studie stammen aus Quellenmaterial dieser Doktorarbeit, genauer gesagt, hierbei handelt es sich um die Analyse einer Aufnahme, die 1930 auf Anordnung des Bistums stattfand. 1930 verordnete der Bischof den Pfarrern die Verzeichnung der schwäbischen Bevölkerung, ihre Nationalität und Muttersprache, welche Sprache sprechen sie, bzw. welche ist die Sprache der Unterricht und der Messe. Die eingegangenen Berichte haben in vielen Fällen nur teilweise auf die Fragen geantwortet, so sind die Informationen sehr lückenhaft, die Quelle ist auch wegen der Umstände ihrer Entstehung subjektiv. Ich möchte die Daten dieser Aufnahme mit einem Bericht über den Zustand der Schulen im Jahr 1939 ergänzen. Der Bericht wurde dem ungarischen Außenministerium geschickt.

Als Prämissen erwähne ich vier wichtige Momente: 1924 mit Gründung der Organisation der Schwaben wurde zum ersten Mal im Kreis Satu Mare ein deutscher Verein aufgrund ethnischer Kriterien gegründet; das im Jahre 1926 erlassene Gesetz über die Privatschulen, laut diesem ist der Schulträger (in unserem Fall die Kirchengemeinde) berechtigt die Sprache der Unterricht zu bestimmen. Die Pfarrer haben diese Rechte ausgenutzt und die Einführung der deutschen Sprache sabotiert. Dann die im Jahre 1934 herausgegebene Verordnung bildet einen Wendepunkt, es gab für die Eltern und Pfarrer keine Alternative mehr, denn wenn es die deutsche Sprache in den Unterricht nicht eingeführt wurde, gab es die Bedrohung der Einschließung der Schulen. Dies geschah in einigen Fällen und so wurden in mehreren Ortschaften öffentliche Schulen gegründet. Ein weiterer Wendepunkt war 1938 das Statut der Nationalitäten. Dieses garantierte den Eltern das Recht die Muttersprache ihrer Kinder zu bestimmen. Als Ergebnis, in vielen Fällen haben die Eltern und die Kirchengemeinden die Einführung der ungarischen Sprache beantragt, ihre Anträge sind der rumänischen Regierung zugegangen. In dieser Studie versuche ich zu verfolgen, ob diese in der Praxis irgendwelche Auswirkungen hatte?

Aus dem in der Studie diskutierten Bericht kann man die Schlussfolgerung ziehen, dass der Grad der deutschen Sprachkenntnisse, laut den Ergebnissen der Umfrage höher war, als man früher dachte, in Dörfern in der Umgebung von Carei

sprachen die ältere Generation und sogar einige Eltern Deutsch. Die Kinder hatten aber nur Ungarisch gesprochen, aus diesem Grund verweigerten die Pfarrer jahrelang die Einführung der deutschen Unterrichtssprache. In Hinsicht auf den Unterricht in deutscher Sprache soll man einen Unterschied machen zwischen den Dörfern in der Umgebung von Carei – wo die deutsche Sprache in den meisten Dörfern zwischen 1880-1900 eingeführt wurde – und den Dörfern in der Umgebung von Bükk, wo dies erst nach 1900 geschah, d.h. bezogen auf 1930, erfolgte dieser Sprachwechsel in Carei bei den Eltern, in Bükk bei den Großeltern.

Die Soziologen behaupten, dass mindestens 3 Generationen für die vollständige Assimilation einer Volksgruppe erforderlich sind, dies verläuft aber ganz anders bei Sathmarer Schwaben. Aus diesem Grund sprechen wir über unvollendete (in Bükk und Umgebung) oder unvollständige (in Carei und Umgebung) Assimilation. Darin liegt die Diskrepanz der ganzen Regermanisierungsbewegung: Gaüamt hat teilweise recht, er ist der Meinung, dass ein großer Teil der Bevölkerung im Alltag Deutsch gesprochen hat, aber auch die römisch-katholischen Pfarrer hatten recht, als sie die Einführung der deutschen Sprache verweigerten, weil die Kinder nur Ungarisch sprachen.

Da das Dokument aus dem Jahr 1939, was dieser Analyse zugrunde liegt, bis heute den Forschern nicht bekannt ist, und auch wegen seiner Vollständigkeit und Komplexität, halten wir seine Veröffentlichung für nötig. So beinhaltet der zweite Teil dieser Studie die Wiedergabe dieses Textes.

A Volksbund tevékenysége a szatmári svábok körében (1940-1944)

MARCHUT Réka

Kulcsszavak: szatmári svábok, Volksbund, népcsoportegyezmény, lojalitás, SS toborzás.

70 évvel ezelőtt-1942-ben - a szatmári svábok, akárcsak mint most, megünnepeálték betelepítésük 230. évfordulóját. 1712-1942-2012: ugyanarról az eseményről beszélünk, ám merőben más politikai konstellációban. 1712-ben egy ével a Rákóczi szabadságharcot lezáró szatmári béke megkötése után érkezett a szatmári svábok első csoportja arról a német földről, mely a vesztfáliai béke után számos önálló fejedelemségre bomlott. 1942-ben a Harmadik Birodalom az európai hegemoniáért és világhatalmi pozíció megszerzéséért küzdött, Magyarország területe majd kétszeresére növekedésének fejében a németek oldalán harcolt a Szovjetunióban. 2012-ben az egyesített Németország az Európai Unió legerősebb gazdasági hatalma, Magyarország és Románia ma úgy tartozik egy nagyobb egységhoz, az Unióhoz, hogy közben kapcsolatuk messze jobb, mint Adolf Hitler szövetségi rendszerében volt. A szatmári svábok nagy része Németországban él, az itthon maradtak pedig Románia területén. Mindez jól mutatja, hogy sorsunkat a nemzetközi erőtér igen erősen befolyásolja.

Így volt ez 1940-1944 között is.

1918-ra a szatmári svábok a magyarországi németeken belül a legerősebben asszimilálódott csoporttá váltak, az impériumváltást követően a román kormány az erdélyi szászok és a bánáti svábok erős német öntudattal rendelkező értelmiségeit használták arra, hogy a szatmári svábokat újra öntudatra ébresszék elsősorban a velük együtt élő magyarokkal szemben (természetesen ennek jó ideológiai talaját adta a Bismarck korától egyre erőteljesebben jelentkező, idővel náci fajelméleti tartalommal telítődő völkish gondolat),¹ azonban 1940. augusztus 31-e után - a második bécsi döntés nyomán - a szatmári svábok újra a magyar állam keretein belül éltek és szervezték minden napjaikat.² Lapjuk a Sathmarer Schwabenpost 1940. október 6-i számában vont mérleget a megelőző 20 évről: a világháború után a szatmári területen egyetlen német iskola sem volt, 1940 nyarán 25 községben 2800 tanuló részesült német oktatásban 57 tanítóval; 1918-ban 5 községben volt német nyelvű prédkáció, 1940-ben már 17-ben, az értelmiségi réteggel szinte nem rendelkező szatmári svábok körében 1940-re már 56 diplomást számoltak és további

¹ A „völkish”- gondolatról bővebben lásd, Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918-1941.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2010.

² A szatmári svábok két világháború közötti történetéről az eddig legátfogóbb tudományos munka: Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között 1918-1940.* Pécs, 2010. Rajta kívül foglalkozott még a témaival egy-egy tanulmány erejéig Tilkovszky Loránt és Sárándi Tamás, Tilkovszky Loránt, *A szatmári nénetség a két világháború között,* in: *Relații interetnice în zona de contact româno - maghiaro - ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent.* Szerk.; Gehl, Hans. Satu Mare-Tübingen, 1999, (továbbiakban: Tilkovszky 1999.) 226-243; Sárándi Tamás, Nem kérték. Kísérlet a szatmári svábok visszanémetesítésére a két világháború között - { HYPERLINK "http://ithon.transindex.ro/?cikk=13516" } (Letöltés: 2012.09.12).

30 ifjú volt német tanítóképzőkben és egyetemeken.³ A német öntudat erősítésében elérte eredmények tehát nagyon kecsegétek voltak. Kérdés viszont az, hogy ebből a folyamatból a visszacsatolás után a magyar állammal szembeni illojalitás származott-e vagy sem, illetve ha igen, akkor mennyiben? Előadásunkban erre próbálunk választ adni.

1940 júliusában kezdődtek el a tárgyalások Erdély visszacsatolásáról. Hitler azt közölte Telekivel Pállal, hogy az erdélyi németek nem támogatják a terület visszacsatolását, mert ragaszkodnak ahhoz, hogy megőrizhessék azokat a jogokat, amelyek Romániában is megilletik őket. Így Csáky külügyminiszter tárgyalásokat kezdett az erdélyi szászok képviselőjével, Hans Otto Roth-tal, aki egyértelműen Csáky tudomására adta, hogy csak abban az estben támogatják a revíziót, ha Magyarországon ugyanazokat a jogokat megkapják, és ezeket a jogokat Magyarország minden németajkújára kiterjesztik.⁴ A magyar kormány minden erőfeszítésével sem tudta a németek egy népcsoportba egyesülését megakadályozni. A második bécsi döntésért a Harmadik Birodalom benyújtotta a számlát: és abban az ország területén élő nénetségnek népcsoportjog nyújtása is szerepelt.

Teleki Pál miniszterelnök, amikor először olvasta a szerződéstervezetet, állítólag idegrohamot kapott és öngyilkossággal fenyegetőzött.⁵ Kérte a szerződéstervezet módosítását, és elérte, hogy a „népcsoport közogi különállásáról” kifejezést a „népcsoporthoz tartozó személyekre változtassa.”⁶ Így a bécsi döntéssel egy napon írták alá a népcsoportegyezményt is, mely a nénetség egyedüli törvényes képviselőjének a Volksbundot ismerte el és egyben (papíron) szabad kezet adott a nemzetiszocialista ideológia terjesztésének. Bécsből egyedül Teleki jött haza lelkismeret-furdalással.⁷ A népcsoportegyezményt a miniszterelnök nem akarta kihirdetni jogszabályként, ám Berlin ragaszkodott hozzá. Teleki azonban ellenérzését kifejezte nem törvényként, hanem rendeletként hirdette azt ki.⁸ A németek különböző „fejlődési szintje” miatt a magyarországgal egy időben Romániával is megkötöttek egy népcsoportegyezményt, melynek következtében újabb fordulat következett be a romániai nénetség életében: megalakult a Romániai Németek Nemzetiszocialista Munkáspártja.⁹

Már 1939-től a Német Birodalomban mérlegelték, hogyan lehetne megvédeni a szatmári svábokat a visszacsatolást követő magyar asszimilációs ellentámadástól. Így a népcsoportegyezmény egy külön passzust tartalmazott: „A Magyarországgal ismét egyesített, előzőleg romániai területeken élő és a német népcsoporthoz tartozó személyekre nézve a következő különös megállapodás létesült: A m. kir. kormány az ezeken a területeken letelepült népi németek kérelmére biztosítani fogja azt a lehetőséget, hogy a német birodalomba költözökdhessenek. Azoknak a népi

³ Hockl, Nikolaus Hans: *14 éve harc a nénetségért*. Sathmarer Schwabenpost, 1940. október. 6. 1. (A lap németül és magyarul is megjelent. Ennek nyilvánvaló oka a szatmári nénetség anyanyelvében már előrehaladott asszimilálásága.)

⁴ Spannenberger, Norbert, *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*. Budapest, Lucidus Kiadó, 2005, (továbbiakban: Spannenberger 2005.), 206–208.

⁵ Macartney, Carlisle A, *October fifteenth. A History of modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, 1957. I. kötet 432.; Ablonczy Balázs, Teleki Pál. Budapest, Osiris Kiadó, 2005, (továbbiakban: Ablonczy 2005.) 463.

⁶ Tilkovszky Loránt, *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938–1945*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978. (továbbiakban: Tilkovszky 1978.) 91.

⁷ Spannenberger *A magyarországi Volksbund...*, 2005, 211.

⁸ Ablonczy, Teleki Pál, 476

⁹ i.m. 221.

*németeknek, akik ezzel a joggal élni akarnak, kérelmüket a megállapodás napjával számított két évi határidőn belül kell előterjeszteniök.*¹⁰ Közvetlenül a döntés után a szatmári svábok körében megjelent az áttelepülési felhívás, azonban az nem lelt népszerűségre.¹¹ A Sathmarer Schwabenpost minden számában beszámolt arról, hogy a környező országokban élő németek áttelepülnek Németországba, a szatmári svábokat azonban óvva intették attól, hogy Románia javára optáljanak, csak azért mert az ottani németeket már áttelepítik. A szatmári svábok azonban nem akartak menni. Tiltakozó üléseket tartottak, s 1940 októberében az áttelepítési propagandát leállították.

Ez után a népcsoport vezetősége azt kérte Berlintől, hogy tagozódhassanak be a magyarországi Volksbundba. Ez 1940. szeptember 21-én a budapesti Német Házban meg is történt.¹² A visszacsatolt keleti és észak-erdélyi területeket is bevonták a Volksbund működési körébe. Két területet hoztak létre: a szatmárvídeki és felvidéki területet (Bihar, Szatmár, Szilág, Ugocsa, Máramaros, Bereg és Ung vármegyék) illetve az északerdélyi területet (Kolozs, Szolnok -Doboka, Beszterce-Naszód és Maros-Torda vármegyék).¹³

A szatmári vezetésben is változások történtek. Stefan Wiesert, aki mezőpetri születésű és 1928-tól tevékenykedett a svábok körében, 1933-tól a körzetvezetés titkára, majd 1937-től a vezetője is volt, Basch Ferenc más pozícióba osztotta és ideiglenesen 2-3 hónapnyi időtartamra a bánáti Nikolaus Hans Hockl-t nevezte meg vezetőnek.¹⁴ Hockl szeptember 30-án így szólt a sváb „néptársaihoz”: „A szatmári területnek Magyarországhoz való csatolása által a német mozgalom új feladatok elé lett állítva. Az egész népi munkának alkalmazkodni kell az új viszonyokhoz és új utakra kell lépnie. A cél a régi marad: az egész szatmári nénetségnek a német öntudathoz való visszavezetése. A mi példás lojalitásunk és államhűségünk mellett még az eddiginél is szorosabbra akarjuk fűzni a barátság kötelékét és férfias vallomást akarunk tenni népünkhez és a Führerhez.”¹⁵ Hockl természetesen lojalitásról és államhűségről beszélt – ha ezt nem tette volna, akkor az újságot valószínűleg azonnal beszüntették volna, a Führerhez való ragaszkodás mellé ezt oda kellett tennie; és azért is kellett így fogalmaznia, hogy sugallja a svábok felé: a Führer és az államhoz való lojalitás egymással összeférnek. Nagyon sokan – kellő tájékozottság hiányában – valóban így gondolták ezt, de azért ez messze nem így volt.

Hockl valóban nagyon rövid ideig volt a szatmári terület vezetője, már októberben átadta a pozíciót az ugyancsak bánáti származású Josef Schönborn-nak, Hockl pedig a romániai német népcsoport iskolaügyének lett a vezetője.¹⁶

Szeptember 27-én Basch Ferenc és Stefan Barth, a szatmári német iskolaügy vezetője, elmentek tárgyalni Hóman Bálinthoz a német iskolák ügyében. Azt az igéretet kapták, hogy amennyiben 20 tanköteles gyerek szülei kérik, a tanítási nyelv német lesz. A tanítók kinevezésénél a Volksbund ajánlását fogják figyelembe venni. A nagykárolyi gimnáziumot meghagyják, a tanítás november 1. előtt nem fog elkezdődni.¹⁷ Ezzel szemben a községek hatóságai szembe mentek ezekkel az

¹⁰ A magyar állam és a nemzetiségek 1848-1993, Szerk.: Balogh Sándor-Sipos Levente. Budapest, Napvilág Kiadó 2002. 65. sz. irat.

¹¹ Tilkovszky, Ez volt a Volksbund..., 100.

¹² Wir gehören zum Volksbund. Sathmarer Schwabenpost, 1940. október 20. 1.

¹³ U.o.

¹⁴ Hockl, Nikolaus Hans, 14 éve harc a németeségér., Sathmarer Schwabenpost, 1940. október. 6. 1.

¹⁵ Sathmarer Schwabenpost, 1940. szeptember 30.

¹⁶ Wir gehören zum Volksbund. Sathmarer Schwabenpost, 1940. október 20. 1.

¹⁷ Sathmarer Schwabenpost, 1940. szeptember 30.

ígéretekkel. „Meg vagyunk győződve, hogy ezek csak egyes lelkipásztorok és túlbuszgó egyének túlkapásai és mi nem fogjuk megengedni, hogy ezek az egyének elvegyék az anyanyelvünkön való tanítás jogát.” – olvashattuk a Schwabenpost-ban.¹⁸ A helyi közigazgatás élére azonban magyarok vagy magyar erzelmű németek kerültek, akik nem néztek jó szemmel a Volksbund tevékenységét. A szatmári svábok közül kikerült német öntudatú hivatalnokokat elbocsátották vagy nem-német községbe helyezték át. A szatmári német népiskolák számát 18-ra csökkentették (viszont engedélyezték Vállaj községen is ilyen létesítését), az óvodákat magyar nyelvű tették, s a német kultúroththonok működését betiltották.¹⁹ Basch szót emelt ez ellen. A magyar kormány erre azzal reagált, hogy a románok alatt teremtett abnormális állapotok nem tarthatók fenn. A helyi hatóságokat azonban mérsékletre intették, ami azonban nem sokat ért, mert eljárásukat nem ellenőrizték.²⁰ A Volksbund azonban nem késlekedett a reagálással. Egy nagykárolyi sváb bá alkalmával – ahol a kitűzött drapérián az szerepelt, hogy „*Du bist nichts, dein Volk ist alles!*” – Schlitt Ádám országos vezetőségi tag elmondta, hogy Szatmár és környékének visszacsatolása Adolf Hitlernek köszönhető, és „*akik a németeket büdös svábozzák, azt üzeni, hogy ők nem felejtenek és ha majd vége lesz a nagy világégésnek és osztozkodásra kerül sor, ők is tudni fogják, hogy kinek mily mértékkel fizessenek.*”²¹

Nagy port kavart az Erdélyből behívott képviselői mandátumok kiosztása is. A 48 magyar képviselő október 10-én ünnepélyesen helyet foglalt a parlamentben, az átcsatolt területek román lakosságának képviseletére előirányzott 12 mandátumot megegyezés hiányában nem töltötték be, a német képviselők kiválasztásánál viszont nagy huzavona volt. Teleki ellenezte, hogy a szatmári svábok képviselői helyet kapjanak a parlamentben, mondván, hogy a „román időkben” sem rendelkeztek parlamenti képviselettel.²² Ez azonban nem volt igaz, mert a bánáti Josef Schönborn képviselte őket, és Basch most is őt szerette volna képviselőnek, amit Telekinél véghez is vitt: Schönborn bekerült a felsőházba.

A megnagyobbodott Magyarországon 1941 elején vált esedékessé a népszámlálás megtartása, amihez a Volksbund nagy reményeket fűzött. A második bácsi döntés nyomán visszacsatolt németek számát a németországi Deutsches Auslandsinstitut (DAI) 90 000-re becsülte: 43 000 észak-erdélyi szász és 47 000 szatmári sváb.²³ Tulajdonképpen ezek az adatok jelentek meg a Deutsche Zeitungban is. Ezek az adatok nyilvánvalóan túlzóak. A Sathmarer Schwabenpost 1940 októberében röviden írt arról, hogy Stefan Wieser 1940 tavaszán a román tilalom ellenére népszavazást tartott és 35 000-en vallották magukat németnek.²⁴ A népszámlálás eredményei viszont mást mutattak, ami természetesen vonta maga után a németek felháborodását.

Népszámlálási adatok (1890 - 1941)²⁵

¹⁸ U.o.

¹⁹ Tilkovszky, *A szatmári nénetség....*, 242.

²⁰ u.o.

²¹ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K 149 Belügyminisztérium rezervált iratai 100.d. 5.t. 6793/1941.

²² Tilkovszky, *Ez volt a Volksbund....*, 109–110.

²³ i.m. 99.

²⁴ Hockl, Nikolaus Hans, *14 éve harc a németeségért. Sathmarer Schwabenpost*, 1940. október. 6. 1.

²⁵ Magyar Statisztikai Közlemények 2.; 15.; 69.; 86. kötet; Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok. Budapest, KSH, 1947., Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992)-lásd: { HYPERLINK "http://varga.adatbank.transindex.ro/" } - Letöltés: 2012. szeptember 18.

Megye	1890	1910	1920	1930		1941	
	anyanyelv	anyanyelv	anyanyelv	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv	nemzetiség
Szatmár	14 030	6 709	34 982 ²⁶	15 610	24 893	7 289	5 910
Baranya	112 896	112 297	94 705	90 474	n.a.	94 928	67 976
PPSK	88 131	83 496	101 052	93 875	n.a.	94 134	45 185
Tolna	80 114	74 376	75 243	66 646	n.a.	71 917	54 683

Az adatokból jól látható, hogy a két világháború közötti román népszámlálásokhoz képest drasztikusan csökkent a szatmári svábok száma. Egyszerűen arról van szó, hogy a nyelvben már a századfordulóra erősen asszimilálódott szatmári svábság román fennhatóság alatt élt azokkal a jogokkal, amelyeket nekik megadtak (sokkal előnyösebb volt a két világháború között németnek, mint magyarnak lenni), viszont visszatérve Magyarországhoz jobbnak látták magukat magyarnak vallani és az erdélyi szászokkal ellentétben sokkal fontosabbnak éreztek a Magyarországhoz való lojalitás kifejezését. Ahogy – ebben a tekintetben – a szatmári svábok is megosztottak voltak, úgy a magyarországi németek is, ugyanis 1941-ben a nemzetiség megvallása egyértelműen lojalitás kérdése volt. Hiszen a magyar kormány propagandája összekapcsolta a németek esetleges áttelepítési tervével.

A lakosság megosztottságát jól példázza az az eset, amikor Mezőpetriben táncmulatságon egy Volksbund-tagot leszúrtak. Basch az elhunytból vértanút csinált: a budapesti Német Házban két napig fekete lobogó lengett.²⁷

Hasonló incidezs történt a nagykárolyi Volksbund alakuló ülésén is, ahol csak a csendőrség tudta megakadályozni a verekedést. Éjszaka azonban ismeretlen tettesek Kádár József német tanító lakásának ablakait betörték és több német hangadó kútjába (állítólag) olajat öntötték.²⁸

1941 tavaszán azonban betiltották a Sathmarer Schwabenpost-ot. Már az egyik januári számban is erősen antiszemita cikket közölt és azt is írta, hogy a szatmári nénetség nyomorog, de az 1941-es év (reményük szerint) meghozza Hitler győzelmét és a „legszörnyűbb népet” elpusztítja.²⁹ A pohár akkor telt be, amikor a lap azt ajánlotta olvasónak, hogy a Mein Kampf-nak minden házban ott kell lennie.³⁰ Két és fél hónapnyi szünet után, azonban a szatmári svábok újabb sajtóorgánuma jelent meg a Sathmarer Deutsche Zeitung, mely az országos napilapjuk a Deutsche Zeitung vidéki lapja volt, a felelős szerkesztője viszont ugyanaz lett, mint az előző orgánumnak, Sepp Leili. Először 1941. június 20-án megijenő lap alkalmat adott, hogy kifejezzék a lojalitásukat a kormányzó felé, köszöntötték Horthyt születésnapja alkalmából. Köszöntésükben a magyar állam iránti feltétlen hűségüknek adtak hangot.³¹ Szükség volt erre az induló lap első számában. Ugyanakkor Basch Ferenc címlapon írta, hogy az újságnak harcos lapnak

²⁶ Ez a szám a német nemzetiségek számát jelöli. Romániában ekkor erre kérdeztek rá.

²⁷ MOL ME K28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának iratai 117.cs. 194.t. 15344/1941.

²⁸ MOL ME K28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának iratai 117.cs. 194.t. 16693/1941.

²⁹ MOL ME K28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának iratai 117.cs. 194.t. 16671/1941.

³⁰ Sathmarer Schwabenpost, 1941. március 23.

³¹ Sathmarer Deutsche Zeitung, 1941. június 20.

(Kampfblatt) kell lennie, harc a német jogokért és a német jövőért. Tehát a mondanivaló az volt, hogy legyenek hűségesek, de harcoljanak.

Az 1941-es év eseményei igen kedveztek a Volksbund-mozgalomnak. Az év tavaszán visszacsatolt délvidéki területen élő bácskai nénetséggel minden addiginál öntudatosabb német népcsoport került Magyarországra. A következő fordulópont az ország júniusi hadba lépése volt a Szovjetunió ellen, így az egyesület az illojalitás kérdését tudta tompítani Magyarországgal szemben. Mind a helyi csoportok, mind a taglétszám növekedett. A Deutscher Volksbote című országos hetilap és a Sathmarer Deutsche Zeitung óriási sikerről számolt be: 1941 folyamán 66 csoportot sikerült megalakítani.³² (Nota bene ennyi német település nem is volt a megyében. Nyilván hozzászámolták a bihari és a felvidéki szóránylelepülések is.) Ugyancsak az 1941-es év mérlegéhez tartozik, hogy megnyílt a nagykárolyi Volksbund iskola 230 gyerekkel. Míg 1940 novemberében 13 iskolában indult meg a német tanítás, addig 1941/42-es tanévben már 33 ilyen iskola volt. A legnagyobb eredménynek a sajtót tekintik: míg korábban a településeken 2-3 példányszámú volt a lapjuk, addig 1941 végén már 40-50, de egyes településeken 120 előfizetőjük is volt.³³

A helyi hatóságok továbbra is mederben akarták tartani a Volksbund tevékenységét. Az erdődi járás főszolgabírája a túlkapásoktól sem riadt vissza. A járás németajkú községeiben nem adta meg az engedélyt a nyári napközis táborok szervezésére formaságokra (nincs elég törülköző, WC, nem padlózott a szoba stb. stb.) hivatalozva.³⁴ Schönenborn – aki mint már említettük országgyűlési képviselő lett – szót emelt ez ellen. Balla Pál miniszteri osztályfőnök megállapította, hogy a főszolgabíró eljárása téves: „*a főszolgabíró intézkedése a magyarországi nemzetiségpolitikai viszonyok ferde megvilágítására és a magyarországi és romániai állapotok megtévesztő összehasonlítására rendkívül alkalmas.*” – írta a belügyminiszternek.³⁵ A mondathól érezhető a magyar kormánynak a jövőbeni határmódosításoktól való féleme. A magyar kormánynak a nemzetiségi kérdés kulcsfontosságú volt és egyben nagyon kényes kérdés, ezért a helyi magyar hatóságok túlfűtött nacionalizmusát is mederben kellett tartaniuk.

Mindeközben felmerült a népi németek háborús bevetésének a terve is. 1942. február 12-én szóbeli megállapodás született a magyar és a német kormány között a népi németek önkéntes SS toborzásáról. A népszámlálás után ez volt a lojalitás újabb próbája, ugyanis a besorozottak elveszítették magyar állampolárságukat (a Romániával kötött hasonló egyezmény szerint a jelentkezettek román állampolgárok maradhattak). A levéltári források arról tanúskodnak, hogy arányaiban a visszacsatolt területekről sokkal többen jelentkeztek az SS-be, mint a Csonka-Magyarország területéről. Az SS-be jelentkezettek számát illetően élen járt Bácska, de a visszacsatolt erdélyi területek is „szép” eredményt hoztak.³⁶ Az egyik jelentésben nagyon képszerűen írták mindezet le: „*A Nagykároly környéki településekről nagy tömegben tódultak fiatalok a városba. Egyesek hosszú számoszlopokban tettek meg az utat. A szánkókat vonó lovakat feldíszítették tarka papírszalagokkal. Maguk a fiatalok is fel voltak szalagozva. A számoszlopokon zászlók is voltak. A nemzeti lobogó mellett a napkorongos zászló is gyakran látható volt. Kb.*

³² Sathmarer Deutsche Zeitung, 1942. január 9.

³³ Sathmarer Deutsche Zeitung, 1941, október 17.

³⁴ MOL K149 Belügyminisztérium rezervált iratai 101.d. 5.t. 7551/1941.

³⁵ u.o.

³⁶ Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch. Szerk.: Gerhard Seewann - Norbert Spannenberger. München, Oldenbourg Verlag, 1999, 367.

600-an álltak a bizottság elé, és szinte valamennyit alkalmasnak találtak.”³⁷ A megyei létszámot illetően a különböző források között vannak eltérések, a leg pontosabb forrásunk azonban 447 besorozottról szól,³⁸ ami a népszámlálás adataival egybevetve soknak mondható. Az egész ország területéről kb. 20 000 önkéntest toboroztak. Viszont rejtett ellenpropaganda is jelentkezett mindenekelőtt Szatmár megyében és Nyugat-Magyarországon. Krasznasándorfaluban ablakbeverések is előfordultak.³⁹ A megállapodással egyidőben szatmári püspökké szentelt – tavaly (2011-ben) boldoggá avatott Scheffler János igyekezett a szatmári svábokat otthon tartani, és a magyar államhoz való hűséget erősíteni és Ferdinand Flesch alapján mondjuk, hogy hatására 30 egyházmegyés pap tagadta meg nevének visszanémetesítését.⁴⁰ Ez a körülmény nyilván gátja volt az önkéntes SS toborzásoknak is.

Az 1943. május 22-én kötött második önkéntes SS toborzási megállapodás már sokkal vontatottabban haladt. Ennek számos oka volt. Valószínűleg a legdöntőbb a sztálingrádi vereség híre lehetett. Sokan elfordultak a Volksbundtól, a harcoló SS katonák hazacsempészett levelei a Volksbund vezetőket hibáztatták, amiért azok rávették őket a jelentkezésre. Lényeges, hogy az angolszászok felé tapogatózó Kállay kormány is erőteljesebb ellenpropagandát fejtett ki. Közben mind a trianoni területen, mind Szatmárban a Volksbund a panaszok sokaságával támadta a magyar államot. Ennek egyik iskolapéldáját láthatjuk Kálmánd – meg kell jegyezünk, hogy Scheffler püspök is kálmándi származású volt - esetében. A területi Volksbund panaszzt emelt Kölcsény Ferenc Szatmár vm-i főispához a községi előjáróság ellen. Azzal vádolta az előjáróságot, hogy propagandát folytat a névmagyarásítások mellett és ezzel gátolja a toborzó akciót.⁴¹ Ezzel szemben az SS alakulatokba való toborzás érdekében a Volksbund kiküldöttei oly irányú propagandát fejtettek ki, hogy mindenek a német származású emberek, akik az SS-be jelentkeznek, 30-60 hold földbirtokot fognak kapni, míg azokat, akik nem jelentkeznek, a német állam által ugyan feltétlenül áttelepíti, anélkül azonban, hogy földbirtokhoz jutnának.⁴² A Volksbund propagandája az év tavaszán felbőszítette a magyar érzelmű lakosságot és valóban tömegesen jelentkeztek az emberek névmagyarásításra azért, hogy ne akarják őket beléptetni az SS-be. Annak ellenére, hogy a Sathmarer Deutsche Zeitung propagálta az önkéntes jelentkezést, 1943. november 5-én Nagykárolyból mindenkor 100 főt búcsúztattak.⁴³ Országos szinten is alig tudták teljesíteni a megállapodásban szereplő 20 000-es létszámot.

1943-ban a Volksbund sokat veszített népszerűségeből. A tagok tömegesen léptek ki a szervezetből és így az 1944. április 12-én kötött megállapodás a németek kényszersorozásáról elkeseredést váltott ki a németiségen belül, amit a szökések nagy száma is jelez.

³⁷ MOL ME K28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának iratai 117.cs. 194.t. 18987/1942.

³⁸ Az adatot közli: Sárándi Tamás, *Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare In: Satu Mare Studii și comunicări*, 2008, p. 223-247.

³⁹ Tilkovszky, *Ez volt a Volksbund....*, 109 – 110.

⁴⁰ Ferdinand Flesch, *Die katholischen Donauschwaben in Sathmar 1918–1945*, in: *Die katholischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918-1945* Szerk.; Lehmann, Michael. Stuttgart, Verlag Buch und Kunst Kepplerhaus, 82-101.

⁴¹MOL K149 Belügymenisztérium rezervált iratai 155.d. 5.t. 1050/1943.

⁴² u.o.

⁴³ MOL K149 Belügymenisztérium rezervált iratai 155.d. 5.t. 1050/1943.

Románia 1944. augusztus 23-i átállása a szövetségesek oldalára fordulópontot jelentett a német kisebbségnek is. 1944 őszén a szatmári svábok és a magyarországi németek sorsa újra különvált. Az egész közép-kelet európai nénetség felelősségre vonása kapcsán az előzőekre többnyire deportálás vált, míg utóbbiakra a deportálások mellett leginkább a kitelepítés.

Végezetül az előadás elején feltett kérdést szeretnénk megválaszolni. A visszacsatolás után úgy az magyar politikai elit egy része, mint a szélesebb magyar közvélemény döntő többsége előtt a területi integritás megóvása volt az elsődleges cél. A kormány jól tudta, hogy a nemzetiségi kérdést – főleg a németet – körültekintő óvatossággal kell kezelni, a helyi közigazgatás embereiben azonban többnyire hiányzott a politikai érzék, az ellenérzés mind a román, mind a német nemzetiséggel szemben konfliktusokhoz vezetett. Az igazság másik oldala viszont, hogy a Volksbund tevékenysége (tehát tagságának jelentős része) messze kimerítette az illojalitás fogalmát. –Másfelől az 1941-es népszámlálás eredményei és az a tény, hogy a katolikus egyház mérsékelni tudta a Volksbund mozgalmát azt mutatja, hogy a szatmári svábok döntő többsége nem állt a Volksbund mögé, nekik a magyar államhoz való hűségük fontosabb volt és bár a korszellem nagyban befolyásolja az egyének identitását, mégis a történeti közös sors a magyarsághoz csatolta a szatmári svábokat is.

A múltat fel kell dolgozni, s ebben az elfogulatlan, felkészült történész munkája sokat segíthet. A történelmi igazságot a sérelmekből kiindulva soha nem fogjuk tudni megtalálni. Ahogy Wilhelm von Humboldt mondta: a történelmi igazság a felhőkhöz hasonlít, „*amelyek a messzeségből nézve öltenek alakot.*”⁴⁴

Die Tätigkeit des Volksbunds bei den Sathmarer Schwaben (1940–1944) *Zusammenfassung*

Dieser Aufsatz beschäftigt sich mit der Tätigkeit des Volksbunds während des zweiten Weltkriegs im Kreis der Sathmarer Schwaben. Die Hauptfrage dieser Studie ist: in welchem Maße konnte der Volksbund die bis 1918 überwiegend assimilierten, aber in der Zwischenkriegszeit durch die rumänische Regierung teilerweise regermanisierten Sathmarer Schwaben beeinflussen? Die zweite Frage ist, ob dieser Regermanisierungsprozess nach dem Zweiten Wiener Schiedsspruch zur Illojalität dem ungarischen Staat gegenüber führte oder nicht?

Bis zum Ende des ersten Weltkrieges waren die Sathmarer Schwaben ein Teil der Ungarndeutschen, aber aus verschiedenen Gründen wurden sie am meist magyariszt. Nach dem Imperiumswechsel begann die rumänische Regierung diese Gruppe der Deutschen Schritt zum Schritt zu regermanisieren um durch eine rumänische-deutsche Einheitsfront die ungarischen Bestrebungen zurückzudrängen. Dieser Regermanisierungsprozess ging aber nicht so leicht ab und wurde bis 1940 nicht beendet, aber es waren schon sehr sehenswerte Ergebnisse. In diesem Zustand der Volksidentität kam der nächste Imperiumswechsel, und die Sathmarer Schwaben sich wieder in das Ungarndeutschstum hineingegliederten.

Zusammen mit dem Zweiten Wiener Schiedsspruch unterschrieben Berlin und Budapest das Wiener Volksgruppenabkommen, das den Volksbund als einziger Vertreter der duetschen Minderheit in Ungarn anerkannte und der Verbreitung der

⁴⁴ Humboldt, Wilhelm von: *A történetíró feladatáról*, in: *Történetelmélet II.* Szerk.; Gyurgyák János-Kiasantal Tamás, Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 9-21.–A történelemelméleti források megismerését (is) hálásan köszönöm Tanáromnak, Pritz Pálnak.

nationalsozialistischen Ideologie freie Hand gewährte. Im rückgegliederten nord-siebenbürgischen Gebiet standen zwei Volksbund - Gebiete auf, darunter die eine das Sathmar-Gebiet war. Im Rahmen der Hitlers „Heim ins Reich“ Politik gab die Möglichkeit der Sathmarer Schwaben ins Deutsche Reich anzusiedeln, aber sie wollten damit nicht leben.

In den Herbstmonaten des Jahres 1940 waren die Konfrontierungen zwischen des Volksbundes und der neuorganisierten, überhaupt ungarischen lokalen Verwaltungen häufig. Der Volksbund wollte die Sathmarer Schwaben für sich mit kräftiger Propaganda-Arbeit einnehmen, aber die Volkszählung im Jahre 1941 zeigte, dass die Schwaben – natürlich aus verschiedenen Gründen – neben ihrer ungarischen Identität optierten. Das war eindeutig der Ausdruck der Loyalität Ungarn gegenüber. Neben all diesen aber die Zahl der Volksbund-Ortsgruppen steigte sich rasch. Über die Zahl der Mitglieder wissen wir aber im Stand der heutigen Forschung gar nichts.

Eine Bruchlinie war auch innerhalb der ungarndeutschen Einwohnern die zwei SS-Rekrutierungen in den Jahren 1942 und 1943. Der Unterschied zwischen den beiden war aber ziemlich groß. Bei der ersten Rekrutierung war die Zahl der Rekrutierten im Bezug auf die Volkszählungsergebnissen zu hoch, aber 1943 schon unter veränderten Bedingungen gelang die Rekrutierung dem Volksbund nicht mehr. In diesem Jahr traten viele Mitglieder aus dem Volksbund hinaus. Auch deshalb verursachte die Zwangsmusterung im Jahre 1944 große Erbitterung.

Das Schicksal der Sathmarer Schwaben und der Ungarndeutschen trennte sich im Herbst 1944 wieder ab. Das gemeinsame Zeichen war: alle beide deutsche Gruppen wurden zur Verantwortung gezogen.

Die Antwort auf unsere Frage ist: Nach der Rückgliederung des Nord-Siebenbürgens war das Ziel sowohl des bedeutensten Teils der ungarischen, politischen Elite, als auch der breiten ungarischen Öffentlichkeit der Schutz der Gebietsintegrität. Die Regierung wußte, dass die Minderheitenpolitik vorsichtig behandelt werden muß, aber es fehlte der lokalen Verwaltungen an den entsprechenden politischen Sinn, und diese führte zur Konfrontierungen mit der deutschen und rumänen Einwohnern. Die Tätigkeit des Volksbundes war in mehreren Punkten illojal Ungarn gegenüber, aber die Mehrheit die Sathmarer Schwaben standen nicht neben dem Volksbund, sondern dem ungarischen Staat.

Reîntoarcerea șvabilor sătmăreni din plasa Ardud deportați în Uniunea Sovietică (1948 - 1949)

Claudiu PORUMBĂCEAN

Cuvinte cheie: deportare, lagăr, ordin, reforma agrară, șvabii sătmăreni.

Contextul istoric intern și extern al deportării șvabilor

Subiect tabu până în 1989 în România, drama etnicilor germani din această țară, declanșată la sfârșitul anului 1944 și începutul lui 1945, a ieșit din conul de umbră al istoriei asemenea unui meteorit, cu efect şocant în opinia publică românească, îndeosebi la nivelul generațiilor mai tinere, după cinci decenii de tăcere aproape absolut¹.

Despre deportarea etnicilor germani din Transilvania de către autoritățile militare sovietice nu s-a scris nici un rând până în 1989, din motive ușor sesizabile, puțin și lapidar în primii ani după 1990, cu precădere în presă².

Col.(r.) dr. Ioan Marinescu avansează cifra de peste 100.000 de etnici germani deportați, din care aproape un sfert a pierit în lagările de muncă din Ucraina³. Cifrele formulate cu prilejul Sesiunii comemorative organizate la Brașov de către Forumul Democrat German din România, în zilele de 13 – 14 ianuarie 1995, sunt de 70.000 deportați, respectiv cca. 10.000 decedați. Oricare ar fi cifrele, fenomenul a fost de ampoloare și, din păcate, cum de altfel se întâmplă foarte adesea în mai toate conflictele militare, a fost pedepsită populația civilă germană din Transilvania pentru distrugerile cauzate de armatele Germaniei naziste.

Lucrările apărute în străinătate abordează parțial sau în extenso problema deportării șvabilor din ținuturile sătmărene. În prima categorie se înscriu lucrările publicate de dr. Füzes Miklós în anul 1990⁴ și prof. Ernst Hauler (născut în 1917 la Moftinu Mare, jud. Satu Mare) în 1994⁵. Din cea de a doua categorie face parte un studiu excelent, de detaliu și analiză, întemeiat pe surse documentare aflate în păstrarea Arhivelor Naționale Satu Mare, pe cercetarea atentă a arhivei Asociației Foștilor Deținuți Politici din România – filiala Satu Mare, pe mărturiile orale ale unora dintre supraviețitorii precum și pe cercetarea inscripțiilor de pe morminte, monumente funerare și cenotafe existente în cimitirele localităților sătmărene cu populație șvabească, aparținând prof. univ. dr. Doru Radosav⁶. În partea finală a lucrării, în anexe, sunt redate liste nominale ale unui număr de 1.958 de persoane deportate, 84 de persoane decedate originare din Foieni, 3 din Șandra, 28 din

¹ Potrivit recensământului din 7 ianuarie 1992, numărul cetătenilor de etnie germană se cifra la 119.500. În județul Satu Mare numărul era de 14.351.

² Grigore I., *Drama șvabilor din Ungaria*, în "Tribuna" (Cluj Napoca), Serie nouă, II, nr.27 (2750) din 5 iulie 1990; *Minoritățile etnice germane din Estul Europei*, în "Adevărul" (Arad), VI, nr.1323 din 9 noiembrie 1994; Col (r) dr. Ioan Marinescu, *50 de ani de la deportarea de către ruși a etnicilor germani din România*, în "Politica" (București), III, nr.150 din 14 ianuarie 1995; Bujor Dulgău, *Drama etnicilor germani*, în "Poziția sătmăreană", Serie nouă, nr.20 (38) din 26 ianuarie 1995; Dr. Ernst Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmăralui*, în "Gazeta de Nord – Vest" (Satu Mare), serial editorial ianuarie – aprilie 1996 §.a.

³ Col (r) dr. Ioan Marinescu, *art.cit.*

⁴ Dr. Füzes Miklós, *Modern rabszolgaság Magyar állampolgárok munkatáboraiban 1945 – 1949*, Budapest, 1990.

⁵ Dr. Ernst Hauler, *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma*, Passau, 1994.

⁶ Doru Radosav, *Donbas, O istorie deportată*, Ravensburg, 1994.

Tiream, 46 din Căpleni și 72 din Urziceni. Lucrarea a apărut la Ravensburg în anul 1994, cu sprijinul Forumului Democrat German - organizația Satu Mare.

Revenind la problema supusă analizei, se ridică, firește, o întrebare esențială: cine i-a predat pe șvabii sătmăreni autorităților militare sovietice? Autoritățile române sau cele maghiare? Județul și orașul Satu Mare au fost eliberate de către armata română la 25 octombrie 1944, dar Uniunea Sovietică nu a permis reintroducerea administrației românești. După părerea lui Füzes Miklós, deportarea șvabilor sătmăreni a avut loc în temeiul ordinului 0060/22 decembrie 1944 al comandantului militar sovietic din Szigetvár (Ungaria) privind organizarea și îndeplinirea muncilor obștești în spatele frontului operațional. Toți bărbații între 16 - 45 ani și femeile între 18 - 30 ani, de origine germană, urmău să se prezinte la organele administrative locale⁷. Pe de altă parte, prin nota nr. 031/6 ianuarie 1945 a Comisiei Aliate de Control, se transmitea același lucru și pentru România⁸. Având în vedere că Ardealul de Nord a fost restituit României, cu acordul personal al lui Stalin, abia la 9 martie 1945, opinăm că șvabii sătmăreni au fost deportați în calitate de cetățeni ai Ungariei, potrivit ordinului 0060. Articolul 21 al Tratatului de pace dintre URSS și Ungaria, semnat la 10 februarie 1947, prevedea eliberarea și reîntoarcerea la vatrele lor a prizonierilor și a persoanelor civile din Ungaria. Cei din Socond și Moftin vor reveni în anul 1947 în baza acestui articol, figurând la sovietici ca cetățeni unguri⁹. Nota 031 a avut în vedere cetățenii români de etnie germană din restul Transilvaniei și din Banat, teritorii care n-au făcut obiectul Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940. Dint-un raport al Prefecturii județului Sibiu adresat guvernului român, datat 20 ianuarie 1945, reiese că nemții din oraș și județ au fost deportați în conformitate cu prevederile Convenției de Armistițiu. Se preciza că delegații sovietici nu au respectat vârsta fixată pentru persoanele deportate¹⁰. Familiile etnicilor germani deportați se adresează guvernului român, în iulie 1945, cu un memoriu prin care solicitau grabnica repatriere a celor duși la muncă la 11 ianuarie 1945 și în zilele următoare. „Nu suntem străini. Suntem cetățenii Statului român, leali, cinstiți și corecți”. În memoriu se facea trimitere la comunicatul guvernului din 12 ianuarie 1945 și la cele ulterioare, conform căror acești cetățeni ar fi fost ridicăți doar în mod provizoriu, dar un provizoriat prelungit, fără nici o veste de la deportați¹¹.

Dincolo de orice speculații ori interpretări, fără a stabili vinovății la adresa guvernanților din România sau Ungaria (cine se mai putea opune în acel context Uniunii Sovietice?), un lucru rămâne foarte clar: deportarea s-a executat la ordinul sovieticilor, sub îndrumarea și supravegherea nemijlocită a acestora, ajutați de unitățile speciale N.K.V.D., cu experiență în domeniul. Aceștia realizaseră deja un succes, după 22 iunie 1941, dislocarea germanilor din regiunile baltice, colonizați aici de Ecaterina a II-a în veacul al XVIII-lea, în Siberia și Asia Centrală.

Deportarea șvabilor sătmăreni

Această acțiunea de ridicare și deportare a etnicilor germani din România s-a făcut începând cu luna ianuarie 1945. Aproape în fiecare zi a lunii ianuarie se pot

⁷ Dr. Füzes Miklós, *op. cit.*, p.17.

⁸ Doru Radosav, *op. cit.*, p.17.

⁹ Bujor Dulgău, Lucian Cucuiet, *Drama unei etnii. Deportarea șvabilor sătmăreni*, în “Sovietizarea nord – vestului României 1944 – 1950”, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, p.287.

¹⁰ *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*, vol. II, coord. Marin Radu Mocanu, București, 1995, doc. nr. 43, p. 170-171.

¹¹ *România. Viața politică în documente 1945*, coord. Ioan Scurtu, București, 1994, doc. nr. 26, p. 159-162.

reconstituiri, pe baza surselor arhivistice, astfel de acțiuni. Comisiile de deportare au dat dovadă de zel fără precedent în ridicarea și concentrarea șvabilor sătmăreni, zel explicabil prin faptul că erau inspirate și conduse de sovietici, animați de o ideologie comunistă, indiferenți față de sărbătorile creștine. Ridicarea și concentrarea șvabilor este o parte integrantă a procesului de mobilizare a etnicilor germani din România. Între 1 - 31 ianuarie 1945 se poate evidenția sau reconstituiri calendarul și ritmul deportărilor.

La 6 ianuarie 1945, Comisia Aliată trimite ordinul nr. 031 către Consiliul de Miniștri privind mobilizarea pentru lucru a locuitorilor germani. În ordin se specifică faptul că “în perioada 10-20 ianuarie să fie mobilizați la muncă toți cei apti indiferent de cetățenia lor. Femeile care au copii sub un an să fie exceptate. Cei mobilizați să aibă asupra lor îmbrăcăminte de iarnă, bocanci, cămăși, lenjerie de pat, cuțit și furculiță, obiecte sanitare, hrană pentru 15 zile, greutatea lor nedepășind 20 de kg. Cei care nu se vor supune, ca și familiile lor, sau cei care-i vor ajuta să se sustragă deportărilor vor fi aspru sancționați”¹². Începând cu 3 ianuarie 1945 a sosit în fiecare reședință de județ un ofițer sovietic pentru coordonarea operației de adunare a celor internați. Poliția și autoritățile de stat trebuiau să dea tot concursul solicitat.

Cei concentrați au fost duși la anumite locuri de adunare, iar hrana a fost asigurată pentru 2 - 6 zile de autoritățile române. Locurile de adunare erau situate neapărat lângă o stație de cale ferată. Acțiunea de deportare a etnicilor germani a început la București în 10 ianuarie 1945, Brașov-11 februarie, Sibiu-12 ianuarie, Timișoara-13 ianuarie, Brăila- 3 februarie, Satu Mare -3 ianuarie 1945.

Aceste aspecte le găsim și în cazul deportărilor din județul Satu Mare. Aici deportarea a început încă înainte de a se da ordinul de ridicare, fiind ridicăți și români sau maghiari. Numărul celor concentrați trebuia îndeplinit fără nici o derogare și de multe ori completat cu cei de altă etnie.

Între 1-31 ianuarie 1945 se poate reconstituiri calendarul și ritmul deportărilor. Majoritatea celor deportați au fost ridicăți între 3-6 ianuarie din următoarele localități ale județului Satu Mare: Sanislău, Carei, Tășnad, Ardud¹³, Mădăras, Socond, Rătești, Cămin, Sandra, Hurezu Mare, Moftinul Mare și cel Mic, Căpleni, Ciumești, Tiream, Urziceni, Santău, Beltiug¹⁴, Foieni, Terebești, Turulung. Craidorolț și Satu Mare. Unii au fost deportați chiar din 1 ianuarie 1945, exemplu: Andrek Ștefan din Moftinul Mare, Glazer Iosif din Ardud etc. Al doilea val de deportări masive a fost făcut între 13-15 ianuarie 1945 și au fost ridicăți cetăteni din următoarele localități: Hurezu Mare, Sanislău, Santău, Terebești, Petrești, Căpleni, Foieni, Moftinul Mare, Craidorolț, Cămin, Poiana Codrului. La Căpleni s-au făcut deportări în zilele de 4-9 ianuarie, Moftinul Mare 6, 8, 31 ianuarie, Carei 4, 5, 31 ianuarie, Sanislău 8, 9, 10, 13 ianuarie, Ardud 22, 29, 30 ianuarie, Mădăras 5, 13 ianuarie, iar Turulung 4, 5 ianuarie, Urziceni 5, 9 ianuarie, Satu Mare 5, 22 ianuarie etc.¹⁵ Au fost depistate câteva cazuri de deportare încă din luna decembrie 1944, exemplu Schiesz Iacob din Rătești (2 decembrie), până în mai 1945 ex. Czunbel lános din Sanislău (3 mai). Au fost, de asemenea, deportați copii, în ciuda

¹² Doru Radosav, *op. cit.*, p. 41.

¹³ AN-DJSM, *Comitetul Județean PCR Satu Mare*, dosar nr. 20/1945, f. 13-17. Este vorba de un tabel nominal întocmit la data de 1 noiembrie 1945 de notarul Vasile Podariu, din care rezultă cifra de 247 persoane deportate din localitatea Ardud.

¹⁴ *Ibidem*, f. 8-12. Este vorba de un tabel nominal întocmit la data de 30 octombrie 1945 (semnatură indescifrabilă a unui notar), din care rezultă cifra de 239 persoane deportate din localitatea Beltiug.

¹⁵ *Ibidem*, p. 22.

prevederilor foarte clare, exemplu: Trunk Rozalia din Tiream (15 ani), Tempfli Veronica din Rătești (13 ani) sau soț și soție sau frate și soră ex. Hermann Matilda și Ioan din Terebești, Merk Maria și Ernest din Moftinu Mare.

Încercând o concentrare a informației, în mare parte extrasă din fondurile arhivistice consultate în Arhivele Naționale, se observă clar că acțiunea pregătitoare a demarat și la Satu Mare în ultima decadă a lunii decembrie 1944, când autoritățile administrative locale au trecut la întocmirea tabelelor nominale cu locuitorii șvabi. Au fost trecute în aceste tabele, pe lângă șvabi, și persoane cu nume maghiare rezultate din căsătorii mixte sau având soții de etnie germană. Printre persoanele deportate s-au aflat și români: Sanislău - 94 persoane, Ciumești - 35¹⁶, Foieni - 2, Seini - 3, Orașu Nou - 2, Borlești - 1¹⁷, Tășnad - 6, Mecențiu (azi Ady Endre) - 2¹⁸, Berea¹⁹, Aciua - 3²⁰, Terebești - 1²¹ ș.a. Prezența românilor pe listele deportaților se poate explica prin obligativitatea îndeplinirii criteriului numeric, dar și prin răzbunarea unora dintre autoritățile locale asupra persoanelor incomode, cum a fost cazul notarului Pál János din Sanislău. Așa a ajuns și Bulbuc Maria Cornelia, fiica fostului primar Sălăgean din Sanislău, să fie deportată timp de cinci ani în Donbas²².

Scenariul a fost cam același în toate localitățile. Imediat după sărbătoarea Anului Nou, cei vizitați au fost convocați la școală sau primăria comunală, apoi deplasăți pe jos, sub escortă militară sovietică, spre centrele de plasă, iar în final la Carei și Satu Mare. În orașul Satu Mare au fost cazați la Liceul "Unio" și Școala generală nr. 1 (azi Grigore Moisil). În zilele de 10 - 12 ianuarie 1945 au fost imbarcați în trenuri de marfă și duși spre necunoscut. După mărturia lui Iuliu Hager, în 6 ianuarie în gara din Timișoara au fost văzute primele garnituri cu deportați din Ungaria. Deplasarea a avut loc pe ruta Oradea - Arad - Timișoara - Râmnicu Sărat - Focșani - Iași, de aici fiind transportați în vagoane rusești, unde se îngrămădeau 80 - 90 de persoane. Vagoanele erau înghețate, cu șipciile din podele rupte spre a putea respira. Apă de băut primeau cu concursul locușilor doar în stațiile mai mari. Din cauza lipsei de locomotive, deplasarea la locurile de destinație a durat între 14 - 28 de zile. În acest timp au primit hrană doar de două - trei ori, cunoscutul arpăcas²³.

Ridicarea populației șvabești s-a făcut la nivelul localității respective. În general, concentrarea celor care urmau să fie deportați s-a petrecut sub semnul derutei, al cunoașterii situației reale deși toți simțeau un pericol imminent. Dislocarea șvabilor sătmăreni și deportarea lor s-a făcut cu multă greutate, fiind o intrerupere bruscă a unei vieți integrate organic în lumea satului, cu o mentalitate exclusiv rurală, fără seisme care să marcheze comunitatea. S-a făcut o fracturare a unor existențe constituite pe continuitatea unui ciclu vital caracteristic entității sătești. Impactul cu o lume necunoscută a generat deruta în rândul oamenilor mai ales a celor tineri, nedislocați până atunci din universul satului la aşa o mare distanță de locurile natale și într-o manieră aşa de bruscă. Acest impact asociat cu o lume necunoscută, a făcut ca deportarea să fie considerată în lumea țărănească ca o fatalitate încorporată

¹⁶ A.N.-D.J.SM, *fond Prefectura*, dosar nr. 18/1945, f. 134.

¹⁷ *Ibidem*, f. 94.

¹⁸ Bujor Dulgău, Lucian Cucuiet, *op.cit.*, p. 288.

¹⁹ România. Viața politică în documente 1945, doc. nr.33, p.169.

²⁰ A.N.-D.J.SM, *fond Prefectura*, dosar nr. 89/1945, f. 2.

²¹ *Ibidem*, dosar nr. 33/1945, f. 76.

²² Doru Radosav, *op.cit.*, p. 27.

²³ Bujor Dulgău, Lucian Cucuiet, *op.cit.*, p. 288.

destinului lor. Cu toate că, în general, deportarea s-a făcut intempsiv, găsind pe majoritatea nepregătiți, au existat totuși semnale că acest lucru se va petrece.

Nu insistăm aici asupra procesului de deportare a șvabilor sătmăreni, unul foarte complex de altfel, pentru că am publicat și susținut cu alte ocazii materiale documentare referitoare la acest aspect²⁴.

Svabii sătmăreni și reforma agrară din 1945

Între timp în România fusese legiferată reforma agrară prin decretul-lege nr.187 din 23 martie 1945. Numeroase confuzii și chiar greutăți în aplicare reformei agrare au fost cauzate de interpretarea art.3, lit. d și e, din Legea 187 (exproprierea în totalitate a terenurilor și bunurilor absenteiștilor și a celor care în ultimii şapte ani nu și-au cultivat terenurile în regie proprie, cu excepția loturilor până la 10 ha). Faptul că Sătmărul se afla într-o zonă care a cunoscut atât ocupația horthystă, cât și cea militară sovietică (30 august 1940-9 martie 1945), urmând apoi reinștaurarea administrației românești într-o perioadă de haos și incertitudine politică (există încă teama că Ardealul să fie reluat de unguri)²⁵ face ca noțiunea de "absenteist" să fie foarte subiectiv înțeleasă și aplicată, iar o dată ce o persoană este absentă, fie și din motive obiective, ea nu și-a putut lucra în regie proprie suprafetele arabile. Aceste două aliniate din lege nu numai că au creat confuzii dar, mai mult au dat prilejul unora, prin comitetele locale să îndeplinească o serie de abuzuri, fiind expropriate și suprafetele de teren aparținând unor oameni "vinovați" că au părăsit Ardealul de Nord în 1940, odată cu retragerea administrației românești. În această situație s-au aflat de exemplu dr. Ilie Carol Barbul, refugiat la Arad în 1940, proprietar a 115 jugăre de teren la Păulești²⁶, Alexandru Bohățiel din Hrip (80 jugăre), refugiat timp de 5 ani la Sibiu²⁷, sau prof. Vasile Corodan din Cicârlău (azi jud. Maramureș) aflat în aceeași situație, confiscându-i-se o suprafață de 20 ha²⁸.

Pentru a stopa aceste nereguli și pentru a clarifica situația, președintele Comisiei județene de reformă agrară solicită sprijinul MAD, explicând într-o adresă din 25 iulie 1945 situația deosebită pe care o comportă termenul de "refugiat" sau "absenteist" pentru unii locuitori ai județului Satu Mare²⁹.

Într-o situație asemănătoare s-a aflat și populația de origine germană (șvabii sătmăreni), foarte mulți fiind acuzați de colaborare cu Germania nazistă (art.3, lit. a) sau că au părăsit țara cu armatele de ocupație (art.3, lit. c). Având acest suport legal Comitetele locale de reformă agrară au expropriat în întregime numeroase proprietăți deținute de șvabi, cu precădere în comunele Lipău, Cărășeu, Boinești, Sâi, Homorodul de Jos și.a.³⁰. În această ultimă localitate, expropriația a continuat și în 1947 când în baza procesului verbal nr.941/18 iulie al Comisiei județene de reformă agrară au fost

²⁴ Zilele academice arădene. Ediția a XIV-a, 2004, Univ. de Vest "Vasile Goldiș" Arad, cu lucrarea *Deportarea șvabilor sătmăreni în gulagurile sovietice (decembrie 1944 – ianuarie 1945)*; Porumbăcean, C., 2003, *Deportarea șvabilor sătmăreni în gulagurile sovietice (decembrie 1944 – ianuarie 1945)*, în Studia Universitatis "Vasile Goldiș" Arad, seria Științe socio-umane, nr. 13, p. 200-212, ISSN 1584-0700; RAZBOI ȘI PACE. POVESTIRI ALE GERMANILOR DIN ROMANIA director Doru Radosav, proiect finantat de IFA –Stuttgart. Proiect derulat de Institutului de Istorie Orală cu sprijinul Institut für Auslandsbeziehungen e.V. Stuttgart, în colaborare cu Institut für Wirtschafts- u. Sozialgeschichte, Universität Wien, valoare 7.600 E. nov.2002-apr. 2003.

²⁵ Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, Fundația Academia Civică, București, 1996, p.418-419.

²⁶ A.N.-D.J.SM, fond D.A.III, dos.nr.27/1945, f.94.

²⁷ Loc.cit., fond D.A.I, dos.nr.409, f.14.

²⁸ *Ibidem*, dos.nr.390, f.67.

²⁹ Loc.cit., fond D.A.III, dos.26/1945, f.76-79.

³⁰ Loc.cit., D.A.II, dos.nr.1058, f.1-94.

confiscate un număr de 10 proprietăți aparținând șvabilor.³¹ În acest act se mai menționa că "șvabi din Homorodul de Jos au mai fost expropriați și pe baza avizului Comisiei județene nr.725 din 24 septembrie 1946 și că în temeiul legii de reformă agrară se expropriaază toate averile acestora indiferent că unde s-ar găsi în România"³².

Verificând cotoarele titlurilor de împroprietărire reiese că s-au acordat numeroase titluri pe moșii șvabilor refugiați cu armata germană: Ardud-81, Beltiug-36, Rătești-94, Socond-45, Sâi-67³³ ș.a., însă pe pământurile celor deportați deloc. Ba mai mult, într-o adresă confidențială a Primăriei Satu Mare din 10 iulie 1946, adresată Poliției Satu Mare, se solicită clarificarea de urgență a situației unor etnici germani, la solicitarea ministerului Agriculturii, în vederea "așezării acelora din ei care se întorc la vatrele lor"³⁴. Aceștia nu puteau fi decât șvabi deportați în Ucraina.

De asemenea, se întâlnesc multe cazuri de împroprietărire a locuitorilor din plășile Baia Mare (Firiza, Chiuzbaia, Baia Mare) și Seini cu loturi în Sâi și Borlești (din moșii șvabilor fugiți) sau în comuna Medieșu Aurit³⁵.

Realitatea este că absenteismul șvabilor nu se datoră în totalitate refugiu în Germania, ci mai ales datorită faptului că cca. 4000 de etnici germani din zona Sătmăreană au fost deportați în lagările din URSS. Așadar, dacă reforma agrară din 1921 a împropriat un număr de 1.121 de șvabi, cu o suprafață de 2.765 ha, la care se adaugă încă 1.664 de familii din plasa Carei (atunci în județul Sălaj)³⁶, cea din 1945 a defavorizat puternic această categorie de populație, foarte puțini aflându-se pe listele cu împroprietări.

Revenirea în țară a șvabilor sătmăreni

Plecarea și perioada detenției în lagăr constituie două etape ale fenomenului deportării. Întoarcerea din lagăr reprezintă o treia etapă, care necesită o analiză aparte deoarece prin maniera în care acest "come-back" s-a petrecut, cât și prin modul în care întoarcerea sau aşteptarea întoarcerii s-a reflectat în memoria deportaților, se pot evidenția aspecte semnificative privind statutul deportaților, dimensionând exact acest fenomen social și politic al dislocării de populație de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

Etapa întoarcerii din lagăr se poate realiza prin intermediul a două surse: cea dintâi este aceea care cuprinde actele ce au fost emise odată cu întoarcerea deportaților și care au însoțit dosarul lor personal, iar a doua sursă este constituită din mărturiile celor deportați și care redă nemijlocit, în formă narativă, momentul plecării din lagăr și impactul celor plecați cu locurile de baștină regăsite³⁷. Prima sursă redă prin intermediul actelor de repatriere, pe de-o parte, informații referitoare la etapele întoarcerii, iar pe de altă parte modul în care deportații sunt recepționați de autoritățile române și statutul lor postconcentraționar.

Întoarcerea din lagăr s-a petrecut pe etape. În afară de repatrierea din lagăr a celor bolnavi în perioada 1945–1946, urmează o a doua etapă în 1947, când au loc o serie de repatrieri a unor cetăteni din Foieni, Căpleni etc. Această etapă de repatriere se pare că are loc datorită disponibilizării de mâna de lucru, ca urmare a

³¹ Loc.cit., fond D.A.I, dos.nr.488, f.38.

³² Ibidem.

³³ Loc. cit., fond Direcția Agricolă a județului Satu Mare, dosar nr. 1015, 1014, 999, 1068, 1087.

³⁴ Loc. cit., fond Primăria Satu Mare, dosar nr. 5/1945, f. 74.

³⁵ Ibidem, D.A. II, dos.nr.1053/1945, f.1-100.

³⁶ Bujor Dulgău, *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1921 în județul Satu Mare*, în Satu Mare. Studii și comunicări, V-VI, 1981-1982, p.424-425.

³⁷ Doru Radosav, *op.cit.*, p. 64.

dobândirii de forță de muncă mai eficientă, prin calificarea deportaților în diverse meserii. Majoritatea întoarcerilor au loc în anul 1949, la capătul a aproape 5 ani de deportare. Campania de repatriere se desfășoară în principal în perioada lunilor octombrie-decembrie, până în preajma sărbătorilor de iarnă. Există și cazuri când repatrierile s-au făcut și în ultima zi a anului 1949 sau chiar pe parcursul anului 1950. Cea mai târzie dată a repatrierilor a fost 2 aprilie 1952, când s-a întors acasă Lovas Iosif din localitatea Petrești³⁸.

În prima fază au fost repatriate persoanele mai în vîrstă, urmate apoi de cele mai tinere. Sătmărenii au intrat în țară prin punctul Sighetul Marmației, întâmpinăți de grănicerii români. În Baia Mare au primit foile de repatriere și de drum. Revenind acasă, unii nu și-au mai găsit familiile, altele s-au despărțit ori destrămat. Cifra celor decedați în taberele de muncă este estimată cam la 1.000 de persoane, din totalul celor aproximativ 4.000 de deportați din județul Satu Mare. Ernst Hauler a identificat nominal 886 de persoane³⁹, Doru Radosav a publicat listele nominale cu decedații din localitățile Foieni, Șandra, Tiream, Căpleni și Urziceni⁴⁰ (233). În registrele parohiale de stare civilă a decedaților mai sunt consemnate nominal 30 de persoane din Cămin⁴¹, 4 din Căpleni⁴², 13 din Santău⁴³ și 7 din Turulung⁴⁴.

Analiza actelor de repatriere relevă modul în care comunitatea deportaților era evaluată de autorități în momentul întoarcerii din lagăr, precum și situația lor în perspectiva imediată a reintegrării în localitățile natale. Pe de altă parte, aceste documente pun în evidență atenția specială a autorităților față de comunitatea celor deportați, atenție care era circumscrisă unei problematici politice, confirmându-se că acțiunea deportării a făcut parte din cadrul mai general al procesului de ofensivă și de instalare a comunismului în această parte a Europei. Dosarul deportaților oferă o serie de date atât în ceea ce privește momentul exact al repatrierii, cât și condițiile în care deportatul este reintegrit și supravegheat apoi în locurile natale. Se pot identifica mai multe modalități de realizare a acestui proces. S-au creat câteva organisme de repatriere și anume: Comisia de Triage a repatriaților, instituită în baza Ordinului Direcțiunii Generale a Poliției, nr.5327/11 mai 1945, Misiunea Română de Repatrieri, iar la nivel local, Biroul Evacuaților și Refugiaților⁴⁵. Repatrierea s-a făcut în principal în trei centre: Iași, Focșani și Sighet. Conform actelor de repatriere emise la nivelul acestor centre, comisiile de repatriere funcționau sub autoritatea unui președinte, ca delegat al Prefecturii județului în care era plasat centrul de repatriere, iar ca membri, delegatul Chesturii de Poliție, delegatul Legiunii de Jandarmi și delegatul Biroului Evacuaților și Refugiaților.

Dosarul deportaților cuprindea cu predilecție următoarele acte: certificatul de repatriere, ordinul de plasare la domiciliu și fișa declarație. Dacă primele două acte au un caracter strict administrativ și de evidență civilă, ultimul act încorporează o serie de semnificații politice, care plasează reportatul într-un mecanism de supraveghere specială. Dosarul politic care s-a născut din această fișă-declaratie a

³⁸ Ibidem, p. 65.

³⁹ Dr. Ernst Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmarului* (X), în “Gazeta de Nord – Vest” (Satu Mare), VI, nr.1640 din 12 martie 1996.

⁴⁰ Doru Radosav, *op.cit.*, p. 157-163.

⁴¹ A.N.-D.J.SM, colecția *Registre parohiale de stare civilă*, reg. nr. 375.

⁴² Ibidem, reg. nr. 385.

⁴³ Ibidem, reg. nr. 1304.

⁴⁴ Ibidem, reg. nr. 1975.

⁴⁵ Doru Radosav, *op.cit.*, p. 66.

reprezentat în epoca comunismului principala identitate a individului, într-un moment în care creditarea individului se făcea în exclusivitate pe un dosar “curat politic”. Tocmai de acea statutul deportaților a depășit cadrul strict al anilor de concentrare și s-a prelungit în biografia ulterioară a acestora.

Ordinul de plasare la domiciliu, eliberat în baza Certificatului de repatriere era emis fiecărui deportat și era semnat de comandantul Centrului de primire, care avea grad de ofițer. Acest act cuprindea date despre starea civilă a deportaților și care prevedea că cel repatriat poate călători cu orice mijloc de locomoție, de la centrul de primire (Iași, Focșani sau Sighet) până la localitatea de reședință. Aici repatriații urmău să se prezinte “organelor polițienești din orașe și autorităților comunale de la sate, pentru înscrierea la Biroul de Populație”. Deportații bărbați erau obligați să se prezinte în prealabil la cercurile teritoriale pe rază cărora domiciliază, pentru clarificarea situației lor militare. Ordinul de plasare avea valabilitate de 15 zile, timp în care titularul lui urma să-și rezolve obținerea Buletinului de Identitate⁴⁶.

Cei repatriați erau obligați ca în termen de 15 zile “să se prezinte la primăria comunei de domiciliu, care urma să anunțe imediat și obligatoriu Comisia de Triere de pe lângă Chestura Poliției, Biroul Siguranței, dacă repatriatul se găsește sau nu în registrele de naționalitate înainte de 28 iunie 1940”, cu indicarea exactă a “anului, lunii și a zilei, precum și numărul sub care se găsește înscris, sau dacă a pierdut sau nu cetățenia până în prezent, conform legii”⁴⁷. Procesul repatrierii nu se încheie însă odată cu definitivarea înscririerii în actele de stare civilă, deoarece deportatul este supus în continuare supravegherii. Se confirmă că repatriatului i se acordă în continuare o atenție aparte, rămânând în vizorul autorităților și purtând astfel stigmatul lagărului.

Asupra numărului celor deportați planează încă multe incertitudini datorită faptului că lipsește numărul exact al celor morți în lagăre, celor neidentificați în arhive sau cei emigrați în Germania sau morți acasă și care nu au avut sau nu au mai rămas urmași și în final cei care intră în coeficientul inherent de pierdere al informației, atât de frecventă în istorie. De asemenea, în unele cazuri, nu s-au putut reconstitui date legate de perioada de detenție datorită lipsei documentelor sau mărturiilor participanților. Astfel, la 15 august 1949, Institutul Național de Statistică stabilește numărul celor deportați la 70.148, Direcția Siguranței Publice, la 19 februarie, stabilește numărul lor la 64.419, Hanelore Baier în cartea sa estimează la 70.000 numărul celor deportați. Alți cercetători situează numărul lor la 85.000 de persoane. Comisia Română a prevăzut, potrivit criteriilor Comisiei Aliate, un număr de 41.300 de persoane care se încadrează în aceste limite. La 12 noiembrie 1949, un raport al Direcției Siguranței Naționale a stabilit că 46.540 de persoane au fost deportate din care 1.200 au decedat în lagăre, 40.000 s-au reîntors acasă, 5.000 au rămas definitiv în Germania. Complexitatea acțiunii de deportare a făcut ca numărul celor deportați să nu poată fi stabilit niciodată cu precizie.

*
* * *

În materialul de față am încercat o analiză a repatrierii șvabilor deportați pe o arie mult mai mică, dar deosebit de relevantă, având în vedere ponderea populației de origine germană din această zonă, și anume Plasa Ardud. Cercetând arhivele din județul Satu Mare, atât ca cercetător, dar mai ales ca și salariat al acestei instituții, am descoperit întâmplător (deoarece urmăream alt subiect în acel moment) un

---

⁴⁶ Ibidem, p. 67.

⁴⁷ "Sătmărul" (Satu Mare), nr. 3 din 17 iulie 1946.

dosar aflat la fostul fond „secret (S)” referitor la situația prizonierilor de război întorși din URSS⁴⁸. Spre surprinderea mea, în interior am găsit foarte multe nume de femei, mai ales în zonele locuite de comunitatea șvăbească, fapt ce mi-a dat de bănuitor că ar fi vorba de persoane deportate și repatriate în perioada 1948–1949. Am luat legătura cu fostul meu profesor Doru Radosav de la UBB din Cluj Napoca, acesta având o bună experiență în domeniul, relatându-i situația descoperită. Domnia sa nu a văzut aceste documente deși a studiat mai multe dosare din Arhivele județului Satu Mare cu privire la problematica deportărilor, motiv pentru care s-a arătat interesat de consultarea lor. Am luat apoi legătura cu Asociația foștilor deținuți politici din Satu Mare, cu dl. Ioan Pușcașu, care avea evidențe importante cu numele persoanelor deportate din zona Sătmăreană. Ambale persoane au confirmat faptul că în acest dosar, printre prizonierii de război, erau trecute și persoanele deportate din județul Satu Mare. Din păcate însă fostul județ Satu Mare nu cuprindea localitățile șvăbești din zona Moftin sau Carei, cu o pondere ridicată a populației de origine germană, acestea aparținând județului Sălaj în acea perioadă. Am încercat să găsesc un astfel de dosar în Arhivele Sălaj dar, cu toată bunăvoița colegilor mei, mai ales a regrettului Doru Goron, un exceptional specialist și un foarte bun cunoșcător al arhivelor sălăjene, nu am reușit să găsesc omologul dosarului de la Satu Mare așa cum era firesc, deoarece situațiile cerute de la nivel central erau întocmite pentru fiecare județ în parte.

Evidențele întocmite de autoritățile vremii erau destul de bine realizate, chiar dacă unele pagini din dosar se pot citi puțin mai greu. Tabelele întocmite (spre exemplu pentru Ardud) faceau referire la numele și prenumele persoanei deportate, locul și data nașterii, numele părinților, profesia, situația materială și data sosirii. Acest lucru ne permite obținerea unor date concluzionale, chiar dacă nu toate rubricile erau complete uneori, sau structura tabelară diferea ușor pentru alte localități din zonă.

Din punct de vedere statistic, pentru perioada 1948–1949 avem informații pentru șvabii deportați și repatriați din localitatea Rătești, 22 de persoane (f.1), din Ardud 123 de persoane (f.101-103), Șandra 20 de persoane (f. 104), Beltiug 142 (f. 105-110). Situațiile respective au fost întocmite în perioada 17-19 decembrie 1949 și cuprind 307 persoane deportate și repatriate în această perioadă.

La finalul lucrării am transcris aceste documente cu privire la situația șvabilor sătmăreni din Plasa Ardud întorși din URSS. Acest lucru a fost destul de dificil datorită faptului că respectivele tabele erau scrise de mână și cu creion, motiv pentru care este posibil să se fi strecurat anumite greșeli de nume sau cifre în momentul transcrierii. Pentru relevanță am atașat la final și imaginile foto cu documentele originale.

Analiza statistică efectuată asupra acestor informații ne oferă indicii foarte importante cu privire la procesul deportării șvabilor în Uniunea Sovietică:

- Numărul persoanelor deportate pe localitate și pe plasă;
- Raportul bărbați-femei deportate;
- Vârstă persoanelor în momentul plecării și al revenirii în țară;
- Ocupația acestora;
- Etapele de revenire în țară;
- Depistarea persoanelor de etnie română printre deportați;

Şandra

Pentru localitatea Șandra avem un număr de 20 de deportați întorși acasă, dintre care 10 femei și 10 bărbați. În ceea ce privește profesia deportaților, bărbații

⁴⁸ Arhivele SM, fond Prefectura jud. SM, seria S, dos. nr. 27/1949

erau agricultori, iar femeile casnice. Dintre acestea, 13 persoane nu detineau nici o avere, iar 7 dintre ei aveau terenuri cuprinse între 0,26 și 4,96 ha. Toate cele 20 de persoane erau născute în Șandra, iar printre ei, după numele lor și al părinților, putem identifica două persoane de etnie română: Toma Iosif și Toma Maria. Din datele obținute se poate observa că vârsta persoanelor era cuprinsă între 19 și 38 de ani în momentul deportării (anul 1945). Referitor la vârsta întoarcerii, informațiile ne oferă ca date de întoarcere, în cea mai mare parte, sfârșitul anului 1949, motiv pentru care, chiar dacă matematic și statistic vorbim de patru ani de deportare, în realitate au fost aproape cinci ani, situație valabilă pentru întreaga plasă Ardud (ianuarie 1945–toamna anului 1949).

Tabelul nr.1: Situația statistică a persoanelor deportate din localitatea Șandra întoarse acasă în 1949

Anul nașterii	Nr. persoane	Vârsta în momentul deportării (1945)	Vârsta în momentul întoarcerii (1949)
1907	1	38	42
1909	1	36	40
1910	1	35	39
1912	1	33	37
1914	1	31	35
1919	1	26	30
1920	2	25	29
1921	2	24	28
1922	1	23	27
1923	2	22	26
1924	3	21	25
1925	3	20	24
1926	1	19	23
Total: 20		Media de vîrstă: 25,3 ani	Media de vîrstă: 29,3 ani

Rătești

Pentru localitatea Rătești avem un număr de 22 de deportați întorși acasă, dintre care 12 bărbați și 10 femei. În ceea ce privește profesia deportaților, bărbații erau agricultori, iar femeile casnice. Dintre acestea, 19 persoane nu detineau nici o avere, o persoană detinea o casă, iar doi deportați erau înregistrați ca fiind proprietari de teren (2,07 ha, respectiv 10 ha). Din cei 22 de deportați, 21 de persoane erau născute în Rătești iar una în Socond, iar printre ei, după numele lor și al părinților, nu putem identifica persoane de etnie română. Din datele obținute se poate observa că vârsta persoanelor era cuprinsă între 18 și 39 de ani în momentul deportării (anul 1945).

Tabelul nr.2: Situația statistică a persoanelor deportate din localitatea Rătești întoarse acasă în 1949

Anul nașterii	Nr. persoane	Vârsta în momentul deportării (1945)	Vârsta în momentul întoarcerii (1949)
1906	2	39	43
1912	1	33	37
1920	2	25	29
1921	2	24	28
1922	1	23	27
1923	1	22	26
1924	2	21	25

1925	2	20	24
1926	5	19	23
1927	4	18	22
Total: 22		Media de vîrstă: 22,9 ani	Media de vîrstă: 26,9 ani

Beltiug

Pentru localitatea Beltiug avem un număr de 142 de deportați întorși acasă, dintre care 89 bărbați și 53 femei. În ceea ce privește profesia deportaților, 132 erau agricultori, 2 funcționari, un dogar, un elev, un muncitor, un morar, un comerciant, 2 pantofari și un mecanic. Despre situația materială și locul nașterii deportaților din această localitate nu se oferă informații. Printre ei, după numele lor și al părintilor, putem identifica 8 persoane de etnie română: Toduț Ana, Toma Ioan, Toducz Ema, Toducz Paul, Toma Ștefan, Gabriel Iosif, Gabriel Mihai, Gabriel Iosif. Din datele obținute se poate observa că vîrstă persoanelor era cuprinsă între 16 și 43 de ani în momentul deportării (anul 1945). De menționat că, în localitatea Beltiug, în anul 1948 s-au întors 29 de persoane, iar restul de 113 deportați au revenit în țară în anul 1949.

Tabelul nr.3: Situația statistică a persoanelor deportate din localitatea Beltiug întoarse acasă în 1948

Anul nașterii	Nr. persoane	Vîrstă în momentul deportării (1945)	Vîrstă în momentul întoarcerii (1948)
1902	1	43	46
1903	1	42	45
1905	2	40	43
1907	1	38	41
1908	2	37	40
1911	1	34	37
1913	2	32	35
1914	2	31	34
1917	1	28	31
1918	1	27	30
1920	2	25	28
1921	1	24	27
1922	2	23	26
1923	2	22	25
1924	3	21	24
1925	3	20	23
1926	1	19	22
1929	1	16	19
Total: 29		Media de vîrstă: 28,1	Media de vîrstă: 31,1

Tabelul nr.4: Situația statistică a persoanelor deportate din localitatea Beltiug întoarse acasă în 1949

Anul nașterii	Nr. persoane	Vîrstă în momentul deportării (1945)	Vîrstă în momentul întoarcerii (1949)
1905	1	40	44
1906	4	39	43
1907	6	38	42
1908	5	37	41

1909	5	36	40
1910	6	35	39
1911	6	34	38
1912	1	33	37
1913	4	32	36
1914	2	31	35
1915	-	-	-
1916	-	-	-
1917	1	28	32
1918	1	27	31
1919	4	26	30
1920	3	25	29
1921	5	24	28
1922	5	23	27
1923	7	22	26
1924	5	21	25
1925	7	20	24
1926	14	19	23
1927	13	18	22
1928	7	17	21
1929	1	16	20
Total: 113		Media de vârstă: 25,9	Media de vârstă: 29,9

Ardud

Pentru localitatea Ardud avem un număr de 123 de deportați întorși acasă, dintre care 80 bărbați și 43 femei. În ceea ce privește profesia deportaților, 104 erau agricultori, un tâmplar, 2 muncitori, 2 persoane casnice, un morar, un lemnar, 2 zidari, 6 croitori, un strungar și un fierar. Despre situația materială, informațiile nu sunt relevante, toate persoanele fiind catalogate ca având o stare „mijlocie”. Pentru locul nașterii deportaților din această localitate rezultă că 115 persoane sunt născute în Ardud, câte o persoană născută în Târgu Mureș și Homorodu de Jos, 2 în Ungaria, iar la patru poziții nu se menționează locul nașterii. Printre ei, după numele lor și al părintilor, putem identifica 4 persoane de etnie română: Alexandru Iosif, Toma Terezia, Toma Iosif, Toma Iosif. Din datele obținute se poate observa că vârsta persoanelor era cuprinsă între 14 și 46 de ani în momentul deportării (anul 1945). De menționat că, în localitatea Ardud, în anul 1948 s-au întors 40 de persoane, iar restul de 83 deportați au revenit în țară în anul 1949.

Tabelul nr.5: Situația statistică a persoanelor deportate din localitatea Ardud întoarse acasă în 1948

Anul nașterii	Nr. persoane	Vârsta în momentul deportării (1945)	Vârsta în momentul întoarcerii (1948)
1899	1	46	49
1900	2	45	48
1901	1	44	47
1902	-	-	-
1903	-	-	-
1904	-	-	-
1905	-	-	-

1906	3	39	42
1907	2	38	41
1908	1	37	40
1909	1	36	39
1910	2	35	38
1911	-	-	-
1912	-	-	-
1913	-	-	-
1914	1	31	34
1915	1	30	33
1916	-	-	-
1917	1	28	31
1918	1	27	30
1919	1	26	29
1920	2	25	28
1921	1	24	27
1922	5	23	26
1923	3	22	25
1924	3	21	24
1925	3	20	23
1926	1	19	22
1927	1	18	21
Fără data nașterii	3	-	-
	Total: 40	Media de vârstă: 29	Media de vârstă: 32

Tabelul nr.6: Situația statistică a persoanelor deportate din localitatea Ardud întoarse acasă în 1949

Anul nașterii	Nr. persoane	Vârstă în momentul deportării (1945)	Vârstă în momentul întoarcerii (1949)
1899	1	46	50
1900	-	-	-
1901	-	-	-
1902	-	-	-
1903	1	42	46
1904	2	41	45
1905	1	40	44
1906	-	-	-
1907	1	38	42
1908	1	37	41
1909	1	36	40
1910	-	-	-
1911	2	34	38
1912	-	-	-
1913	3	32	36
1914	4	31	35
1915	-	-	-
1916	1	29	33
1917	-	-	-

1918	5	27	31
1919	3	26	30
1920	5	25	29
1921	5	24	28
1922	6	23	27
1923	5	22	26
1924	7	21	25
1925	6	20	24
1926	7	19	23
1927	4	18	22
1928	4	17	21
1929	2	16	20
1930	1	15	19
1931	1	14	18
Fără data nașterii	4	-	-
	Total: 83	Media de vârstă: 24,6	Media de vârstă: 28,6

Plasa Ardud

Centralizând toate datele obținute pentru plasa Ardud, cu cele patru localități (Ardud, Beltiug, Rătești și Șandra), se constată că avem un număr de 307 de deportați întorsи acasă, dintre care 191 bărbați și 116 femei. În ceea ce privește profesia deportaților, 258 erau agricultori, 22 de persoane casnice, 2 funcționari, un dogar, un elev, 3 muncitori, 2 morari, un comerciant, 2 pantofari, un mecanic, un tâmplar, un lemnar, 2 zidari, 6 croitori, un strungar și un fierar. Despre situația materială și locul nașterii, informațiile la nivel de plasă nu sunt relevante, ele fiind prezentate defalcat acolo unde existau date. Printre ei, după numele lor și al părinților, putem identifica 14 persoane de etnie română deportate alături de populația de origine șvabă. Din datele obținute se poate observa că vârsta persoanelor era cuprinsă între 14 și 46 de ani în momentul deportării (anul 1945). De menționat că, în localitățile Ardud și Beltiug, avem persoane întoarse acasă atât în anul 1948 (69 deportați), cât și în 1949 (238 deportați). Referitor la vârsta întoarcerii, informațiile ne oferă ca date de întoarcere, în cea mai mare parte, sfârșitul anului 1949, motiv pentru care, chiar dacă matematic și statistic vorbim de patru ani de deportare, în realitate au fost aproape cinci ani, situație valabilă pentru întreaga plasă Ardud (ianuarie 1945–toamna anului 1949).

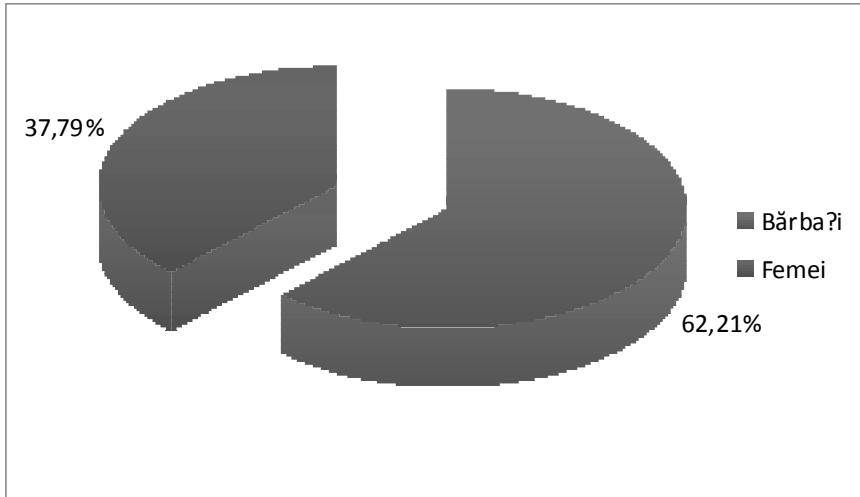

Fig.1 Distribuția persoanelor deportate din plasa Ardud, întoarse acasă, în funcție de sex

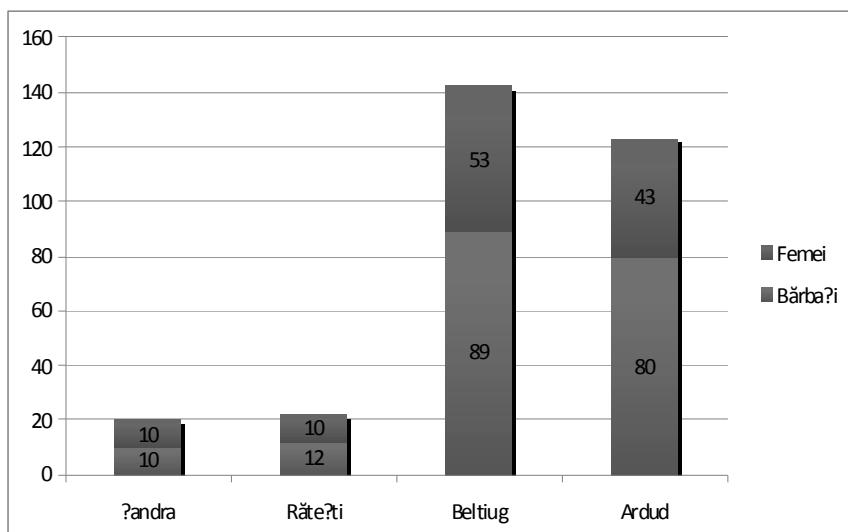

Fig.2 Distribuția pe sexe și localități a persoanelor deportate întoarse acasă din plasa Ardud

Din alte surse documentare⁴⁹ se pare că din localitățile Ardud și Beltiug au fost deportate 486 de persoane și duse la muncă forțată în URSS. Dacă evidențele păstrate în arhive pentru aceste două localități (din care au revenit acasă 265 de persoane) sunt reale, rezultă o diferență de 221 de deportați despre care nu știm sigur, deocamdată, dacă au revenit în țară sau au decedat în lagăre.

⁴⁹ Vezi notele nr. 13 și nr. 14.

Tabelul nr.7: Situația statistică a persoanelor deportate din Plasa Ardud întoarse acasă în 1948

Anul nașterii	Nr. persoane	Vârstă în momentul deportării (1945)	Vârstă în momentul întoarcerii (1948)
1899	1	46	49
1900	2	45	48
1901	1	44	47
1902	1	43	46
1903	1	42	45
1904	-	-	-
1905	1	40	43
1906	3	39	42
1907	3	38	41
1908	3	37	40
1909	1	36	39
1910	2	35	38
1911	1	34	37
1912	-	-	-
1913	2	32	35
1914	3	31	34
1915	1	30	33
1916	-	-	-
1917	2	28	31
1918	2	27	30
1919	1	26	29
1920	4	25	28
1921	2	24	27
1922	7	23	26
1923	5	22	25
1924	6	21	24
1925	6	20	23
1926	2	19	22
1927	1	18	21
1929	1	16	19
Fără data nașterii	3	-	-
	Total: 69	Media de vîrstă: 28,4	Media de vîrstă: 31,4 ani

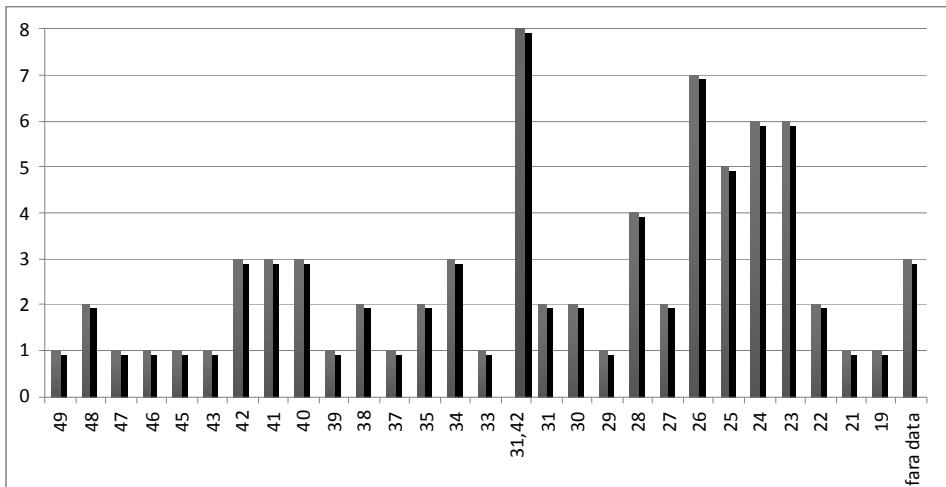

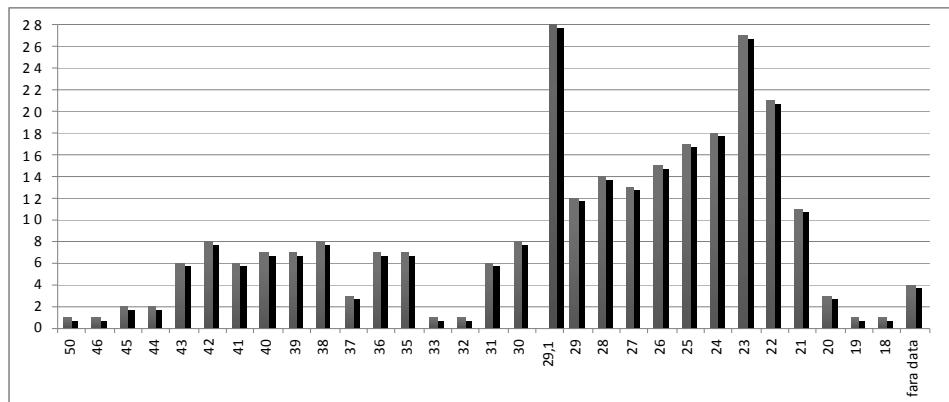
Fig.3 Distribuția persoanelor deportate, din plasa Ardud, în funcție de vârstă acestora la întoarcerea acasă în 1948

Tabelul nr.8: Situația statistică a persoanelor deportate din Plasa Ardud întoarse acasă în 1949

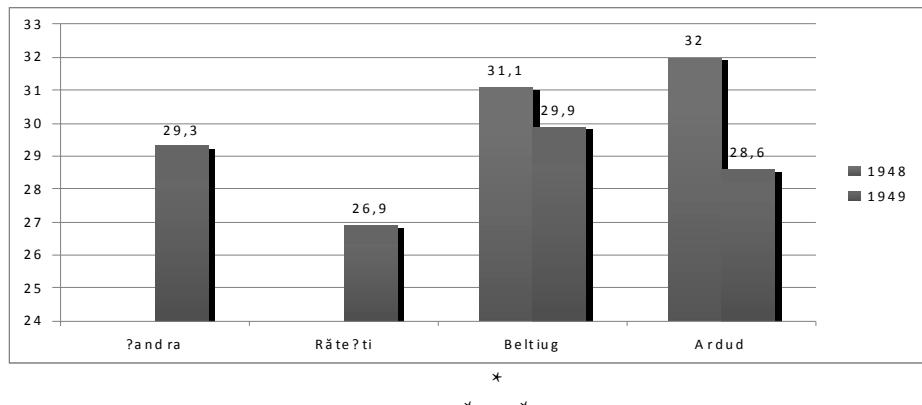
Anul nașterii	Nr. persoane	Vârstă în momentul deportării (1945)	Vârstă în momentul întoarcerii (1949)
1899	1	46	50
1900	-	-	-
1901	-	-	-
1902	-	-	-
1903	1	42	46
1904	2	41	45
1905	2	40	44
1906	6	39	43
1907	8	38	42
1908	6	37	41
1909	7	36	40
1910	7	35	39
1911	8	34	38
1912	3	33	37
1913	7	32	36
1914	7	31	35
1915	-	-	-
1916	1	29	33
1917	1	28	32
1918	6	27	31
1919	8	26	30
1920	12	25	29
1921	14	24	28
1922	13	23	27
1923	15	22	26

1924	17	21	25
1925	18	20	24
1926	27	19	23
1927	21	18	22
1928	11	17	21
1929	3	16	20
1930	1	15	19
1931	1	14	18
Fără date nașterii	4	-	-
Total: 238		Media de vîrstă: 25,1	Media de vîrstă: 29,1

Fig.4 Distribuția persoanelor deportate, din plasa Ardud, în funcție de vîrstă acestora la întoarcerea acasă în 1949

Fig.5 Distribuția vîrstei medii a deportaților întorși acasă în localitățile din plasa Ardud

* * *

Contextul politico-militar în care s-au petrecut deportările s-a datorat infrângerilor suferite de armata germană și de reparațiile reclamate de URSS. Acestea erau stipulate de la nivelul armistițiilor și tratatelor încheiate de conducerile statelor respective. La nivelul celor mici și a lumii asupra căreia s-au răsfățit nemijlocit aceste înțelegeri politico-militare, ele au fost percepute eufemistic, astfel încât cauzele deportărilor au apărut distorsionate prin explicațiile date de

autoritățile care au făcut această acțiune. Derularea evenimentelor politice și militare de la începutul anului 1945, care în principal au fost legate de înfrângerile consecutive ale Germaniei, au avut un ecou în lumea sătească, ce a conștientizat iminența pericolului care plana asupra celor de lângă ei. S-a ascuns în permanență adevărata cauză a deportărilor, dar mai ales dimensiunea acestei acțiuni, lăsându-se să se înțeleagă că aceste deportări sunt simple concentrări de populație pentru un timp relativ scurt. Ideologia comunistă ca de altfel orice ideologie totalitară, a ascuns și a pervertit realitatea în sensul preîntâmpinării oricărora rezistențe, prin explicații circumstanțiale și confortabile din punctul de vedere al acelora care se aflau la comanda destinelor celor mulți⁵⁰.

Fenomenul deportării, anii de lagăr, rămân în conștiința supraviețitorilor și a posterității ca momente dramatice și de discontinuitate în evoluția unei comunități și nu în ultimul rând în biografia individuală. Consecințele acestui capitol de istorie contemporană rămân a fi stabilite și analizate de istoriografie prin instrumentele investigației științifice, care trebuie să cuprindă o gamă variată de direcții interpretative: sociale, politice, economice, etnice. Toate vor constitui sau reconstituui un capitol din istoria mai recentă a secolului al XX-lea.

Donbasul este aşadar un segment de istorie, metamorfozată în simbolul universului concentraționar comunist. Supraviețitorii deportărilor rămân încă surse de primă importanță în reconstituirea unei istorii dramatice. După mulți ani de la întoarcerea din lagăr, mărturiile sunt expresia unei amintiri adânc înrădăçinate în mintea și sufletul celor deportați.

Fie ca niciodată să nu se mai repete asemenea orori și tragedii!

Die Rückkehr der in die Sowjetunion Deportierten sathmarer Schwaben des Erdeeder Bezirks Zusammenfassung

Mit der Festnahme und Deportierung der Volksdeutschen aus Rumänien hat man schon im Januar 1945 angefangen. Anhand von den Archivquellen lassen sich solche Maßnahmen für fast jeden Tag des Monats Januar rekonstruieren. Für den Zeitraum 1.-31. Januar lassen sich der Kalender und der Rhythmus der Deportierungen rekonstruieren. In Kaplau erfolgten die Deportierung zwischen dem 4.-9. Januar, in Großmajtingen am 6., 8., 31 Januar, in Großkarol am 4., 5., 31 Januar, in Sanislau am 8., 9., 10., 13. Januar, in Erdeed a, 22., 29., 30. Januar, in Madaras am 5., 13. Januar und in Turterebesch am 4., 5. Januar, in Schinal am 5., 9. Januar, in Sathmar am 5., 22. Januar, usw. Einige Deportierungsfälle lassen sich sogar für den Monat Dezember 1944 bis Mai 1945 belegen, es wurden aber auch Fälle von Kinderdeportationen verzeichnet, trotz der sehr deutlichen Bestimmungen.

Die Rückkehr aus dem Lager erfolgte Stufenweise. Außer der Repatriierung der Kranken aus dem Lager in dem Zeitraum 1945 – 1946 folgt eine zweite Phase, wenn eine Serie von Repatriierungen von Bürgern aus Fienen, Kaplau, usw. stattfindet. Diese Repatriierungsphase scheint wegen der Entlassung von Arbeitskräften als Folge von der Besorgung von leistungsfähigerer Arbeiterschaft durch die Qualifizierung der Deportierten in verschiedenen Berufen erfolgt zu sein. Die Mehrzahl der Rückkehren erfolgt im Jahre 1949, nach fast 5 Jahren Deportation. Die Repatriierungskampagne findet vor allem in dem Zeitraum Oktober – Dezember statt, bis kurz vor den Winterferien. Es gibt auch Fälle von

---

⁵⁰ Doru Radosav, *op.cit.*, p. 23.

Repatriierungen am letzten Tag des Jahres 1949, oder sogar im Laufe des Jahres 1950. Das späteste Datum der Repatriierungen war der 2. April 1952, als Lovas Iosif, aus Petrifeld, zurückkehrte.

Was die Anzahl der Deportierten betrifft gibt es viele Ungewissheiten, da die Anzahl der in den Lagern Verstorbenen, der in den Archiven Unidentifizierten fehlt oder, oder derer, die nach Deutschland ausgewandert sind oder zu Hause gestorben sind, und keine Nachkommen hatten oder keine Nachkommen geblieben sind, und schließlich die Anzahl derer, die, die zum inhärenten Informationsverlustkoeffizient zählen, was in der Geschichte so häufig vorkommt. Am 12 November 1949 stellte ein Bericht der Nationalen Sicherheitsdirektion fest, dass 46 540 Personen aus dem Land deportiert worden waren, 1.200 davon sind in Lagern verschieden, 40.000 sind nach Hause zurückgekehrt, 5.000 sind endgültig in Deutschland geblieben. Die Komplexität der Deportierungsaktion macht eine genaue Feststellung der Anzahl der Deportierten unmöglich.

In der vorliegenden Arbeit habe ich versucht, aufgrund der Unterlagen aus den Archiven des Kreises Sathmar, eine Analyse der Repatriierung der deportierten Schwaben auf einer viel kleineren, aber besonders relevanten Fläche, angesichts des Anteils der Bevölkerung deutscher Herkunft auf diesem Gebiet, nämlich im Bezirk Erdeed, vorzunehmen.

Die von den damaligen Behörden geführten Aufzeichnungen waren ziemlich gut ausgearbeitet, auch wenn sich einige Seiten aus der Akte schwieriger lesen lassen. Die erstellten Tabellen (zum Beispiel für Erdeed) bezogen sich auf den Namen und Vornamen der deportierten Person, auf den Geburtsort und das Geburtsdatum, den Namen der Eltern, den Beruf, den materiellen Stand und das Ankunftsdatum. Dies ermöglicht uns überzeugende Angaben, auch wenn manchmal nicht alle Rubriken ausgefüllt wurden, oder die Tabellenstruktur für andere Ortschaften aus dem Gebiet leicht abwich.

Statistisch gesehen haben wir für den Zeitraum 1948 – 1949 Informationen für die deportierten und repatriierten Schwaben aus den Ortschaften Ratesti, 22 Personen (B. 1), Erdeed 123 Personen (B. 101 - 103), Schandern 20 Personen (B. 104), Bildeg 142 (105 - 110). Die betreffenden Situationsübersichten im Zeitraum 17. – 19. Dezember 1949 erfasst und umfassen 307 in diesem Zeitraum deportierten und repatriierten Personen.

Am Ende der Arbeit habe ich diese Unterlagen bezüglich der Lage der aus der UdSSR zurückgekehrten Sathmarer Schwaben des Erdeeder Bezirks abgeschrieben. Dies erwies sich als ziemlich schwierig, da die betreffenden Tabellen in Handschrift und mit Bleistift verfasst worden sind, weshalb es nicht auszuschließen ist, dass beim Abschreiben der eine oder der andere Namens- oder Zahlfehler unterlaufen ist. Für Relevanz habe ich am Ende auch Bildaufzeichnungen der originellen Unterlagen beigefügt.

Die statistische Analyse dieser Informationen liefert uns sehr wichtige Hinweise bezüglich des Deportationsprozesses der Schwaben in die Sowjetunion:

- Die Zahl der deportierten Personen nach Ortschaften und Bezirken
- Das Männer-Frauen-Verhältnis bei den Deportierten
- Das Alter der Personen beim Verlassen des Landes und bei der Rückkehr
- Ihre Berufstätigkeit
- Die Rückkehrsstufen
- Das Aufspüren der Personen von rumänischer Ethnie unter den Deportierten

Bei der Zentralisierung aller für den Bezirk Erdeed, mit den vier Ortschaften (Erdeed, Bildeg, Ratesti und Schandern), erlangten Angaben, lässt es sich

feststellen, dass wir eine Zahl von 307 zurückgekehrten Deportierten haben, davon 80 Männer und 43 Frauen. Was den Beruf der Deportierten betrifft, so waren 258 Landwirte, 22 Hausfrauen und – Männer, 2 Beamte, ein Fassbinder, ein Schüler, 3 Arbeiter, 2 Müller, ein Händler, 2 Schuster, ein Mechaniker, ein Tischler, ein Holzarbeiter, 2 Maurer, 6 Schneider, ein Dreher, und ein Schmied. Was den materiellen Stand und den Geburtsort betrifft, sind die Informationen, auf den Bezirk bezogen, nicht relevant, da sie dort, wo sie vorhanden waren, einzeln dargestellt sind. Unter ihnen können wir, nach ihrem Namen und nach dem, der Eltern, 15 Personen von rumänischer Ethnie identifizieren, die zusammen mit der schwäbischen Bevölkerung deportiert wurden. Aus den vorhandenen Daten lässt es sich bemerkern, dass das Alter der Personen bei der Deportierung (im Jashre 1945) zwischen 14 und 46 Jahren lag. Es muss erwähnt werden, dass wir in den Ortschaften Erdeed und Bildegg Personen haben, die sowohl 1948 (69 Deportierte) als auch 1949 (238 Deportierte) haben. Bezuglich des Alters bei der Rückkehr liefern uns die Informationen als Rückkehrdatum, größtenteils, das Ende des Jahres 1949, weshalb, auch wenn wir mathematisch und statistisch über vier Deportationsjahre sprechen, es in der Wirklichkeit fast fünf Jahre waren, was für den ganzen Bezirk Erdeed gilt (Januar 1945 – Herbst 1949).

ANEXA NR. 1
**Situării nominale privind reîntoarcerea în anul 1949 a șvabilor sătmăreni
din localitatea Rătești, care au fost deportați în URSS.**

Nr. crt.	Numele și prenumele	Locul nașterii	Data nașterii	Părintii		Profesia	Situatia materială
				Tata	Mama		
1	Hohreiter Ioan	Rătești	1922	Anton	Ecaterina	Agricultor	Fără avere
2	Dudler Rozalia	Rătești	1926, VIII, 26	Ludovic	Ana	Casnică	Fără avere
3	Müller Maria	Rătești	1920, I, 18	Martin	Rozalia	Casnică	Fără avere
4	Schneider Maria	Rătești	1923, IX, 23	Iosif	Emilia	Casnică	Fără avere
5	Bauholtzer Rozalia	Rătești	1926, II, 12	Mihai	Maria	Casnică	Fără avere
6	Bauholtzer Martin	Rătești	1912, X, 4	Mihai	Maria	Agricultor	Fără avere
7	Müller Margareta	Rătești	1927, IX, 12	Ioan	Maria	Casnică	Fără avere
8	Rist Maria	Rătești	1921, IV, 21	Anton	Agneta	Casnică	Fără avere
9	Bauholtzer Ghizes	Rătești	1926, I, 19	Matei	Maria	Casnică	Fără avere
10	Schneider Maria	Socond	1924, XII, 24	Mihai	Maria	Casnică	Fără avere
11	Alt Iosif	Rătești	1906, II, 16	Gheorghe	Maria	Agricultor	2,07 ha
12	Alt Maria	Rătești	1926, II, 1	Gheorghe	Maria	Casnică	Fără avere
13	Fügel Iosif	Rătești	1925, IV, 21	Iosif	Maria	Agricultor	Fără avere
14	Prommer Francisc	Rătești	1926, XII, 3	Anton	Elisabeta	Agricultor	Fără avere
15	Forstenheizler Iosif	Rătești	1927, IV, 5	Ioan	Terezia	Agricultor	Fără avere
16	Haaz Gheorghe	Rătești	1906	Gheorghe	Ana	Agricultor	Fără avere
17	Tepfenhart Iosif	Rătești	1921, XI, 2	Ioan	Maria	Agricultor	1 casă
18	Tempfenhart Ştefan	Rătești	1920, VII, 5	Ştefan	Maria	Agricultor	10 ha
19	Vendligner Andrei	Rătești	1927, XI, 14	Mihai	Maria	Agricultor	Fără avere
20	Varga Elisabeta	Rătești	1924, IV, 9	Gheorghe	Elisabeta	Casnică	Fără avere
21	Vendligner Ioan	Rătești	1927, I, 15	Iosif	Agneta	Agricultor	Fără avere
22	Napholtz Francisc	Rătești	1925, XII,9	Ioan	Matilda	Agricultor	Fără avere

Rătești, 18 decembrie 1949

- AN-DJSR, fond Prefectura, seria "S", dosar nr. 27/1949, f.1.

ANEXA NR. 2
**Situării nominale privind reîntoarcerea în anul 1949 a șvabilor sătmăreni din
localitatea Șandra, care au fost deportați în URSS.**

Nr. crt.	Numele și prenumele	Locul nașterii	Data nașterii	Părinții		Profesia	Situată materială
				Tata	Mama		
1	Keizer Ana	Şandra	1919, VIII, 27	Carol	Ecaterina	Casnic	Fără avere
2	Keizer Ioan	Şandra	1921, XII, 27	Carol	Ecaterina	Agricultor	Fără avere
3	Erli Matilda	Şandra	1923, XI, 22	Vinte	Terezia	Casnic	Fără avere
4	Mutter Ana	Şandra	1924, III, 11	Iosif	Veronica	Casnic	Fără avere
5	Mutter Iacob	Şandra	1922, VII, 13	Vendel	Maria	Agricultor	Fără avere
6	Reizer Ioan	Şandra	1921, X, 17	Ioan	Roza	Agricultor	Fără avere
7	Mutter Iosif	Şandra	1912, II, 22	Blaziu	Apolonia	Agricultor	1,90 ha
8	Toma Iosif	Şandra	1907, II, 19	Toma	Ana	Agricultor	0,26 ha
9	Toma Maria	Şandra	1925, VIII, 15	Matei	Iuliana	Casnic	Fără avere
10	Steinbinder Ioan	Şandra	1920, V, 14	Ioan	Margaret	Agricultor	1,50 ha
11	Groszart Ecaterina	Şandra	1923, IV, 29	Ignat	Maria	Casnic	1,81 ha
12	Baumgartner Terezia	Şandra	1924, XI, 20	Martin	Roza	Casnic	Fără avere
13	Reizer Terezia	Şandra	1924, IX, 20	Ioan	Roza	Casnic	Fără avere
14	Pfeferkorn Mihai	Şandra	1909, X, 7	Blaziu	Magdalena	Agricultor	3,28 ha
15	Diczig Martin	Şandra	1914, II, 13	Martin	Maria	Agricultor	4 ha
16	Toma Leopold	Şandra	1910, X	Bernat	Cecilia	Agricultor	4,96 ha
17	Mutter Margareta	Şandra	1925, VI, 3	Iosif	Maria	Casnic	Fără avere
18	Keizer Maria	Şandra	1925, XII, 2	Mihai	Ana	Casnic	Fără avere
19	Krupnic Emilia	Şandra	1926, IX, 21	Ştefan	Emilia	Casnic	Fără avere
20	Engel Iosif	Şandra	1920, IX, 24	Iosif	Ana	Agricultor	Fără avere

Şandra, 18 decembrie 1949

- AN-DJSM, fond Prefectura, seria "S", dosar nr. 27/1949, f.104.

ANEXA NR. 3
**Situării nominale privind reîntoarcerea în anul 1949 a șvabilor sătmăreni
din localitatea Beltiug, care au fost deportați în URSS.**

Nr. crt.	Numele și prenumele	Locul și data nașterii	Părintii		Data sosirii	Situată materială
			Tata	Mama		
1	Fepfenhart Ștefan	1926	Mihai	Rozalia	4.VII.1948	agricultur
2	Hauler Martin	1917	Simion	Maria	14.VII.1948	agricultur
3	Fenershein Ecaterina	1911	Mihai	Iuliana	18.X.1948	agricultur
4	Pfeiffer Ioan	1908	Gheorghe	Elisabeta	18.X.1948	agricultur
5	Piuli Ioan	1903	Ștefan	Iuliana	18.X.1948	agricultur
6	Kallai Alexandru	1905	Alexandru	Maria	18.X.1948	agricultur
7	Heim Maria	1925	Martin	Iuliana	18.X.1948	agricultur
8	Toduț Ana	1914	Ioan	Ana	18.X.1948	agricultur
9	Fohai Ileana	1925	Simion	Ecaterina	18.X.1948	agricultur
10	Bohler Elisabeta	1921	Mihai	Magda	18.X.1948	agricultur
11	Bohler Irina	1918	Mihai	Elisabeta	18.X.1948	agricultur
12	Kiun Maria	1924	Ștefan	Maria	18.X.1948	agricultur
13	Fepfenhart Ioan	1913	Anton	Agneta	18.X.1948	agricultur
14	Heidelbacher Ecaterina	1913	Ioan	Terezia	18.X.1948	agricultur
15	Toma Ioan	1905	Ștefan	Francisca	18.X.1948	agricultur
16	Gampf Maria	1920	Ioan	Rozalia	18.X.1948	agricultur
17	Straub Ștefan	1907	Ștefan	Ecaterina	18.X.1948	agricultur
18	Kileber Paul	1908	Anton	Elisabeta	18.X.1948	agricultur
19	Kolb Maria	1923	Simion	Terezia	18.X.1948	agricultur
20	Bader Ștefan	1924	Ștefan	Iuliana	18.X.1948	agricultur
21	Kiss Terezia	1922	Ioan	Maria	18.X.1948	agricultur
22	Hauler Iuliana	1914	Simion	Maria	18.X.1948	agricultur
23	Bruller Iosif	1902	Ioan	Ecaterina	18.X.1948	agricultur
24	Fepfenhart Maria	1924	Mihai	Rozalia	24.X.1948	agricultur
25	Erli Iuliana	1923	Iacob	Margareta	19.X.1948	agricultur
26	Toducz Ema	1929	Francisc	Terezia	19.X.1948	agricultur
27	Schmied Maria	1920	Andrei	Maria	19.X.1948	agricultur
28	Bauman Elena	1922	Paul	Elisabeta	19.X.1948	agricultur
29	Rist Margareta	1925	Anton	Agneta	19.X.1948	agricultur
30	Fepfenhart Iolanda	1923	Ștefan	Maria	21.X.1949	agricultur
31	Fepfenhart Ștefan	1927	Ștefan	Maria	21.X.1949	agricultur
32	Bodor Maria	1928	Ludovic	Ana	21.X.1949	agricultur
33	Pleth Elisabeta	1927	Gheorghe	Elisabeta	21.X.1949	agricultur
34	Sehlangen Ștefan	1927	Ștefan	Maria	21.X.1949	agricultur
35	Dori Ioan	1928	Simion	Maria	21.X.1949	agricultur
36	Rotter Iosif	1926	Ludovic	Maria	22.X.1949	agricultur
37	Geng Martin	1910	Martin	Emilia	22.X.1949	agricultur
38	Heidelbacher Margareta	1928	Ioan	Terezia	25.X.1949	agricultur
39	Schmied Rozalia	1925	Ioan	Victoria	25.X.1949	agricultur
40	Merk Margareta	1921	Martin	Maria	25.X.1949	agricultur

41	Velti Margareta	1926	Ioan	Elisabeta	25.X.1949	agricultor
42	Fepfenhart Elisabeta	1923	Ioan	Magdalena	25.X.1949	agricultor
43	Forstemheizler Elisabeta	1925	Francisc	Maria	25.X.1949	agricultor
44	Czuhli Mihai	1924	Iosif	Elisabeta	25.X.1949	agricultor
45	Kaplony Iuliana	1926	Paul	Victoria	25.X.1949	agricultor
46	Kaplony Francisc	1917	Paul	Victoria	25.X.1949	măcelar
47	Harhmann Iosif	1905	Vintențiu	Maria	25.X.1949	agricultor
48	Mezmer Martin	1909	Ioan	Veronica	25.X.1949	agricultor
49	Schmied Ecaterina	1925	Paul	Agneta	25.X.1949	agricultor
50	Fepfenhart Vasile	1926	Anton	Maria	25.X.1949	agricultor
51	Merk Vasile	1927	Ştefan	Maria	25.X.1949	agricultor
52	Schmied Ioan	1927	Andrei	Maria	25.X.1949	agricultor
53	Gampf Ştefan	1927	Ioan	Rozalia	25.X.1949	agricultor
54	Eberst Margareta	1919	Iosif	Apolonia	25.X.1949	agricultor
55	Leiti Iosif	1908	Gheorghe	Magdalena	25.X.1949	agricultor
56	Patz Anton	1906	Iacob	Maria	25.X.1949	agricultor
57	Todutz Paul	1911	Mihai	Maria	25.X.1949	agricultor
58	Földi Hermina	1922	Iosif	Victoria	25.X.1949	agricultor
59	Harlmann Rozalia	1923	Ştefan	Ecaterina	25.X.1949	agricultor
60	Toma Ştefan	1914	Ştefan	Agneta	25.X.1949	agricultor
61	Merbau Carol	1911	Carol	Ileana	25.X.1949	agricultor
62	Pech Francisc	1925	Andrei	Terezia	25.X.1949	agricultor
63	Hauler Francisc	1907	Martin	Maria	25.X.1949	agricultor
64	Fepfenhart Ana	1923	Paul	Ecaterina	25.X.1949	agricultor
65	Rinti Ştefan	1927	Ştefan	Rozalia	25.X.1949	agricultor
66	Grosshart Ecaterina	1926	Mihai	Terezia	26.X.1949	agricultor
67	Schlängen Anton	1909	Bernat	Maria	26.X.1949	agricultor
68	Heim Terezia	1919	Martin	Iuliana	26.X.1949	funcționar
69	Bohler Iosif	1911	Andrei	Terezia	26.X.1949	agricultor
70	Velti Gheorghe	1908	Gheorghe	Maria	26.X.1949	agricultor
71	Hauler Ştefan	1926	Ştefan	Terezia	26.X.1949	agricultor
72	Hauler Iosif	1921	Ştefan	Terezia	26.X.1949	agricultor
73	Bohler Paul	1909	Andrei	Terezia	26.X.1949	dogar
74	Ardai Ştefan	1910	Ştefan	Maria	26.X.1949	agricultor
75	Mohr Mihai	1927	Mihai	Maria	26.X.1949	agricultor
76	Vinhler Vasile	1927	Carol	Margareta	26.X.1949	elev
77	Schmied Francisc	1907	Mihai	Maria	26.X.1949	agricultor
78	Kind Iosif	1906	Ştefan	Terezia	26.X.1949	agricultor
79	Cerbau Iosif	1926	Anton	Maria	25.X.1949	agricultor
80	Nagel Martin	1927	Ştefan	Maria	25.X.1949	funcționar
81	Filei Maria	1923	Andrei	Maria	25.X.1949	agricultor
82	Britler Ioan	1924	Gheorghe	Agneta	25.X.1949	agricultor
83	Schlängen Elisabeta	1924	Ştefan	Maria	25.X.1949	agricultor
84	Schmied Magdalena	1926	Francisc	Magdalena	25.X.1949	agricultor

85	Fepfenhart Margareta	1925	Gheorghe	Terezia	25.X.1949	agricultor
86	Pfeiffer Ioan	1913	Paul	Veronica	25.X.1949	muncitor
87	Csech Rozalia	1921	Martin	Rozalia	25.X.1949	agricultor
88	Rist Mihai	1906	Sebastian	Magdalena	25.X.1949	agricultor
89	Henninger Ștefan	1913	Martin	Rozalia	25.X.1949	agricultor
90	Müller Maria	1921	Vendelin	Cecilia	25.X.1949	agricultor
91	Gotzmann Elisabeta	1920	Ioan	Terezia	25.X.1949	agricultor
92	Tohai Simion	1928	Simion	Ecaterina	25.X.1949	morar
93	Pinh Ludovic	1907	Ioan	Ecaterina	25.X.1949	agricultor
94	Mezmer Ecaterina	1922	Ioan	Maria	25.X.1949	agricultor
95	Gaunyf Elisabeta	1922	Ioan	Rozalia	25.X.1949	agricultor
96	Merh Anton	1919	Francisc	Maria	25.X.1949	agricultor
97	Nagy Ecaterina	1926	Laurențiu	Maria	25.X.1949	agricultor
98	Heigyel Ioan	1909	Ioan	Iuliana	27.X.1949	agricultor
99	Halmagi Ștefan	1909	Gheorghe	Christina	27.X.1949	agricultor
100	Kind Ștefan	1928	Ștefan	Rozalia	27.X.1949	agricultor
101	Gross Iosif	1927	Ioan	Iuliana	27.X.1949	agricultor
102	Schmied Ștefan	1925	Andrei	Maria	27.X.1949	agricultor
103	Bodonyi Andrei	1906	Ioan	Maria	27.X.1949	agricultor
104	Sleinbuder Ioan	1927	Andrei	Magdalena	27.X.1949	agricultor
105	Szutler Iosif	1926	Vendelin	Ana	27.X.1949	agricultor
106	Vinhler Vasile	1910	Ștefan	Iustina	27.X.1949	comerciant
107	Darabos Magdalena	1929	Martin	Margareta	27.X.1949	agricultor
108	Leitner Ioan	1908	Ioan	Ecaterina	27.X.1949	agricultor
109	Sujler Ștefan	1908	Martin	Iuliana	27.X.1949	agricultor
110	Müller Vendelin	1918	Ștefan	Cristina	27.X.1949	pantofar
111	Pinh Elisabeta	1922	Ștefan	Elisabeta	27.X.1949	agricultor
112	Reizer Terezia	1926	Vendelin	Magdalena	27.X.1949	agricultor
113	Reizer Rozalia	1924	Vendelin	Magdalena	27.X.1949	agricultor
114	Pleth Iuliana	1923	Iosif	Cristina	27.X.1949	agricultor
115	Gabriel Iosif	1912	Iosif	Terezia	27.X.1949	agricultor
116	Gabriel Mihai	1921	Iosif	Terezia	27.X.1949	agricultor
117	Scipier Ioan	1910	Martin	Iustina	27.X.1949	agricultor
118	Pleth Francisc	1926	Iosif	Cristina	27.X.1949	agricultor
119	Fabi Mihai	1913	Conrad	Agneta	27.X.1949	agricultor
120	Szentyeteri	1926	Gheorghe	Ecaterina	27.X.1949	agricultor
121	Hermann Simion	1919	Iosif	Ana	27.X.1949	agricultor
122	Halmagi Vasile	1911	Gheorghe	Cristina	27.X.1949	agricultor
123	Tunhenhauzer Gheorghe	1913	Paul	Magdalena	27.X.1949	agricultor
124	Gabriel Iosif	1908	Martin	Magdalena	27.X.1949	agricultor
125	Belenyi Rozalia	1925	Ioan	Victoria	27.X.1949	agricultor
126	Belenyi Paul	1927	Ioan	Victoria	27.X.1949	agricultor
127	Fugel Ioan	1910	Blazin	Magdalena	1.XI.1949	agricultor
128	Pinh Ștefan	1907	Ștefan	Iuliana	2.XI.1949	agricultor
129	Merker Ștefan	1907	Grigore	Elisabeta	2.XI.1949	agricultor

130	Bodouryi Matei	1911	Ioan	Maria	2.XI.1949	agricultor
131	Rist Ecaterina	1926	Ştefan	Iuliana	15.XI.1949	agricultor
132	Szutler Ioan	1928	Vendelin	Ana	15.XI.1949	agricultor
133	Riuczi Iosif	1928	Iosif	Victoria	15.XI.1949	agricultor
134	Haraszti Simion	1923	Simion	Maria	15.XI.1949	mecanic
135	Grosshart Ştefan	1914	Ştefan	Maria	17.XI.1949	agricultor
136	Fepfenhart Iosif	1924	Ioan	Agneta	17.XI.1949	agricultor
137	Fepfenhart Paul	1911	Anton	Agneta	17.XI.1949	agricultor
138	Rist Ştefan	1920	Anton	Agneta	17.XI.1949	agricultor
139	Hermann Matei	1920	Andrei	Emilia	18.XI.1949	pantofar
140	Schmied Ştefan	1907	Fabian	Agneta	18.XI.1949	agricultor
141	Straub Ioan	1910	Ştefan	Ecaterina	21.XI.1949	agricultor
142	Heidelbacher Maria	1922	Ioan	Terezia	21.XI.1949	agricultor

Beltiug, 19 decembrie1949

- AN-DJSR, fond Prefectura, seria "S", dosar nr. 27/1949, f.105-110.

ANEXA NR. 4
Situării nominale privind reîntoarcerea în anul 1949 a șvabilor sătmăreni
din localitatea Ardud, care au fost deportați în URSS.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Locul și data nașterii, anul, luna ziua	Numele părintilor	Profesia	Situată materială	Data sosirii
1	Kvaszta Gheorghe	Ardud 1909-V-7	-	agricultur	mijlocie	7.V.1948
2	Alexandru Iosif	Ardud 1921-IX-18	Ioan și Sfâra Terezia	tâmplar	mijlocie	7.V.1948
3	Szulczer Francisc	Ardud 1923-VIII-16	Ştefan și Reiz Maria	agricultur	mijlocie	14.VI.1948
4	Pfeifer Vendelin	Ardud 1901-X-18	Gheorghe și Maria	muncitor CFR	mijlocie	6.VII.1948
5	Holeiter Rozalia	Ardud 1923-VII-30	Mihai	agricultur	mijlocie	6.VII.1948
6	Steiger Francisc	-	-	-	mijlocie	6.VII.1948
7	Gözner Elisabeta	Ardud 1920-III-25	Ioan	agricultur	mijlocie	6.VII.1948
8	Leiner Maria	Târgu Mureş 1919-X-10	-	casnică	mijlocie	6.VII.1948
9	Rist Matei	Ardud 1915-X-2	Vendelin și Leiti Elisabeta	lemnar	mijlocie	6.VII.1948
10	Schmied Magdalena	Ardud 1924-V-20	Mihai și Magdalena	agricultur	mijlocie	6.VII.1948
11	Mozer Adolf	Socond 1917-X-30	-	zidar	mijlocie	7.VII.1948
12	Vizler Ioan	Ardud 1907-VI-6	Ioan și Maria	muncitor	mijlocie	7.VII.1948
13	Böhm Margareta	Ardud 1922-V-20	Matei și Ecaterina	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
14	Geiger Elisabeta	Ardud	-	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
15	Balintfi Magdalena	Ardud 1922	Andrei	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
16	Kreinelter Gheorghe	Ardud 1900-VI-22	Ioan și Elisabeta	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
17	Knecht Matei	Ardud 1899-II-17	-	croitor	mijlocie	7.VII.1948
18	Knecht Ştefan	Ardud 1922-VIII-20	Matei și Margareta	croitor	mijlocie	7.VII.1948
19	Knecht Ecaterina	Ardud 1925-IV-24	Matei și Margareta	croitoreasă	mijlocie	7.VII.1948

20	Sajerman Margareta	Ardud 1926-XII-13	Iosif și Reiz Rozalia	casnică	mijlocie	7.VII.1948
21	Knecht Anton	Ardud 1922-I-3	Anton și Leiti Ana	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
22	Knecht Matei	Ardud 1924-IX-17	Anton și Leiti Ana	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
23	Holczli Iuliana	Ardud 1922-I-29	Mihai și Elisabeta	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
24	Toma Terezia	Ardud 1927-VI-16	Matei și Terezia	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
25	Resler Anton	Ardud 1907-V-7	Mihai și Rozalia	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
26	Klüm Ioan	Ardud 1906-III-1	Ioan †	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
27	Löchli Anton	Ardud 1900-V-23	Ştefan	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
28	Propot Ludovic	Ardud 1910-VI-4	Ignățiu și Resler Terezia	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
29	Propot Anton	Ardud 1920-VII-24	Ignățiu și Resler Terezia	croitor	mijlocie	7.VII.1948
30	Krasta Matei	Ardud 1906-III-14	-	agricultur	mijlocie	7.VII.1948
31	Ludescher Francisc	Ardud 1918-III-4	Iosif și maria	strungar	mijlocie	8.VIII.1949
32	Rusca Elisabeta	Ardud 1922-IV-22	Ioan și Egli Rozalia	agricultur	mijlocie	8.VIII.1949
33	Zimer Elisabeta	Ardud 1922-XII-2	Mihai și Ecaterina	agricultur	mijlocie	11.VIII.1949
34	Selsner Matei	Ardud 1926-II-10	Matei și Maria	agricultur	mijlocie	11.VIII.1949
35	Reizer Ana	Ardud 1924-III-28	Ştefan și Maria	croitoreasă	mijlocie	11.VIII.1949
36	Scherei Francisc	-	-	-	mijlocie	11.VIII.1949
37	Schmied Iosif	Ardud 1921-III-19	Mihai și Maria	fierar	mijlocie	11.VIII.1949
38	Szenes Andrei	Ardud 1899	Ştefan și Rozalia	morar	mijlocie	19.VIII.1949
39	Huber Ştefan	Ardud 1904-XII-18	Iosif și Terezia	agricultur	mijlocie	19.VIII.1949
40	Pfeifer Veronica	Ardud 1918	Gheorghe și Maria	agricultur	mijlocie	19.VIII.1949
41	Mezmer Maria	Ardud 1925-IX-2	Ştefan și Magdalene	agricultur	mijlocie	19.VIII.1949
42	Schmied Terezia	Ardud 1923-III-26	Ştefan și Terezia	agricultur	mijlocie	19.VIII.1949
43	Braun Margareta	Ardud 1924-IX-27	Iosif și Rozalia	agricultur	mijlocie	19.VIII.1949
44	Solomajer Ştefan	Ardud 1914-VIII-4	-	agricultur	mijlocie	19.VIII.1949

45	Liner Anton	Ardud 1921-III-4	Anton Iosif și Weisenbacher Iulia	zidar	mijlocie	19.VIII.1949
46	Jeiger Matei	Ardud 1918-II-24	Matei și Cătالina	agricultor	mijlocie	19.VIII.1949
47	Böhm Iosif	Ardud 1926-I-26	Mihai și Reiz Apolinia	agricultor	mijlocie	19.VIII.1949
48	Böhm Gheiza	Ardud 1909-II-14	Ioan și Iuliana	agricultor	mijlocie	19.VIII.1949
49	Reiz Gheirghe	Ardud 1903	Mihai	agricultor	mijlocie	19.VIII.1949
50	Kreineher Ioan	Ardud 1914-VI-30	Ioan și Ecaterina	croitor	mijlocie	19.VIII.1948
51	Supler Ioan	Ardud 1906-VIII-1	Gheorghe și Maria	agricultor	mijlocie	13.VIII.1948
52	Holsl Mihai	Ardud 1908	Mihai și Szulczer Ecaterina	agricultor	mijlocie	13.VIII.1948
53	Dicesi Francisc	Ardud 1925-X-17	Vendelin și Maria	agricultor	mijlocie	30.VIII.1948
54	Sözner Andrei	Ardud 1925-X.17	Iuliu †	agricultor	mijlocie	9.IX.1948
55	Wilhelm Iosif	Ardud 1923-III-13	Mihai și Mare Agneta	agricultor	mijlocie	29.IX.1948
56	Maoc Francisc	Ardud 1924-XII-17	Francisc și Pavel Elisabeta	agricultor	mijlocie	4.X.1948
57	Bauer Iosif	-	Andrei	agricultor	mijlocie	18.X.1948
58	Fazecaș Ioan	Ardud 1918-III-13	Găvruș Iuliana	agricultor	mijlocie	1.X.1948
59	Bauer Ștefan	Ardud 1910-III	-	agricultor	mijlocie	11.X.1948
60	Glazer Iosif	Homorodu de Jos 1911-III-10	-	agricultor	mijlocie	24.X.1949
61	Bauer Iosif	Ardud 1918-I-26	-	agricultor	mijlocie	24.X.1949
62	Fecser Francisc	Ardud 1929-X-9	Martin și Leiti Margareta	agricultor	mijlocie	24.X.1949
63	Merk Francisc	Ardud 1928-III-7	Ștefan și Maria	agricultor	mijlocie	24.X.1949
64	Reiz Carol	Ardud 1925-X-2	Iosif †	agricultor	mijlocie	26.X.1949
65	Toma Iosif	Ardud 1905-VII-10	Gheorghe și Elisabeta	agricultor	mijlocie	26.X.1949
66	Reiz Ștefan	Ardud 1928-VIII-5	Gheorghe și Ileana	agricultor	mijlocie	28.X.1949
67	König Francisc	Ardud 1914-XII-6	Paul și Maria	agricultor	mijlocie	3.X.1949
68	Menbart Ioan	Ardud 1916-VII-4	Ioan și Floare	agricultor	mijlocie	5.NI.1949

69	Kruczbăt Ioan	Ardud 1927-X-29	Ioan și Maria	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
70	Reiz Paul	-	-	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
71	Diezig Stefan	Ardud 1919	Leopold și Elisabeta	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
72	Herman Ludovic	Ardud 1908-II-16	-	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
73	Holti Ioan	Ardud 1923-XI-11	Mihai și Elisabeta	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
74	Meiemer Ileana	Ardud 1926-X-20	Ștefan și Magdalena	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
75	Toma Iosif	Ardud 1922-XII-21	Iosif și Elisabeta	agricultur	mijlocie	7.XI.1949
76	Matei Maria	Ardud 1924-II-13	Francisc și Agneta	agricultur	mijlocie	13.X.1949
77	Venig Ana	Ardud 22 ani	Francisc și Maria	agricultur	mijlocie	13.X.1949
78	Keizer Stefan	Ardud 1907	-	agricultur	mijlocie	13.X.1949
79	Vendligner Stefan	Ardud 1925-VII-13	Paul și Iuliana	agricultur	mijlocie	13.X.1949
80	Vendligner Maria	Ardud 1927-IV-30	Paul și Iuliana	agricultur	mijlocie	13.X.1949
81	Horvath Elisabeta	Ardud 1921-X-15	Iosif și Elisabeta	agricultur	mijlocie	13.X.1949
82	Reiz Adalbert	Ardud 1924-III-22	Marton și Maria	agricultur	mijlocie	13.X.1949
83	Schmid Mihai	Ardud 1913-IX-5	-	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
84	Schmid Ana	Ardud 1923-II-16	Mihai și Maria	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
85	Ritli Ana	Ardud 1926-X-13	Ioan și Terezia	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
86	Petuker Margareta	Ardud 1924-II-28	Mihai și Elisabeta	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
87	Szabo Anton	Ardud 1930	Maria	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
88	Mezer Margareta	Ardud 1931-III-23	Eugen și Ileana	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
89	Berecz Emilia	Ardud 1928-III-22	Iosif și Ileana	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
90	Pleth Ileana	Ardud 1929-V-4	Magdalena	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
91	Sacz Iosif	Ardud 1922-III-5	Mihai și Rozalia	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
92	Steil Rozalia	Ardud 1919-II-7	Ioan și Magda	agricultur	mijlocie	19.XI.1949
93	Scherea Stefan	Ardud 1919-VIII-10	Anton †	agricultur	mijlocie	19.XI.1949

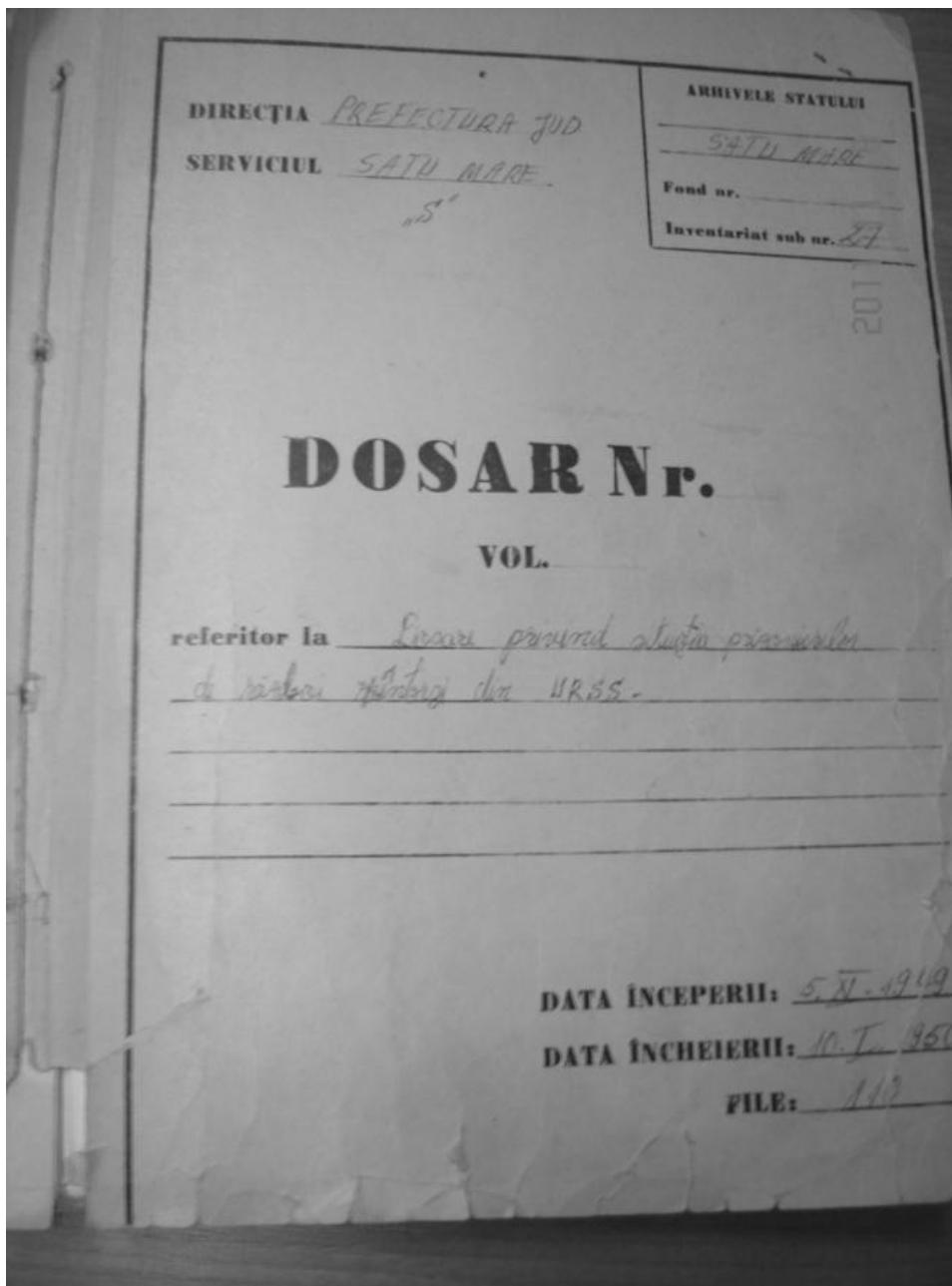
94	Bauli Maria	Ardud 1904-VI-2	Anton și Iuliana	agricultor	mijlocie	19.XI.1949
95	Freind Matei	Ardud 1918-II-21	Andrei și Maria	agricultor	mijlocie	19.XI.1949
96	Freind Margareta	Ardud 1922	Andrei și Maria	agricultor	mijlocie	20.XI.1949
97	Löchli Ana	Ardud 1926-VII-27	Ştefan †	agricultor	mijlocie	20.XI.1949
98	Löchli Francisc	Ardud 1920-V-16	Ştefan †	agricultor	mijlocie	20.XI.1949
99	Vados Francisc	Ardud 1924-II-7	-	agricultor	mijlocie	20.XI.1949
100	Schupler Ştefan	Ardud 1911-X-5	Simion și Maria	agricultor	mijlocie	20.XI.1949
101	Szenes Maria	Ardud 1925-II-1	Francisc și Rozalia	agricultor	mijlocie	20.XI.1949
102	Szenes Margareta	Ardud 1928-III-19	Francisc și Rozalia	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
103	Herman Ştefan	Ardud 1924-II-13	Ştefan și Elisabeta	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
104	Gözner Iosif	Ardud 1920-III-25	Ioan	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
105	Baumgardner Ioan	Ardud 1920-III-25	Iacob și Maria	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
106	Treer Anton	Ardud 1914-VI-26	Martin și Maria	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
107	Zig Anton	Ardud 1920-VII-13	Martin și Maria	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
108	Geiszer Elisabeta	Ardud 1921-XI-10	Anton și Maria	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
109	Dici Ana	Ardud 1923-V-26	Andrei și Ana	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
110	Gözner Ştefan	Ardud 1914-VII-2	Ioan †	agricultor	mijlocie	21.XI.1949
111	Nuszer Maria	Ardud 1921-VIII- 19	Anton și Terezia	agricultor	mijlocie	24.X.1949
112	Nuszer Gheorghe	Ardud 1926-IV-11	Anton și Terezia	agricultor	mijlocie	24.X.1949
113	Szaftman Terezia	Ardud 1923-VIII- 25	Ioan și Margareta	agricultor	mijlocie	24.X.1949
114	Steib Mihai	Ardud 1922-VI-17	Ioan și Magdalena	agricultor	mijlocie	3.XII.1949
115	Reisz Maria	Ardud 1927-VIII-7	Ştefan	agricultor	mijlocie	3.XII.1949
116	Bader Iosif	Ardud 1913-VIII- 10	-	agricultor	mijlocie	3.XII.1949
117	Szulcres Iosif	Ardud	Ştefan și Maria	agricultor	mijlocie	3.XII.1949

		1913-VIII-10				
118	Saperman Ana	Ardud 1925-VII-2	Iosif și Rozalia	agricultur	mijlocie	3.XII.1949
119	Sehlacter Vasile	Ardud 1927-II-7	Maria	agricultur	mijlocie	3.XII.1949
120	Szulcher Gheorghe	Ardud	Ştefan și Maria	agricultur	mijlocie	3.XII.1949
121	Pfeifer Gisela	Ardud 1920-X-7	-	agricultur	mijlocie	3.XII.1949
122	Hofman Elisabeta	Ungaria 1925-XI-15	-	agricultur	mijlocie	3.XII.1949
123	Winter Margareta	Ungaria 1926-XI-4	-	agricultur	mijlocie	3.XII.1949

Ardud, 17 decembrie 1949

- AN-DJSM, fond Prefectura, seria "S", dosar nr. 27/1949, f.101-103.

ANEXA NR. 5
DOCUMENTE FOTOGRAFIATE DIN DOSARUL NR. 27/1949

IMAGINI FOTOCOPIATE DIN DOSARUL NR. 27/1949 – LOCALITATEA ARDUD

Arrived in 17 Dec. 1949

President
Moore

Leroy

**IMAGINI FOTOCOPIATE DIN DOSARUL NR. 27/1949 - LOCALITATEA
ŞANDRA**

Nr. 104

In deosebită ordine alfabetice		de către care au venit		de către care au plecat	
Nume	Prenume	Cognome	Locație	Cognome	Locație
Iaînec	Iosif	1918.11.27	Sarai, Moeciu	Ioan	1918.
Iuli Matilda		1921.01.27	"	"	"
Iuttner	Iosif	1923.01.22	Viste, Terenii	Ioan	1923.
Iuttner	Iosif	1924.01.11	Iosif, Pereslav	"	"
Iuttner	Iosif	1922.01.13	Iosif, Berezina	"	"
Iuttner	Iosif	1924.01.13	Iosif, Berezina	"	"
Iuttner Iosif		1924.01.13	Iosif, Berezina	"	"
Iosef Iosif		1924.01.13	Iosif, Berezina	"	"
Iosef Maria		1924.01.13	Iosif, Berezina	"	"
Steinkindler László		1925.01.15	Iosef, Iulian	Ioan	1925.
Granitzert Rosalia		1926.01.	Iosef, Iosif	Iosif	1926.
Hausserman Ferencz		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Seiner Ferencz		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Wiesborken Vilmos		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Konitz Artúr		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Iosef Leopold		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Iuttner Margareta		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Iosef Maria		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Krupnik Kallie		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.
Iosef Iosif		1926.01.28	Iosef, Maria	Iosif	1926.

Bucureşti, 18 Decembrie 1949.

Procedinte: *Jaro* Mareşal: *JG*

**IMAGINI FOTOCOPIATE DIN DOSARUL NR. 27/1949 - LOCALITATEA
BELTIUG**

Tabel Nominal

pe care locuitorii din satul sunt sorti cu deportare.

Numar Prenumele	Locul n. data nașterii	Numele Părintilor		Data nominii
		Tata	Mama	
1. Popescu Stefan	1926	Iacob Razaha	18.7.1948	05.12.
2. Stanciu Ioan	1917	Simion Maria	18.7.1948	- - -
3. Feneșan Teodora	1911	Iacob Julian	18.7.1948	- - -
4. Mihai Ioan	1908	Georgie Elizab.	18.7.1948	- - -
5. Simu Ioan	1903	Hofan Maria	- - -	- pr
6. Maltai Alexandru	1905	Aer. Maria	- - -	- - -
7. Neagu Maria	1925	Iacobulina	- - -	- - -
8. Petruț Ana	1914	Ioan Ana	- - -	-
9. Fekai Maria	1928	Simion Teodora	- - -	-
10. Andrei Gheorghe	1931	Iacob Gheorghe	- - -	-
11. Popescu Maria	1948	- Gheorghe	- - -	-
12. Ilie Maria	1921	Hofan Maria	- - -	-
13. Popescu Ioan	1913	Anton Agata	- - -	-
14. Mandache Teodora	1913	Ioan Petru	- - -	-
15. Iuga Ioan	1905	Iacob Firidieri	- - -	-
16. Gavril Maria	1920	Ioan Lazali	- - -	-
17. Popescu Stefan	1917	Hofan Craciun	- - -	-
18. Petrescu Paul	1908	Anton Gheorghe	- - -	-
19. Pott Maria	1923	Simion Firidieri	- - -	-
20. Radu Stefan	1921	Hofan Petru	- - -	-
21. Ilie Ferica	1922	Ioan Maria	- - -	-
22. Hauer Maria	1914	Simion Maria	- - -	-
23. Proutec Ion	1907	Ioan Teodora	- - -	-

Name & Pronunciation	Year of Birth	Family		Date Born	Pl.
		Father	Mother		
Tupukait Maria	1924	Thukai	Paula	16/11/1924	16/11/1924
Lili Tatiua	1923	Jacob	Agnes	17/11/1923	17/11/1923
Edna Ema	1939	Kaiman	Perina	-/-	-/-
Lehniad Maria	1939	Andra	Hana	-/-	-/-
Pauline Elisa	1932	Rout	Elisab	-/-	-/-
Pat Margarita	1935	Autre	Agata	-/-	-/-
Tupukait Linda	1935	Thfau	Thana	Alfonso	Alfonso
Tupukait Hipsu	1937	Thfau	Thana	-/-	-/-
Hilda Maria	1937	Yakalani	Gina	-/-	-/-
Sethi Thelma	1937	Thfau	Thana	-/-	-/-
Leilaugia Thfau	1937	Thfau	Thana	-/-	-/-
Levi Joao	1938	Thfau	Thana	-/-	-/-
Potter Tom	1920	Thdori	Thana	11/3/1920	-/-
Ging Maehiu	1910	Maehiu	Paula	-/-	-/-
Heidetbaier Margarita	1928	Thau	Perina	15/3/1928	-/-
Lehniad Rosalia	1928	Thau	Perina	-/-	-/-
Levi Margaret	1928	Thau	Thana	-/-	-/-
Beti Masqasita	1926	Thau	Elisab	-/-	-/-
Tupukait Miralete	1925	Thau	Agata	-/-	-/-
Fordukaiti Thauka	1926	Thau	Thana	-/-	-/-
Leahli Thfai	1924	Yonf	Thfai	-/-	-/-
Kaptoni Julian	1926	Rout	Victor	-/-	-/-
Lafewi Francis	1917	-/-	-/-	17/12/1917	17/12/1917
Kathman Tom	1905	Thufau	Hana	-/-	-/-
Levina Daftu	1909	Thau	Perina	-/-	-/-

2011 11

			Name	Surname	Date	Year
1.	Emmeli					
2.	Schmid Colette	1925	Paul	Agneta	25/7/55	1955
3.	Seppenhart Nanci	1926	Anton	Hans	--	
4.	Werk Nanci	1927	Stefan	Hans	--	
5.	Clemied Ivan	1927	Andri	Hans	--	
6.	Franz Stefan	1927	Andri	Hans	--	
7.	West margarita	1927	Ivan	Rosalia	--	
8.	Gutti Toni	1928	Toni	Victor	--	
9.	Pater Anton	1928	Georg	Hagel	--	
10.	Podutz Paul	1928	Jacob	Hans	--	
11.	Feldi Gertrude	1929	Julia	Hans	--	
12.	Fathman Rosalia	1929	Stefan	Victor	--	
13.	Inna Stefan	1929	Stefan	Victor	--	
14.	Lekan Carl	1931	Carl	Heinz	--	
15.	Pecht Franceic	1928	Andri	Ferenc	--	
16.	Sauer Franceic	1927	Julia	Ferenc	--	
17.	Seppenhart Anna	1923	Paul	Ferenc	--	
18.	Ruth Stefan	1927	Leopold	Rosalia	--	
19.	Gorishart Coletina	1926	Julia	Ferenc	26/7/55	1955
20.	Leitlanger Anton	1909	August	Hans	--	
21.	Stein Ferenz	1919	Julian	Ferenc	--	
22.	Gleiter Toni	1911	Andri	Ferenc	--	
23.	Welti Georgi	1908	Georgi	Hans	--	
24.	Sauter Stefan	1920	Stefan	Ferenc	--	
25.	Sauter Toni	1921	Stefan	Ferenc	--	
26.	Pobles Paul	1909	Andri	Ferenc	--	Drogi
27.	Cardai Stefan	1910	Stefan	Hans	--	zgut

No	Numele și Prenumele	Locul născută născută	Munții Pascăloc născută	Vârstă născută	100
15	Popescu Iulian	1927	Iulian	George 26/9/13	0 ani
16	Marițela Nastă	1927	Coral	Iulian -,-	eliberat
17	Schmid Elvira	1907	Iulian	Iulian -,-	deces
18	Hind Sorin	1906	Iulian	Iulian -,-	deces
19	Gertan Ioan	1926	Georgie	Ferina -,-	2011
20	Hagel Maria	1924	Anton	Iulian 25/8/13	"
21	Silviu Maria	1923	Georgie	Iulian -,-	"
22	Pătrală Ioan	1924	Audri	Iulian -,-	"
23	Teclauță Cătălină	1924	Gheorghe	Agata -,-	"
24	Schmid Nagyelma	1926	Helen	Iulian -,-	"
25	Kopankaiti Nagyelma	1925	Franz	Hagel -,-	"
26	Pfaffl Ioan	1913	Paul	Nimică -,-	muncitor falnic
27	Lechner Rosalia	1921	Iulian	Rosalia -,-	0 ani
28	Pest Iulian	1906	Sibesti	Hagel -,-	"
29	Hermann Iulian	1910	Iulian	Rosalia -,-	"
30	Hüller Maria	1921	Natalia	Beciu -,-	"
31	Götzmann Căzărea	1920	Ioan	Ferina -,-	"
32	Fehai Luminor	1928	Luminor	Teatină -,-	num. moște
33	Pintea Ludovic	1907	Ioan	Teatină -,-	0 ani
34	Termer Teatină	1932	Ioan	Iulian -,-	"
35	Ganță Căzărea	1922	Ioan	Rosalia -,-	"
36	Iurik Anton	1919	Iulian	Iulian -,-	"
37	Neagu Ecaterina	1926	Yurka	Iulian -,-	"
38	Frigzel Ioan	1909	Ioan	Iulian 27/8/13	"
39	Palmașu Ghinea	1909	Gheorghe	Bătrîna -,-	"
40	Hind Hifau	1923	Hifau	Rosalia -,-	"

Nr	Numele in Pronumele	Locu data nasc.	Numele data nasc.	Cognomele data nasc.	2011	11
101	Gross Lorif					
102	Schmeid Stefan	1927	Ivan	Iuhai	3.9.79	
103	Godewig Andrei	1928	Audri	Ioana	-/-	
104	Himbruda Ioan	1906	Ioan	Andrei	-/-	"
105	Kutik Lorif	1927	Audri	Magda	-/-	"
106	Kiubler Ramona	1926	Hezilina	Oana	-/-	"
107	Sarabos Magdalena	1929	Stefan	Furdu	-/-	concluzii
108	Sertes Ioan	1903	Ioan	Teodora	-/-	"
109	Sigler Stefan	1902	Ioan	Furdu	-/-	"
110	Smeles Melania	1918	Stefan	Erișteu	-/-	pofta
111	Pisch Elizabetha	1922	Hezsu	Elizabetha	-/-	pofta
112	Birzii Ferentia	1926	Mendelu	Magda	-/-	"
113	Liuier Rozalia	1924	-/-	-/-	-/-	"
114	Plech Fuliana	1922	Ionel	Furdu	-/-	"
115	Gabriel Lorif	1912	Lorif	Georgie	-/-	"
116	Gabriel Iacob	1921	Ionel	Ferentia	-/-	"
117	Sigler Ioan	1910	Iacob	Furdu	-/-	"
118	Plech Francisc	1926	Josif	Erișteu	-/-	"
119	Fabi Iuhai	1913	Ioanica	Agata	-/-	"
120	Krentgeni	1926	Gheorghe	Teodora	-/-	"
121	Hernadu Luminic	1913	Josif	Oana	-/-	"
122	Kalmaghi Ramona	1911	Gheorghe	Furdu	-/-	"
123	Smarandache Ghe	1913	Paul	Magda	-/-	"
124	Gabriel Lorif	1908	Iacob	Iasdea	-/-	"
125	Radevici Rozalia	1925	Ioan	Nistor	-/-	"
126	Plechini Paul	1927	-/-	-/-	-/-	"

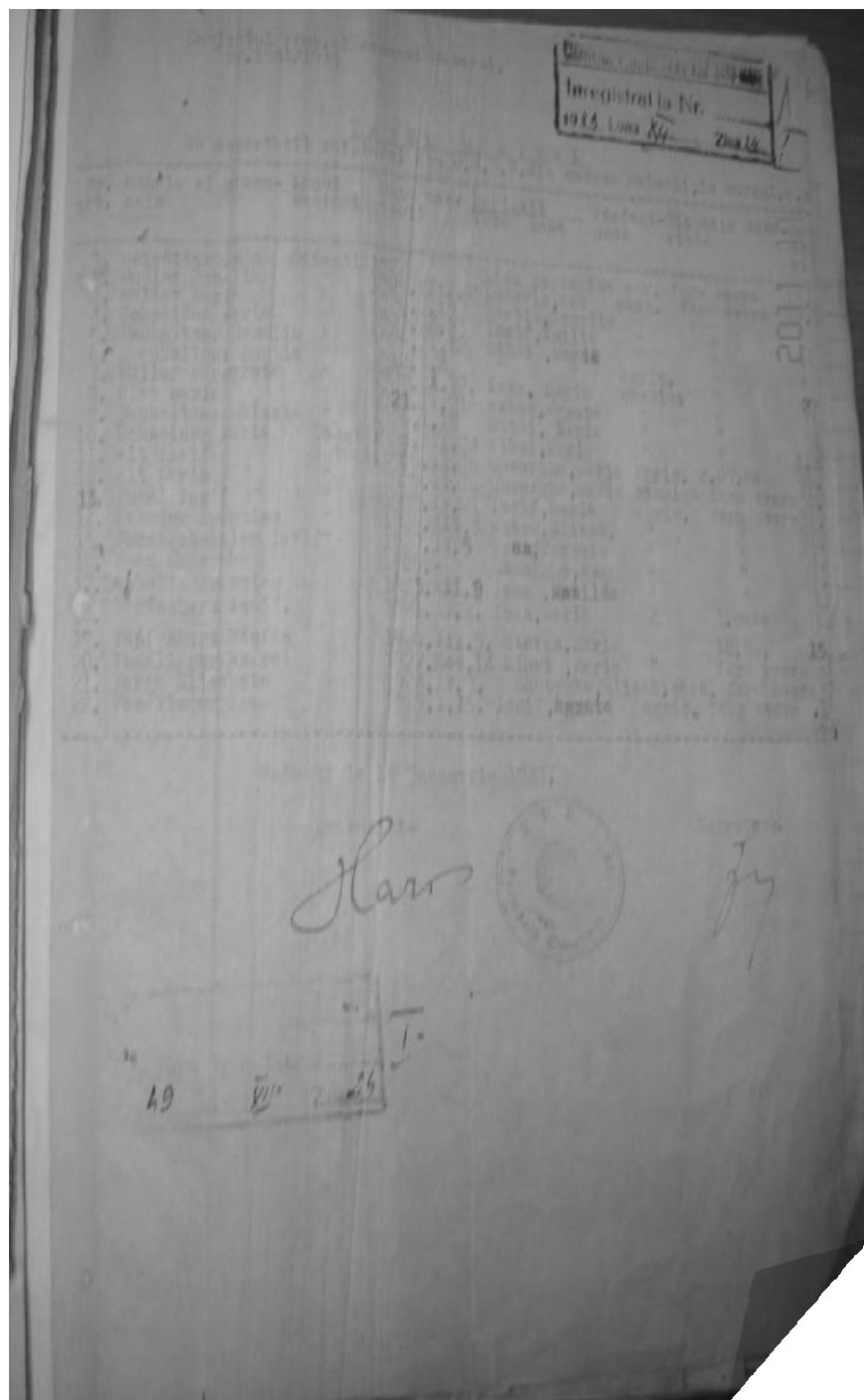
Numele și Prinumele	Succur ori data naștere	Numele Părinților	Data născ.	No.
f.1 Fugel Ioan	1910	Gheorghe Iazdalu	15.7.49	2011
f.2 Pîrîu Stefan	1907	Stefan Tutina	2.11.49	copie
f.3 Cherchez Stefan	1907	Grigoi Elisete	-"	"
f.4 Popovici Matiu	1911	Ioan Maria	-"	"
f.5 Ristelahina	1926	Stefan Tutina	15.8.49	"
f.6 Grutaru Ioan	1928	Hendrea Ana	18-	"
f.7 Runczi Ionif	1928	Ionif Nistoria	-"	"
f.8 Harastă Ilinion	1923	Ilinion Maria	-"	"
f.9 Grosshart Stefan	1914	Stefan Maria	17.8.49	copie
f.10 Popescu Ionif	1924	Ioan Agata	-"	"
f.11 Popescu Paul	1911	Anton Agata	-"	"
f.12 Gîră Stefan	1920	anton agata	-"	"
f.13 Hermannu Matiu	1920	Audru Emilia	18.8.49	printeză
f.14 Chiriac Stefan	1907	Fabian Agata	-"	copie
f.15 Strâmbă Ioan	1910	Stefan Teodorina	21.8.49	"
f.16 Heidelscher Maria	1913	Ioan Feraria	-"	"

Belling la 19 decembrie 1949

Președinte
T. M. Mihai

IMAGINI FOTOCOPIATE DIN DOSARUL NR. 27/1949 - LOCALITATEA
RĂTEŞTI

{PAGE }

A Háznevek A megkülönböztetés sajátos formája

BURA László

Kulcsszavak: szatmári svábok, nyelvészeti, névrendszer, háznevek, ragadványnevek,

A 18. században Nagykároly környékére települt sváb falvak lakossága– Csanálos, Mezőfény, Nagymajtény, Mezőpetri, stb–a közösséghoz tartozás számon tartása eszközöként kialakította a megkülönböztetés egy sajátos formáját, a háznevekkel történő megkülönböztetést. Így minden egyik sváb faluban kialakult egy, sajátosan az adott falura vonatkozó névrendszer, amelyet a névtudománnyal foglalkozó nyelvészeti szakirodalomban a családi ragadványnevek műszával megnevezett ragadványnév-csorpotba sorolhatunk.

A háznév fogalmát szatmári svábokkal foglalkozó nyelvészeti, illetőleg művelődéstörténeti szakirodalomban használja Vonház István a 20. század elején írt munkáiban is¹, Carl Müller, Hugo Moser az 1930-as években Stuttgarban kiadott nyelvészeti munkáiban² Josef Czumbel és Ferdinand Flesch az Egyesült Államokban, illetőleg Németországban a 21. század utolsó negyedében kiadott munkájában³ valamint Ernst Hauler a századvégen Passauban kiadott (kétnyelvű) munkájában⁴ is.

Mezőpetrinek és Mezőfénynek az ezredfordulón Németországban, Bubensheimban megjelent magyar nyelvű történetében Merli Rudolf a háznév fogalmat a teleknév fogalommal váltakozva használja⁵.

A fogalom megjelölésére dolgozatomban a svábok által használt német *Hausname* (magyarul: háznév) megnevezést használom, ahogyan ezt a Mezőpetri ragadványnevei című munkámban is tettek⁶. A háznév névtípus fogalmát, mint ragadványnév formát–ismereteim szerint–a magyar nyelvészeti szakirodalom nem ismeri, a teleknév (viszonylag ritka) névtípusra Lőrincze Lajos hívja fel a figyelmet 1951-ben⁷.

A 20. század hatvanas éveinek végén két sváb falu–Mezőpetri és Csanálos– háznévanyagát gyűjtöttem össze, a Mezőpetriben gyűjtötteket egy ragadványnevekről írt tanulmány⁸ adattárában közöltem, a Csanálosban gyűjtötteket a falu monografiájában⁹.

---

¹ Vonház István, *A szatmármegyei német nyelvjárás hangtana*, Budapest, 1908, Vonház István, *A Szatmár megyei német telepítés*, Budapest, (Pécs, 1931), 1914, 1931.

² Müller, Carl, *Beiträge Wirtschaftsgeschichte der deutschen Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*; Moser, Hugo, *Schwäbische Mundart und Sitte in Sathmar*.

³ Czumbel, Josef, *Fienen; Flesch Ferdinand, Geschichte der Sathmarer Schwaben*.

⁴ Hauler, Ernest, *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma. Adalékok a szatmári svábok történetéhez*

⁵ Merli Rudolf, *Mezőpetri története*, Merli Rudolf, *Mezőfény története*, H.n. (Bubensheim), é.n.

⁶ Bura László *Mezőpetri ragadványnevei*. Az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke és az MTA Nyelvtudományi Intézete

⁷ B. Gergely Piroska, *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*, p. 107.

⁸ Bura László, *Mezőpetri ragadványnevei*. Magyar Személynévi Adattárak 91.

⁹ Bura László, *Csanálos*. Státus Könyvkiadó.

A háznévadás szokásának, gyakorlatának tanulmányozása, elemzése minden a néprajz, minden a nyelvtudomány számára hasznos, egyrészt azért, mert a Nagykároly környékén háromszáz éve megtelepedett sváb népcsoport közösségeinek bő két és fél évszázadon át megőrződött (a jelenben gyakorlatilag alig élő) azonosítási eszköze volt, másrészt a megkülönböztetésűl használt nyelvi anyagból több, a megtélepülés időszakában beszélt nyelvjárásra, a korabeli és az azt követő időszakra vonatkozó művelődéstörténeti (helytörténeti) tanulságokkal szolgálhat.

A háznevek adásának és használatának szokása az említett vonatkozásokban azért hasznosítható, mert a legszívósabb, leghosszabb életű ragadványnevek közé tartozik. A (többségükben igen régi) háznevek a 20. század utolsó évtizedeiig homogén lakosságú sváb falvakban nemzedékeken át öröklődtek, mégpedig úgy, hogy az élő közösség tagjai csak igen ritka esetben tudták megmondani, hogy konkrétan ki is volt az a személy, aki először viselte a háznevet, akinek a nevét a 20. századi jelenben a házban lakók ragadványnévül viselik.

A háznev-adás szokását, rendszerét eredetileg egyetlen település (Csanálos) teljes névanyagára alapozva akartam bemutatni, azonban miután részletesen számba vettetem Mezőfény, Nagymajtény, Mezőpetri háznev-anyagát is, úgy döntöttem, hogy a példák gyarapítása, valamint a helytörténeti és nyelvtörténeti vonatkozások értekesítése érdekében a többi Nagykároly környéki sváb település háznev-anyagára is támaszkodom. (Az említett települések teljes névanyagának feldolgozása a hasznosítható adatok sokasága miatt túllépi tanulmányunk gyakorlati célját és kereteit, viszont megírását (néprajzi és nyelvészeti) szakdolgozatot készítésére alkalmas téma körként ajánljuk.)

Minthogy a háznev adás szokása Nagykároly környékén a távoli tájról érkezett lakosokhoz kötődik, a kutató számára adott a kérdés: magával hozott vagy itt kialakult szokás-e? A lehetséges összefüggések keresése céljából tehát meg kell állapítanunk, honnét érkezett az 1712-ben és a következő évtizedekben letelepedett sváb lakosság. Főképpen Württembergben, Schwarzwaldban, Blazevitzben toborozták őket. A sváb történészek szerint a többéves inség és a szegénység, valamint a szabadság igérete és a jobb életmód reménye készítette őket szülőföldjük elhagyására, ráadásul eljövetelük előtt meg kellett váltaniuk magukat a jobbágystól.

A telepeseknek az ígéretek alapján kialakult elképzélései és az itt talált valóság (a vidék természeti viszonyai és gazdasági körülményei) között természetesen nem teljesülhetnek.

Történelmi tény: a település~telepítés fél évszázados folyamat volt, 18. század harmadik negyedében fejeződött be. A település~telepítés folyamatában az első telepesek leszármazottai közül az egyes sváb falvakból sokan belső helyváltoztatással más sváb falvakba költöztek, miközben a falvakba újabb telepesek is érkeztek.

Az egyes sváb falvak gyakorlatilag végelegesnek tekinthető arculata a fél évszázados folyamat alatt alakult ki. Az építkezésre kapott házhelyeken (közösen végzett építő munkával) felépültek a téglából (vagy téglából és vályogból) épített házak, s közben kialakult a falu házneveinek rendszere (is).

A sváb háznevek keletkezésének nyelvi folyamatáról a következőt kell tudnunk:

A háznev megnevezte a ház birtokosát, azt, hogy kié a tulajdon. Szemléltető példaként: Hans, illetőleg Khati. A település korabeli sváb nyelvhasználatban (amíg értelme ismert volt) a név előtt a (sváb) genitivus-*des*-szóvégi-sz hangját (sváb-s) ejtették, ugyanakkor a név végén szintén hozzáfűzték a birtokos eset -s végződését,

függetlenül a név nemétől. Tehát: *s Hansiz*, *s Kathis*. A háznev értelme: 'a Hánszék', 'a Kátizék'¹⁰.

Az ősi sváb nyelvhasználati forma elhomályosulása folytán a keresztnév előtti -s a 20- század elején többnyire eltűnt, máskor a keresztnévbe olvadt: *sz Endérlisz* > *Szendérlisz*, *sz Édlemász* > *Szédlemász*¹¹, *sz Abramez* > *Szábrámez*.

Az egyes sváb falvak háznev-anyagát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a névadási indítékok minden faluban hasonlók voltak.

Nyelvi jelentésük alapján a házneveket a következő névtípusokba sorolhatjuk:

1) Férfi keresztnevekből keletkezett háznevek: *Francez*, *Góriz*, *Jakez*, *Jurkez*, *Lencez*, *Mártiz*, *Náciz*, *Pásiz*, *Puliz*, *Pesiz*, *Peterz*, *Ruppert*, *Stefiz*, *Szabramez*, *Szádumez*, *Szimiliz*, *Szimiz*, *Szöpliz*, *Tájszez*, (Majtényban:) *Endréssez*, *Francez*, *Hermánsz*, *Mihiliz*, *Stéfiliz*, *Taniliz*, *Tumiz*. Ezek a háznevek a telepítés korabeli sváb férfi keresztnevekből származnak.

Háznév keletkezhetett két, (esetenként három) keresztnévből is: *Górisimiz*; *Hánsiergatamiz*, (Majtény) *Hanzjergiz*, (Mezőpetri) *Fráncigespér*, *Hánsjérg*, kicsinyítő képzős keresztnévből: *Kárliz* (Kárl+li), *Kesperliz* (Kasperle 'Gáspár'), *Pindirliz*

2) Női keresztnévből keletkezett háznevek: (Mezőpetriben) *Agitli*, *Khatli*, *Grislipájdлиз* [Christine + Páirliz 'gazdasszony']), (Nagymajtényban) *Khátiz*, *Tekliz*, *Urzelsz*, *Wilmez*. A két elemű: *Szermihliz* ('Sara + Michel') egyúttal a valakihez való tartozást is jelöli.

3) Családnévből keletkezett háznevek:

(A csanálosi névanyagban) *Baumli*, *Zacherz*, *Zangerz*, *Henzliz*, *Köpiliz* (Köppel ~ Koppel), *Liniz*, *Mellauez*, *Pajerz*, *Pékliz*, *Raszez*, *Rotez*, *Wieserz*. (Majtényban:) *Glázersz*, *Hermánsz*, *Ráizersz*. Talán két családnév összetétele a *Langharis* [Lang + Haries].

Az említett háznevek családnévi eredetét valószínűnek tarthatjuk, amint ezt a nagymajtényi háznevekről Ernst Hauler is megállapítja (HAULER 1994). A kutatóban azonban felmerülhet (s gyakorlati bizonyításra vár) a kérdés, hogy közülük azok a háznévvé vált családnevek, amelyek köznyelvi jelentésük kapcsán valamilyen foglalkozáshoz köthetők (*Zacherz*, *Zangerz*, *Pajerz* [→ Bauer], *Raszez* [Roß 'ló']) a közösségi némelyik tagja által már viselt valóságos családnevek voltak-e, vagy csak a családnevek kialakuló/megszilárduló rendszerének elemei.

4) Néhány, két nyelvi elemből alkotott háznev bizonyosan családnév (esetleg ragadványnév) és keresztnév összetételeből keletkezett: *Langtájszez*, *Smidmihelz*, *Svárchánzliz*, *Szálféterz*, *Vangmártiz*.

5) Ragadványnév és keresztnév összetételeből keletkezett háznevek: (Majtény:) *Glájmihliz* (klein+Michel). (Mp:) *Svarcmihliz* (Schwartz Michel), *Rótjakli* (Roth ? + Jakli), *Kistájsz* ('kis' + Matheis).

6) Foglalkozásra utaló háznevek: (Csanálos) *Müllerz*, *Prentarájnerz*, *Srájnerz*, *Stosnájderz*, *Svárcsumáherz*, *Tislerz*, *Weberz*.

Valószerűsíthető, hogy a foglalkozásra utaló háznevek a letelepedés időszakában az iparos réteghez tartozókat jelölték. A telepítés dokumentumai emlílik, hogy a különböző iparosok Majtényba települtek: kovácsok (*Smits* 'Schmied', *Smidliz*, *Smitsjoziz*, *Smitsjergez*), takácsok (*Weberliz* 'Weber', *Weberstefiz*, *Hánsvéberz*), lakatos (*Sloszerszépliz* 'Schlosser'), szabó (*Sneiderstefiz* 'Schneider+ Stefan'), cipész

¹⁰ A tanulmányban minden nyelvi jelenséget sok példával szemléltetünk, az (elhangzott) előadásban és ennek a folyóiratban közölt változatában minden jelenségre csak néhány példát idézünk.

¹¹ Hauler, Ernest, A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma. Adalékok a szatmári svábok történetéhe, p. 261.

(*Sumáháneszez* 'Schumacher + Hansez › Johann'), kőfaragó (*Stuinbindersz* 'Steinbinder'), kötélderő (*Zailersz* 'Seiler', *Zeilertonis*), szitakötő (*Szimáhersz* 'Siebmacher'), tímár (*Gerbez*'Beger').

Mezőfény: pintér (*Binder*), bútorasztalos (*Schreiner*), kovácsok (*Smid* 'Schimed' *Smidtaniz*, *Smidlorenz*), mészáros (*Slahter* 'Schlachter'), kerékgyártó (*Wanger* 'Wanger'), borbély (*Báderhánzi*), kőműves ('*s'* *Maures*), cipész (*Sumáhers* 'Schuh+machers'), tehenész (tejes gazda ?) (*Svázer* 'Schweizer'), [talán] korcsmáros ? (*Soppen* 'Schoppen' = itce), sekrestyés (*Mázmer* 'Mesner'), tímár (*Gerber*), kádár (pincemester?) (*Kiferliz* › Kifer ~ Küfer).

Mezőpetri: cipész (*Sumáher* 'Schuhmacher'), *Sustirli* (Schuster+li), tímár (*Gerber* 'Kerber'), kerékgyártó (*Glájwänger* 'glein [kicsi] +Wanger'), szabó (*Gidisnájder* 'Gidi' › Edigi [Egyed]+ Schneider),

Megállapíthatjuk, hogy a foglalkozásra utaló háznevek között számos két elemű háznév található, amelyiknek második tagja keresztnév.

Minden bizonnal nem telepítés korabeli, valószínűleg 19 – 20. században, de sváb nyelvű közösség által adott háznév a *Postamestersz*.

7) Egykor lakhelyre utaló háznevek: *Szágászer* ('szakaszi') , *Kapelanerz* ('kaplonyi').

8) Bizonytalan (tisztázatlan) indítékokból: *Szolgiliz* ('szolga' + -li).

A háznevek a közösség névhasználatában

A háznév a falu közösségeben gyakorlatilag az adott házban (birtokon) lakó egész család megkülönböztető neve volt, az azonosításukat szolgálta. A közösségen az adott család minden tagját családnevük helyett a háznév révén azonosították.

A háznév nemzedékről nemzedékre öröklődött. Ha a családnak egy nemzedéken belül több férfi tagja is volt, és közülük valamelyik a faluban más hová költözött, (s új házat épített) a háznevét magával vitte. Ha nősülése nyomán a lány házába költözött, őt továbbra is örökolt háznevével megnevezve azonosították, míg a feleségét és gyermekéket a nő által örökolt háznévvel neveztek meg, azonosították. Ezek alapján a háznevet (bizonyos értelemben) a 'nemzetsegével' rokoníthatjuk.

(Majtényban az aznos családnevűek elszaporodására, illetőleg a fentebb említettekre példa a 14 Wieland, 13 Hauler, 11 Erni, 10 Ginál család háznév viselete.)

A háznevet viselő család kihalása esetén a háznevet örökölte a házba költöző új család. Női keresztnévek valószínűleg a házba benőült férfi halálát követően váltak háznévvé, ha a gazdasszony nő erős egyénisége folytán keresztnéve „legyőzte” az örökolt háznevét.

A háznevek típusait összegezve megállapíthatjuk, hogy keletkezésükben a mennyiségileg uralkodó elemet a lakosság keresztnévei alkotják, második helyen indítékul a nevet viselő foglalkozása található.

A névadási szokásból a névadó közösség jellemzőiben a tagjaihoz kötődő személyhez kötődés, egymás támogatása és az összetartozás, összetartás jellemvonásának erőteljességére következtethetünk. A háznevek szívós öröklődésében a közösség tagainak a pozitív hagyományaihoz (összetartozás, összetartás) való ragaszkodása nyilvánult (nyilvánul) meg.

A sváb háznevek nyelvi és művelődéstörténeti tanulságai

1) A sváb háznevek nyelvi tanulsága az, hogy megörizték a tájegységen beszélt sváb nyelvjárás (akár a sváb alapnyelv) több sajátos vonását:

-A sváb alapnyelv hangjait (magánhangzóit): (illabiális) **a**, **ä**, (széles ejtésű) **ē**, a tökéletlenül képzett **ə** hangot.(**a**: *Agitli*, *BrémHansi*, *Franci*, *Hansjerg*; **ä**: *Hansjerg*, *Vizerjoséf*; **ē** : *Egitli* › Egidi, *Hézli*, *Léresándor*.

- Több névben is megmaradt az **a** > **e** szembenállást, [**a** > **é** > **e ~ o**]
- A háznevek őrzik: a zöngéten > zöngés mássalhangzók szembenállását:
  - p** > **b** *Pási* > *Bási*,
  - t** > **d** *Egit* > *Egidius*,
  - k** > **g** *Glájvánger* > *Kleinwang*; *Glehenzi* > *Kleinenzi*,
  - sz** > **s** *Tóbiász* > *Tóbiás*.
- Hosszú mássalhangzók rövid ejtését (*Rok* > Rokk, *Sies* > Siess, *Sloszer* > Slosszer, *Snel* > Schnell (A neveket kiejtésük / hangzásuk szerint fonetikusan írom!)
- Őrzik a sváb -**li** kicsinyítő képzőt: *Agitli*, *Grisli*, *Jázli*, *Khatli*, *Mórimikli*, *Pindärli*, *Svárcmikli*.
- Valamennyi említett jelenség adatai lehetővé teszik a különböző nyelvi kölcsönhatások vizsgálatát.
- 2) A sváb háznevek művelődéstörténeti (helytörténeti) tanulságai:
- Ősi névadási szokás, amely a telepítésre / megtelepülésre vonatkozó adatokat (így: foglalkozások) őriznek.
  - Származásra (genealógia, családfa) utalhatnak.
  - Nemzedékek változására (kihalás) utalhatnak.
  - Esetenként a ragadványnévadás más (pl. egyéni tulajdonság alapján történő) módjaira vonatkozó adatokat őriznek

Szakirodalom:

- Bahlow, Hans, *Deutesches Namenlexikon*. Gondrom. Hamburg, 1990.
- Barabás László, *A szatmári svábok „selfedezése” a német népcsoport politika számára az első világháború után*, in Cserenyák László (Szerk.), *Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára*, Bessenyei György Tanárképző - Főiskola Történettudományi Tanszéke, Nyíregyháza, 1989.
- B. Gergely Piroska, *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*, Kriterion, Bukarest, 1977.
- Bura László *Mezőpetri ragadványnevei*. Az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke és az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1988.
- Bura László, *Csanálos*. Státus Könykiadó, Csíkszereda, 2001.
- Czumbel, Josef, *Fienen*. Cleveland, Ohio, USA, 1975.
- Elek Imre, *Türterebes*. Szatmárnémeti, 2002, p. 107-109.
- Flesch Ferdinand, *Geschichte der Donauschwäbischen Großgemeinde Erdeed in Sathmar*, Wien, [kézirat], 1981
- Flesch Ferdinand, *Geschichte der Sathmarer Schwaben*, SO Rundbriefe, Ravensburg, 1984.
- Hauler, Ernest, *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma. Adalékok a szatmári svábok történetéhe*. Passau, 1994.
- Hauler, Ernest, *Die Abgetrennten Sathmarschwaben-A tömbről leszakított szatmári svábok*, Passau, 2004.
- Merli Rudolf, *Mezőpetri története*, Bubensheim, 1999, p. 99-114.
- Merli Rudolf, *Mezőfény története*, H.n. (Bubensheim), é.n. (2000).
- Moser, Hugo, *Schwabenzug nach Sathmar*, Stuttgart, é.n.
- Moser, Hugo, *Schwäbische Mundart und Sitte in Sathmar*, München, 1937.

- Müller, Carl, *Beiträge Wirtschaftsgeschichte der deutschen Siedlungen bei Sathmar in Rumänien*, Stuttgart, 1932.
- Dr. Scheffler János, *A Szatmár megyei svábok őshazájában vándoroltam*, in: *Szabad Szó*, 1927.
- Staubinger, Johann, *Die Schwaben in Sathmar*, Stuttgart, 1927.
- Szilágyi Orsolya, *A Szatmár megyei sváb települések népesség szerkezete*, BBTE, Kolozsvár [szakdolgozat, kézirat], 2007.
- Teiszler Pál, *A mezőfényi tájnyelv hosszú mássalhangzóinak megrövidüléséről*, in *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények*, I. Kolozsvár, 1957.
- Teiszler Pál, *A Nagykároly környéki sváb nyelvjárás magánhangzó rendszere*, Bukarest, Kriterion, 1973.
- Vonház István, *A szatmármegyei német nyelvjárás hangtana*, Budapest, 1908.
- Vonház István, *A Szatmár megyei német telepítés*, Budapest, (Pécs, 1931), 1914.
- Vonház Stefan, *Die deutsche Ansiedlung in Komitat Sathmar*, Langheim, 1987.

Die Hausnamen – eine besondere Modalität der Differenzierung **Zusammenfassung**

Die Arbeit beschäftigt sich mit der besonderen Modalität der Differenzierung, angewandt von der schwäbischen Bevölkerung, die nach ihrer Ansiedlung in Sathmarer Dörfern, vor 300 Jahren auftrat.

Das Studium dieser distinktiven Namen – in der deutschen Fachliteratur „Hausname“ genannt – bildet den Gegenstand sowohl der ethnographischen als auch der linguistischen Forschung. Aufgrund der in mehreren Gemeinden mit schwäbischen Bevölkerung (Urziceni, Foieni, Moftin, Petrești) gesammelten Materialien beschäftigt sich diese Studie mit dem Entstehungsprozess dieser besonderen Modalität der Differenzierung, erarbeitet einer Typologie der Hausnamen und präsentiert eine ganze Reihe von Beispielen für jede Kategorie. Gleichzeitig beschäftigt sie sich mit ihrer Rolle in der Gemeinschaft und mit der Modalität der Vererbung dieser Namen.

Der letzte Abschnitt der Studie befasst sich mit den Besonderheiten des schwäbischen Dialekts, die durch die Elemente dieser distinktiven Namen bezeugt sind, wie z.B. sie haben die Vokale **a**, **ä**, **ë**, der **ə-Laut** (fehlerhaft gebildet), die Antinomie der stimmhaften und stimmlosen Konsonanten (**p·b**, **t·d**, **k·g**, **sz·s**), kurze Aussprache der langen Konsonanten und das diminutives Suffix **-li** gehalten.

Aus kulturhistorischer Perspektive behalten die Hausnamen bestimmte Hinweise auf die Ansiedlung der Schwaben und genealogische Daten.

Határnarratívák Csanáloson és Vállajon

SZILÁGYI Levente

Kulcsszavak: Szatmári svabok, határ, narratíva, narratívum, történetmondás.

A határ egyaránt vonatkozik egy jelenség térbeliségének szélére és a körülötte koncentrálódó területre. Ugyanakkor analitikus fogalom, mely nem csupán a társadalomtudományi disziplínák, hanem a természettudományok számára is fontos értelmezési keretet teremt a különféle társadalmi, biológiai folyamatok tanulmányozásához.

A határ – mely ebben az esetben a településen kívüli földterület jelentéssel bír – az a hely, melyben az emberi és természetfeletti összekapcsolódik a néphitben (Pócs 1983: 178). Pontosan ennek a kettős tagolású térnak az összekapcsolódása teremti meg azt a határeseményt, melynek határfogalma beleágazódik az általam elgondolt értelmezési horizontba.

Dolgozatomban a 20. század nagy társadalmi és politikai eseményeinek, illetőleg államhatalmi döntéseinek következtében megváltozott térszerkezetről kialakult narratívum készletet vizsgálok, a változó országhatár kontextusában, Csanálos és Vállaj sváb településeken. A narratívak vizsgálatával a települések lakóinak határmentiség élményéről szerettem volna minél többet megtudni. Így elsősorban azokra a történetekre kívántam koncentrálni, melyek a határ mellett élő közösségek határral kapcsolatos tapasztalatait, sajátos életmódját segíthetnek megismerni. Az interjúk szövegei, a különböző határ narratívumok a gyűjtés során, a kérdéseimre való válaszként születtek meg. S bár a szövegek így nem a maguk természetes közegükben, emlékezési eseményükben kerültek lejegyzésre, az interjúk készítés aktusa, a történetek (nekem való) elmesélése, véleményem szerint hasonló narratív repertóriumot és emlékezési viselkedést eredményezett. A gyűjtött határ narratívumok egy – jelentős – része tehát nem köthető élettörténetekhez, még csak nem is emlékezési produktumok, hanem egy olyan narratívum készlet részei, melyet a kutatói szándék helyez ugyanabba a halmazba. Ha definiálni próbálnám ezeket a narratívumokat, akkor talán a határ *lokális alaptörténetei* terminust használnám. Meggyőződésem ugyanis, hogy a szelekciónak megvannak a lokális társadalmi relevanciái. A kiindulópontja a vizsgálatomnak a határ, ám célom a határmentiségnek, a határok mentén élők minden napjainak vizsgálata is, és ebben ugyanúgy forrásnak tekintem a visszaemlékezéseket, mint az említett narratívum készlet többi elemét is.

Keszeg Vilmos nyomán az emlékezést olyan narratív tevékenységnek tartom, mely „az individuális státusokat, lokális közösségek szerkezetét, a közösségek interetnikus és egyéb szociális viszonyait és kapcsolatait, átfogóan az egyénnek egy szociális térré való viszonyulását magyarázza és legitimálja. A szociális tér egyszerre jelenti a nagyhatalmak fölötté való osztózkodásnak történetét és jelenlegi belakottságát.” (Keszeg: 2004).

Az elemzés során a kialakuló, megszűnő, ismét megjelenő és a lassan ismét feloldódó országhatárra vonatkozó történeteket, valamint a bennük megbúvó identitástudat reflexiókat vizsgálom. A háborús és egyéb nagy horderejű politikai történések nemcsak a határ meglétét, vagy hiányát okozták, hanem meghatározták, befolyásolták a két település sorsát, az itt lakók életpályáját. Igyekeztem megfigyelni, melyek azok a beszédformák, vagy narratív sémák, amelyekben a határral kapcsolatos szubjektív tapasztalatok, valamint a határról való személyes tudás

megjelennek. Van-e eltérés, s ha van milyen jellegű, a két falu lakosainak határról szóló történeteiben, továbbá hogy milyen kognitív kép formálódott ki a szigorúan politikai értelemben vett határról, határvonalról – ebben az esetben megpróbálom összevetni nem csak a két falu lakóinak, hanem a különböző korosztályok narratívumainak kognitív valóságát, feltételezésem szerint ugyanis a határról alkotott kép merőben eltér minden területen (a határ két oldalán), mind pedig időben (az adatközlők kora szerint). A határra vonatkozó kérdésekre a válasz ugyanakkor élettörténetekbe (is) ágyazódik, s így a határtörténetek egyéni stratégiák részeként azt is megmutatják, hogy a különböző határhelyzetek hogyan határozták meg közvetlen környezetük történéseit, saját sorsukat és nem utolsósorban identitásukat.

„A határkijelölés csoporttalakító és formáló tényező, ezért a csoporttagság és az identifikáció a határ kijelölésének kérdésévé válik.” – írja Bindorffer Györgyi egy sváb település etnikai és nemzeti identitásának kutatása kapcsán (Bindorffer 2001: 76). A határok kijelölése történhet egy magasabb hatalom rendelkezése által, de – mint a szimbolikus határok esetében általában – felépíthetők alulról is, a közösségen belüli csoportok közötti interakciók nyomán. A Csanálos–Vállaj határ története során mindenki határfoglaló tényező aktivizálódott, ennek nyomon követése is szándéka dolgozatomnak.

A határ felett a határ menti közösségek nincs hatalma, többnyire nincs beleszólásuk abba, hogy ki jöhét be, ez az állam monopóliuma, azé az államé, amely a határokat fenntartja, s ugyanakkor a határoknak köszönhetően őrzi integritását – írja Keszeg Vilmos. A határok meghúzása és fenntartása, a határhasználat ellenőrzése – korlátozása vagy bátorítása – az államok legfontosabb tevékenységei közé tartozik. Ugyanennek a kijelentésnek alulról építkező értelmezését adja meg, amikor az országhatárt evidenciaként nevezi meg, mely úgy válik azzá, hogy az ember, mint individuum, ezt elfogadja és nem „beszél róla”, tudomásul veszi, életét az általa behatárolt téren él. „Az ország határait, s ennek vizuális megjelenítését, a térképet egy szocializációs aktus (családi, közösségi hagyomány, iskolai oktatás) hatására szimbólumként fogadja el. Az országhatáron belül szerveződő világ az az életvilág, amelyben állampolgári jogait megélheti és követelheti. Az egyénnek tudomása és tapasztalata van a terület földrajzi sajátságairól, adottságairól, történeteket ismer múltjáról, lakóival személyes és érdekvizonyban van. Az országhatáron belül való élés életpályája számára egy bizonyos sémát (tanulmányi idő, katonáskodás, nyugdíjkorhatár stb.) és életminőséget ír elő. Az országhatár egyúttal a személyes élet *affektív* bázisát is meghatározza (biztonságérzet, frusztráltság, patriotizmus).” (Keszeg 2004: 43).

Ez a megállapítás – véleményem szerint – a határlakók országhatárkapcsolatáról az országhatároknak csak bizonyos típusaira érvényes – az elemzett történetekben megjelenő határra mindenkorban, mégpedig azokra, melyekben a határhasználatot erősen korlátozza az államhatalom. A határ mentén élők, a határon túli területekről a határrégiók közötti kapcsolat minőségének¹ függvényében rendelkeznek információkkal, egyéni tapasztalattal, tudással. A határ másik oldaláról való tapasztalati vagy tanult tudás ugyanakkor nem csak téren, hanem időben is eltérést mutathat. A *superimposed*² típusú határok esetén a túloldalra vonatkozó információk mértéke, mint például a határzóna kognitív térképe, rendkívüli szórásban jelenhet meg, a részletes tudástól a teljes ismeretlenséggig. Példaként két szatmári (ország)határszakaszt említenék. Egyik a román–magyar – ennek része

¹Bővebben Martínez 1994: 3–5.

²Adott terültre erőszakosan elhelyezett azonos vagy hasonló kultúrájú csoportok közé éket határtípus. (bővebben Kocsis 2004: 25).

Csanálos–Vállaj is, melynek esetén a kognitív térképek területi mélysége,³ gyakorlatilag valamennyi korcsoportnál magas értéket mutat. A másik a román–ukrán határszakasz, ahol a területi mélység értéke közelít a nullához.⁴

A határról szóló narratív reprezentációk értelmezésekor abból indultam ki, hogy a szövegek az egyéni életpályákhoz, a személyes életutak fontosabb fordulópontjaihoz ugyanakkor a falvak szociális struktúráihoz szervesen kötődnek, a határ történetei a földrajzi környezetről a személyes világokban megjelenő ismeretet dolgozzák fel. (Keszeg 2002: 64–65) Ennek megfelelően a történetek felidézése a családi és kollektív történelem alakzatainak a felhasználásával történik, még olyankor is amikor látszólag a lokális társadalmon túlmutató eseményekről beszélnek.

A narratívák rendszerezése érdekében a történetek következő csoportjait különíteném el: az egyéni életpálya határhoz, határhelyszínhez kötődő történetei, valamint másokkal megtörtént események reprezentációi. Ezeken belül vizsgáltam a különböző korcsoportok történeteit is. A történeteket nagyban befolyásolja a határesemények időpontja és annak körülményei, ezek alapján a történetek határmotívumainak következő főbb típusait különíteném el: 1. A határ történetének motívumai, melyeket a megszületésére, valamint megszüntetésére vonatkozó narratívumok tartalmazzák. Sajátos csoportot képeznek a határ minőségét leíró történetek, melyekben általában a határ „védelmét” és ellenőrzését végző idegenekkel való formális vagy informális találkozásokat mutatják be, valamint a hatalom által fenntartott korlátozó szabályok térhasználat alakító jellege is tetten érhető bennük. 2. A határ átlépésével kapcsolatos történetekben legnagyobb számban a szökésmotívum fordul elő – Csanáloson. 3. A családi kapcsolatok fenntartására tett kísérletek motívuma.

Adatközlőim közül ketten már rutinos interjúalanyoknak számítanak, mindenkit több néprajzos kutatásban „vettek részt” – A. F. (f.) és E. É. (n.) – így már megvoltak az előzetes elképzelései, sőt elvárasaik is a gyűjtési esemény szerkezetével kapcsolatosan. A. F.-nek az élettörténetét gyűjtötték, így – véleményem szerint – ennek megfelelően alakult narratív konstrukciója. Élesen határolónak el nála a határral kapcsolatos személyes élmények a kollektív emlékezet részét képező, másokkal megesett történetektől.

E. É. másképpen szocializált adatközlő. Ő fogadta be több évben is a Debreceni Egyetem néprajzosait, ő szervezte meg gyűjtésük csanálosi hátterét, a különböző témaikkal foglalkozó tanárok és diákok számára adatközlőket „hajtott fel” (saját szóhasználata). Úgy vélem ennek köszönhető, hogy második találkozásunkra már listával készült a határral, határhelyszínhez kapcsolatosan szóba jöhető lehetséges adatközlőkről.

Többségük számára ez volt az első adatközlői esemény. A velük készített interjúk során sokkal kisebb volt a kutatói szándéknak való megfelelési vágy. Legtöbb

³ A tére vonatkozó tudás és a térképesített valóságok közötti összefüggés együtthatója.

⁴ Míg Csanáloson például szinte mindenki ismeri a szomszédos magyarországi falvakat, közelí városokat, ha nem is tudja földrajzi pontossággal elhelyezni őket hallott róluk, esetleg járt már ott – az idősebbek egészen pontos, utcapontosságú mentális térképpel rendelkeznek a környező településekről. Addig a román–ukrán határszakaszon települések sokaságát említhetnénk, ahol az egészen öregek ugyan van némi tudása a közvetlenül szomszédos településről és esetleg a rokon szálak folytán még néhányról, ám már az ő tudásuk területi mélysége sem éri a legközelebbi várost. Mindez annak ellenére, hogy a két határszakasz – kisebb különbösségekkel – ugyanolyan változásokat ért meg a 20. században. Így törtéhet meg az, hogy a csedregiek sokkal „Pontosabb” mentális térképpel rendelkeznek a magyarországi területekről, mint a közvetlen szomszédságukban fekvő kárpátaljai falvakról.

adatközlőm a harmadik generáció tagja, de igyekeztem valamennyi korosztály képviselőivel interjút készíteni.

A történetek egyik része az egyéni életpályához, személyes tapasztalatokhoz kötődik, míg a többi a lokális történelem eseményeiről közvetít szubjektív módon. A történetek változatossága és nagy száma nem csak azt jelzi, hogy a határ mélyen beivódott a lokális társadalom minden napjaiba, hanem – és főként – azt, hogy a határról való beszéd, a határral kapcsolatos történetek forgalmazása általános és elfogadott volt. A határt érintő kérdéseim minden esetben, minden személynél azonnali emlékezési attitűdöt generált, mindenkinnek volt saját története a határról. Semmiféle nehézséget nem jelentett a határral kapcsolatos élményekről szóló beszélgetést fenntartani, illetőleg újrakezdeni a terepmunkák alkalmával. Úgy vélem a határ téma mindkét település lakói számára alkalmasnak bizonyult az egyéni életpálya és a lokális történelem fontos eseményeinek megosztására személyes vallomások formájában. A határtörténetek egy másik csoportját a személyes életúton kívül eső, másokkal megtörtént események narratív reprezentációi alkotják. A „mások történetei” is a határ lokális alaptörténetei közé tartoznak. A szövegek minősége, valamint a „híres” határnarratívák változatainak koherenciája arról árulkodik, hogy a határról való beszédnek máig él a gyakorlata. Az interjük során olyan történetek is elhangzottak, melyek néhány adatközlőben az események felidézésével kellemetlenség érzetet generáltak. A családjukat ért korábbi meghurcoltatások által okozott bizalmatlanság következetében ezen részek publikálásának lehetőségét a családjuk biztonságát veszélyeztető fenyegetésként éltek meg. Ennek folyamodványaként ilyenkor a hangfelvétel félbehagyását, valamint a nevek bizalmas módon való kezelését kérték. Több alkalommal is előfordult, hogy korábban hangfelvételt engedélyező személyek későbbi találkozások alkalmával az interjú fel nem használására kértek. Néhány esetben sikerült beleegyezést szerezniem az interjük közlésére a nevek elhallgatása mellett, de volt aki semmilyen formában nem járult hozzá a közléshez. Mindezek tudatában úgy döntöttem, hogy az egységes adatkezelés érdekében neveket nem, csak kezdőbetűket jelölök meg, valamint a születési évet és a lakóhelyet, azon személyek esetében is akik semmilyen módon nem kérték adataik elhallgatását. A 20. század második felére jellemző kiszolgáltatottság érzése bizalmatlanná tette minden település lakóit. A szökésekkel, valamint a határt ellenőrző hatalmi szervekkel való konfliktusokról való beszéd a mai napig védekező pozícióba kényszeríti mind Vállaj, mind – és legfőképp – Csanálos társadalmát.

A határ történetei

Mint említettem, ebbe a történetcsoportba soroltam a határ megszületésére, a határt fenntartó hatalom képviselőivel kialakított kapcsolatra, illetve a határ miatt bevezetett térhasználati korlátozásokra vonatkozó narratívumokat. A dolgozat keretei nem engedik meg valamennyi interjú szövegtörzsbe illesztett bemutatását, ezért csak a néhányat szeretnék ezek közül kiemelni és bemutatni. A határ megszületésének koráig egyetlen személy emlékezete nyúlik vissza. A. F. 1913-ban született Csanáloson, magyar identitású, szerényebb sváb családban. A harmincas évektől nyugdíjasáig (1975) lakatosmesterként dolgozott Csanáloson. A második világháborúban egy évig volt katona, majd ugyancsak egy évet töltött deportálként a Szovjetunióban. Első házasságából három gyereke született. Felesége halála után újranősült. Második felesége halála óta (2006) egyedül élt 2010-ben bekövetkezett haláláig.

– Hát 1919-be nagypénteken akkor jöttek be a románok, mert azelőtt ugyi a Kun Béla köztársaságot kiáltott ki, s az egy csomó pénzzel megszökött oszt akkor Károlyi Mihály lett, az letítette a fegyvert, s a franciak azt mondta, szállják meg. Na oszt '19-be Nagypénteken, akkor jöttek, én az utcán álltam.

– Hány éves volt akkor?

– Hát akkor a szomszédon, azok, már süttöttek kalácsot, kiflit húsvétra. Kitettük hűlni, oszt a románok mind lelopták, ahol kapták fogták. Mint gyerek, ugye még nem voltam hat éves, néztem hogy mi lesz itt, mert nem volt lővés, illesmi, mer hát a magyarok letették a fegyvert, mielőttünk. Merhogy a Károlyi utcán laktam, a kereszttel szemben, osztán úgy vettik a keresztet, minden volt lővés. Na, vasárnap, akkor volt egy nagy fehér kutyánk, az nagyon jó házörzö volt, nem harapott senkit, volt olyan katona, a szekér, benne ültek az ódalban oszt megugatta úket. A szájába lütek a kutyának, a kutya megdöglött. Vót ott a, ruszinok ott mellettünk mingyán, útkaparó..., favágók jöttek, az útkaparó házban laktak, az az asszony még alig tudott magyarul, sírt hogy őrájuk vigyázott az a kutya. Hát oszt nem vót ott mit vigyázni. A család... egy kis házba két kis szoba vót csak hát olyan természetű vót, babonás vót az asszony. Oszt akkor... Na dehát ez..., már csordát hajtottak visszafele. Ajaj, hogy mi vót itt. Na s akkor húszba, akkor már így, hogy nyolcvannyolc éve ugye, hogy megcsinálták a határt.

A történelmi esemény egyéni emlékezési gyakorlatot aktivizál az adatközlőben, a nagypénteki előkészületek, a szomszéd – aki ráadásul maga is idegen – kutyájának lelövésének felidézése fontosabbá válik a történelmi esemény reprezentációjánál, illetőleg ezeknek a részleteknek a bemutatása teszi sajátta, bensőségessé és ezáltal hitelessé a történetet. Véleményem szerint a hitelességre való törekvés nem nekem, mint idegennek szól, hanem önmagával szemben támasztott követelmény. Az emlékezés adott eseményre más, egy időben lezajlott események kimondott, vagy nem kimondott felidézésén keresztül teremti meg a történés térbeli és időbeli kontextusát. Egy történet elmondása közben, a narratívum mögött ott állnak ezek a szinkron eseményreprezentációk, s az emlékezés kontextusa szerint dől el (dönti el), hogy melyik kerül be a narratívumba. A vállaji történet már kilépett az emlékezés hatásköréből, (történelem)könyvbe kerülve⁵ már nem kontextusfüggő.

Találkozások a határral

1929-ig Romániában a magyar határtól 500 m-re éltem. Az ablakunkból láthattuk egész Vállajt: a templomot, a temetőt és a szőlőt. A „Laufgraben” patak, amely Vállajon már egész nagy volt, az udvarunkat érte. Ha átmentünk rajta nem volt már akadály Magyarországra jutni, csak a határőrökre kellett figyelni. Ezek akkor még egy parasztházban tartózkodtak. Csak később építettek a számukra egy piketet és egy vámházat. Este hallottuk a vállaji dobolást.

A határ mentén nyúlt el az út, amelyen a csanálosiak a szőlőbe jártak. Volt, hogy a szekér felborult és a szőlőleve magyar földre csorgott. A gyalogjáró út meg a határkövek között a magyar oldalon vezetett. A határőrök nem szóltak semmit. Mi gyerekek a köveken játszottunk. Ezt még a magyar őrjárat is engedte. A szőlőben úgy dolgoztak, mint minden, beszélgettek a magyar oldalon dolgozó svábokkal. Később szigorúbb lett az ellenőrzés. Azonban sok sváb, aki román behívót kapott átszökött itt

⁵ Talán érdemes megjegyezni, hogy a Vállajról megjelent könyvek, monografiák száma tíz fölött van. Csanálosról eddig egy könyv jelent meg.

a határon. A feleségem egyik rokona minden héten itt járt át a Petriben lakó feleségéhez.

[...]

1946-ban ismét Csanálosra kerülttem. A határ megint itt állt. De még nem volt akadály. Voltak gazdák, akiknek földjük Magyarországra esett. Ezek naponta többször is áthajthattak a határon. Ebben az időben a csanálosi réten virágzott egy nyílt feketepiac. Sóval cukorral és állatokkal üzleteltek. Egy korsó borért adtak a határőrök egy csoport ifjúnak határátlépőt és így jutottunk a vállaji bálról. Sem itt, sem a mérki rokonoknál nem hallatszott már német szó. Már a nevük sem hangzott németül. 1947-ben lezárták a határt. Azóta csak a madaraknak és a vadaknak szabad a határ.

Maresch Franz visszaemlékezését közli Ernst Hauler (Hauler 2004: 72–73).

A határ megszületésével azonos időpontban jelentek meg a román grancserek Csanálos, a magyar határőrök Vállaj terében. Előbbi esetben a másság érzet egyértelmű, hiszen a „román” teljesen idegen elem volt ezen a vidéken. A velük való találkozásnak a nagykárolyi vásárok voltak szinte az egyetlen színterei, s míg a szatmári románsággal való kapcsolatban a magyar nyelv, a közös kormányzat hídként funkcionált, addig a határőrzésre rendelt, többnyire Havasalföldről vagy Moldvából származó katonákhoz való viszonyulásban a háborús időszakban szerzett negatív tapasztalatok domináltak. A határ sohasem önmagában, fizikai valójában zárta le a kapcsolattartás lehetőségét, hiszen sem drótterítés, sem más tárgyi akadály nem került megépítésre. A határvárat mindenkor a folyamatosan órjáratot teljesítő határőrök jelentették, munkájukat a látótávolságon belül megépített megfigyelőtoronyok segítették. Az etnikai mássághoz hozzáadódott a határ által képviselt kirekesztésérzés, aminek eredményeként a csanálosi lakosok és a határőrök közötti kapcsolatot negatívként írhatjuk csak le. Néhány interjúrészlet azon kevés esetet mutatja be, ahol szímpatiára alapuló kapcsolat jött létre.

A második világháborút követően számos erdélyi magyar is szolgált a csanálosi határőrségnél, s az ő személyükhez szinte minden esetben pozitív emlékek társulnak. A kilencvenes éveket követően, a határőrség helyét a határrendőrség vette át, melyben leggyakrabban helyiek, vagy legalábbis térségbeliak szolgáltak/szolgálnak. Ezzel egyidőben következett be a határ megítélésének megváltozása is. Csanálosi oldalon védő funkcióját emlegették többek is, mely szerint a határ megvédi a csanálosi gazdákat a nyírségi cigányoktól. A már említett idegen személyek, távol- és közel keletiek, megjelenése, és ezek határhatalmatának felügyelete fokozta a közösség és a határőrség együttműködését, melyre Csanáloson a korábbi időszakokban egyszer sem volt példa.

– A háború után volt lovunk, két ló, hát az öcsém volt még. Az elején még cseléd is volt még, de osztán a végén már nem volt szabad cselédet tartani, vagy nem tudtuk fizetni, én nem tudom, csak az öcsémmel együtt mentünk szántani. Hát keservesen még felraktuk a szekérre is az ekét meg az eketalyát és itt lenn itt a Köröserdőnél szántottunk, én fogtam a gyeplöt és úgy hajtottam a lovat, az öcsém meg fogta a lovat, de úgy nyújtózkodva, még úgy tartotta az ekét és úgy szántottunk. S így a szomszédok mondtaik már később, hogy egy katona – ugye az is ott járt, mert a határszélen volt, és azt mondja, hogy még sírt szinte az a katona, hogy kérdezte, hogy miféle gyerekek ezek, hogy ezek jönnek ide szántani. S mondtaik, hogy hát az apjuk meghalt Oroszországba s így hát rákényszerülnek. Még azt mondják, hogy sírt a katona, hogy a könny jött a szemiből.

– Milyen katona volt?

– Román katona, román granicser.

(E. Éva, 1936, Csanálos)

– *Otthonfelejtettem, van buletin, de otthon maradt. Na jó van. Na és ezek idetartoztak a Csanálosi erdőnek, csak itt jártak mindig fel az erdő mellett.*

– *Ott is volt egy kaszárnya. Csanáloson is meg Csanálos erdőn is?*

– *Igen, mindenütt ahol laktak. Mert ott is voltak magyarok. Hát a méreg egyen meg, gondoltam ez éngemet megbosszant itt máma. Siettem, úgy vergődtem ottan, hogy hamar lecsapjam, de hát alig csináltam valamit már jött vissza. Ment vissza az erdőre mert ő oda tartozott. És akkor aszongya: „Itt vagy?”. Mondom: itt.*

– *Ezt románul mondta?*

– *Románul. És ment. Na gondoltam ez most hoz egy csurét, mert minden kitelik belőlük, mert azok nagyon rondák vótak ott hátról. Közben ez a fiú, akinek az apám többször adott így bort, ez meg jött az erdő felül, itt a Pánibáld, ami itt van az úton, és láttá hogy ott vagyok a szőlőbe, és jött arra. De akkor már ez is jött hetedmagával az erdőről. Mert abba törtik a fejüköt, hogy engem hátravisznak az erdősi platonra. Mert hát hogy nincs buletin. Jaj, olyan rondák vótak. Annyit szidtuk őket. Aszongya: „Maga mit csinál itt? – egyszer csak megszólalt.” Hát mondóm: látja hogy le kell nyesni ezt a vacak szőlőt. „Ajaj, oszt – aszongya – egyediül van?” Mondom egyedül. Na, odament oszt ott vitatott velük. „Hallgassatok, legyen eszetek, hozok este bort, jöjjetek be, oszt hozok este bort, oszt igyatok. Mit akartok evvel a lánnyal?” Így nem vittek el. Úgyhogy mi is csak jól jártunk vele. Na még adtunk is neki akkor bort.*

(L. Mária, 1923, Csanálos)

A település – társadalomföldrajzi kategóriaként – olyan térbeli képződmény, amely egy adott időpontban (időszakban) különböző mértékben aktív és passzív terek rendszeréből áll. Ezek a terek alapvetően a lakosság tevékenysége révén kapják funkcionális tartalmukat, miközben a lakosság valamilyen irányú és intenzitású térbeli mozgást végez, térpályákat alakít ki a településen belül és a települések között. A településen belül zajló gazdasági, társadalmi (individuális) folyamatok zöme térfolyamatként is szemlélhető (Mészáros 1994: 5). A határhatalmat – mint térfolyamat – korlátozása egyike azon határmotívumoknak, melyekben szimmetriát láthatunk, bár a csanálosi határsáv, az adatközlők szerint, mindig is „erősebben” őrzött volt, mint a vállaji. Ennek a motívumnak a részletesebb bemutatását már megtettem a határ 1944 és 1989 közötti történetének vizsgálatakor.

– *Nyóc óra után már senki nem tartózkodhatott a határ mentén. Volt egy bácsi osztán beteges volt, kapáltak ott a határ mentén, oszt már alig bírt kapálni, akkor mondja a feleségének: Menjünk már haza, én olyan fáradt vagyok. Aszongya, most jó kapálni, most nincs meleg. Ugyi este. Egyszer csak odamegy a két katona és akkor mondja, hogy: Bácsi, nem tetszenek tudni, hogy már nem lehet itt tartózkodni a határ mentén? És aszongya hogy hát miért? Hát mer már nyolc óra elmúlt. Tessék összepakolni és hazamenni. Ez a szegény bácsi örömében megfogta ezt a kiskatonát, megpusztilta: Hát maga egy angyal, mér nem jött már előbb?!*

– *És akkor ezt betartották?*

– *Be, be, nem tartózkodhatott tovább, meg is bűntették, vagy bekísérték. mindenki igyekezett azon, hogy nyolc óránl tovább ne legyen dolog a határban.*

(I. (B.) J.-né E. A. 1938, Vállaj)

– *M. néni mikor született?*

– *23-ba.*

– *Az pont egy évvel azután, hogy meglett a határ.*

– Jaj, bajos vót az. Vót akinek arról vót a gyermeké, erről a szülei, s akkor már nem engedték. Akkor már nem volt átjárás. Még ha mentünk a határra, mert erre van a szőlő, hát földek, rét, minden. Na osztán akkor erre ítt lenn a katonaság elvette a bulletint, akkor annyit vakaróztak hogy 9 meg 10 óra lett mire kiadták. Fél nap odavót, addig ott ácsorogtunk, összevissa az utcán.

– Nem lehetett menni a szőlőbe se menni dolgozni?

– Nem hát. Jaj de sokat bosszantották itt az embert. Nem tom mire vót jó.
(L. M., 1923, n., Csanálos)

A szökésmotívum

A határ létének egyik lényegi jegye, hogy érvényre tudja juttatni magát vagy sem. Így jön létre vele kapcsolatban a másik legfontosabb dolog: létevel azonnal egy lehetséges értékrendbe utalja azokat, akik tiszteletben tartják, akik indokoltan átléphetik, s akik meg szokták sérteni, egyszerűen semmibe veszik stb. Az árnyalatok skálája a végtelenséggel finomítható – írja Lászlóffy Aladár.⁶ A vizsgált határszakaszon át két korridor vezetett át, az egyik a nyilvános, hatalmilag ellenőrzött legális térben – a határátkelő –, a másik az ugyancsak kontrollált illegalitásban a szőlőskerten keresztül. Egyidőben csak nagyon ritkán voltak használatban, vagy egyik, vagy másik dominált. A szökés a határ létének egyik lényegi aspektusát kérdőjelezí meg, azt hogy érvényre tudja juttatni magát vagy sem. Így jön létre vele kapcsolatban a másik legfontosabb dolog: azonnal egy lehetséges értékrendbe utalja azokat, akik tiszteletben tartják, akik indokoltan átléphetik, s akik meg szokták sérteni, egyszerűen semmibe veszik (Lászlóffy 1998). Másrészt viszont megmutatja a lokális értékrendszer, valamint a hatalmi szabályrendszer között feszülő ellentétet. Az államhatár megsértése a helyi értékrendben nem volt negatív kategória.

A települések tereinek használói azonban nem csak az ott lakók köréből kerülnek ki. Ezért különbséget kell tennünk az autochton és idegen térhazsnálatban. A térhazsnálatnak különböző szintjeit képvislik így külön is kell vizsgálni őket. A különbséget a használat gyakorisága, ugyanakkor fontossága is meghatározza. A mindennap használatban – a helyiek részéről – hétköznapi térrészken jelenik meg. A különböző határesemények során azonban szimbolikus vagy megkülönböztető tartalommal telítődnek, egyedivé, ünnepivé válnak.

Maguk a szökések mint események három periódus köré tömörülnek: az 1930-as évek vége, a második világháborút követő első két év, valamint a nyolcvanas évek vége. Első esetben a román hadseregbe való besorozás elől menekültek, szinte kizárálag csak férfiak. A másodikban az immár végelegesedő határ lezárása előtti nagyobb népességmozgások játszódtak le. A harmadikban a ceaușescu-i diktatúrát tovább elviselni nem bírók próbálták meg, hol sikerrel, hol sikertelenül a szökést. Míg első két esetben a célterület Magyarország volt, ha nem is minden esetben Vállaj, addig ez utóbbi esetben Magyarország már csak a németországi végcél előtti tranzitállomás volt. Ez azt jelenti, hogy a második világháborút követő kommunista korszak évtizedeiben a csanálosiakban felerősödött a német etnikai azonosságtudat, legalábbis ami a migrációs stratégiájukat illeti. Ezzel szemben Vállajon egyetlen olyan személyről tudnak, aki Németországba költözött, azonban mindenki tudni vélte, hogy ebben semmilyen szerepet nem játszott a sváb származástudat.

⁶ Lászlóffy Aladár: Határológiai kistrakta. *Korunk*. 1998. 4. sz. 3–6.

– Negyvennyolcban már. És akkor ha valaki átszökött vagy menyen, a katona lelövi akkor szabadságot kap. Vót itt egy ember meg a fia, kaszáltak és akkor a katona mindenig akarta, hogy menjenek arra, a kiskatona, szigorú volt. Osztán, ha mennek háttal ő lelövi é mehet szabadságra. Közben egy másik ember ment, mert éppen az vót ott közel. Amikor őt meglátták akkor már nem mertik csinálni. És akkor feljelentették a rendőröknek, mert a granicerek csinálták. És akkor kijöttek és sorakozót csináltak, hogy ki vót az az ember. Nem tették be a csoportba, de a fiatal az mán tudott egy kicsit románul, és mondta az apjának, hogy ne forduljon meg, csak szembe a katonával mindenig. És akkor kitették oszt mutassa, hogy mék vót. Hát nem vót ott! Akkor még egyszer, kitették a közepe táján az illetőt, és akkor megismerte. Hogy ez vót! Oszt akkor annyi, hogy elhelyeztik a katonát innen. Oszt így ment. De sokat lelőttek.

[...]

Oszt akkor vót Váradon a püspök, Tempfli, annak az apja, oszt egy apáca vót a szekeren oszt azt akarta a granicser, hogy – az Ágerdői úton van egy út errefele, Börvelyről, Kálmándról ahogy jövünk, és arra, és hogy a szekérrel menjen arrafele, akarták aztat is hogy lelűni. De ez bátor vót, odacsapott a lovakhoz oszt gyerünk. Löttek utána, az apáca a kasba feküdt, osztán nem írták utól a katonák. De osztán csak megtudták valahogy (állítani), szaladtak utána, meg itt is volt pikét meg a katonák, vitték hadbíróság elibe. Osztán éhségsztrájkot kezdett, oszt a végén nem tudom, de csak oszt elengedtik. (Kacag) Hát ilyesmi ment itt végbe. Ajajaj.

[...]

– Nem ismer olyat, aki megpróbált átszökní a határon és megfogták? Vagy esetleg sikerült neki átszökní?

– A csanálosiaknak sikerült, megmondom mír. A csanálosi szőlő meg a vállaji szőlő között csak egy út vót. És akkor, mert vót tiket, avval lehetett járni nekik, oszt a vót, amikor csak mentek oszt átugrottak. S akkor nem tudták elfogni.

– És akkor mi lett a családdal?

– Hát a családdal..., nem bántották, mert hát nem tehettek rúla sokat.

[...]

Még vót egy granicser, egyszer kacagtam, mert vót itt egy Haller nevezetű, és a fia egy rossz permetezővel ment permetezni, oszt átszaladt. Azt mondja: Bäiatul tău, aszongya, a fugit. Aszongya, hát én nem foghattam meg, aszongya. Ó, hát sok minden történt itt a határon.

[...]

– Hát ezek a katonák ugyi, messziről látó vót, figyelő, oszt hiába látta, egy perc alatt át vót a szőlőbe. Eltűnt a fák közt, minden. Hát akit észrevettek, lelőtték.

– Volt csanálosi is akit lelőttek?

– Vót fiatal abból is akit lelőttek.

– És idevalósi Csanálosra?

– Nem, csak itt lakott, nem csanálosi vót.

[...]

Úh, volt egyszer..., a tanítómesteremnek vót egy ismerőse, oszt, hogy hol kell átmenni, én irányítottam, mert a kereszttel szemben az az utca levezetett itt egész végig, oszt innen már lehetett látni a fát, ami már Vállalon van. Oszt mutattam nekik, hogy hol menjenek, oszt sikerült nekik. (Kacag) Meg vót hogy arra az Ágerdönél, oszt akkor nem itt jöttem haza, hanem arra, mondomb az veszélyes volt, ha meglátnak, akkor....

– Ez mikor volt?

– Hát régen volt. Mikor? 48-ba, kilencbe. (38-39-re gondol)

– Akkor többen szöktek át?

– Hát legtöbben harminckilenbe. Mert kaptak itt behívót és akkor átmentek Magyarországra. Ott vótok katonák, magyaroknál vótok katonák. Amikor bejöttek a magyarok azokkal jöttek be. S azok is vótok aztán a háborúba, mindenki, oszt akkor azokat kinyírták.

– És ezek mind csanálosiak voltak?

– Csanálosi is vót sok. Nők emberek, családjuk vót. Behívta a koncentrára, oszt akkor átszöktek magyarba. 39-be már tudták, azután hát ugyi, a bécsi döntés eldöntötte, hogy idecsatolták, akkor hazajöttek. De akkor aztán is hamar beizlítik, a magyaroknál vótok katonák. Baj vót, fronthoz kivitték őket, sok halt meg. Zűrzavaros vót itt a helyzet. Nekem olyan szerencsém vót az életben, megúsztam mindenötöt. (Kacag)

(A. F., f., 1913, Csanálos)

A fenti történetek mind a második világháború időszaka köré csoportosulnak. A. F. koránál fogva azokra az eseményekre emlékszik vissza szívesebben, melyek férfikorának elején játszódtak le, és ezekről is van pontosabb tudása. A nyolcvanas évek szökési és más határatlápési momentumairól van ugyan tudása, ám ezeknek nem jutakkora szerep történeteiben. Ekkor már hetven év fölött volt, s bár továbbra is aktív életet élte, kilépett abból a társadalmi közegből, melyet közvetlenül érintettek.

– De nagyon sokan szöktek a nyolcvanas években. Akkor már nem csak erről szólt.

– Hát, szöktek, mert nem látták itt a lehetőségeket.

(A. F., 1913, Csanálos)

– A nyolcvanas években, a végén kezdtek el nagyon sokan átszökni.

– Csanálosról is?

– Persze. Akit elkapottak azt nagyon megverték. Volt, aki utána már nem próbálkozott, de volt, aki többször is. Egy évig csendben maradt, oszt utána csak sikeresült neki. De volt, akit úgy megverték, hogy a bolondok..., az öregotthonba került Károlyba. Fiatal volt, nem lett belőle ember. De az ittenieket ritkábban fogták meg, azok tudták hol kell menni. Átmentek, osztán majd akkor jöttek megint, amikor már megvoltak a papírok németbe, akkor már lehetett.

(R. F., f., 1953, Csanálos)

– Itteniek nem is próbálkoztak átszökni?

– Dehogynem.

– És őket is elkapották?

– Nem. Vagyis hogy volt, akit igen. Egy szegény fiatal fiú is átszökött. Elkapták. Úgy megverték, hogy most is az öregotthonban van, bedilizett. Az anyja szintén bedilizett a bánattól.

Vótok itt is, akkor szöktek át úgy Németországba, többben kerültek.

[...]

Hogy mikor zárták le pontosan ezt a határt, most..., akkor szöktek még erre, arra, tényleg most úgy gondolkozok, meg még szöktettek is. Volt itt ez a Marosi Ilike néni, azt is meglöttek, mert..., nem tudok pontosat mondani. Az is szöktetett át magyarokat Magyarországra.

– Hogy hogy szöktetett? Itt voltak nála egy darabig?

– Igen, igen, és hogy átvitte őket a határon.

– Ő vitte át őket a határon, vagy megmutatta, hogy hol kell átmenni?

– Igen, de szóval ott valahol őt is meglöttek. De hogy hogy volt pontosan, azt már nem tudom.

– A néni már meghalt?

– Németországba van. Hogy hogy volt pontosan ezt nem tudom.

[...]

– Hogy mikor húzták le azt a határt én nem tudom, de később még akartak átszökni magyarba és volt hogy az úton lelőttek, ahogy ment.

– Csanálosít?

– Ez kaplonyi fiú volt, de itt járt Csanáloson. Selymes Imrétt, mint lányok, olyan fiatal, jóképű kisgiú volt, oszt úgy megsirattuk. Az is át akart menni magyarba és lelőttek.

– Vajon miért akart átmenni?

– Nem akart itt megmaradni Romániában, szóval hogy miért én sem tudom.

[...]

– Meg volt még, mondomb, anyám is átsökött a határon, hát ugye mert nem lehetett cukrot kapni, s akkor hozott haza cukrot. Úgyhogy még az elején tudtak így átszökdönsi.

(E. É., n., 1936, Csanálos)

– Hát a fiam. Rábeszílte itt egy család akihez közel laktak, hogy menjen ki németbe, hogy ott olyan gyárák vannak, hogy olyan munkát kaphat, hogy ott megmaradhah nem tudom meddig. És én aszisztem hogy őket valaki be árulta, mert nem tudott senki semmit, még mi se tudtunk. És így elkaptaik őket.

– Át akartak szöknii?

– Át. Átmentek Vállajra.

– De mikor? Melyik évben?

– Most amikor úgy mentek kifelé.

– 88-89-ben?

– Még elébb. Mentek kifelé és akkor, hát átment Vállajra, ott vót egy ismerőse, itt az erdő fele a gyümölcsöse. Na ott is mentek keresztül, és hát akkor ű ment a rokonokhoz, mert az apám unokatestvérenek a fia vót ott a patikus. Mert magyar világ alatt mi Vállajra mentünk a patikába, orvoshoz, mindenhol. Mert hát csak egy km volt, Károly meg 8 meg 9 ugyi. És hát akkor ment, ehhez a patikushoz üzest, egy vállaji valaki, hogy nem tudja elvinni Mátészalkára. Aszongya az ura hogy ű már ivott, na akkor a felesége aszongya elviszi ő. [...] Ott dolgozott kinn egész karácsonyig, majd utána ment ki németbe.

(L. M. n. 1923, Csanálos)

– És sokan jöttek, sokan szöktek?

– Sokan, sokan. S a fiatalabbja ment oda Debrecenbe, mi van ott? Hajdúhadháza. Oda mentek nagyon sokan. Ott vót egy menekülttábor és ott kaptak munkát.

– Ezek szerint az itteni határrörök, ha már átérték nem zavarták őket vissza.

– Á, nem foglalkoztak annyira velük, mert jöttek szegények, hajnalba jöttek, sötétbe.

[...]

– De nagy számban jöttek vagy néhány ilyen esetről tudnak?

– Csak azt tudom mondani, hogy nekem itt van a födem s akkor jártunk kapálni, oszt akkor a Magduséknak is van. S aszongya, neki ott jött kisút. Aszongya hogy átbújtak ott az izénél, még ott románba, s akkor jöttek beljebb mert van ilyen kis bozótos. S aszongya ő annyi minden talált azon a kis úton. Szinte kis út vót verve a kukoricá közt srégen, hogy tudjanak idejönni abba az utcába. S akkor aszongya ott mán el tudtak tűnni. De mindig éjjel, éjjel meg hajnalba.

- *Arra hogy utánuk löjenek volt példa?*
  - *Nem, nem. Arra nem.*
  - *A magyarok, ha nem jelentették nekik akkor nem csináltak semmit. Csak ha valaki szolt akkor kötelesek vótak eljárni.*
  - *Mert ugye semmit el nem vettek, nem bántottak senkit, csak akartak továbbmenni. Itt nem maradtak meg.*
- (K. I.-né, 1934, Vállaj)

Már hogy meggondolta volna valaki, hogy átszökik, olyat nem is hallottam. Hát egymás nyomában voltak a román katonák, egymás nyomában. Még egyszer édesapám viccelődött velem, aszongya, kiálts már nekiek. Hát persze mondom, hogy aztán a magyar katonák jöjjön oszt engem bekísérjenek. Azért a hang az csak ment tovább, meg ugye ilyen nagy magas megfigyelők voltak. Mind a két oldalon.

(I. (B.) J.-né E. A., 1938, Vállaj)

A szökésmotívumot tartalmazó történetek egy speciális csoportját ilyan narratívumok alkotják, melyek a szökésben segítséget nyújtó csanálosiak üzletszerű vagy önkéntes tevékenységét érinti. A kínzásról szólva említettem, hogy csak név nélkül vállalták a beszélgetést. Az 1980-as évek utolsó két évében zajló embercsempészettel kapcsolatban még ennél is tartózkodóbbak voltak. A kérdés többször felmerült az interjúk során, mindenki tudott olyanokról, akik részt vettek benne, de ők maguk soha nem csinálták. E. É. Ebben is kivételes, egyedül ő nevezett meg név szerint is olyan személyt aki embercsempészettel foglalkozott.

- *Hogy mikor zárták le pontosan ezt a határt, most..., akkor szöktek még erre, arra, tényleg most úgy gondolkozok, meg még szöktettek is. Volt itt ez a M. I. néni, azt is meglöttek, mert ... nem tudok pontosat mondani. Az is szöktetett át magyarokat Magyarországra.*

- *Hogyhogy szöktetett? Itt voltak nála egy darabig?*

- *Igen, igen, és hogy átvitte őket a határon.*

- *Ó vitte át őket a határon, vagy megmutatta, hogy hol kell átmenni?*

- *Igen, de szóval ott valahol őt is meglöttek. De hogy hogy volt pontosan, azt már nem tudom.*

- *A néni már meghalt?*

- *Németországba van. Hogy hogy volt pontosan ezt nem tudom.*

A szökésben való segédkezésnek is két formája volt, egy szervezett, melynek során az illegális határátlépőket csanálosiak pénzért vagy ellenszolgáltatás igénylése nélkül átjuttattak a határon, és egy esetleges, amikor a határhoz közel munkát végzők éppen szökésben lévőket irányítottak biztonságos vagy annak hitt útvonalra. Egyetlen történet szól arról, hogy csanálosi személy segítségével fogtak el szökésben lévőket.

- *Például jöttünk haza a szőlőből, akkor mikor itt vótak utószor ezek a nagy szökések, olyan húsz éve, vagy... Aztán ő is a gyárba dolgozott, a Klauszi olyan négy éves vót, mikor hazajött a gyárba, - Na hát menjünk ki a szőlőbe. - két óra hosszát mnkáljuk. Aztán az ovodából, hogy gyere kisfiam te is, vágyott mindég a szekérre, mert akkor még az anyja meg az apja még Szatmáron laktak. Ott dőgoztak. És az oszlop végében vót egy ilyen ..., ivóvíz vót benne, egy kút. Ahogy a domboldalon arról dőgozunk jön fel két fiatalembert ott, s kírdeztük hogy merre a határ, de rágyújtott a cigerettára. Mondtuk neki, hogy: De gyorsan oltsa el, mert a kutat épp húzta felfele*

egy katona. De gyorsan mert az a szagot is érzi, meg hát közel is vót mint ide ez a ház, – és menekülnék vissza az erdőbe. Hogy oszt megfogták őket vagy nem fogták meg, mi hazajöttünk, nem szóltunk a katonának egy szót se. De egyik alkalommal jöttünk hazafele, ez a Csanáloserdői út, ahogy megyünk kifelé – erről-arról ilyen darabföldek vannak. A vállaji ódalba, tehát abba az ódalba egy tábla tengeri vót. Előttünk megállt, azelőtt került ide az egyik tiszt a szomszédba, két kis gyereke vót, megálltak előttünk, azok biztos az erdőről jöttek, és fellőtt a rakéta, de persze már nem a drótból, hanem a katona fegyveriből, jelzett a kaszárnyának. Hát akkor láttuk, hogy mi van, szaladtak, a tiszt kiszállt a kocsiból, mert az az utcátokbeli (BA) Gy. vagy hogy hívják, az vigyázott ott valami tehenekre, és az jelentette a katonának, hogy itt bebújt kettő. El is fogták úköt szegényeket, mert körülvettük a tengeritáblát és onnan nem vót menekví.

(T. O. és T. O.-né R. E. 1943, Csanálos)

Az embercsempészetet felidéző történetek nagy száma azt jelzi, hogy kiterjedt gyakorlat volt. Nem céлом az csempészhalászat(ok) feltérképezése, csak főbb sajátosságait szeretném röviden vázolni, olyan személyek vallomásai alapján, akiket megkértek az ájtutásban való segítsére, de nem vállalták. A kapcsolatfelvétel általában a falun kívül történt, Nagykárolyban vagy Szatmárnémetiben dolgozó csanálosiakat kerestek meg, eleinte esetlegesen, majd később – véleményem szerint – a hálózatok kiépülése után már célirányosan. A személyes ismeretség fontos szerepet kapott. S. K.-t például egykor székely katonatársa kereste meg: *Ideküldött két debreceni újságírót. Bevittek Károlyba. – Át tudsz vinni embereket vagy nem?!* – Úgy beszartam, mint életemben még sosem. A volt katonatársam túravezető volt Székelyföldön, ott ismerte meg a két újságírót, ő személyesen nem jöhettet, ha egy székelyföldiitt igazoltattak, azt vitték is be. Mondtam nekik hogy kellene egy kis idő. Később beszéltem vele, s mondomb neki, hogy ne haragudj, de nem megy. De mint kiderült csak B terv voltam, fényiek átvitték. Később próbáltam keresni, de ... Akkor egy egész csoport ment, úgyhogy biztosan átjutott. ... Nem lehetett tudni, hogy ki mi. Akit megfogtak azt nagyon megverték. Az eset 1989-ben történt. A hatóságok számos módszerrel igyekeztek felszámolni a csempészetet. S. K. is először csapdát sejtett, és ekkorra már többeket bebürtönöztek. Bár pontos tudása volt arról, hogy kik vállalták volna, ezt az információt az idegenekkel nem osztotta meg, és még most, több mint húsz évvel később sem nevezte meg őket, és nem is állt szándékomban rákérdezni. Néhány módszert viszont megemlíttet: a határhoz legközelebb eső telken a csűrok tetejéről messzelátóval tanulmányozták a járőrök mozgását, és ennek alapján terveztek meg az éjszakára időzített szöktetést. Hasonlóképpen visszautasították a segítséget S. J. (f., 1939, Csanálos) és R. E. (n., 1942, Csanálos).

Elszakított családok motívuma

Nem pedig elszakított családok történetei. Ugyanis ezek a szövegek nem tekinthetők kizárálagosan (saját) családi történelemnek, a narratívumok mások életpályába is elkalauzolnak. A történetek elmondójának mégis fontosak ezek a történetek, a családi és olykor a lokális történelem fontos összetevőinek tartja őket. A történetek egy része már kilépett az emlékezet kereteiből, a leszármazottak illetőleg a helyiek narratíváiban élnek tovább. Annak alapján, hogy a történet mesélője milyen viszonyban állt az elszakítottságot megelő személlyel két történetcsoportot különítenék el. Az egyik a kollektív a másik a családi emlékezet kategórijába sorolható.

„A hazai minden az idegen(ség) ellentétfogalma” mondja Bausinger, otthonosságérzést kelt, az a közeg ahol az ember jól érzi magát (Bausinger 1991: 4). A csalátagok „elvesztése” megfosztotta az egyéneket attól a környezettől, melyben jól érezhettek magukat, melyet a csalátagok által nyújtott biztonság határozott meg. A következő történetek valamelyest elcsúsztatják e kijelentést a diakrón tengelyen, azaz: a hazai egy olyan közeg (volt), ahol az ember jól érezte magát, ennek megfelelően az a hely, ahol a került már idegen. Az első történet előadója és a történetben szereplők között nincs rokonsági kapcsolat, a narratíva elmondását annak különleges, bizarr jellege igazolja. A második történet családtörténelem, egy ma már nem élő, Csanálosra férjhez ment és a határ által a családjától elválasztott valláji asszony személyes tragédiáját mutatja be lánya elmondásában.

– Meg hát itt is egy tanító néni is, már vőlegénye volt, akkor az Magyarországon maradt, ő meg itt maradt. Hát úgy megsiratta, de különbözik. Mikor a határt lezárták. Igen, igen. Akkor megint volt egy fiatalasszony, fiatal házasok voltak, férje katonatiszt volt, az ott maradt Magyarországon, ő meg itt maradt és úgy élte le az életét.

– Itt Csanáloson?

– Itt. De most már meghalt. Akkor megint volt egy házaspár, a férje kinn maradt Magyarországon, és közbe egyszer csak hazaszökött a feleségihez.

– Ide?

– Ide. És akkor itt nem mert mozdulni se ki se be, és jó pár évig a szobába, a szekrénybe ott lakott. Sót hát akkor, még, hát éltek együtt, az asszonynak gyermekre is lett, ő mesélte el nekem. Azt mondta, hogy meg tudta úgy szülni, és meghalt a gyermek. Ha ez kitudódik, hát hol van az apa? És akkor aztán végül, nem tudom, de csak kijött, átszökött vagy mi lett vele, átszökött, csak visszaszökött valahogy. Már nem bírta tovább, azt mondják úgy nézett ki, mint egy ösebber. Szakállas meg minden. S akkor csak visszaszökött, az asszony itt élt, ő meg ott.

– Ott hol? Azt nem lehet tudni, hogy hová ment? Vállajon?

– Nem. Arrébb egy kicsit. Lehet, hogy a rokonság tudná is, már az asszonyé, mert a férfi az nem ide való, de az asszony az idevaló.

(E. É. 1936 n., Csanálos)

– És az önné édesanyja ott lakott végig a kaszárnyával szemben?

– Igen, oda jött férjhez.

– Az közel volt Vállajhoz, hallotta a harangokat.

– Hallotta bizony a hangszórót. A mai napig is az van, nem dobolnak mint falun szoktak, hanem a hangszórók vannak a háztetőn, és akkor bemondták, hogy akkor most ide kell menjenek vagy mit tudom én, mintha itt dobolnak. Hát hogyné hallotta vón, hát két kilométerre van az egész. Csak sajnos – mondjam – nem tudta az édesapját látogatni se, mondjak édesanyja nem jött, mert utolsó testvére két éves volt, amikor meghalt az édesanyja, de nem lehetett menni.

– Nem tudott átmenni a temetésre?

– Nem, nem bizony. Úgyhogy nagyon fájdalmas dolgok voltak.

– Arra még emlékszik, hogy hogyan élte meg ezt az édesanyja? Valahogy hírt kapott rólá, hogy meghalt az édesapja.

– Hát hogyné, persze. Nem tudom pontosan megmondani, hogy hányban halt meg, de tudom, hogy nem lehetett menni, és osztán akkor ott ültünk este, gyertyát gyújtottunk és imádkoztunk, a család. Otthon, otthon a házban, arra emlékszem.

– Jöttek mások is?

– Nem, csak a rokonság.

- A rokonságból egész pontosan ki?

- Csak közeli, első unokatestvérek, de mondjuk azok mind édesanyámnak vótak unokatestvérei. Mer azért csak édesanyám jött vissza ide férjhez, a többi testvérei mind arról maradtak

(T. O.-né R. E., 1943, Csanálos)

Nagyon kevés azoknak a családoknak a száma, akik ma szoros kapcsolatot tartanak fenn, ezeket inkább kivételesnek és egyedinek tartom. S. J. (f., 1930 Csanálos) és családja heti rendszerességgel találkozik a vállaji rokonokkal. Ezeknek a találkozásoknak az alapján kívántam tanulmányozni azokat a folyamatokat, amelyek a kapcsolatokat alakították az elidegenített határrégió kontextusában, majd a rendszerváltást követő szabad mozgásteret biztosító időszakban. A látogatások körülményeinek történeti alakulása ebben a családban, úgy vélem, reprezentatív a Csanálos és Vállaj közötti kapcsolatokra is.

- Az unokatestvére az akivel tartja a kapcsolatot.

- Az én apámnak volt egy testvére Vállajon, az is meghalt már régen. Annak vót egy fia, és annak akkor vót három gyereke: két fiú és egy lány és azokkal én tartom a kapcsolatot már azóta, régóta. Mióta megnyílt a határ azóta mán, vagy ők jönnek vagy mi megyünk. A Pista mán meghalt, az az első unokatestvérem vót.

- Amikor azt mondja, hogy mi megyünk, akkor kicsoda megy?

- A lányomék Temesváron vannak, az tanárnő. És amikor hazajön, az minden kéthétbe jön haza, és akkor vagy ők mennek, vagy... tartjuk a rokonságot. Ők is kíváncsiak, az unokámra, van egy unokám is Temesváron, és akkor mennek.

- És amikor hazajönnek Temesvárról átmennek mindig átmennek?

- Nem mindig, de körülbelül. Mikor óhajtanak mennek, vagy ők jönnek. Szüretkor a fiúk, azok is jönnek. Unokatestvéremnek fiai, jönnek segíteni ide hozzáim. Meg többször, akármikor erre járnak mindig bejönnek hozzáim. Előre nem lehet tudni soha, hogy mikor jönnek.

- Nincs előre bejelentve?

- Mikor jönnek akkor jönnek. No oszt akkor itt vannak ameddig vannak, mikor vannak. Oszt még van egy lánya amék Svédországba van, egy magyar pasival került össze, és azok is ha hazajönnek mindig jönnek hozzáim, úgyhogy a rokonságot tartjuk nagyon.

- És akkor amikor még megvolt itt a határ tartották valamilyen formában a kapcsolatot?

- Addig is tudtunk egymásról, csak akkor nem tudtunk így jönni-menni egymáshoz.

- És honnan tudtak egymásról, hogyan lehetett kapcsolatot tatraní?

- Hát csak, mindig... vagy... Mindig tudtunk valamit közbe-közbe. Vót nekem Vállajon egy patikus, Rendes Jancsi, az is meghalt már, az is valami rokonság vót, messzebrűl. Az is meghalt, úgyhogy kipusztulunk lassan. Így minden elvész lassan.

- Telefonon beszéltek?

- Nem, nem. Vagy üzentek, vagy valaki... Mindig tudtunk egymásról. Mindig került valami.

- De ez azért különleges, hogy telefonon nem tudtak beszélni, találkozni nem lehetett.

- Mikor már lehetett menni akkor már ők is vót, hogy jöttek. Meg mi is. Én is vótam vagy kétszer még azalatt az idő alatt. Mikor még Mihályfalvánál kellett menni. Lementem ide Vállajra hozzájuk, úgyhogy a kapcsolatot tartottuk.

- Érdekes hogy ahhoz hogy elmenni két kilométerre...

- Nincs az még annyi se, itt van a falu végén. Egy kilométer a határ ide, annyi. Mihályfalvánál mentünk Debrecennek, és akkor Debrecennél erre le Nyírbátornak.
- Gondolom akkor mászt is intéztek Debrecenben, nem csak azért mentek hogy Vállajra jöjjenek.
- Nem, nem. Akkor még fiatalok voltunk. Akkor még ment a dolog.
- Ez mikor volt, a hetvenes években vagy a nyolcvanas években.
- Hát már hetven után vót. Hát már a rendszerváltás után vót ez mán.
- És a rendszerváltás előtt nem?
- Hát addig nem nagyon. Addig nem nagyon mentünk. Akkor nem is nagyon lehetett, akkor nagyon nehéz vót még.
- De volt a kishatáratlépő.
- Az is volt persze.
- Volt a vonat Mátészalkáig.
- Avval is mentek, itt Ágerdőmajornak, de én vonattal nem vótam soha. De még az én anyámmal, abba az időbe is jártunk, mentünk Szalkára vásárolni, akkor még lehetett itt közben menni. Vót már határ de akkor még nem vót olyan szigorú. Akkor még lehetett menni, itt a Kövesbe mentünk át. De nem sokáig vót az, megszűnt hamar.
- Lezárták utána.
- Lezárták, úgyhogy itt mi a rokonsággal jóban vagyunk.
- És azt jelenti, hogy ha van valamilyen születésnap vagy...
- Hát így nem nagyon. Lakodalomba ott voltunk. Amikor a B. férjhez ment, akkor vótunk itt Mérken a lakodalomba. Mert Vállaj meg Mérk egybevan. De ők is jönnek. Akármikor, mindenkor megjönnek.
- S ilyenkor bejönnek s ülnek húsz percet vagy fél órát?
- Még tovább is. Mikor meddig.
- S ilyenkor miről beszélgetnek?
- mindenről, minden ami előjön, a régi dolgokról, minden ami van. Elborozgatunk egy kicsit, osztán tőtük az időt családi körbe.
- De az minden volt mielőtt kinyitották a határt, amikor még nem lehetett kapcsolatot tartani?
- Hát az akkor veszélyes volt. Hát amikor itt mentünk a határnál..., nem volt szabad menni a határnál, akkor nem vót szabad át se nézni nagyon a túlsó oldalra, olyan szigorú volt.

A határ Vállajról

A határhelyszínről már több alkalommal is szóltam. Ami Csanáloson a szökők motívuma, az Vállajon a szökötteké. A Vállajon gyűjtött narratívumok egyik fontos motívuma a szegény, fáradt romániai – többnyire magyar – menekültek megsegítése. Ezekben a történetek a be nem jelentéstől az elszállásolásig tartalmazzák a segítések skáláját, úgy hogy mindenkor megjelenik a szolidaritás játszsa a főszerepet.

- Itt jöttek igen, a kertemen. Tudod, amikor adtunk nekik, még bugyit is a gyerekeknek, meg minden.
- Gyerekekkel is jöttek?
- Gyerekestűl. Itt az árok szélén jöttek, itten a kertünk alatt, akkor még nem vót bevetve.
- Nem is itt lettek vizesek ebbe az árokba, hanem itt feljöttek.

- *Ahol van a határ oda csináltak a románok egy olyan mély árkot, hát hogy elfül egy ember benne. És akkor jöttek, térdig éró vízben.*
  - *Voltak vagy tízen.*
  - *Vízbe, sárba. Akkor tudtak jönni. Bujkáltak az erdőbe és kilesték, hogy mikor, vagy ha vót ismerősük, egy katona.*
  - *Tiszta vizesek voltak szegínyek.*
  - *Mi adtunk nekik ruhákat. Kicsi gyerekekkel voltak. Azt mondta, hogy altatót adtak a kicsi gyerekeknek, hogy ne ébredjenek fel, ne sírjanak.*
  - *Énhozzám is bejöttek vagy tízen is...*
  - *Még fürödtek is.*
  - ... megfürödtek. Az egyik kislány nem is tudott magyarul. Mondták is neki: te ne szóljál, nehogy megtudják, hogy te. Régi, vagy reg..., regáti román vagy milyen vót. Magyarokkal együtt vót. Aszongya: megmondta ne szólj. Jaj, mondomb: hát gyerekek én nem bánom. Adtunk nekik ruhát, mert vót aki nem hozott, csak ami rajta vót.
- (H. J.-né Cs. A., 1938, Vállaj)

A vállaji határtörténetek egy másik részének alapjául sajátos események szolgálnak. A kocsmában lereszegedő férfiak eltévesztik az útirányt és áttévednek a határon, hogy aztán különböző módon, többnyire sértetlenül hazakerüljenek. Az ilyen típusú határsértéseknek csanálosi változatai a virtusból elkövetettek. A hétköznap ellenállás⁷ és paraszti környezetben megvalósuló formái a határon történő átpisiléstől, a vállaji kocsmalátogatásig és visszaszökésig több formában jelennek meg. Legények szekérrel májusfáért mentek az erdőre, a kihívást nem csak a legszebb fa megtalálása jelentette, fontos volt az is, hogy a tiltott területről legyen. A siker jutalma a dicsőség, a rajtakapásé szintűgy, igaz ekkor a társaságot reggelig őrizetben tartották. Ugyancsak ide tartoznak a határorség tiltott rendeleteire fittyet hányó határ fölötti kommunikáció kezdeményezése és büntetések ellenére vállalt fenntartása. A kapcsolat fenntartása emberi szükséglete volt minden település lakóinak.

- *Hát például az én unokatestvérem, szegénykém, a kocsmából ment hazára. Hazament, ugye a felesége veszekedett vele, hogy jártál, miért ittál, mér így mér úgy. Aszongya, hogyha itten kiabálssz, inkább nem hallgatnak, fogom magam oszt meggyek vissza. Szegénykém megindult és elment Románia fele. Nem ide jött visszafele, hanem Csanálos fele ment. És át is ment a sorompónál, és nem vették észre a katonák, csak akkor vették észre, mikor az árokparton ott feküdt, elaludt. És akkor, hát hogy hogy került ide. Nem tudta ő sem megmondani, hát ugyi mikor már kijózanodott, honnan tudta ő már, hogy hogy került oda.*

- *Átkerült egészen a romániai oldalra?*

- *Persze. Már oda, az árokpart oldalára. Ott elfáradt oszt lefeküdt. És amikor megtalálták bevitték az örsre, és kérdezték, hogy hogy. Hát nem tudta megmondani. Aszonta, ha agyonütnek, akkor sem tudom megmondani, hogy jöttem ide. Hát nem tudta. Akkor éjszaka ott aludt. Akkor másnap megpróbálták még egyszer kihallgatni, de akkor se tudott többet mondani. Kínálták ennivalóval, nem evett. Nem fogadott el semmit. Másnaposan nem tudott enni semmit, beteg volt ugyi, hát hogy az ivástól is csak beteg lett. Nem ment neki a kaja. S akkor azt mondta neki, hogy miért, a román kaja nem olyan, mint a magyar? Most őket lejáratta, szóval nem fogadja el tőlük? De úgy, bántani nem bántották. Nem bántották, áthozták, kocsival elvitték Nyírbátorba, és akkor onnan majd szegénykémet másnap hazaengedték. Egy éjszakát a parton feküdt, egy éjszakát benn volt Csanáloson...*

---

⁷ A hétköznap ellenállás fogalma olyan jelenségeket ragad meg, melyek különböznek a megtervezett és jól artikulált politikai cselekvések kereteitől (Scott 1996: 126).

– Hol hozták át?

– Itt. Itt jöttek át igen. De volt olyan, a S. J., az bele is halt, de mondjuk nem akkor nyomban halt meg, hanem az olyan ütést kaphatott, hogy annak valmi nyoma maradt.

– Megverték túloldalon? Ó miért ment át?

– Hát az is be volt rúgva. Hát a F. K. is át volt, J. bácsi, azt se verték meg, de ezt... De én azt nem tudom megérteni, nem is tudtam akkor sem, meg a mai napig sem tudom felfogni, hogyan azért Romániába átmegy valaki és ott megverik a románok, oké. De hogy valaki ide átjön, és átjön a román és itt a polgármesteri hivatalban megveri, hát ahhoz neki azért már nem lett volna joga.

– Itt verték meg?

– Itt verték meg bizony. Itt verték meg azt az embert. Áthozták és akkor itt. De úgy megverték, hogy annak nyoma maradt. Hát nem azt mondjam, hogy egy-két évre rá, de egy pár év múlva aztán meghalt. Fel volt háborodva az egész falu, hogy hogy lehetett aztat megengedni, hát a rendőrség meg minden.

– Ez mikor volt?

– Hát...

– Nyolcvanas évek, vagy még korábban?

– Még inkább korábban volt, korábban. Nem, a hatvanas, még nem is volt tsz. 60-ban alakult a tsz, még a tsz előtt. 56-58, így akörül.

– Ezek szerint minden részegek voltak.

– Azok, mert így, ugye, ahogy átjövünk a határnál van egy utca lefele, az a Jókai utca, na az is ott lakott abba az utcába. Az én unokatestvérem megint abba az utcába, na ez, akit mondok, kovácsmester volt, az meg a Béke utcán. Hát ugyi hazafele indultak ók csak nem ott kötötték ki. (Kacag) Nem ott vették be a kanyart ahol kellett volna. Egyéb így nem nagyon volt.

(T. I.-né I. M., 1959, Vállaj)

S. M. temetése. Csanálos

A két település teljes narratívum készletét tekintve ez a történet áll ismertség szempontjából az első helyen, nem csak az idősebbek ismerik, sőt nem csak a fiatalok, hanem az utóbbi években Romániából, Nagykárolyból, Nagyváradról áttelepült „idegenek” is. A történetet ismerete minden generációra kiterjed Csanáloson is, ahol azonban Z. E. megvetésének története áll az első helyen. Őt szökés közben elfogták, megverték, aminek következtében szellemi sérülést vált.

A temetéstörténet kereteit megadó események megközelítőleges, narratívák alapján rekonstruált forgatókönyve a következő: 1993 februárjában a vállaji S. M. értesült csanálosi nagynénje halálhíréről. Útlevele nem volt, így legális módon nem juthatott el a temetésre. Az elhunytak tett fogadalma, mely szerint elmegy a temetésre, azonban cselekvésre készítette. A temetésre biciklivel áthajtott, a temetésen a román hatóságok engedélyével részt vett. A temetést követően – S. M.-t Szatmárnémetibe szállították, és a Pete–Csengersima határátkelőnél átadták a korábban már értesített magyar hatóságoknak, akik hazaszállították, de eljárást indítottak ellene és megbüntették. Az eseményt követően helyi hőssé vált.

S. M. sikerének egyik kulcsa a határ felett őrködő politikai rendszer hozzáállása volt. A kommunista időszakban minden bizonnyal nem jutott volna el a temetésre, kísérletének következménye biztosan nem csak pénzbírság lett volna. S. M. bár vállaji születésű, és jelenleg is Vállajon lakik, ám a kérdéses időszakban Budapesten élte értelmiségiéket, életének jelentős részét ott töltötte, csak nyugdíjazását követően tért vissza Vállajra. A határ menti létről így leginkább csak közvetett információi voltak. A határ hagyományos lokális percepcióját ő nem érezte magáénak. Tettét

nem is magyarázta csak úgy, hogy: „teljesen természetes volt számomra, hogy elmentem a temetésre”. Az esemény narratív reprezentációjakor külön felhívta a figyelmem arra, hogy a határ illegális átlépése számára kizárolagosan szükségszerű volt.

Vállaji oldalon erről az egyetlen olyan esetről tudnak, amikor valaki úgy lépte át a határt, hogy közben tudatában volt annak, hogy amit tesz, illegális. S. M. az ötvenes években átbiciklizett Csanálosra édesanya testvérének temetésére. A történet főszereplőjével interjút ugyan készítettem, minthogy azonban diktafont nem használhattam egy vállaji és egy csanálosi narratíván keresztül kell rekonstruálnom az eseményeket.

– Csak úgy átbiciklizett?

– Igen mikor meghalt a nagynénje. Mikor a temetésen észrevette az unokatestvére, hogy ő hogy került oda és akkor: Manci, hogy jött? Hát biciklivel. Biciklivel? De visszafele ugyi azér már a katonaság kísérte, s akkor bevitték Aporligetbe. Tízezer forintjába került neki az a temetés dehát, de akkor is ott volt.

– Ez melyik évben volt?

– Hát nem tudom pontosan, de kommunista időben.

– És itt a faluban mit szóltak hozzá, hogy ő csak úgy átment?

– Nem figyelték.

– De megtudta mindenki aztán.

– Hát persze, mer..., itt a katonaság megállt. Még az édesapja is élt, s már az is azt mondta, hogy M., de baj lesz belőle. Nem baj! Hát ugye akkor kapta már a táviratot, amikor már a temetés is volt. S hát ő ott akart lenni, mégis csak az édesanyjának a testvére.

(T. I.-né I. M., 1959, Vállaj)

– Mikor meghalt az édesanyám, akkor azonnal adtam táviratot, még az az egy első unokatestvérem lakik Vállajon, és gondolja meg hogy mit csinált. Február 28-án halt meg, egyszer csak a katonaság kint. Hát mi van, mi van? Jön felfele az unokatestvérem, kíséri a katona. Megfogta a biciklit és átjött.

– Ő a Ludescher Mária?

– Nem, a Scheurmann Mária. Talán tud róla?

– Igen, meséltek Vállajon és vele is beszéltem.

– Előbb csak figyelte a kukkerrel (a katona), szólt a posztnak, kijött a poszt, ment elő. Tudott magyarul a fiú, károlyi fiú vót. Én pont kinn vótam, mondomb: ez a Manci., hajaj. A poszt az fogta hogy beviszi a plátunra. Mondomb: ne vidd mán be! Adjad ide! Na akkor odaadta, de utána menjen át. (férj)

– Lelökte a kis kövesút mellé a biciklijit és be hozzáink.

– Jaj, ezt én is hallottam. A temetőbe már nem lehetett ki. (BA)

– Kijött, de mán temetés alatt megérkezett Károlyból a katonaság, és akkor kértek, mert a tiszt itt lakott a szomszédba, hogy hát engedje mán, mer hát annyira ragaszkodott. S akkor bátyám, a fiútestvérem az mán visszakísérte, nem várta meg a temetés végét, mán ott várták.

– Annyi vót, hogy neki jelenteni kellett, ő jelentett, és a nagyfőnök az jött ki, aki itten vót forradalomkor. Az mán azóta felelmezkedett és nagyon főnök vót. S akkor azt kírdezte, odahítha, oszt kérdezte, hogy mikor jön vissza a temetísről, hogy ú mikor tudja átadni. Mert neki telefonálni kell Nyíregyházára és akkor ú kell személyesen átadja. És mondta úgy másfél óra múlva. Az is rendes vót, mert ismertük jól. És akkor engedte, hogy kijöjjön a temetőbe, s akkor telefonált izére, és más akkor ú személyesen átadta. (férj)

– Azt mondta: Ha körül jöttem vón, akkor nem értem vóna ide a temetésre. És én megígyerem – aszmongya – a nényámnak, ha meghal én jönni fogok a temetésre. Mondom csak beállított.

[...]

– Ez a temetés egészen pontosan mikor volt?

– Azt hiszem kilencvenháromba. Kilencvenhárom február 28. Mindenesetre jól megbüntették szegényt. Nem ide lett hívatva a rendőrségre, hanem Pestre, mert oda szólt a személyije. Itt nem csináltak semmit, itt szípen beszéltek vele. Azt is jóval később árulta el, nem mondta meg, hogy ne bántson bennünket, hogy ő csinálta ezt a dögöt, mert úgy magyarázta – nem tudom, hogy ez fontos bele vagy nem, nehogy legyen probléma – jött a határig és próbálkozott a katonával. Gyere – intett neki. Nem. Akkor visszament, annyit mondott az öreg édesapjának – Tata, majd visszajövök. Felült a biciklire és átjött.

– Hát akkor ugye a határt már nem vigyázták úgy, mert forradalom után vót.
(férj)

(T. O. és T. O.-né R. E., 1943., Csanálos, B. A., 1984 Csanálos)

Saját határnarratívám

A kutatás során magam is többször kerültem határhelyzetbe. A vizsgált terület számos pontján megfordultam, és az ismertetett sokféle határesemények közül is jó párat megtapasztaltam. Voltam legális határátlépő – az esetek nagy többségében –, de határsértést is elkövettem. Az állami kontrollt nem az áramlásiintézményt jelentő átkelő használatakor éreztem és éreztették leginkább. A személyi igazolvány kontrollja már a legkisebb félelemérzetet, vagy frusztrációt sem váltja ki belőlem határátkeléskor (vö. Ancel 1999: 414).

A csanálosiakban határátkelésekor az útlevél, vagy személyigazolvány ellenőrzése aktivizálta/aktivizálja az elmaradott nemzet goffmani értelemben vett stigmatizáció negatív tapasztalatát (Feischmidt 2005: 49).

A másság körülhatárolásában a vallajiak egészen sajátos stratégiát alkalmaztak. A határ túlsó oldalán lakók minden románok voltak, kivételt ez alól éppen a csanálosi, kaplonyi és a többi sváb faluban lakók jelentették, de ők sem mindig. A „román” megnevezés használata olykor csak egy a helyi nyelvhasználatban rögzült, értékítéttől mentes terminus, mely mindenire vonatkozik a határ túlsó oldaláról, de kontextustól függően lehet etnikai eredetre vonatkozó stigmatizáló funkciója is.

A határ átlépése „románba” történt/történik, a szomszédos településről látogatóba érkezők azonban többnyire „csanálosiak”, nem pedig „románok”. Ezzel szemben azok, akik az 1980-as évek végén, a zöldhatáron át érkeztek a vallaji szóhasználatban románként szerepelnek, noha csak elenyésző számban voltak közöttük „igazi” románok. A határlépés mindezek ellenére aktivizálta a stigmát, mivel a határátkelőn szolgálatot teljesítők nem vallajiak. A két ország közti gazdasági különbség fokozatos kiegyenlítődésével egyenes arányban csökkent ennek a hatóereje.

Történetem leginkább talán a személyi igazolvány nélkül elfogott és meghurcolt személyek motívumkörébe sorolható. Szerettem volna egy fényképet készíteni a határátkelőről, ezért elsétáltam a Csanálos végét jelző tábláig. December lévén, a fák lombozatának hiányában, kitűnően látszott nem csupán a határátkelő épületegyüttese, hanem a vallaji templom tornya is. Egy fényképet sikerült elkészítenem, amikor hallottam, hogy valaki rám kiált. Megfordulva láttam, hogy a határrendőrség egy tagja volt az. Egyáltalán nem kedvesen megkérdezte, hogy mit csinálok és ki vagyok. Válaszoltam, mondtam, hogy csak egy fényképet készítettem a

már elmondottak szerint. Ettől ő csak még idegesebb lett, és mondta, hogy az tilos. Tilos átfényképezni a határon. Ekkor mondtam, hogy a szatmárnémeti múzeumban dolgozom és kutatást végzek. Szerencsémre hivatalos kiküldőpapír is volt nálam, melynek felmutatása miatt nem jutottam a bekísértek sorsára, engem csak „behívtak”, hogy beszéljek az őrsparancsnokkal. A határőr parancsnokság székhelye Nagykárolyban van, ahol telefonos egyeztetést követőn meg kellett jelennem. Ugyan nem kísért el senki a csanálosi egységtől, úgy gondoltam, hogy a munkám akadályoztatásának elkerülése végett azonnal odamegyek. Miután a parancsnoknak szóban bemutattam kutatásom jellegét és céljait, megkérdeztem, hogy elmehetnék-e a határvonalig, hogy lefényképezhessek egy határkövet. (Itt kell megjegyeznem, hogy a határrendészet és a múzeum között jó viszony alakult ki a határátkelő építését megelőző kötelező régészeti mentőásatás során.) A határőrparancsnok egy a két ország között életben lévő nemzetközi jogi egyezményre hivatkozva, melynek értelmében tilos a határon túli objektumokat fényképezni, megerősítette a tiltást. A határkövek fényképezésével kapcsolatban elméleti problémákat vetett fel, miszerint lehetetlen úgy fotózni őket, hogy akár pár centiméterrel is, de át ne fényképezzenek a magyarországi oldalra. A találkozó végén megegyeztünk, hogy a schengeni övezetbe lépés pillanatában nyugodtan fényképezhetek majd.⁸

Szakirodalom

- Ancel Jacques, A határok geografiája. in Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv, Pataki Gábor Zsolt (szerk.) *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 1999, 413–422. (Eredeti megjelenés: Geographie des Frontières. Librairie Gallimard, Paris, 1938.
- Bausinger, Hermann, A hazai fogalma egy nyitott társadalomban. In: *Régió* 1991/4, 3–21.
- Bindorffer Györgyi, A magyarországi németek hazaképe. Magyar–német együttélés a közös hazában. Betelepítés, asszimiláció, nemzeti identitás, in: *Barátság*, 2001/8, 3151–3153.
- Feischmidt Margit, A határ és a román stigma, in: Kovács Nóra, Osvát Anna, Szarka László (szerk.) *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 2005, 43–58.
- Hauler, Ernst, *Die Abgettrenten Sathmarschwaben. A tömbről leszakított szatmári svábok*. Passau, 2004.
- Keszeg Vilmos, *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár, 2002
- Keszeg Vilmos, *Határ, határmódosítás, határátlépés. Történetek a kisebbségi sorsról*. Néprajzi Látóhatár III, 2004, 41–86.
- Kocsis Károly, A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései, in: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 2004, 23–28.
- Lászlóffy Aladár, Határológiai kistrakta, in: *Korunk*. 1998/4, 3–6.
- Martinez, Oscar J., Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis, in: Schofield, Clive H. (szerk.) *Global Boundaries World Boundaries*. New York, 1994.
- Mészáros Rezső, *A település térbelisége*. Szeged, 1994.

⁸ A megegyezés ellenére a határkövekről készültek felvételek. Fényképezésükre egy későbbi alkalommal kerítettem sort vállali terepmunka során. A határkövek illegális fotózása során többször is átléptem a határkövek által jelölt, ám mégis képzeletbeli vonalat, illetőleg fényképeket készítettem a szökések során leggyakrabban használt térrészről, a szőlősről.

Pócs Éva, Tér és idő a néphitben, in: *Ethnographia* 1983/2, 177–206.

Die Grenze in den Erzählungen der Bewohner von Urziceni und Vállj *Zusammenfassung*

Gegenstand dieser Arbeit ist die Untersuchung vom Narrativum-Bestand über die infolge der bedeutenden gesellschaftlichen und politischen Ereignisse des 20. Jahrhunderts, bzw. der Entscheidungen der Staatsmacht geänderte Raumstruktur im Kontext der sich verändernden nationalen Grenzen, in zwei schwäbischen Gemeinden Urziceni und Vállaj.

Durch die Analyse der Narrativa möchten wir über die Borderline-Erfahrung der Einwohner von beiden Gemeinden mehr erfahren, allen voran konzentrieren wir uns auf solche Geschichte, die uns ermöglichen, die mit der Grenze zusammenhängenden Erfahrungen und die einzigartige Lebensweise der Bewohner dieser an der Grenze gelegenen Gemeinden kennenzulernen. Solche Sprachformen oder narrative Schemas werden unter dem Vergrößerungsglas gesetzt, in denen subjektive Erfahrungen und persönliches Wissen über die Grenze erscheinen.

Es ist eine wichtige und untersuchte Frage, ob es einen Unterschied zwischen den Geschichten über die Grenze der Bewohner der beiden Dörfer gibt, und was für ein kognitives Bild über die Grenze im rein politischen Sinne gebildet wurde. Die Analyse bezieht sich auf die Bewohner der beiden Ortschaften und auf die Untersuchung der kognitiven Realität der Erzählungen von verschiedenen Altersklassen. Der Autor hat die Prämisse, dass das über die Grenze geformte Bild sowohl im Raum (auf beiden Seiten der Grenze) als auch in Zeit (Alter der Informanten) völlig unterschiedlich ist.

Identitatea grupului minoritar și memoria culturală. Cazul comunităților interetnice (repere teoretice)

Camelia BURGHELE

Cuvinte cheie: identitate culturală, comunitate multietnică, antropologia minoritatilor, memoria culturală, comunitatea svabilor satmăreni, obiceiuri traditionale, magie.

Istoria recentă a condus la o renegociere și la o resemantizare a conceptului de identitate etnică generată în procesul de interacțiune a grupurilor sociale. Demersul modern al antropologiei culturale susține că interacțiunea culturală presupune afirmarea conceptului de diversitate culturală la nivelul vieții cotidiene: comportamente, valori, atitudini, credințe, obiceiuri.

Din alt unghi, istorică receptează identitatea pe două paliere diferite, care regleză raporturile interne dintre majoritate și minorități: *identitatea etnică* – ce pornește de la elemente exterioare, legate de limbă, religie, teritoriu, instituții, istorie, tradiții, filtrate printr-o dimensiune subiectivă generată de conștiința apartenenței la un anume grup etnic – și *identitatea culturală*, ale cărei mecanisme sunt activate în comunitățile multiculturale pentru a salva anumite modele culturale¹.

Pentru Franz Boas, fondatorul antropologiei culturale moderne, *cultura* unei entități sociale se poate explica prin rezultatul interferenței a patru factori: mediul natural (care permite comunității libertate de acțiune dar și impune și limite), contextele spirituale și materiale (care relevă resorturile culturale specifice grupului), suma raportărilor individuale la sistemul de valori al grupului - instituit prin cutumă - și distribuția geografică a elementelor culturale². Astfel, pornind de la suporturi identitare fixe-limba, onomastica, religia, tradițiile culturale – se poate construi o *identitate culturală*, ca modalitate de raportare la un reper fix: istoria care îi unește pe toți membrii grupului, indiferent de distribuția lor geografică. Concluzia este aceea că mecanismele de construire a identității sunt generate de relația dintre societate și cultură și de dinamismul interacțiunii acestora.

Deseori, relațiile existente între majoritate și minorități (într-o societate multiculturală și/sau plurietnică) pot conduce la tensiuni sociale generate mai ales de tendința de asimilare a minorităților din partea culturii majoritare, mai ales că, de cele mai multe ori, percepția minorității se bazează pe stereotipuri culturale perpetuate de-a lungul timpului, nu întotdeauna favorabile minorității.

În condițiile unei perspective interculturale care acceptă diversitatea culturală, fenomenul societar cel mai important este *dialogul intercultural*, singurul demers care poate conduce la stabilitatea societăților multietnice.

Antropologia minorităților operează deseori cu două concepte care au suscitat în ultima vreme multe interpretări și resemantizări nu doar ca și categorii filozofice sau ideologice, ci și în calitatea lor de limite fizice, geografic-administrative: *granița* și *limita*.

¹ Lucrarea de față face parte dintr-o cercetare mai amplă – ”Asumarea identității culturale în comunitățile românești din Maramureșul ucrainian (Transcarpatia - Ucraina) conservare și / sau dinamică socio-culturală în context multietnic”, în proiectul Academiei Române: “Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, Fondul Social European, POSDRU 2007 – 2013.

² Alina Branda, *Repere în antropologia culturală*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca, 2002, p. 40.

Juridic vorbind, granițele definesc entități politice sau jurisdicții legale. Dar, din perspectivă simbolică sau imaginară, se poate remarcă o dimensiune psihosocială a graniței, care are ca finalitate construirea unor delimitări imaginare pe baza distincției între *noi* și *ceilalți*, iar aceste granițe nu coincid întotdeauna cu granițele fizice, geografice, juridice. Altfel spus, această dimensiune psihosocială a receptării și asumării granițelor pornește din activarea a două mecanisme: *identitatea*, ca adeziune la același sistem de valori, receptate ca valori comune și care conduc la o identitate comună și *alteritatea*, ca receptare a diferențelor în procesul construcției și deconstrucției diferențelor între *noi* și *ceilalți*.

Din punct de vedere antropologic, *granița* are o dimensiune mult umanizată. Așa cum aminteam, conform dicționarelor și instrumentelor de definire unanim acceptate, din punct de vedere juridic și geografic, granița este o linie de demarcație, dar, din perspectiva imaginarului sau a simbolicului, granița conduce la generarea unor statusuri și roluri diferite în planul subiectivității / obiectivității sau, mai bine spus, în jocul alternativ al acestora.

Granițele, și mai ales prezența și presiunea exercitată de acestea, configerează fenomene sociale și culturale privite de antropologi din două perspective:

- un punct de vedere clar și fără echivoc au statele, administrațiile naționale: din perspectiva acestora, granița sau frontieră este o delimitare precisă, stabilită prin lege și trasată clar, fără echivoc, pe hartă;
- un alt punct de vedere au însă popoarele sau grupurile etnice localizate lângă frontieră, de ambele părți ale acesteia; perspectiva lor este una psihosocială: spațiul este mult mai vag definit, este mai lax și se suprapune peste zestrea culturală și istorică asumată deja, care face o diferență netă între *aici și dincolo, aici și acolo, la noi și la ei*.

Există, aşadar, concepte colaterale de tipul: *înăuntrul granițelor* și *înafara granițelor*, pornind de la o reprezentare psihosocială a delimitărilor, iar această vizuire subiectivă naște ceea ce antropologia minorităților a denumit *border identity*.

Semiotica literară (Umberto Eco) denumește cu sintagma de "umbrelă" concepțele mai largi, mai încăpătoare, așa cum sunt cele de *cultură, graniță, identitate culturală*. Gândită astfel, ca o umbrelă sub care se pot aduna acceptiuni multiple, identitatea culturală acoperă o realitate "reală" și una "culturală" extrem de diverse și, uneori, chiar contradictorii. Filozofic vorbind, identitatea culturală configerează modul de existență al unei culturi, înțeleasă ca o sumă de comportamente umane direcționate valoric, adică un univers simbolic în spațiul căruia indivizi trăiesc în comun, într-o solidaritate bazată pe credințe și coduri comune dar și pe voință de a trăi împreună.

Într-o comunitate multiculturală, *identitatea* (asumată la orice palier) este amenințată de asimilare de către societatea majoritară și atunci populația minoritară recurge la un proces de *spiritualizare a frontierelor*, spiritualizare materializată nu în desființarea granițelor, pentru că acest lucru nu este posibil, dar măcar în generarea și direcționarea către un alt nivel de relevanță a contactelor, pentru ca spațiul să se lărgească considerabil³.

Identitatea, ca proces cultural complex, se construiește în raport cu *ceilalți*, pentru că imaginea unui *alter* este, adesea, oglinda propriei identități, condiție și consecință a acesteia⁴.

³ I. Bădescu, D. Dungaciu (coord), *Sociologia și geopolitica frontierelor*, București, 1995, vol. I, p. 313.

⁴ N. Tuliuc, *Conceptul de identitate: conținut și procese*, în "Xenopoliana", nr. VIII, 1 – 4/2000, p. 5.

Antropologii susțin că identitatea, fie colectivă, fie individuală, este structurată pe patru componente majore:

- etnică
- religioasă
- politică
- culturală,

nivelul suprem al identității considerându-se că este *națiunea*, iar nivelul imediat inferior fiind *etnia și etnicitatea*, concepte bine definite de istoricii români. "Etnia este o comunitate umană ai cărei membri au (sau cred că au) origine comună, au același mijloc de comunicare (limba comună), locuiesc pe un teritoriu relativ compact, au aceleași tradiții culturale și religioase (spiritualitate), aceleasi interese și aceleasi idealuri și au convingerea că aparțin respectivei comunități"⁵.

Cercetările recente își au originea în reevaluări ale conceptelor de *spațialitate*, *teritorialitate*, *proximitate*, *comunitate* și lărgirea sferelor semnificațiilor lor, pornind de la percepții diferite pentru *aproape* și *departe*. Reprezentările spațiului nu privesc doar pe topografi, urbaniști și cartografi, ci și pe antropologi. De exemplu, spațiile reprezentationale depind de locuitori acestora, de cei care le utilizează: este vorba despre un spațiu „trăit” prin imaginile și simbolurile sale, alcătuit dintr-un sistem non-verbal mai mult sau mai puțin coherent de simboluri și semne. Aceste spații sunt acelea care sunt parțial imagineate și care se organizează în jurul identității. Spațiile reprezentationale ale experienței trăite, forme localizate ale cunoașterii sociale, sunt multivocale și indică un orizont posibil al semnificațiilor, respectiv resursele fizice și simbolice⁶.

Percepția spațiului fizic - teritorialitatea și proximitatea - conduce la o înlocuire a hărților *cartografice* cu cele *mentale* (cognitive), sau a „realității” cu reprezentarea ei. O imagine coerentă asupra conceptului de „hartă mentală”, lansat de literatura socio-antropologică a ultimilor ani, ne este oferită de Zygmund Bauman⁷. Un concept vecin „hărții mentale”, la fel de uzitat de antropologia culturală modernă este cel de *memorie culturală* sau de *cartografiere a memoriei*. Se vorbește despre un topos al memoriei, definit din dublă perspectivă, a memoriei și a istoriei, care poate conduce la conservarea unor parametri de reprezentare a realității. Condensarea memoriei în secvențe definitorii pentru grupul social se cristalizează dinspre memoria culturală individuală către cea colectivă, ca schelet de construcție a societății. Memoria colectivă este memoria grupurilor, ca entități sociale, care dezvoltă caracter individualizante; este vorba despre un motor care construiește memoria prin apelul la repere care să îi ateste identitatea. Rezultatul este o interacțiune între ”politicele memoriei”, considerate ca o formă de memorie istorică și ”amintirile comune”⁸.

Memoria culturală este rezultatul interacțiunii a trei factori: memoria (ca trecut actualizat), cultura și societatea (cu elementul ei, grupul). Concretizarea identității ține de elementele bine definite ale grupului, identificabile și prin comparație cu ceea ce nu este caracteristic grupului. Capacitatea de reconstruire este una dintre

⁵ I. A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne* (sec. XIII – XVI), Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 16.

⁶ Silviu Totelecan, *Dimensiuni ale spațiului vicinal*, <http://www.history-cluj.ro/SU/anuare/2003/Totelecan.htm>.

⁷ Zygmunt Bauman, *Comunitatea: căutarea siguranței într-o lume nesigură*, Editura Antet, București, 2002, p. 9.

⁸ Mariana Nițu, *Cartografierea memoriei, proces de definire a identității culturale. Stabilirea parametrilor teoretici. Concepte și componente*, LiterNet.ro, 2011.

calitățile memoriei colective. "Nici o memorie nu poate păstra la infinit trecutul, căci ceea ce este expus este ceea ce o societate poate reconstrui având un cadru de referință. Fiecare reconstrucție se face prin mijloace actuale epocii respective, prin apropiere critică, păstrare sau transformare. Memoria culturală a unui grup devine emblema acestuia, imaginea sub care se inventariază un sistem clar de valori, clasate ierarhic și extrase din structura de cunoștințe culturale și simboluri. Miza este de a reține valori reprezentative, care să prefigureze identitatea grupului. (...) Practic, conceptul de memorie culturală cuprinde tot acel bagaj reutilizabil al unei colectivități (texte, imagini, ritualuri) a cărui "cultivare", urmărește stabilirea și perpetuarea unei imagini reprezentative. Pe baza acesteia, orice grup își autenticizează unitatea și particularitatele"⁹.

În această ordine de idei, demersurile de istorie orală focalizate pe promovarea relațiilor între culuri pot fi un mod eficient de observare a mediului intercultural. Documentele de istorie orală, viitoare documente de arhivă, pot aborda cu succes studiul comportamentelor, mentalităților și sensibilităților sau afinităților unui grup sau comunitate. Pot fi bine evidențiate reacțiile la un anume eveniment local, fapte diverse, reacții, sub forma unor povești de viață, documente personale din arhive de familie sau culegeri de texte autobiografice (folclorul detenției, folclorul nou etc).

În altă ordine de idei, fenomenele de multiculturalitate și interculturalitate, cu cele două paradigmă care se întrepătrund, cea a *identității* și cea a *alterității*, fac ca studiul societăților multietnice să deplaseze atenția cercetării de la coordonata etnografică spre cea etno-sociologică, sau de la *teoria grupului etnic* spre *teoria relațiilor interetnice*, în condițiile în care etnicitatea nu mai este considerată un „dat” etern, ci este asimilabilă unei realități dinamice. *Conlocuirea etnică*, generată de comunitatea habitatului este completată de *conviețuirea etnică*, generată de comunitatea atitudinilor comportamentale, a cutumelor, a manifestărilor spirituale¹⁰.

Antropologia europeană modernă vorbește, în context contemporan, despre componenta dinamică a etnicității, ca fenomen socio-cultural, adică despre identitatea asumată și construită continuu, nu doar despre cea dată istoric. Societatea actuală europeană este marcată de prezența diversității culturale, iar percepția novatoare a acestei diversități conduce la o redefinire a conceptului de identitate. Identitatea culturală nu e receptată doar ca o "moștenire", ale cărei paradigmă se subsumează limbii, religiei, tradițiilor culturale sau aderenței la un nume, ci este un proces care se relaționează continuu la "ceilalți". Multiculturalitatea se bazează pe o reinterpretare a conceptelor de *diferență* și *diversitate*, de raportare a grupului propriu la străin, la outsider, la majoritatea la minoritate. Etnicitatea, generatoare de identitate culturală colectivă este un proces dinamic de socializare și de interacțiune socială. Schema acestui proces este cea de raportare a sinelui la celălalt, care e diferit.

Pentru teoreticienii fenomenului de interculturalitate, "multiculturalismul exprimă conceptul / atitudinea care afirmă că echilibrul și corectitudinea relațiilor interetnice presupun recunoașterea nevoii de integrare, alături de nevoia de

---

⁹ Mariana Nițu, op. cit.

¹⁰ Steluța Părău, *Identitate versus integrare într-o zonă de locuire interetnică*, în *Caietele ASER. Patrimoniu etnologic și integrare europeană*, nr 2 / 2006, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p. 25.

separare a comunităților etno-culturale și susține dezvoltarea lor reciprocă, pe care o consideră și posibilă"¹¹.

Descrierea etnicității și a identității culturale este masiv marcată de subiectivitatea raportării individului ce aparține minorității, la "ceilalți". Pentru grupul majoritar, alteritatea se construiește deseori pe principiul definirii subiective a imaginii străinului. Schematic, se ajunge de cele mai multe ori la stereotipii etnice, care regleză comunicarea simbolică dintre identitate și alteritate. Stereotipurile etnice simplifică mult imaginea celuilalt, configurând, uneori, imagini ridicolă despre outsider; uneori, aceste stereotipii au la bază slabă informare a grupului majoritar în legătură cu minoritățile și se propagă fie în mediu mai restrâns, familial, fie în mediu largit, comunitar.

Studiile de imagologie comparată teoretizează câteva astfel de palieri prin care majoritatea se raportează la minoritate: mai întâi, se pornește de la criteriul spațialității, marcându-se, astfel, faptul că grupul minoritar nu face parte din spațiul comunității majoritare; un al doilea palier, bine configurat în conștiința socială, este cel al apartenenței confesionale (în comunitățile multietnice, stratificarea și construirea discursului despre celălalt ține mult seama de apartenența confesională, în sensul că, de cele mai multe ori, chiar dacă nu întotdeauna, etnia se suprapune peste confesiune); în mod categoric, un rol important îl are criteriul lingvistic, parțial suprapus peste cel de neam, pentru că, de multe ori, etniile diferite vorbesc limbi diferite; în fine, mai există și alte repere identitare concretizate în mărci comportamentale identitare, de genul vestimentației, alimentației, raportarea la fenomenele și principiile magiei sau tradiției populare.

Dacă fenomenele de conlocuire etnică se raportează la habitat, cele de conviețuire etnică presupun punerea în mișcare a două paradigmă diferite, polarizate pe secvențe și perechi de tipul: *acceptare / respingere, insider / outsider, localnic / străin, favorabil / nefavorabil*. Astfel, plecând de la caracteristicile habitatului, de la etapa istorică sau de la modul de receptare a vieții cotidiene, se poate defini o evoluție socio-economică și culturală a zonei, transpusă în fenomene de *similitudine, diferențe, aculturație, asimilare, pluralism sau etnocentrism*, în funcție de raportarea membrilor comunității la fenomenele de coetnicitate¹².

Este importantă o redefinire a "frontierelor etnice", construite și asumate într-o primă etapă în relație cu grupul dominant, dar care, apoi, țin de raportarea grupului la istoria și cultura proprie, la nivelul unor sectoare care nu sunt însă receptate ca fiind statice, în raport cu identitatea, ci într-o continuă schimbare, în funcție de factori mulți care acționează atât în interiorul unor frontiere etnice, cât și în exteriorul acestora¹³. O asemenea perspectivă asupra dinamicii identității sociale și culturale conduce la ideea că "identitatea etnică a unui grup constituie o atitudine de autoatribuire și/sau categorizare etnică exterioară (individuală, colectivă sau instituțională) a unei colectivități, manifestată în acțiunile interumane (în special în raporturile interetnice). Elementele culturale care intră în procesul de afirmare identitară a unui grup sunt de natură variată și țin de memoria culturală a unei comunități dar, fapt esențial, sunt integrate dinamicii schimbărilor pe care le impune continua adaptare la lume, la contextul exterior frontierelor etnice"¹⁴.

¹¹ Gabriel Andreescu, *Multiculturalismul normativ*, în *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 30.

¹² Steluța Părău, *op. cit.*, p. 27 – 28.

¹³ Danielle Juteau - Lee, *L'éthnicité et ses frontières*, Montreal, 1999, p. 25 – 39.

¹⁴ Alina Astaloș, Irina Liuba Horvat, *Practici alimentare la etnicii germani din Transcarpatia. Contexte rituale și mize identitare*, în Hans Gehl, Viorel Ciubotă (coordonatori), *Cultura materială și spirituală*

Diferențele de raportare a majorității la minoritate sunt determinate, printre altele, și de calitatea minorității: "atunci când analizăm fenomenul minoritar național, din varii perspective și mai cu seamă din cea a relației majoritate - minoritate, trebuie să avem în vedere atributile esențiale ale diverselor minorități. O anumită atitudine și o anumită politică o adoptă statul național și majoritatea față de minoritățile involuntare și limitrofe patriei mamă, și o alta, dacă nu diferită, gradual de o altă intensitate față de minoritățile voluntare și care nu sunt limitrofe țării de origine; așa cum cele două categorii de minorități se raportează și relaționează diferit față de statul național și majoritate"¹⁵.

Metodologic vorbind, "multiculturalismul" (cum percep teoreticienii americanii fenomenul multietnic) sau "interculturalitatea" (perspectiva europeană asupra fenomenelor similare), curente ce marchează modernitatea și relațiile dintre etnii și minorități și majoritatea dominantă, fie în interiorul acelorași granițe, fie între spațiul originar și diaspora, sunt studiate pluridisciplinar de către discipline umaniste complexe, precum antropologia culturală și socială, etnologia, psihologia, sociologia sau științele comunicării. Decupând arealul geografic, studiile recente pe temă iau în discuție tema *statului națiune* din Vestul Europei, care este mult reconsiderat; analog, pentru Europa de Est, conceptele de *etnici* și *etnicitate* au fost reevaluate critic, conducând la distincții nete între *cetățenie* și *naționalitate*.

Statele multinaționale și/sau statele poli-etnice sunt evaluate din punctul de vedere al minorităților istorice care trăiesc în spațiul lor geografic și au avut o contribuție notabilă la formarea și afirmarea statelor naționale, dobândindu-și, astfel, un statut aparte, dar și din perspectiva grupurilor largi de imigranți (care, însă, nu au aceeași pondere la construcția statului unitar).

Interculturalitatea ar trebui să conduce la o stare de coeziune, de armonie, datorită coexistenței între culturi, cu evoluția simultană și deschiderea reciprocă a diferitelor culturi. Interculturalitatea presupune conviețuirea în zonele de vecinătate geografică, pe cel puțin două paliere: mai întâi în sectorul vieții cotidiene, la nivelul obiceiurilor, limbii, tradițiilor, folclorului, portului, alimentației, regulilor de conviețuire socială; al doilea palier este cel care ține de zona valorilor morale, religioase, de artă, de economie, de viață politică.

Bibliografie:

- Alina Branda, *Repere în antropologia culturală*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca, 2002
- Bădescu, D. Dungaciu (coord), *Sociologia și geopolitica frontierelor*, București, 1995, vol. I
- Zygmunt Bauman, *Comunitatea: căutarea siguranței într-o lume nesigură*, Editura Antet, București
- Caietele ASER. *Patrimoniul etnologic și integrare europeană*, nr 2 / 2006, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007
- Hans Gehl, Viorel Ciubotă (coordonatori), *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii*

---

din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalți etnii din regiune, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare - Tubingen, 2003, p. 319.

¹⁵ Vasile Vesa, *Majoritate și minorități în Europa Centrală în secolele XIX - XX*, în Hans Gehl, Viorel Ciubotă (coordonatori), *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalți etnii din regiune*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare - Tubingen, 2003, p. 6.

- celorlalor etnii din regiune*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare - Tübingen, 2003
- Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*, Presa Universitară Clujeană, 2002
- Danielle Juteau, Lee, *L'éthnicité et ses frontières*, Montreal, 1999
- Mariana Nițu, *Cartografarea memoriei, proces de definire a identității culturale. Stabilirea parametrilor teoretici. Concepție și componentă*, LiterNet.ro, 2011
- A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne (sec. XIII-XVI)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998

**Die minderheitliche Gruppenidentität und das kulturelle Gedächtnis.
Der Fall der interethnischen Gemeinschaften (theoretische Stützpunkte)
Zusammenfassung**

Die Geschichte der jüngsten Vergangenheit führte zur Neuverhandlung und Re-Interpretation des Konzepts der ethnischen Identität, generiert durch die Interaktion zwischen den gesellschaftlichen Gruppen. Nach moderner Betrachtungsweise der Kulturanthropologie, setzt die kulturelle Interaktion eine kulturelle Vielfalt vor, die im Alltagsleben zur Geltung kommt: Verhaltensweisen, Werte, Attitüden, Überzeugungen, Glauben und Gewohnheiten.

Im Rahmen der interkulturellen Perspektive, die die kulturelle Vielfalt akzeptiert, ist *der interkulturelle Dialog* das wichtigste und gleichzeitig das einzige soziale Phänomen, was die Stabilität der multiethnischen Gesellschaften sichert.

Die Anthropologie nationaler Minderheiten arbeitet oft mit zwei solchen Begriffen, die in letzter Zeit sehr häufig interpretiert und neu interpretiert wurden, nicht nur angesichts ihrer philosophischen und ideologischen, sondern auch ihrer physikalischen und geo-administrativen Eigenschaft, nämlich die *Grenze* und die *Barriere*.

Ausgehend von der psychosozialen Darstellung der Abgrenzung, ist die Grenze in einer humanisierten Dimension vorhanden und generiert die Begriffe: *innerhalb der Grenzen* und *außerhalb der Grenzen*, dank dieser subjektiven Betrachtungsweise entstand in der Minderheitenanthropologie der Begriff *border identity*.

Es ist allgemein anerkannt, dass die Existenz der Grenze die mentalen, emotionalen und sozialen Prozesse beeinflusst, so ist es verständlich, dass die Theoretikern von *border* oder *frontier-identity* über Grenzsoziologie sprechen, die gleichzeitig existiert, wie die Grenzanthropologie, die Grenzpsychologie und vor allem die Grenzpolitik.

Mit anderen Worten, sind die Grenzen *bestimmend* und nicht *selbst-bestimmend*, denn oft sind die Grenzen Ergebnisse der mentalen Konstruktion des Raums. Andernfalls kann die Grenze eine Barriere zwischen dem *Ego* und den *Anderen* sein. Sie ist – im philosophischen Sinn – eher ein vager und undeutlicher Begriff, als eine klare und präzis definierbare Notio.

In einer multikulturellen Gemeinschaft ist die *Identität* (und ihre irgendwelche angenommene Form) von der Assimilation durch die Mehrheit gefährdet, und in diesem Fall greift die Minderheitsgemeinschaft zum Mittel der *Verklärung von Grenzen*, d.h. keine Grenzenaufhebung – da es unmöglich ist –, sondern die Lösung besteht in anderweitiger Erzeugung der Kontakte auf verschiedene Relevanzebenen, dadurch erhöht sich der Raum deutlich.

Die Umdeutung solcher Begriffe wie *Räumlichkeit*, *Territorialität*, *Nähe*, *Nachbarschaft*, *Gemeinschaft* dient als Quelle für die neuesten Forschungen. Diese

ergibt sich aus der andersartigen Wahrnehmung von *nahe* und *fern*. Die Darstellung des Raums gehört nicht nur allein des Stadtplaners oder des Kartografen-Topografen zur Aufgabe, sondern auch des Anthropologen. Zum Beispiel hängen sich auch von Bewohnern und Nutzern der repräsentativen Räume ab: es handelt sich um einen Raum, der durch seine Bilder und Symbole „lebt“. Dieser Raum besteht aus einem nonverbalen System mit mehr oder weniger kohärenten Symbolen und Signalen. Diese teilweise imaginären Räume organisieren sich um die Identität.

Das kulturelle Gedächtnis entstand als Ergebnis der Wechselwirkung von drei Fakten: das Gedächtnis (als aktualisierte Vergangenheit), die Kultur und die Gesellschaft (mit ihrem Bestandteil: mit der Gruppe). Die Verkörperung der Identität ist Folge von gut definierten Elementen der Gruppe und diese Elemente können durch den Vergleich mit für die Gruppe nicht charakteristischen Merkmalen identifiziert werden. Eine Tugend des kollektiven Gedächtnisses ist die Neuerschaffungsfähigkeit.

Die Phänomene des Multikulturalismus und der Interkulturalität zusammen mit den Paradigmen *Identität* und *Andersartigkeit* lenken die auf die Forschung der multiethnischen Gemeinschaften gerichtete Aufmerksamkeit von der ethnischen Koordinate auf die ethnosoziale Koordinate, bzw. von der *Theorie der ethnischen Gruppe* auf die *Theorie der interethnischen Beziehungen*, da die Ethnizität nicht mehr etwas „Gegebenes“ ist, sondern eine dynamische Realität.

Das vom Lebensraum angrenzte *ethnische Zusammenleben* ist auch durch eine *ethnische Koexistenz* ergänzt, die aus der Gesamtheit der Verhaltens- und Attitüde-Gemeinden, Gewohnheiten und geistlichen Manifestationen besteht.

Die Beschreibung der Ethnizität und der kulturellen Identität wird durch das subjektive Wesen der Bezogenheit des zur Minderheit gehörenden Individuums zu den „Anderen“ beeinflusst. Für die Mehrheit beruht die Andersartigkeit auf einer subjektiven Definition des Fremden. Schematisch, in meisten Fällen regulieren die ethnischen Stereotype die symbolische Kommunikation zwischen der Identität und der Andersartigkeit. Die ethnischen Stereotype – die sich in einem geschlossenen Kreis innerhalb der Familie oder auf größerer gemeinschaftlicher Ebene verbreiten – vereinfachen sehr, oft verspielen, das Bild des Anderen, des Outsiders und oft basieren sie auf die mangelhaften Kenntnisse der Mehrheit über die Minderheit.

Die Interkulturalität sollte durch die Koexistenz und die gleichzeitige Entwicklung verschiedener Kulturen, und durch die gegenseitige Offenheit zu einem harmonischen Zustand führen. In (geografisch) benachbarten Gebieten voraussetzt die Interkulturalität ein Zusammenleben auf mindestens zwei Ebenen: einerseits auf der Ebene des Alltagslebens, der Bräuche, Sprache, Sitten, Folklore, Volkstracht, Ernährung, Regeln des Gesellschaftslebens, andererseits, auf der Ebene der sittlichen, religiösen, künstlerischen, wirtschaftlichen und politischen Werte.

**Situată comunităților șvabești din județul Sălaj
- oglindită în monografiile locale, redactate în perioada interbelică**

Cornel GRAD, Ottmar TRAȘCĂ

Cuvinte cheie: șvabi, colonizare, împărțire administrativă, monografie, istoriografia colonizării.

Realizarea lucrării de față este rezultatul cercetării și analizării unui consistent material documentar de arhivă, cuprins în monografiile redactate de toate administrațiile comunelor din județul Sălaj (în limitele teritorial-administrative interbelice, stabilite prin legea nr. 85/1925 privind unificarea administrativ-teritorială, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1926), ca urmare a dispozițiilor exprese ale autorităților administrative superioare: Prefectura, Revizoratul Școlar și Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale – Direcția Sănătății.

Strict cronologic, au fost redactate 3 tipuri de monografii astfel: 1. **școlare** (între 15 martie 1929 – Moftinu Mare – și 25 februarie 1933 - Urziceni); 2. **generale, cu tentă politică de partid**, cuprinse în "Cartea de Aur" a județului Sălaj (1936 - 1937) - realizată la indicațiile guvernării liberale; 3. **sanitare**, întocmite conform formularului tipizat elaborat de Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale – Direcția Sănătății (iulie –august 1938). De remarcat, totuși, că toate cele 3 tipuri de monografie înglobează și diverse informații despre perioade anterioare anului redactării, unele privind chiar momentul sosirii primilor coloniști șvabi în zona Carei – Satu Mare – Tășnad, la începutul secolului 18, și eforturile acestora pentru a-și clădi o viață mai bună în noua patrie de adoptie, inclusiv pentru a-și păstra specificul etnic, limba și religia (a se vedea, spre exemplu, Monografia școlii primare de stat din comuna Urziceni¹, întocmită la 25 februarie 1933, sau cea a școlii primare din Moftinul Mare², întocmită la 15 martie 1929).

Pentru ilustrarea temei enunțate, autorii au selectat numai monografiile comunelor care aveau un semnificativ procentaj (35–90%) al populației de origine etnică germană/șvăbească: Cămin (Kalmandi/Kálmánd), Căpleni (Kappelan/Kaplony), Ciumești (Schamagosch/Csomaköz), Foieni (Fienen/Mezőfény), Ghilvaci (Ghilvatsch/Gilyács), Moftinu Mare (Maitingen/Nagymajtény), Petrești (Petrifeld/Mezőpetri), Sanislău (Szaniszló), Santău (Santeu/Tasnádszántó), Tășnad (Tressenburg/Tasnád), Tiream (Wiesenfeld/Mezőterem) și Urziceni (Schinal/Csanálos).

Din analiza comparativă a celor trei tipuri de monografii se poate concluziona, fără dubii, că cele mai valoroase ca sursă documentară (atât cantitativ, cât și calitativ) sunt cele sanitare, întrucât oferă o multitudine de date utile și verificabile despre fiecare localitate, fără accente politicianiste, astfel:

Cap. I. Geografia localităților: 1. așezarea geografică, altitudinea, latitudinea și longitudinea; hotarele politice și subdiviziuni; suprafața; distanțe; căi ferate; căi pe apă, drumuri, etc.; 2. topografia (descrierea dealurilor, văilor, câmpiei etc.); 3. geologia (stratul superficial, stratul de fundație, fenomene particulare); 4. hidrografia (râuri, lacuri, bălti, cursul râurilor și variațiunea acestora, napa de apă subterană etc.); 5. vegetația (păduri, plante, plante acvatice); 6. suprafața terenurilor ce se cultiva cu porumb, grâu, vii, livezi, zarzavat etc.; 7. fauna; 8. numărul și natura

---

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, *Fond Revizoratul Școlar - Monografiile școlare*, dos. nr. 207, f. 1-9.

² Ibidem, dos. nr. 64, f. 2-4.

industriilor; 9. întrebuințarea forței motrice a apei (diguri, uzine, turbine, canale, irigații etc.); 10. lucrări de utilitate publică (străzi, parcuri, iluminatul străzilor, gaz aerian, electricitate);

Cap. II. Climatul 1. temperatura (curba tipică lunară); 2. umiditatea (curba lunară); 3. precipitații atmosferice (ploi, distribuția sezonieră); 4. zăpadă, gheată, ceață; 5. vânturi; 6. lumina solară (numărul orelor de soare pe zi și pe anotimpuri);

Cap. III. Populația - 1. populația (detalii asupra recensământului din anii anterioari, metoda de a estima); 2. clasificarea populației (sex, stare civilă și grupe de vârstă); 3. densitatea populației (în subdiviziunile administrative, pe case, familii etc.); 4. rase și naționalități; 5. religia; 6. educația (analfabetism, frecvența școlară, publicații locale etc.); 7. organizarea administrativă locală; 8. ocupația locuitorilor; 9. starea economică (proprietari de pământ și case, ore de lucru; pauperism; costul unei zile de lucru etc.); 10. femeile și copiii la lucru în industrie sau în munci agricole, munca femeii gravide;

Cap.IV. Geniu sanitar - 1. alimentarera cu apă; 2. drenaje și canalizări; 3. înlăturarea excrețiilor umane; 4. colectarea, depozitarea și întrebuințarea bălegarului; 5. colectarea, depozitarea și întrebuințarea gunoaielor; 6. cimitirele umane; 7. colectarea cadavrelor de animale (cimitire de animale); 8. starea din punct de vedere sanitar a clădirilor (edificii publice, fabrici, hoteluri, hanuri etc.); 9. salubritatea localurilor de școală (starea clădirilor, cubajele, iluminatul natural, încălzit, curtea, latrina etc.); 10. măsuri de profilaxie (antilarvare de desinsectizare, deratizare, deparatizare etc.); 11. controlul alimentelor (carnea, laptele); 12. cantitatea de băuturi consummate anual în cărciumi și acasă (vin, bere, țuică, rachiuri diferite etc.); 13. diferite alte probleme de geniu sanitar (băi publice, starea sanitată a punctelor terminale a căilor de comunicație etc.).

Ghidat de aceste considerente, vom încerca să analizăm, comparativ, situația celor 12 comune șvăbești enumerate mai sus, luând drept bază: 1. cu prioritate, monografile sanitare; 2. monografile generale, cu tentă politică de partid; 3. monografile școlare.

Populația

Conform monografiilor sanitare întocmite în iulie-august 1938, cu 2 ani înainte de pronunțarea celui de-al doilea arbitraj de la Viena (30 august 1940), comparativ, pentru 9 localități șvăbești (Obs.: n-au fost identificate monografile sanitare ale comunelor Foieni, Ghilvaci și Urziceni – n.n.), după sex și stare civilă, se conturează următorul tablou statistic al numărului populației:

Situată populatiei la 1 ianuarie 1938 (după sex și stare civilă)

Localitățile	Totalul populației	Total pe sexe		Total pe stare civilă			
		Bărbați	Femei	Căsătoriți	Necăsătoriți	Văduvi	Divorțiați
Cămin	1622	829	793	737	878	6	1
Căpleni	2381	1212	1169	1344	929	108	0
Ciumești	2442	1127	1315	748	1589	105	0
Moftinu Mare	2051	935	1116	816	1184	51	0
Petrești	1816	928	888	876	862	78	0
Sanislău	4550	2226	2324	2176	2270	101	3

Santău	2657	1946	1211	642	2000	15	0
Tășnad	5860	2850	3010	2250	3405	180	25
Tiream	2846	1350	1496	894	1872	79	1

În detaliu, pe subdomenii (*nr. locuitorilor și etnia, nr. caselor și familiilor, educația, organizarea administrativă locală, ocupația și starea economică a locuitorilor*), rezultă următoarele:

Cămin (Kalmandi/Kálmand)

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 1622 (germani - 1600, români - 16, maghiari - 6);
- *Nr. caselor și familiilor*: 277 case, 312 familii (5 persoane /casă);
- *Educația*: analfabeti - 0, frecvența școlară este 100%;
- *Organizarea administrativă locală*: un notariat care funcționează cu 2 posturi și o primărie, care aparțin ambele plasei Carei;
- *Ocupația*: agricultura și creșterea vitelor, în special a cailor;
- *Starea economică a locuitorilor*: 277 proprietari de case și 248 proprietari de pământ, plus zilieri – restul; costul unei zile de lucru era, după natura muncii, de 30 - 70 lei;
- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: la munci agricole, femeia era alături de soțul ei, fiind, totodată, o bună casnică.

Căpleni (Kappelan/Kaplon)

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 2381 (germani maghiarați – 1745, români - 325, maghiari – 311)⁵;
- *Nr. caselor și familiilor*: 486 case; în majoritatea caselor locuiesc 2 sau 3 familii (5 - 7 membri/casă);
- *Educația*: analfabeti - 121 (5% din totalul locuitorilor); în general, părinții își trimiteau copiii la școală;
- *Organizarea administrativă locală*: Consiliu local, primărie (primar, subprimar, un notar și un impiegat).
- *Ocupația*: agricultura;
- *Starea economică a locuitorilor*: aproape fiecare cap de familie avea pământ și o casă, se lucra 12 ore/zi; oameni săraci – circa 20-30; costul unei zile de lucru - 40 lei (bărbații) și 20 lei (femeile);
- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: femeile și copiii lucrau cot la cot cu bărbații (femeia gravidă lucra la câmp, în agricultură, dar și acasă, muncind dublu).

Ciumești (Schamagosch/Csomaköz)

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 1938: 2442 locuitori (germani – 1465, români - 936, unguri - 24, evrei - 17)⁷;
- *Nr. caselor și familiilor*: 253 case; 5 persoane/ casă

³ Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, Fond *Prefectura județului Sălaj, Serviciul Sanitar – Monografii sanitare*, dos. nr. 45/1938.

⁴ *Ibidem*, dos. nr. 46/1938.

⁵ În monografia sanitată a comunei Căpleni, redactată de medicul de circumscriptie Vasile Benedek, apar două date contradictorii: la Capitolul III., nr. total al locuitorilor este 2450, iar cel al germanilor - 1814, deci diferit de tabelele detaliate I, II și III.

⁶ Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, Fond *Prefectura județului Sălaj, Serviciul Sanitar – Monografii sanitare*, dos. nr. 67/1938.

⁷ În anul 1910 se înregistraseră 2110 locuitori, iar în 1930 – 2175.

- *Educația*: analfabeti – 56: frecvență școlară: 258 elevi din 286 înscrisi frecventau regulat cursurile;

- *Organizarea administrativă locală*: notariat cercual, consiliu local, primărie;

- *Ocupația*: majoritatea - agricultori, numai 12 meseriași și comercianți;

- *Starea economică locuitorilor*: 434 proprietăți între 1 - 12 iughere cadastrale, 65 proprietăți între 13 - 14 iughere cadastrale, 19 proprietăți între 25 - 100 iughere cadastrale; pauperism - 0; costul zilei de lucru: 40 - 50 lei

- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: femeia lucra alături de bărbat, de asemenea, copiii (începând de la 10 ani); femeia gravidă lucra până la naștere și după 10 zile de la naștere.

Foieni (Fienen/Mezőfény)

- *Organizarea administrativă locală*: consiliu local, primărie (primar, subprimar, un notar și un impiegat).

Ghilvaci (Gylvatsch/Gilvács)

- *Nr. locuitorilor și etnia* – 850 (700 șvabi, 150 români)⁸;

- *Organizarea administrativă locală*: Consiliu local, primărie (primar, subprimar, un notar și un impiegat).

Moftinu Mare (Maitingen/Nagymajtény)⁹

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 2051 (germani – 1763; români – 255; maghiari – 12; ucraineni – 2; alții – 19);

- *Nr. caselor și familiilor*: 5,52 persoane/ casă; 4 persoane/ familie;

- *Educația*: analfabetism – cel mult 1%;

- *Organizarea administrativă locală*: notariat (1 notar, 1 secretar, 1 impiegat), consiliu local, primărie (primar, subprimar);

- *Ocupația*: agricultori - 90%; meseriași și comercianți - 10%;

- *Starea economică a locuitorilor*: în general, bună (lucreau zilnic, mai ales vara, 12 - 16 ore);

- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: femeile lucrau alături de bărbați, iar copiii începând de la vîrstă de 12 ani.

Petrești (Petrifeld/ Mezőpetri)¹⁰

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 1816¹¹ (germani – 1746. 41 - români, unguri - 9, țigani – 20;

- *Nr. caselor și familiilor*: 5-6 persoane /casă

- *Educația*: analfabeti - 25, aproape numai țigani; dintre 297 elevi înscrisi, 270 frecventau regulat școala;

- *Organizarea administrativă locală*: notariat cercual; consiliu local, primărie (primar, subprimar);

- *Ocupația*: majoritatea – agricultori, 3 comercianți, câțiva meseriași;

- *Starea economică a locuitorilor*: comună bogată (219 proprietari cu 1 - 23 iughere cadastrale, 91 proprietari cu 13 - 24 iughere cadastrale, 6

⁸ Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 92.

⁹ Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, Fond *Prefectura județului Sălaj, Serviciul Sanitar – Monografii sanitare*, dos. nr. 141/1938.

¹⁰ *Ibidem* dos. nr. 168/1938.

¹¹ În 27 de ani, populația a crescut astfel: 1910 - 1455 locuitori; 1930 - 1558 locuitori; - 1687 locuitori - ultimul recensământ.

proprietari cu 25 - 100 iughere cadastrale, 1 proprietar cu peste 100 iughere cadastrale), pauperism - 0; o zi de lucru costa 35-40 lei;

- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: femeia lucra alături de bărbat, la fel, copiii peste 12 ani în sus; femeia gravidă lucra până la naștere, 10 - 12 zile după naștere începea iarăși lucrul.

Sanislău (Szániszló)¹²

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 4550 (români - 2030; șvabi - 1670, unguri - 510, evrei - 210, tigani (romi) - 130);

- *Nr. caselor și familiilor*: 850 case (5 locuitori /casă);

- *Educația*: școala de stat cu 10 posturi didactice, școlari înscriși - 702, frecvența școlară - 689; școala confesională reformată cu 52 elevi; analfabeti - 200;

- *Organizarea administrativă locală*: Notariat cercual, consiliu local, primărie (primar, subprimar);

- *Ocupația*: agricultură, viticultură, cultivatori de tutun și lubeniță;

- *Starea economică a locuitorilor*: 2 proprietari mai mari, 800 proprietăți cu 1 - 100 iughere, restul - servitori și lucrători; pauperism există numai între tigani, „care sunt un element asocial”; o zi de lucru costa 35-40 lei;

- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: femeile șvăboace și copiii, începând de la 12 ani, lucrau alături de bărbați la câmp; femeia gravidă lucra, de multe ori, până la naștere și 8 - 10 zile, după naștere, în casă.

Santău (Santeu/Tasnádszántó)¹³

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 2657 (români - 1490, germani - 704, unguri - 358, evrei - 67, alții - 38);

- *Nr. caselor și familiilor*: 477 case (3 - 5 locuitori/casă, 3 - 5 /familie);

- *Educația*: cu pregătire academică - 7, absolvenți de liceu - 28, cursul primar - absolvit de toți cei obligați; analfabeti - 30 (cei peste 10 ani); frecvența școlară - 96%;

- *Organizarea administrativă locală*: sediu de circumscriptie notarială, consiliu local, primărie (primar, subprimar);

- *Ocupația*: marea majoritate – agricultori; funcționari - 22, pensionari - 1, industriași - 2, comercianți - 6, meseriași - 23;

- *Starea economică a locuitorilor*: foarte bună (98% erau proprietari de case și pământ); orele de lucru (iarna: 5 - 10 ore pe zi; primăvara, vara și toamna: 16 - 19 ore pe zi); o zi de lucru costa 30 - 50 lei;

- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: femeile participau intens la muncile agricole, la fel, cele gravide până în luna V - VI, precum și copiii de 14-16 ani.

Tășnad (Tressenburg/Tasnád)¹⁴

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 5860 (șvabi - 1928, români - 1498, unguri - 1463, evrei - 782, tigani - 161, alte naționalități - 28);

- *Nr. caselor și familiilor*: 1232 case (4-5 locuitori/casă);

- *Educația*: frecvența școlară – bună; analfabeti / 2-3%;

- *Organizarea administrativă locală*: reședință de plasă având notar, primar, casier etc, post de jandarmi, judecătorie, perceptie și alte oficii;

¹² Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, Fond *Prefectura județului Sălaj, Serviciul Sanitar – Monografii sanitare*, dos. nr. 181/1938.

¹³ *Ibidem*, dos. nr. 182/1938.

¹⁴ *Ibidem*, dos. nr. 214/1938.

- *Ocupația*: agricultura - majoritatea locuitorilor, comercianți - 87, industriași - 3, meseriași - 149, liber profesioniști - 26, funcționari - 82;

- *Starea economică a locuitorilor*: agricultorii, în special șvabii, bine situați; funcționarii locuiau cu chirie; ziua de lucru se plătea cu 50 lei pentru 15 ore de lucru;

- *Regimul de muncă al femeilor și copiilor*: menajarea femeilor și copiilor, în special a femeilor gravide se practica pe scară întinsă (cu excepția secerișului, când lucra, din greu, toată lumea).

Tiream (Wiesenfeld/Mezőterem)¹⁵

- *Nr. locuitorilor și etnia*: 2846 (șvabi - 1853, români - 992, țigani/romi - 95, unguri - 1, alte naționalități - 6);

- *Nr. caselor și familiilor*: 449 case, 630 familii; 4 – 11 persoane/casă;

- *Educația*: 3 școli de grad primar; frecvența școlară / bună; analfabeti - foarte puțini, între oamenii mai bătrâni.

- *Organizarea administrativă locală*: un notariat (un notar și 2 impiegați), un agent de percepție, post de jandarmi, subcentru PP (pregătite pre militara) și gară;

- *Ocupația*: agricultură - 99%; mici meseriași și comercianți (care se ocupau și ei cu agricultura) - 1%;

- *Starea economică a locuitorilor*: în general, bună, fiind toți agricultori, proprietari de pământ și case; se lucra cca 14 ore /zi; săraci nu erau, deoarece toți aveau existență asigurată; plata zilei de lucru: 60 lei (pălmașul) și 200 lei (cu carul); femeile nu lucrau nici măcar în industria casnică, în schimb, lucrau cot la cot cu bărbatul în câmp (chiar și femeile gravide - până la naștere).

Urziceni (Schinal/ Csanálos)

- *Nr. locuitorilor și etnia*: cca 2000 (98% șvabi)¹⁶

2. Suprafața terenurilor cultivate

Cămin: pământ arător: 2563 iugăre, vii - 29 iugăre și 36 stânjeni, iar pășuni - 6 iugăre și 1260 stânjeni;

Căpleni: 4000 iughere, în mare măsură cultivate cu grâu și porumb, în grădinile de lângă curți se cultivau și zarzavaturi;

Ciumești: 4800 iughere cadastrale cu cereale, restul pădure și pășuni;

Moftinu Mare: 4075 iughere cadastrale 236 stânjeni - cu diferite cereale;

Petrești: 4169 iughere cadastrale;

Sanislău: porumb - 210 ha, grâu - 5530 ha, secără - 706 ha, vii - 108 ha, livezi, zarzavat etc. - 91 ha

Santău: 1211 ha grâu, 338 ha porumb, 46 ha vie, 1 ha livezi, 3 ha zarzavat;

Tășnad: grâu - 1060 ha, porumb - 880 ha, orz - 300 ha, secără - 498 ha, vie - 400 ha, fânețe și pășune - 524 ha, restul - pădure și tufișuri;

Tiream: 2330 ha, din care: grâu - 719 ha, secără - 230 ha, porumb - 394 ha, orz - 26 ha, ovăz - 12 ha, culturi furajere - 143 ha, plante alimentare - 13 ha, plante industriale - 37 ha, pășuni - 756 ha;

3. Fauna

¹⁵ Ibidem, dos. nr. 215/1938.

¹⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, *Fond Revizoratul Școlar - Monografii școlare*, dos. nr. 207 - *Monografia Școalei primare din Urziceni*, f. 1.

Cămin: șerpi în canalul Crasna, vulpi, iepuri și animale dăunătoare omului, țânțari și diferite insecte ; vite cornute – 845, cai – 393, păsări de casă - 4112, albine - 156 (stupi) și câini de pază – 149;

Căpleni: animale sălbaticice nu erau; animale domestice: vite cornute de rasă corcitură - 1341, cai - 252, porci - 1177 și oi - 220;

Ciumești: căprioare, vulpi, iepuri, porci mitreți, păsări de baltă; cai - 385, vite cornute - 806, porci - 1047, oi - 45;

Moftinu Mare: animale sălbaticice: iepuri, vulpi; animale domestice: cai - 231, vite cornute - 1633, porci - 1146, păsări de curte - 3238;

Petrești: iepuri, fazani, vulpi; cai - 752, vite cornute - 810, oi - 120, porci - 1423, păsări – 3213;

Sanislău: păsări acvatice: gâște sălbaticice, diferite soiuri de rațe, cocori, bâtlan, barza albă și neagră; căprioare, porci mistreți, vulpi, iepuri, fazani etc.; 510 cai, 120 vite cornute, 2137 porci, 500 oi, multe păsări de curte;

Santău: animale sălbaticice în afara de iepuri nu erau; animale domestice: 230 cai, 1140 vite cornute, 2321 oi, 1303 porci, 5 măgari, 6375 păsări, 356 câini de pază;

Tășnad: foarte săracă, sunt mulți iepuri, rar vulpi; cai - 304, vite cornute - 989, oi - 118, porci – 1245;

Tiream: animale sălbaticice, afară de iepuri, vulpi, dihorii și nevăstuici, nu erau din lipsă de păduri; nu erau reptile dăunătoare omului sau animalelor; insecte: musca, țânțarul, tăunul, cosașul, cărăbușul; animale rozătoare: şobolanul, şoarecele; animale domestice: 292 cai, 1292 vite cornute, 30 oi, 58 capre, 1450 porci; păsări: 4404 găini, 3050 gâște, 2705 rațe.

4. Numărul și natura industriilor

Cămin: o moară țărănească sistematică, 2 fierării, 4 tâmplării și 5 lăptării;

Căpleni: două lăptării și o moară de măcinat;

Ciumești: Nu erau;

Moftinu Mare: o moară sistematică, 4 fierării, 3 rotării și 3 fabrici de unt;

Petrești: două lăptării, o moară;

Sanislău: două mori moderne cu valțuri, o lăptărie, o fabrică de sifon;

Santău: 2 mori sistematice și mori țărănești;

Tășnad: comercianți - 87, industriași - 3, meseriași liberi profesioniști - 26, funcționari – 82; 2 mori cilindrice cu valțuri, atelier de tâmplărie artistică, uzină electrică;

Tiream: o moară sistematică, o fabrică de unt.

5. Lucrări de utilitate publică

Cămin: Un trotuar din piatră lată;

Căpleni: străzile, în interiorul comunei, erau pietruite;

Ciumești: repararea drumurilor de arină;

Moftinu Mare: trotuar în străzile principale;

Petrești: nu s-a făcut adâncirea șanțurilor în locuri unde apa stagna după ploi;

Sanislău: pietruirea drumurilor interurbane, repararea acostamentului drumurilor de câmp și între comune vecine;

Santău: 3 străzi pietruite; parcuri nu erau, străzile nu erau luminate; nu exista gaz aerian și electricitate;

Tășnad: străzile pavate cu piatră, în centrul comunei era trotuar de asfalt, în rest, trotuar de lemn; iluminatul străzilor - cu electricitate;

Tiream: comună în mare parte pavată, atât pe străzi, cât și pe trotuare; iluminatul se făcea cu lămpi cu petrol.

6. Salubritatea localurilor de școală

Cămin: 2 școli primare salubre, în stare bună, iluminate cu petrol, încălzite cu lemn și prevăzute cu latrine potrivite;

Căpleni: școala - edificată în 1874, după cele mai moderne tehnologii: sălile aveau cubaj de 1.800 m³, bine luminate de soare, încălzite cu lemn, curtea spațioasă, latrina în stare igienică;

Ciumești: școlile - igienice, aveau cubajul necesar, iluminatul natural, latrine suficiente și salubre;

Moftinu Mare: școlile aveau dimensiunile prescrise de legile școlare, având toate cele necesare;

Petrești: școală modernă cu un etaj, avea cubajul necesar, cu iluminatul natural, latrinele - suficiente;

Sanislău: sănătoase, curate, bine îngrijite, aveau cubajul prescris, iluminatul natural, încălzite prin sobe de fier și teracotă; latrinele - suficiente;

Santău: salubre; starea clădirilor - bună; 7 săli de învățământ cu 650 m³. (luminoase, luminate cu petrol, încălzite cu lemn); curțile și latrinele - curate;

Tășnad: curătenie și condițiuni igienice exemplare, cubaj corespunzător, iluminație bună, încălzire prin sobă de fier, curtea largă, latrinele curate;

Tiream: bună, cu cubajele prescrise; iluminatul - cu petrol, lemn suficiente pentru încălzit; curte unică la școala primară de stat, latrinele corespunzătoare.

7. Cantitatea de băuturi consumate anual

Cămin: vin – 600 hl , țuică – 12 hl și bere - 10 hl;

Căpleni: 51 kg /cap de locuitor;

Ciumești: 250 hl vin, 20 hl țuică;

Moftinu Mare: cca 450 hl vin, 60 hl – țuică și rachiuri diferite;

Petrești: 100 hl vin, 100 hl țuică;

Sanislău: 1000 hl vin, 100 hl țuică;

Santău: 75 - 90.000 litri de vin și 2000 - 2500 litri rachiu anual;

Tășnad: fiind mari producători de vin, se consuma o cantitate însemnată, atât la cârciumi, cât și la domiciliu; bere și rachiu în cantitate potrivită;

Tiream: cca 1080 kg vin, 6000 kg rachiu, 9500 kg bere.

Documente

Monografii generale, cu tentă politică de partid, cuprinse în "Cartea de Aur" a județului Sălaj (1936 - 1937)

Doc. nr. 1.

Comuna: CĂMIN

Comuna noastră este așezată la nord-vest de comuna urbană Carei, la o depărtare de 4 km de la centrul plasei. Este învecinată cu comunele: Căpleni, Berveni și Urziceni. Vatra comunei are o întindere de 82 jughere. Hotarul comunei are o întindere de 3.324 jughere și 1267 stânjeni.

Numărul locuitorilor în comuna Cămin este de 1.520 suflete, dintre care aproape toți sunt svabi, numai 3-4 familii sunt români și 2-3 familii sunt reformate. Religia locuitorilor este, în mare parte, romano-catolică, cu o biserică proprie și o școală confesională cu limba de predare germană.

Ocupația locuitorilor este agricultura și creșterea vitelor. Starea culturală a comunei este destul de înaltă, analfabetismul în comună nu există, aproape fiecare om știe să scrie și să citească.

Comuna este reședința notariatului, fiind notar Antal Gheorghe. De la 1 Ianuarie 1929 la conducerea gospodăriei comunei a fost o comisie intermară

compusă din Paul Ștefan - ca președinte, Bauman Ștefan și Pavel Fromhertz, care comisie interimară a făcut următoarele realizări:

În anul 1931 această comisie interimară a cumpărat de la componențatul național o casă pastorală, care, în anul 1933, a fost refăcută din nou. În 1933 s-a construit un local pentru grădina de copii de stat, lângă primăria communală. În anul 1934 s-a construit o fântână cu pompă, în adâncime de 71 m, în valoare de lei 44.000, pe strada Berveni, care fântână funcționează în mod regulat și cea mai mare parte a locuitorilor din comună folosesc apa din această fântână. În luna februarie 1936 s-a făcut un gard lângă primărie și lângă grădina de copii, în suma de lei 6.700. Acest gard a fost necesar pentru că curtea grădinii n-a fost separată de stradă.

Această comisie interimară a fost înlocuită, la data de 24 Aprilie 1934, cu o altă comisie interimară compusă din următoarele persoane: Bauman Ștefan jun.(ior) - ca președinte, Szolomajer Iosif, Fromhertz Pavel, Kentzel Francisc și Papp Antoniu - ca membri. Această comisie interimară a funcționat până la data de 28 iunie 1934, respective, până la 9 iulie 1934, când s-a constituit consiliul comunal. Această comisie nu a putut realiza nimic din lucrările proiectate, fiind începutul anului finanțier și bugetul nefiind încă aprobat și, totodată, neavând mijloacele necesare pentru realizarea lucrărilor proiectate, lăsând, astfel, realizarea lucrărilor proiectate consiliului comunal care a fost ales la alegeri.

Constituirea consiliului comunal s-a făcut la 9 iulie 1934, cu următorii membri: primar Anton Schlachter; ajutor de primar Herman Ioan; consilieri: Bamuli Antoniu, Tauerling Augustin, Zilli Paul, Schradi Iosif, Kaltenbacher Mihai, Tempfli Iosif, Papp Carol și Kentzel Anton, iar consilieri de drept: Carol Körösi – paroh și Winkler Ștefan - învățător. Acest consiliu comunal funcționează de la data de mai sus, fără întrerupere, și funcționează și în prezent.

Acest consiliu comunal, în anul 1934, a făcut următoarele realizări:

În luna august a reparat casa pastorală și a făcut o sură nouă pentru așezarea furajului taurilor - sură are o lungime de 12 m și o lățime de 9 m cu peretei de scânduri, acoperită cu tigle. Această sură a costat 24.000 lei.

Consiliul comunal a pus mai multe țevi de beton pentru pod, pentru scurgerea apelor libere și anume: un pod s-a pus lângă primăria communală, un pod lângă casa lui Eltinger Antoniu și unul la drumul care merge spre lap (pășune).

S-a reparat complet restaurantul comunal, proprietatea comunei Cămin, care reparație a costat 7500 lei. S-au făcut și s-au reparat mai departe toate drumurile și sănătările.

Consiliul Comunal, în anul 1935, a făcut următoarele realizări:

S-a făcut o reparație atât la exteriorul, cât și la interiorul Primăriei, în suma de lei 4.000. La grădina de copii mici, de stat, s-a făcut un adăpost de vară pentru copii, în suma de lei 2.200.

S-a făcut mai departe pavarea drumului comunal care merge spre comuna Urziceni, în lungime 216 m, începând de la drumul județean care merge spre comuna Berveni până la calea ferată. Pavarea acestui drum a fost necesară pentru că, în timpurile ploioase, abia se putea circula pe acest drum. Costul lucrărilor cu materialul necesar a fost, în total, 44.970 lei, fără transportul nisipului, pietrelor, transportul pământului și nivelarea pământului, care s-a făcut cu prestația locuitorilor. Toate lucrările de pavare au fost recepționate de Serviciul Tehnic Județean.

Mai departe, s-a făcut lărgirea drumului care merge spre biserică și este pavat [pentru] ca (sic!) căruțele să poată circula mai ușor și mai bine.

S-au adus în stare perfectă rechizitele de foc și s-a[u] cumpărat 17m țevi de cânepă la mașina de pompieri, ca, în caz de nevoie, să funcționeze fără nici un necaz.

Comuna a construit lângă primărie o fântână comunală cu o adâncime de 67m, care fântână a costat, cu materialul necesar, 47.500 lei. În fântână este apă foarte bună de băut și mai toți locuitorii folosesc această fântână.

A fost înființată o pepiniere comunală cu o întindere de 467 stânjeni, a[l] cărui teren a fost rigolat și o parte s-a însămânat cu semințe de meri sălbatici, pruni, caiși și nuci.

S-a făcut, apoi, un gard la casa pastorală, în valoare de lei 4000.

La strada care duce spre abator, cu o lungime de circa 150 m, s-a construit un trotuar din pietrele ce au rămas din pavarea drumului spre Urziceni.

În urmă, la pășunea comunală s-au reparat fântânile și s-a făcut o adăptoare mare.

Consiliul Comunal Cămin

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj - Cartea de Aur*, 1937, f. 84-85.

Doc. nr. 2.

Comuna CĂPLENI

Anul 1934. Comuna Căpleni este situată în partea de nord-est a județului Sălaj, este mărginită de comunele Carei, Cămin și Domănești, iar o parte a hotarului are ca ca margini granița Ungariei. Comuna are un teritoriu de 5107 iughere și 197 stânjeni.

Are o populație de 2450 suflete, care aparțin diferitelor culturi și anume: români uniți - 311 suflete, având biserică proprie, iar din punct de vedere al administrației bisericesti este filiala parohiei Domănești; svabi romano-catolici – 1.814 suflete, având biserică, însă nu e proprietatea lor, ci a contelui Károlyi Ludovic, care este și

locul de înmormântare a familiei lui; unguri reformați - 325 suflete, având biserică lor proprie.

Populația se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor.

Comuna, la 1 ianuarie 1934, a fost condusă de o comisie interimară, care era compusă din: Czumbil Mihai – președinte, Ludescher Ștefan, Burdea Mihai, Juhász Gheorghe și Nyiri Nudar – membri.

Această comisie interimară a cumpărat, în mijlocul comunei, un intravilan de la Banca Română din Carei și minorii Schilli Aloisu și Clara pentru suma de lei 297.000. Pe acest intravilan era o casă de locuit și edificiile laterale necesare pentru o gospodărie. Din casa de locuit 2 camere s-au reținut pentru primăria comună, iar 3 camere au rămas pentru locuință notarială.

Mai departe, comisia interimară, care a lucrat sub stricta supraveghere a notarului Șaitoș Nicolae, prin hotărârea nr.1/5 din 30 aprilie 1934, a hotărât edificarea Școalei primare de stat.

Imediat s-a făcut și publicațiunea necesară și edificarea s-a dat, prin licitație, antreprenorului Anton Peltz, arhitect locitor în Carei. Numitul a întreprins lucrarea pentru suma de lei 305.380.

Comuna a ales loc pentru școală tot pe intravilanul cumpărat, desfăcând din acest intravilan o fașie de 23 m lățime, pe care, apoi, edificiul să fie făcut. Edificiul are 2 săli de învățământ și locuință pentru director.

Comuna a pus la dispoziția antreprenorului materialul rezultat dintr-o sură, apoi toate cărăușile în natură și suma mai sus indicată. Edificarea s-a început la 14 Iunie 1934, sub îngrijirea comisiei intermară și a notarului.

Întrucât în acest an s-au făcut și alegerile comunale, în consiliul comunal au fost aleși D-nii.: Tillinger Iuliu, Silaghi Gheorghe, Hegeduș Martin, Kinczler Paul, Czumbil Mihai, Yuhász Gheorghe, Hevele Carol, Tempfli Ștefan, Csikos Gheorghe, Gudai Mihai, iar ca consilier de drept: Silaghi Ioan – învățător]. Acest consiliu a fost instalat în ziua de 11 iulie 1934, când s-a ales primar din sănul său, Dl. Tillinger Iuliu. Edificarea școlii s-a continuat, apoi, sub supravegherea acestor consilieri.

Locitorii au primit cu bucurie edificarea acestei școli și ca dovadă a acestor afirmații este faptul că toată prestația a fost dată de ei, neavând nici un inconvenient în cursul edificării.

Partea financiară, asemenea, a fost acoperită din contribuțiunile locitorilor, care, și aici, au știut să dea dovadă că sunt buni cetățeni și creștini, dând Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu.

Remarcăm că rolul principal la cumpărarea acestui intravilan și la edificarea școlii l-a avut harnicul și neobositul funcționar și bun român, Dl. Dr. German Ioan, primpretor, care nu a cunoscut oboseală, n-a crățat sacrificiul moral și material, ci a dat tot înainte ca un bun căpitän, dând astfel curaj subalternilor săi, care, poate că, de multe ori, au șovăit în realizarea scopului indicat, dar, primind noi forțe din scânteia arătoare a comandanțului lor, au reînceput cu mare elan lucrările, ca astfel să se poată încorona scopul cu coroana succesului dorit.

Edificiul a fost terminat la 13 octombrie 1934, iar în 14 octombrie 1934 s-a oficiat sfintirea noului locaș care, apoi, s-a dat în primirea autorităților școlare ca să-i dea destinația pentru care s-a edificat.

Sfintirea a fost făcută în fața întregului popor din comună de Dl vicar Gheră Alex, secondat de preotul local Șuta Vasile și toate autoritățile comunale. Din partea autorităților administrative a fost prezent Dl. German Ioan, primpretor. Din partea autorităților școlare, Dl. Augustin Crespai, subrevizor.

Serbarea aceasta a fost onorată și cu prezența Asociației despărțământului "Astrei", în frunte cu neobositul președinte, Dl Coza Aurel, directorul Liceului

“Vasile Lucaciu” din Carei, precum și o mulțime de profesori, profesoare și alți mulți intelectuali din jur.

În ziua de 12 noiembrie 1934 Dl. Ministrul Instrucțiunii Publice, Dl. Dr. Constantin Angheluș, s-a deplasat în comuna Căpleni ca să ia în primire noul local, unde, în prezența întregii sale suite, Dl. Dr. Mihai Gurzău, prefectul județului Sălaj, a făcut o mică dare de seamă despre edificarea școalei și i-a predat și această școală.

Dl. Ministrul Dr. C. Angheluș și-a exprimat cele mai vii mulțumiri, fiind încântat de noul edificiu. A rămas satisfăcut văzând că pe băncile școlii se găsesc și copii minoritari care ascultă lecțiile învățătorului statului, predate în dulcea noastră limbă românească.

Anul 1935. Comuna nici în acest an nu a rămas în neactivitate. A terminat lucrările începute în anul anterior, a făcut edificiile laterale la școală de stat și a refăcut trotuarul în fața școalei de stat și Primăria comunala.

Prin prestația publică [s-a făcut] drumul ce duce spre Crasna, ce are o întindere de 900 m, unde, de ambele părți ale acestui drum, s-au făcut sănțuri adânci, de unde pământul rezultat a fost pus pe corpul drumului, astfel pregătindu-l pentru pavat cu piatră.

În toamna anului 1935, pe baza ordinelor primite de la Dl Prefect, s-a făcut peipiniera comunala. S-a rigolat un teritoriu de 800 stânjeni. Rigolarea s-a făcut de oamenii din comună în contul restanțelor. S-au plantat apoi: meri, peri, pruni și caiși din sămânță adunată de copiii din școală. În acest an comuna și-a achitat partea a doua din edificarea școalei de stat.

La pășunea comunala și urbarială s-a făcut curățenie radicală. S-au tăiat toți spinii și mărcăcinele și s-a grăpat. S-a reparat o fântână pe pășunea comunala. Totul s-a lucrat prin prestația publică în contul datorilor.

Anul 1936. Activitatea autorităților comunale în anul 1936 a fost următoarea:

Conform planului de lucru pe anul în curs, s-a stabilit refacerea drumului ce duce la Carei, ce are o lungime de 1710 m. Pentru refacerea acestui drum s-a prevăzut în bugetul anului 1936-37 suma de Lei 118.261.

În primăvara anului curent s-au comandat pentru refacerea acestui drum 20 de vagoane de piatră, care piatră a costat lei 39.376, la gara din Carei. Piatra a fost comandată de la ferma Haschkovitz din Ilba. De la gara Carei, această piatră a fost transportată pe corpul drumului în prestația publică de către locuitorii comunei.

Tot pentru refacerea acestui drum s-au cumpărat 250 m³ de nisip de la componeratul comunei Foieni. Acest nisip s-a cumpărat cu lei 5 la m³. Transportul lui, de asemenea, s-a făcut, prin prestație, de locuitori.

Având aceste materiale, comuna a intrat în legătură cu Serviciul Tehnic al drumurilor, care ne-a pregătit planul și devizul acestor lucrări. Termenul de licitație pentru întreprinderea acestui drum s-a fixat pe ziua de 6 oct. 1936.

Lucrările au fost întreprinse de maestrul Ludovic Sălămon, locuitor în Carei, pentru 1550 lei la m².

Onorata Prefectură a aprobat adjudecarea acestor lucrări antreprenorului Sălămon Ludovic, prin deciz[ia] Nr. 23.907-1936 din 5 decembrie 1936.

Întrucât toate formalitățile s-au început prea târziu, adică toamna, și fiind timpul prea înaintat, lucrarea s-a început abia la 28 octombrie 1936.

Lucrările începute nu au mers bine, deoarece au început ploile de toamnă și am fost siliți ca, după o lucrare de 10 zile, să întrerupem pentru a putea reîncepe lucrările în primăvara anului viitor. Totuși, în cele 10 zile s-a făcut o porțiune de 400 m. Lucrările făcute la acest corp de drum, împreună cu materialele, au costat 46.715 lei în numerar, iar costul prestației transformată în bani, lei: 800.

Tot la această serie de lucrări s-a făcut repararea trotuarelor din comună, în locurile stricate, și s-a făcut trotuar nou din scânduri pe 3 străzi. Deodată cu facerea acestui trotuar s-au refăcut șanțurile de pe aceste străzi.

Materialul pentru trotuar costă Lei:21.863, iar facerea trotuarului s-a făcut în prestație de oamenii din comună.

Populația a fost foarte mulțumită că s-a început refacerea drumului descris mai sus, ca dovedă e că în cursul lucrărilor nu a fost nevoie de a se recurge la forța jandarmeriei, ci fiecare a fost conștient de obligația ce o are față de comună și a executat la timp atât prestația în natură, cât și contribuția pecuniară.

Tot în acest an s-a făcut repararea primăriei comunale și ½ parte din locuința notarului. Pentru aceste lucrări s-a prevăzut în buget suma de lei: 20.000.

S-a mai edificat un grajd la primăria communală, care va servi ca edificiu lateral la locuința notarială. Materialul necesar pentru acest grajd a fost adunat din an în an de Dl Nicolae řaitoš, notar, iar în anul acesta, fiind tot materialul adunat, s-a construit acest grajd.

În buget, pentru această lucrare, era o alocație de lei: 20.000, care s-a folosit pentru mâna de lucru. Toate aceste lucrări au fost întreprinse de maestrul Resch řtefan, locitor în comuna Căpleni. Valoarea acestei lucrări este de lei: 50.000.

Trebuie să remarcăm activitatea primarului Iuliu Tillinger și a D-lor consilieri: Burdea Mihai, Yuhàsz Gheorghe, Tempfli řtefan, Czumbil Mihai, Hegedus Martin, Kintzler Paul, Heveli Carol, care au știut să dea dovedă prin o activitate intensă, fiind întotdeauna la datorie.

La eforia de păsunat, de asemenea, s-a lucrat cu mare elan și conștiință din partea conducătorilor. În acest an s-au cumpărat 2 tauri în valoare de lei: 15.000.

S-au făcut împrejmuirea pășunei cu un șanț pe 3 părți, iar pe marginea șanțului s-au plantat 4500 bucati frasini. Lucrările s-au făcut în contul restanțelor. Valoarea acestor lucrări este de lei: 14.800.

Trebuie să remarcăm activitatea consilierului Heveli Carol, care a fost numit de gospodar pe

pășunea comunei. Prin tactica și cunoștințele lui a știut să împartă pășunea comunei așa că, în tot cursul anului, a putut să asigure pășunea destul de abundentă pentru 315 bucăți de vite.

Mai departe, prin gospodăria ce a făcut-o pe lotul zootehnic, a asigurat vitelor de reproducție hrana pe întreg anul. Deci, din cele arătate mai sus, reiese că actualul consiliu, întreg anul a fost în activitate, a lucrat numai pentru prosperarea și înflorirea comunei.

Edificii publice în Căpleni

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj - Cartea de Aur*, 1937, f.85 - 86v.

Doc. nr. 3.

Comuna CIUMEȘTI

În comună sunt 355 case, 3 biserici, o casă de rugăciuni și o primărie comunala. Numărul locuitorilor este de 2085 suflete.

În comuna Ciumești sunt următoarele confesiuni: confesiunea unită-catolică - are biserică proprie, cu 644 suflete; confesiunea romano-catolică - are biserică proprie, cu 1337 suflete; confesiunea reformată - are biserică proprie, cu 81 suflete; confesiunea izraelită - are o casă de rugăciune proprie, cu 23 de suflete. În comună sectanți ori locuitori fără religie nu sunt.

În comuna Ciumești, sunt 2 școli și anume: Școala primară de stat cu un învățător; Școala confesională rom[ano]-cat[olică] cu 3 învățători. În comuna Ciumești este o singură asociație de păsunat și anume: "Composesoratul Urbarial".

Locuitorii comunei se ocupă, exclusiv, cu agricultura, viticultura și creșterea vitelor.

Realizările mai importante, începând cu anul 1934, sunt următoarele:

În anul 1934, comuna Ciumești a început construirea școalei comunale. Comisia interimară constatațoare din Gherman Dumitru - președinte; Chereji Ilie, Pinc Ștefan, Pop Iosif și Freund Mihai, la propunerea lui Șaitoș Alexandru - notar, în ședința din 21 mai 1934, cu hotărârea nr. IX, hotărăște începerea construirii școalei și înființarea unei cotizații în suma de 60.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor. Această sumă, însă, fiind insuficientă, în ședința de la 1 septembrie 1934 cu hotărârea nr. XI, înființează o altă cotizație suplimentară de 30.000 lei pentru continuarea lucrărilor. Construirea s-a dat în întreprindere prin licitație publică antreprenorului Pelcz Antoniu, locitor în Carei. Lucrările s-au început

toamna târziu, totuși, în acel an școala s-a putut pune sub acoperiș. Partea titanică a acestei lucrări a fost făcută de Gherman Dumitru, harnicul președinte al comisiei interimare, care întru toate a luat sfatul lui Șaitoș Alexandru -notar, pentru care fapt merită toată lauda.

La fixarea locului unde să se construiască localul școalei a fost prezent și Dl. Dr. Ioan German, primpretor al plasei Carei și întreaga construire s-a făcut la îndrumările lui: când conducătorii comunei au întâmpinat greutăți, au luat sfatul său întru toate și numai cu ajutorul său s-a putut da rezultatul frumos la care s-a ajuns, pentru care manifestăm cele mai sincere mulțumiri. La construire, tot transportul s-a făcut de locuitorii comunei, prin prestație publică.

În anul 1934, comuna Ciumești a plantat prin întreprindere 10 jugh[ere] de pământ, care este situat în pădurea din hotarul comunei, cu puietii de salcâm în număr de 30.000 de puietii, plătind 30 bani de bucată și folosința pământului între puietii.

În pădurea comunei, ce e situată în hotarul comunei Foieni, s-au plantat tot cu puietii de salcâm 7 jugh[ere] în număr de 21.000 buc. de puietii. Lucrarea s-a făcut sub conducerea primarului Gherman Dumitru și în îndrumarea notarului Șaitoș Alexandru.

În anul 1935 comuna Ciumești a continuat construirea școalei comunale, pusă sub acoperiș în anul anterior. Consiliul comunei constător din Gherman Dumitru - primar; Chereji Ilie, Butean Gheorghe, Tol Ioan, Czumbil Iosif, Pink Ștefan, Keller Ștefan, Csirak Mihai și Erdei Gheorghe - membri și Șaitoș Alexandru - notar, în ședință din 2 mai 1936, cu hotărârea nr. IV, înființează o cotizație de 135.000 lei pentru construirea școalei comunale. Construirea ca atare s-a dat în întreprindere prin licitație publică de consiliul comunal și s-a adjudecat în favoarea antreprenorului Pelcz Antoniu, locuitor în Carei.

La conducerea construirii a luat parte Gherman Dumitru, primarul comunei și Pink Ștefan, ajutor de primar, care au executat lucrările sub îndrumarea directă a lui Șaitoș Alexandru, notar.

Transportul materialului la această construire a fost făcut de locuitorii comunei, prin prestație în natură. Sfințirea localului școalei s-a făcut în ziua de 17 noiembrie 1936, cu un fast frumos, de către protopopul din Sanislău, Iosif Patachi, asistat de Mureșan Augustin, preot român-unit și Gabriel Ioan, preot romano-catolic. La solemnitate a luat parte din partea Prefecturii Județului: Dr. Ioan German, primpretor al plasei Carei, din partea Revizoratului, Augustin Creșpai - subrevizor, reprezentantul Astrei din Carei și mulți alți oaspeți. La solemnitate a luat parte și fanfara Școalei Normale din Carei.

Prezența oaspeților a ridicat solemnitatea sfîntirii, care, se poate afirma că a fost o adevărată manifestație națională, aici, la graniță.

Lucrări efectuate în comuna Ciumești, în cursul anului 1936.

Comuna Ciumești, cu ocazia votării bugetului administrației comunei, când au fost prezenți: Gherman Dumitru - primar; Șaitoș Alexandru - notar; Czumbil Iosif, Tol Ioan, Chereji Ilie, Erdei Gheorghe, Keller Ștefan, Csirak Mihai, Freund Mihai și Pink Ștefan - membri din consiliu, au luat în bugetul comunei suma de 100.000 lei pentru construirea trotuarului în curte, construirea unui grajd și culina de vară la școala de stat, construirea unei fântâni și construirea unei verande pentru locuința directorului.

În acest an s-a și făcut și terminat fântâna, iar grajdul și culina de vară s-a pus numai sub acoperiș.

Cheltuielile de materiale și lucrători s-au acoperit din suma prevăzută în buget, care a fost acoperită și din cote adiționale suplimentare, iar transportul materialului s-a făcut de locuitorii comunei cu prestație publică.

În anul 1936, pe pășunea comunei Ciumești s-a împădurit cu puieți de salcâm o întindere de 5 jugh[ere] prin întreprindere, plătind comuna pentru acest lucru 1600 lei la jugher, punându-se 15.000 buc.[ăți] de puieți. Lucrările au fost conduse sub supravegherea primarului și membrilor eforiei.

	
Consiliul comunal Ciumești	Școala primară de stat din Ciumești

Tot în acest an s-a făcut, completând cu puieți de salcâm în cele 10 jugh[ere] de pământ de comună, împădurite în anul 1934.

	
Ciumești - Tabăra de vară a taurinelor	Ciumești – premilitari la muncă obștească

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 86v.- 88.

Doc. nr. 4.

Comuna Foieni

Comuna Foieni este așezată în nordul județului Sălaj, în nemijlocita vecinătate a hotarului țării spre Ungaria.

Anul 1934. În toamna anului precedent 1933, Maiestatea sa Regele Carol al II-lea a încredințat conducerea țării Partidului Național Liberal, din care formându-se guvernul sub prezidenția D-lui. I. G. Duca, făcându-se mai târziu și alegerile parlamentare. Mai târziu, acest mare bărbat a fost asasinat. Conducerea județului a fost încredințată energeticului plin de voință și cu cele mai bune intenții, Dl Prefect Mihai Gurzău. Astfel, obștea s-a ales și în comună, consiliul comunal compus din

membri aleși, care alegere s-a făcut la 28 septembrie 1934, constituire cu care ocaziune au fost verificate mandatele celor aleși: Ștefan Gazner, Tiberiu Baumgartner, Mihai Brem, Ștefan Heinrich, Ștefan Ritli, Emeric Fergi, Laurențiu Tempfli, Ioan Knecht, Gyarmati Ioan, Paul Hochdorfer. Dintre consilierii numiți mai sus, împreună cu cei de drept, Dl Iosif Marton, paroch rom[ano]-cat[olic], s-a ales și primar pe Dl. Ștefan Gazner, ajutor de primar pe Dl. Baumgartner.

1) S-au pavat 2 străzi comunale și un trotuar de 600 m², în valoare de lei 70.000 prin prestație publică a locuitorilor, în valoarea de lei 40.000; 2) Comisia interimară era compusă din D-nii Ștefan Gazner ca președinte, consilieri Tempfli Laurențiu, Tiberiu Baumgartner și Iosif Marton ca membri; 3) Tot în acest an s-au mai făcut un număr de 5 poduri prin prestație publică, în valoare de 7.000 Lei.

Anul 1935: S-au curățat pășunea communală și composesorală de spini, mărăcini și s-a grăpat, toate prin muncă publică, care ar costa 40.000. S-a reparat fundamental abatorul communal, cu care lucrări s-a cheltuit 33981 lei, plus prestație publică în valoare de lei 2.000. S-au făcut 2 poduri, cu care s-au cheltuit 2.360 lei, plus prestație publică în valoare de lei 2.000. S-au făcut, pe pășune, un șanț de 600 m, și în comună unul de 250 m, prin prestație publică, în valoare de lei 3000. S-a curățat la hotar un șanț de 2.000 m și unul de 1000 m, prin prestație publică, în valoare de lei 6000. S-a făcut o fântână, prin prestație publică, pe pășunea composesorală, în valoare de lei 2000.

Anul 1936. S-a curățat pășunea de spini și de mărăcini în o întindere 92 jugh[ere], toată cu prestație publică pentru care trebuia să se plătească lei 20.000. S-a curățat șanț în hotarul comunei cu întindere de 2000 m lungime, prin prestație publică, în valoarea de 4000 lei. S-au făcut 2 poduri de lemn, prin prestație publică, în valoare de 2000 lei. S-a edificat o locuință pentru secretarul communal în valoarea de lei 11.000, fiind puse cărămidile de comună iar în prestația cu locuitorii, pentru transport s-ar fi cheltuit lei 4000.

Meritul edificării îl are întreaga comisie compusă din cei 10 consilieri aleși, la care se mai adaugă încă Dl. brigadier silvic, Gheorghe Lazin, ca membru de drept, iar Dl. Marton Iosif se scoate din consiliu, fiindcă, conform legii, numai preoții români au drept în consiliu.

Anul 1937. S-au făcut lucrări în pășunea communală, care trebuie în fiecare să se curețe și grăpeze, astfel și în acest an s-a[u] executat aceste lucrări, fiind ordonate, dar și sacrificii vor fi făcute în această comună, tot prin prestație s-a executat în valoare de Lei 15.000.

S-a terminat și edificiul locuinței secretarului communal, care acum nu va mai fi a lui, ci a notarului, fiindcă în acest an, în urma ordinului Dului Ministrului de Interne, comuna a devenit notariat independent și s-a făcut, de fapt, predarea agendelor și a [...] Dului notar nou numit, Dumitru Șuta, în ziua de 27 aprilie 1937.

Pentru terminarea acestei locuințe trebuie încă lei 58.000, care se vor achita în decursul acestui an financiar, fiind prevăzut în bugetul comunei.

S-au reparat drumurile comunale în lungime de 2000 m, cu prestație publică în valoare de lei 6000. S-au făcut șanțuri în comună și la hotar, în lungime de 1000 m, cu prestație publică în valoare de lei 3000. S-au făcut 2 poduri mici din lemn, cu prestație publică, plătindu-se numai lucrul în valoare de lei 1000.

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 100.

Doc. nr. 5.

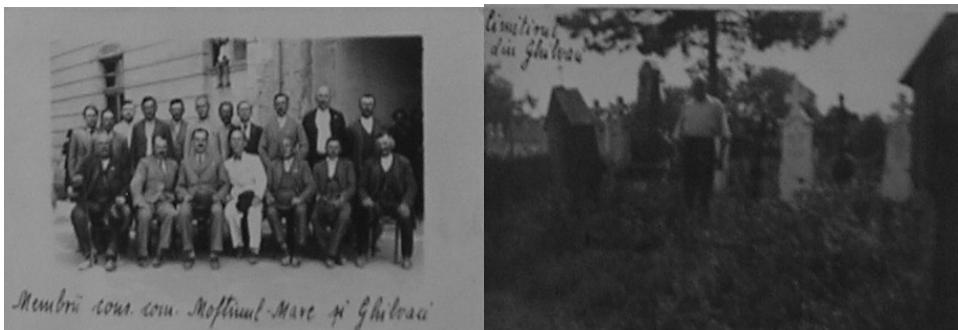
Comuna Ghilvaci

Este situată la nord-vestul județului Sălaj. Are o populație de 850 suflete dintre care 150 români, iar restul de 700 șvabi. Românii locuiesc la gara Ghilvaci, unde, pe pământurile primite în urma reformei agrare, și-au construit case de locuit. Azi, după Unirea din 1918, li s-a făcut școală primară românească susținută de către C.F.R. În comuna propriu-zisă locuiesc numai șvabi, având o școală primară rom[ano]-cat[olică] în care, încetul cu încetul, s-a introdus limba de predare germană.

Fiind această comună foarte mică, și lucrări s-au făcut foarte puține. Începând cu anul 1935, totuși, se observă o mișcare. În acest an s-a construit o fântână comunală cu adâncimi de 50 m, una, și alta, cu adâncime de 97 m. Ambele au costat suma de lei 75.000.

În anul financial 1936-1937 nu s-a construit nimic, s-a prevăzut însă în buget suma de lei. 20.000 spre a se forma un fond necesar la împietruirea străzii din comună. Această sumă s-a și încasat și s-a făcut depunere la Garda Financiară Sălaj pe seama și la dispoziția comunei. Consiliul comunal a hotărât că pentru anul viitor să dubleze această sumă și astfel peste câțiva ani să poată face împietruirea străzii.

În comună fiind notar Dl. Vasile Radu, primar Szeibel Ioan, iar ajutor primar, Fecser Ioan, membri ai consiliului: Heidenhoffer Ștefan, Knell Ioan sen[ior], Zsoldoș Gheorghe, Holoberger Vendelin, Stibli Iosif, Felber Carol, Felber Iosif, Hager Ștefan și Lang Iosif.

Consiliul comunal Ghilvaci

Cimitirul din Ghilvaci

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 92

Doc. nr. 6.

Comuna Moftinu Mare

Comuna Moftinul Mare este situată la nord-vestul județului Sălaj. Are o populație de 2.050 suflete, dintre care 300 români și restul de 1.750 șvabi.

Întreaga populație, sub dominația maghiară, a fost maghiarizată complet. În anul 1919, sub era română, s-a început o vie campanie pentru readucerea populației la matca adevărată, strămoșească. Imediat după unire s-a înființat școala primară de stat cu 2 puteri didactice, una putere cu limba de predare română, iar cealaltă cu limba de predare germană. Administrația locală, de asemenea, a dat tot concursul pentru ca scopul să fie atins cât mai repede și cu mai multă eficacitate. În anul 1933 a luat ființă în această comună o capelă românească în localul școalei primare de

stat. Meritul în această cauză se cuvine harnicului și neobositului învățător director, Dl. Șimonca Dumitru, care necunoscând nici o oboseală, nici un ostacol și-a pus tot sufletul numai ca să poată realiza planul frumos, ceea ce i-a și succes.

Realizările mai importante s-au început în anul 1934. Comuna aceasta ducea lipsa unei grădini de copii, unde copilașii de 5-7 ani să primească instrucție și educație în spirit românesc. Autoritățile superioare au văzut aceasta și, în conferința de plasă ținută la Carei, în ziua de 3 martie 1934, comunei i s-a impus din partea Ministerului Instrucțiunii construirea unei grădini de copii. Dl. primpretor al plasei Carei, Dl. Ioan German, de asemenea, a dat ordin în acest sens.

Consiliul comunei, având în vedere dorința expusă a D-lui primpretor, în ședința din 4 martie 1934, a hotărât, fără nici o șovăire, construirea, bine știind că conducătorul plasei prin aceasta vrea numai binele populației din comună. Ministrul Agriculturii și Domeniilor, pentru a veni în ajutorul comunei, a aprobat exploatarea unui parchet excepțional din pădurea communală, venitul căruia servea numai la construcție. Acest venit s-a urcat la suma de lei 42.700. În bugetul anului financiar 1934-35 s-a mai prevăzut și o cotizație de 33.000 lei.

Comisiunea interimară a hotărât a se cumpăra de la contele Karolyi Ludovic o clădire ce a costat lei 30.000. Materialul provenit de la această clădire s-a folosit pentru construcție, ba, ce e mai mult, s-a obținut atâta material lemnos ca s-a putut construi 2 săli reglementare precum și o locuință compusă din 2 camere, 1 bucătărie, 1 cămară de alimente 1 antreu. Întreaga construcție este făcută din cărămizi arse și acoperită cu țigle. În anul 1934-35 s-a pus numai sub acoperiș, iar în anul financiar 1935-36 s-a terminat complet, făcându-se sfîntirea la data de 24 noiembrie 1935. Valoarea construcției întregi este de lei 450.000.

A desfășurat o activitate foarte rodnică, cu ocaziunea acestei construcții, Dl. Pop Mihai, primarul comunei. În cursul anului 1934 s-a mai construit o fântână communală în strada Carei, având o adâncime de 50 metri, fântâna este cu pompă. Lucrarea întreagă a costat lei 25.000.

În anul 1935 s-a cumpărat de la contele Karolyi Ludovic, pentru suma de lei 25.000, întinderea de 4 jughe[re] cadastrale 1.157 stânjeni o pășune ce i-a mai rămas în urma reformei agrare, pe care imobil se găsește locuința pentru păstorii și grajdul necesar taurilor comunali. Suma necesară s-a achitat din taxa de păsunat.

În anul financiar 1936-37, s-a luat în program refacerea și transformarea fostului local de cărciumă communală în "Casa Culturală". Suma necesară s-a și scris în buget, aprobată de lei 251.020 cât a costat întreaga transformare.

	
Consiliul comunal Moftinu Mare și Ghilvac	Grădinița de copii din Moftinu Mare

Comuna este reședința notariatului, fiind notar Dl. Vasile Radu, primar - Pop Mihai, ajutor primar - Toma Iosif, membri ai consiliului: Erni Ștefan, Fetser

Vendelin, Fetser Ioan, Geiger Ioan, Heidenhoffer Martin, Kuner Ștefan, Mészáros Ioan, Mitter Mihai și Șimonca Dumitru.

	
Postul de jandarmi Moftinu Mare	Cimitirul din Moftinu Mare

Casa Culturală din Moftinu Mare

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 91.

Doc. nr. 7.

Comuna Petrești

Comuna, cu un teritoriu de 4.004 jugh[ere] cad[astrale], este situată în partea de vest a țării, cu un număr de 1.748 locuitori, din care, după naționalitate, sunt: români - 50, șvabi - 1693 și unguri - 5.

Anul 1934. În primăvara anului 1934 membrii componenței "Lökert" decid zidirea unei case pentru păzitorii de vite împreună cu grajd pentru reproducătorii masculi, lucrare începută și terminată în acel an. Costul lucrării a fost prevăzut în

bugetul composesoratului pe exercițiul anului 1934-35 și se ridică la suma de lei 67.000.

Anul 1935. În toamna anului 1935 pe strada aşa numită a cimitirului s-a construit trotuar în lungime de 400 m și s-au efectuat reparări de trotuar în interiorul comunei, unde necesita; toate aceste lucrări s-au efectuat din sumele prevăzute în bugetul comunei pe exercițiul financiar 1935-1936, ridicându-se la suma totală de lei 30.000.

Tot în acest an, membrii eforiei comunale de pășuni se sesizează că grajdul pentru reproducătorii masculi de pe pășunea communală, situată în hotarul comunei Resigheia, se află într-o situație foarte rea, necesitând construirea din nou; aceștia decid înscrierea sumelor necesare în bugetul anului financiar 1935-36, lucrarea începută și terminată în acest an.

Anul 1936. În urma ordinelor autoritatilor superioare școlare, cu data de 1 februarie 1936, în comuna Petrești se înființează școala primară de stat pentru copiii de origine, respectiv de naționalitate română. Școala primară de stat de la înființarea ei a fost condusă de valorosul învățător Ioan Vanica, care a muncit mult, atât pe terenul cultural cât și cel național, câștigându-și simpatia, atât a părinților elevilor de sub conducerea lui, cât și a locuitorilor din această comună.

În tot acest interval a funcționat ca primpretor Dr. Ioan German, primpretorul plasei Carei. Notar cercual Dl. Chiș Gheorghe, primar Ștefan Müller, ajutor de primar Ioan Haller; consilieri: D-nii Popovici Petru, Gavril Iosif, Ioan (?), Ioan Banhoffer, Ștefan Iussel, Vendelin Emili, Ștefan Pfeifer, Mihai Zumbil, Ștefan Vonhaz – învățător, consilier e drept, iar secretar Iosif Knitzer.

Anul 1937: Întrucât Comuna Petrești nu avea legătură telefonică, în primăvara anului 1937, consiliul comunal a hotărât construirea unei linii de telefon între Sanislău și Petrești. În acest scop, s-a alocat în bugetul comunei pe anul financiar 1937-1938 suma de lei 27.000. Sumele necesare pentru construirea stâlpilor de telefon au fost exploataate din pădurea comunei, de unde au fost transportate la locul destinat pentru prelucrare. Deoarece nu s-a ținut licitație publică pentru darea în întreprindere a construirii acestei linii telefonice, lucrarea nu a luat sfârșit. De asemenea, tot în cursul acestei primăveri, s-a renovat primăria și locuința notarială și s-a văruit exteriorul. Valoarea lucrărilor acestei renovări este de lei 10.000.

Fiind în comună o stradă nouă numită "Regat", consiliul comunal a luat măsuri ca în această stradă să se construiască, pe partea stângă, un trotuar care va avea o lungime de circa 400 m și o lățime de 0.60 m.

În acest scop, comuna a procurat 4 vagoane de piatră, care a fost transportată la locul destinat. Valoarea pietrei a fost de lei 11.000. Lucrarea nu este terminată întrucât până la această dată nu s-a dat în întreprindere construirea acestui trotuar.

Pentru a încuraja populația în ceea ce privește pomicultura, s-a înființat în această comună o pepinieră communală. Suprafața acestei pepiniere comunale este de 400 st[âjeni] pătrați. Cu concursul școalei primare de stat, de sub conducerea Dl. dir[ector] Iosif Erdei, s-au plantat în toamna anului trecut 1000 buc[ăți] puieți sălbatici precum și 30 legături de nuci. Această pepinieră communală este îngrijită și lucrată de elevii școlii primare de stat, unde li se dă lecții și se fac experimente de domeniul pomiculturii.

Fotografie de grup: Consiliile comunale reunite Resighea și Petrești

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 96v. - 97v.

Doc. nr. 8.

Comuna Sanislău

Hotarul comunei are o întindere de 11.000 jugh[ere] cadastrale. Numărul locuitorilor e de 4.550, dintre care, după origine etnică, sunt 2.030 români, 510 maghiari, 1.670 șvabi, 210 evrei și 130 țigani.

Comuna aparține, în prezent, Județului Sălaj, plasa Carei. Este sediul notariatului circumscriptiei sanitare, agenției de percepție, oficiului poștal, plutonului de grăniceri și postului de jandarmi. În comună există și 1 farmacie și 1 fabrică de sifon, 2 mori sistematice și moară mică, apoi o fabrică de cărămizi. Este așezată lângă linia ferată principală Satu Mare-Oradea, are gară în apropierea comunei, în care se pot face îmbarcări de cereale și animale.

Drumuri de comunicație către comunele vecine și centrele mari comerciale are numai din pământ, fără a fi pietruite. În interiorul comunei are drumul pietruit în lungime de 4300 m, iar trotuarul pietruite în lungime de circa 5 km.

În comună sunt biserici: una română-unită, zidită în anul 1910, în era maghiară - a fost una dintre cele mai frumoase și impunătoare biserici din întreaga dieceză de Oradea - , care s-a ridicat, exclusiv, din jertfele credincioșilor români uniți din loc[alitate]. Această biserică are, în interior, 3 altare. Mai are, apoi, 2 turnuri mari și 4 mai mici, iar în fața turnurilor mari are în afara un balcon, de unde se pot ține vorbiri populației la diferite serbări bisericești și naționale; o biserică romano-catolică, un reformată și o sinagogă izraelită.

Românii sunt de religie greco-catolică, având două parohii; șvabii sunt de religie romano-catolică, iar maghiarii de religie reformată. În cimitire sunt capele și anume: una română-unită, una romano-catolică. În urma reformei agrare, cimitirele tuturor confesiunilor s-au mărit așa că, pentru mult timp, încă vor fi suficient de încăpătoare.

Școale sunt: o școală de stat cu 6 săli de învățământ; o școală de stat pentru copii mici, cu 2 săli de învățământ; o școală confesională romano-catolică, cu 4 săli de învățământ și o școală reformată cu o sală de învățământ.

Societăți culturale sunt: 1. Cercul Cultural "Astra" Sanislău; 2. "Santinela de Nord"-, cercul cultural studențesc; 3. Cercul cultural "Tudor Vladimirescu" al corpului didactic; 4"Reuniunea Tânărilor Romano-Catolici" - la aparență, societate religioasă, dar, de fapt, mai mult cu tendințe politice maghiare, înființată în era românească.

De la 1 ianuarie 1934 s-au executat următoarele lucrări mai însemnate. La această dată era numită o comisie interimară constătătoare din: Gheorghe Vaștag - președinte, apoi Ioan Silvăsan, Ioan Pal, Andrei Kremer și Vasile Matco - ca membri. Preoți erau: Iosif Patachi - protopop greco-catolic și Aurel Pășcuțiu - preot greco-catolic; Valentin Magyar - preot romano-catolic; Tiberiu Szabó - preot reformat și Anton Kraus - rabin.

Învățători erau: 1) la școala de stat: Ștefan Șestac - director, Ioan Turdean - învățător, Elena Filip - învățătoare, D-na Livia Hoprich - învățătoare, Ilie Bălăneanu - învățător, D-na Valeria Șestac - învățătoare; 2) la grădina de copii mici: D-na Margareta Turdean și Terezia Mărcuș - învățătoare; 3) la școala reformată: Terezia Szabo - învățătoare; 4) la școala romano-catolică: Andrei Szkrabatovits - învățător] dir[ector], Ștefan Soltesz - învățător cantor, Gavril Grenezer - învățător și Edit Filip învățătoare].

Notar comunul era Ioan Tanca, percepto[r] - Traian Mureșan, medic de circumscripție - Dr. Baumgartner Ioan, farmacist - Augustin Sabău, șefa oficiului poștal - Mărioara Chirvai, șeful postului de jandarmi - Mihail Bălcuțiu.

La 7 iulie 1934 s-a constituit consiliul comunul ales, astăndă Dl primpretor al plasei Carei, Dr. Ioan German, și notarul comunul, Ioan Tanca. S-a ales de primar Gheorghe Silaghi, de ajutor primar Vasile Matco. Ca consilieri de drept: Aurel Pășcuțiu - preot gr[eco]-cat[olic], Ștefan Șestac - dir[ector] al școalei primare de stat și Dr. Ioan Baumgartner - medic de circumscripție. Consilieri aleși: Iosif Goes, Gheorghe Vaștag, Francisc Merk, Ioan Silvăsan, Gavril Bartha, Alexandru Cheregi, Gheorghe și Ioan Pop.

În urma ordinelor și îndemnurilor date în câteva conferințe administrative, convocate de Dl. prefect al județului Sălaj, Dr. Mihail Gurzău, și a insistenței asidue a[le] D-lui primpretor al plasei Carei, Dr. Ioan German, fiind de altcum convinsă și populația despre necesitatea lucrărilor, s-au realizat următoarele lucrări:

1) În anii 1934 și 1935 s-au plantat cu salcâmi 19 jugh[ere] cad[astrale] teren zburător din pășunea comunulă; 2) În anul 1935 s-a zidit o sură pentru nutrețul animalelor de reproducție comunulă; 3) În anul 1935 s-au făcut mai multe poduri și punți; 4) În anul 1935 s-a zidit o fântână pe pășunea comunulă; 5) În anul 1935 s-a zidit locuința pentru șeful postului de jandarmi; 6) În anul 1935 s-a zidit locuința pentru pădurarul comunul; 7) În anii 1934-1935 s-au făcut lucrări mai mari din pământ, acostament, șanțuri noi la drumurile ce duc către Carei, Petrești, precum și la drumul de câmp numit Macea, apoi la multe străzi din interiorul comunei; 8) În anii 1923-1935 s-au adunat fonduri și material pentru casa națională, așa că în anul 1936, cu ajutorul bisericii române-unite din loc, se va și începe zidirea. Pentru acest scop, comuna, în afară de donațiile mai mici de până acum, a mai votat încă un ajutor de 52.000 lei, care se va trece în bugetul anului 1936-1937; 9) În anul 1935 s-a închis prin autoritățile administrative comunale școala confesională romano-catolică pentru nerespectarea dispozițiunilor Legii învățământului de a propune în limba germană. Această școală, mai târziu, s-a redeschis fără autorizația autorităților în drept, dar a fost reînchisă în ianuarie 1936 de către Dl. primpretor al plasei Carei,

Dr. Ioan German; 10) În anul 1936 lotul zootehnic s-a împrejmuit cu şanţ, iar răzorul şanţurilor s-a plantat cu 2 şire de puieti de salcâm; 11) În anul 1936 s-a plantat cu puieti de salcâm un teren de 10 jughere cadastrale din pădurea comunală din hotarul comunei Ciumeşti, care era neîmpăşunat, iar în pădurea comunală din hotarul comunei Sanislău s-au completat parchetele tăiate în anii precedenţi pe o întindere de 2 jugh[ere] cad[astrale]; 12) În anul 1936 edificiul cumpărat de la Statul Român, de sub nr. 22, s-a transformat în întregime în școală, care, acum are 4 săli de învățământ corespunzătoare. Cheltuielile cu transformarea au fost de lei 65.000. În anul 1937 și 1938 se vor continua lucrările de transformare care vor costa cca. 70.000 lei și anume: curățenia generală a edificiului, îngrădirea curții și repararea acoperișului; 13) În anul 1936 s-a zidit casa națională și anume s-au zidit pereții și acoperișul. În anul 1937, cu începere din iunie, se vor continua lucrările. Este de remarcat că, la cererea înaintată de Dl. președinte al Cercului Cultural "Astra" Sanislău D-lui prefect Dr. Mihail Gurzău, din partea județului Sălaj, pentru continuarea lucrărilor s-a acordat și achitat un jutor de 30.000Lei; 14) În anii 1936-1937 s-a curățat iazul de scai și pălămizi, s-a grăpat, apoi s-au curățat și reparat fundamental 3 fântâni din islaz; 15) În anii 1936-1937 s-au curățit şanțurile drumurilor și s-a făcut din pământ un trotuar de cca 800 m lungime între locurile noi de case.

	
Consiliul comunal Sanislău	Edificiu în lucru al Cercului Cultural "Astra" Sanislău

Sanislău – lucrări de interes obștesc

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 94v.-95v.

Doc. nr. 9.

Comuna SANTĂU

Întocmitu-s-a această Carte de aur în anul una mie nouă sute treizeci și șase luna martie, ziua a 12-a, pentru a se cuprinde în ea, rămânând spre pildă și îndemn urmașilor înfăptuirile gospodărești și culturale făcute grație iscusinței și sârguinței conducătorilor, precum și înțelegerii și ajutorului dat de toți locuitorii, precum se va vedea mai jos.

Fiind primar Dl. Gheorghe Doarna, membri ai consiliului D-nii: Florian Gavrilaș, Petru Marchiș, Goldstein Dezideriu, Ioan Filip, Ioan Groza, Ioan Zdroba, Ioan Harcinciu, Adalbert Lukacs, Ioan Meghișan, Iosif Bartlun, Aloisiu Schmauss, Traian Rotar, notar - Dl. Ilie Stănilă.

Aici am însemnat toate realizările începând de la data Unirii Ardealului cu Patria Mamă, aşa precum am auzit și am văzut și mai ales de la data de 1 ianuarie 1934, dată de la care noi însine suntem înfăptuitori și martori. Rugăm pe urmașii noștri să continue și sporească opera începută și însemnările în această carte.

Din realizările mai de seamă din ultimii doi ani înregistram următoarele: În anul 1934 se construiesc 6 poduri, în valoare totală de 24.000 lei, pe drumurile și pe străzile comunale. Tot în acest an, în cadrul programului edilitar, începe construirea de refacere a drumurilor și străzilor cu munca prestată de locuitori în contul rămășițelor de impozite și taxe comunale sau gratuit. În contul acestor lucrări se lichidează din rămășițele de încasat ale comunei suma de lei 23.000, amenajându-se și nivelându-se drumul în lungime de aproximativ 500m.

În anul următor se continuă campania de refacere a drumurilor, făcându-se câteva rectificări de străzi, prin aliniere. Se fac lucrări noi în valoare totală de 25.200 lei. Din programul de lucrări agricole cităm amenajarea și însămânțarea pajîștei comunale, un teren de 400 st[ânjeni], destinat acestui scop.

În anul 1936-1937 s-au făcut următoarele lucrări: S-a construit un trotuar de piatră în lungime de 312 m. S-a mai construit un trotuar de scânduri în lungime de 1400m. În primăvara anului 1937 s-au sădit în pepiniera communală 2500 puietă de pomi.

Consiliul comunal Santău

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj* – *Cartea de Aur*, 1937, f. 190.

Doc. nr. 10.**Comuna TĂŞNAD**

Întocmitu-s-a această carte de aur în anul una mie nouă sute treizeci și șase, luna lui Martie, ziua a zecea, pentru a se însemna și înscrie înfăptuirile obștești făcute grație străduinței conducerilor și ajutorului dat de locuitorii, rămânând spre pildă și îndemn la munca urmașilor.

Aici se vor cuprinde înfăptuirile de seamă făcute de la data de 1 Ianuarie 1934, dată de la care subsemnatii Gheorghe Nichita, președinte al consiliului interimar; Ioan Opriș - notar, Teodor Popescu, Andrei Meck, Sigismund Kapusi, Simon Ludovic, membri ai comisiei interimeare a comunei, am fost înfăptitorii își și martorii celor însemnate, precum se va vedea mai jos.

Anul 1934 marchează începutul erei de activitate sistematică cu un rezultat de multiple realizări practice pe teren, în toate domeniile gospodăririi obștești. Aceasta se explică prin împrejurarea că a început să se lucreze în baza și conform unor programe raționale și, în prealabil, elaborate. Preocuparea de căpătenie a edilitor comunei a fost ducerea la un sfârșit a companiei de refacere a străzilor și, în general, a tuturor căilor de comunicație, atingându-se în acest fel un scop dublu: îmbunătățirea și înfrumusețarea drumurilor, pe de o parte, și degrevarea contribuabilitelor de majoritatea restanțelor de impozite și taxe comunale, pe de altă parte, știindu-se că aproape toate aceste lucrări s-au făcut cu prestație în natură, în contul rămășițelor de încasat. Nu putem omite împrejurarea că mulți dintre locuitori au contribuit cu muncă gratuită și dezinteresată la diferitele lucrări, numai în dorința de a contribui la progresul obștesc. Trecem la înregistrarea detaliată și cronologică a realizărilor.

În anul 1934 se fac împletituri de nuiele de 120 m lungime pe șoselele naționale și județene, iar pentru sprijinirea corpului de drum se bat 2.000 țăruși cu împletitură la taluzul șanțului, împedicând astfel surpările și spălăturile de apă. Se curăță și desfundă șanțuri pe o lungime de 1.200 m și se fac 435 gropi pentru plantații de pomi fructiferi. Se construiește și se largeste drumul cătunului Blaja, cu șanțuri noi în lungime de 600 m, regulându-se acostamentul cu nivelări de 900 m³ pământ transportat. Pentru consolidarea străzii Ștefan cel Mare se fixează pe borduri 150 piloți (14 cm diametru), îngrădinându-se în forma meterez cu 30 care nuiele și transportându-se 700 m³ pământ de umplutură pe o lungime totală de 600 m. Aceleași lucrări de amenajare se fac străzii București unde se întrebunează 200 buc[ăți] țăruși, 5 care nuiele și 400 m³ pământ transportat. Pe strada Mărășești se fixează 300 buc[ăți] piloți (10 cm X 200 cm) îngrădiți cu 15 care nuiele. Această stradă se transformă conform profilului tip pe o lungime de 150m.

Tot conform profilului tip se amenajează și strada Principesa Ileana, pe o lungime de 1.200 m. Pe străzile Petru Maior și Regele Ferdinand, lângă oborul de vite, se fac șanțuri în lungime de 450 m. S-au făcut 4 poduri noi și s-au reparat 9 poduri existente în comună și cătunele apartinătoare. S-au reparat și curățat 9 fântâni publice și s-a reconstruit cu beton și pompă nouă fântâna arteziană nr. 2

În anul 1935 continuă campania de refacere a drumurilor, asternându-se pe șoselele naționale și județene 1.690 m³ pietriș. Tot pe aceste drumuri se regulează terasamentul, curățindu-se și noroiul pe o lungime de 6 km și refăcându-se șanțurile pe o lungime de 800 m. Se regulează și canalizează Valea Cehalului în interiorul comunei. În regiunea podului nr. 5 de pe șoseaua județeană Tășnad-Marghita, aceeași vale e largită la 5 m. Din pământul și trunchiurile scoase se fac indiguri pentru prevenirea inundațiilor. S-au scos, în total, cca. 8.000 m³ pământ. Se fac 300 m curent lucrări de șanțuire și nivelare pe drumul Tășnad-Săuca, conform profilului tip.

Aceleași lucrări se execută la strada Călărași, făcându-se șanțuiri de 1.800 m lungime. În strada Vânători se execută șanțuiri în lungime de 500 m. Se fac meterezuri de țăruși îngrădiți cu nuiele și alte diferite lucrări de consolidare a corpului străzii. Pe strada București se fac din nou șanțuiri pe o lungime de 600 m și se transportă circa 600 m³ pământ pentru nivelări. Se fac trotuare din scânduri de stejar pe străzile Ștefan cel Mare, Petru Maior, spre biserică greco-catolică și la diferite trecători, în lungime totală de 1.160 m. Se amenajează, îngrădește și însămânțează un teren pentru pepiniera comunală. Pe pășunea comunală se plantează 150 pruni, iar pe malul oborului de vite 140 salcâmi. Tot în acest an ia ființă grădina de copii nr. 2, menită educației, în general, și însușirii limbii statului, în special. Pe lângă școala primară de stat, în urma recomandației Dlui. primpretor al plășii, se înființează o cantină pentru alimentarea copiilor săraci. Se mai înființează un birou al populației, pendinte de administrația comunei.

Dintre operele financiare înregistram suscrierea sumei de 100.360 lei la împrumutul de înzestrare a țării. Dar în afară de înfăptuirile gospodărești și de edilitate făcute de administrația comunei conform programelor, nu putem trece cu vederea nici realizările rezultate din inițiativa și activitatea tuturor cetățenilor, fie ele de ordin economic sau cultural spiritual. Înregistram, deci, înființarea Casinei Române și construirea cooperativei regionale.

În anul 1936 s-a efectuat una dintre cele mai mari lucrări din ultimul deceniu: refacerea trotuarelor de asfalt de la Primărie, prin Piața Regele Carol II, și strada Mihai Viteazul până la infirmeria comunală. Tot în acest an s-a zidit locuință pentru păstorul vitelor și grajd pentru tauri pe pășunea comunală.

Consiliul Comunal Tășnad

Tășnad – casa păstorilor și grajdul taurilor

Tășnad - muncă în folos obștesc: amenajarea șanțurilor

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 197-198.

Doc. nr. 11.

Comuna Tiream

Comuna Tiream, așezată pe valea Eriului, la nord-vestul țării la 7 kilometri depărtare de orașul Carei, lângă linia ferată Carei-Zalău, până în anul 1830 era o comună locuită numai de români, iar conlocuitorii șvabi, care, azi, sunt în majoritate zdrobitoare, au imigrat în această comună începând cu anul 1830. După vechile date statistice, în anul 1848 era locuită de 1.106 români greco-catolici și 302 șvabi de confesiune romano-catolică și nici un maghiar. Recensământul populației din 29 august 1933 ne prezintă următoarele rezultate: 791 români; 1.694 șvabi; 7 unguri și 95 țigani, deci, în total, 2587 locuitori.

În anul 1934 comisiunea interimară, sub conducerea președintelui Dărăban Dumitru și a membrilor Racz Adalbert, Suszli Martin, Stolcz Ștefan și Inovan Gavril, edifică un depou pentru pompele de incendiu și creează primul fond pentru construcții școlare și se îngrijește pentru lucrările preliminare pentru pavajul străzii "Mihai Viteazu", urmând ca programul lor să fie continuat de noul consiliu comunal, în frunte cu primarul Mureșan Vasile, și pe urmă de primarul Noaghi Ioan și consilierii Man Ioan, Dărăban Dumitru, German Teodor - preot, Achim Iuliu - director învățător, Pop Mihai, Schradi Iosif, Haller Iosif, Feczer Ioan, Krutz Ștefan, Zinsel Eugen și Solomaier Jacob, care, în anul 1934, supraveghează lucrările de pavare a străzii Mihai Viteazu cu sistem ciclops, în lungime de 691 metri, pavare care a costat 172.000 lei.

La adunarea generală ținută la 16 februarie 1935, sub conducerea D-lui Dr. Ioan German, primpretor, asistat de Dl. Ioan Ciocan, notar, și de toți consilierii, întocmesc planul de lucru pe anul 1935, votând, în unanimitate, edificarea unei școli primare de stat cu locuință directorială. Consiliul comunal execută planul de lucru întocmit în adunarea generală, cumpără 2 intravilane de la văd[uva] Rimili Iosif și Kramer Aloisiu și, după dărâmarea lor, se începe construcția uneia dintre cele mai moderne școli în locul cel mai potrivit și care școală, prin impozanța ei, preschimbă întreaga înfățișare a comunei și deoarece o clădire de mărimea proiectată reclamă

timp pentru edificarea ei și ca pentru viitor să se evite orice reparațuni în urma așezării perețiilor, lucrările de zidărit au fost puse sub acoperământ.

În anul 1936 lucrările de tencuială, tâmplărie, tinichigerie etc. ale școalei sunt terminate și, în locul unor case din vălătuci acoperite cu stuf, s-a edificat pe trei fronturi, cu trei săli de învățământ, sală de recreație, birou, locuință directorală și toate apartenențele, care școală a costat, în total, suma de lei 796.074, în afară de prestația dată de locuitorii în mod benevol.

Lucrările de edificare au fost supravegheate de conducătorii comunei, toți și-au făcut datoria de la care nu s-a sustras nici unul din locuitorii comunei. Maistrul antreprenor Peltz Anton a edificat cea mai impozantă clădire, după planul întocmit de Dl inginer arhitect Pentek Adalbert.

Pentru ca instrucția teoretică în această școală să se poată realiza în practică, comitetul școlar, sub președenția preotului German Teodor, a pus la dispoziția Dlui director Achim Iuliu, fondul necesar de care aveau nevoie pentru procurarea instrumentelor necesare și astăzi mulțumită și hăniciei Dl. director al școalei primare de stat, pe neașteptate, s-a trezit comuna cu un întreg muzeu, care poate fi invidiat de orice școală urbană. Tot în acest an s-au pavat trotuare în colonie, în lungime de 1.600 m.

Dacă în comuna Tiream, s-au realizat atâtea lucruri, într-un timp așa de scurt, se datorează în cea mai mare parte, îndemnului, inițiativei, muncii, controlului, bunăvoiinței, Dlui Dr. Ioan German, primpretor al plasei Carei, care, prin darul de a conduce și convinge, jertfindu-și timpul liber, a stat totdeauna la dispoziția comunei, ajutând organele comunale la realizarea acestor opere. Lucrările cele mai importante fiind terminate pentru anul 1937 n-a rămas de executat decât continuarea pavărilor trotuarelor din comună, în lungime de 4 km, care lucrări în anul acesta au început la 26 aprilie și sunt în curs de executare pavându-se până acum 1200 m.

Un mare ajutor pentru comună au fost executarea lucrărilor de îngrijirea, întreținerea, curățirea izlazului, facerea șanțurilor, prin lucrul obștesc, executat prin premilitarii subcentrului Tiream, de sub conducerea comandantului Bobe Marin, a notarului Ioan Ciocan, [a] preotului German Teodor, a primarului Noaghi Ioan și a consilierilor Man Ioan și Dărăban Dumitru.

Consiliul comunal Tiream

Doc. nr. 12.

Comuna Urziceni

Comuna Urziceni este așezată în nemijlocita vecinătate abia la 1 km de hotarul țării spre nord-vest, tras pe vecie la anul 1919, în urma războiului mondial 1914-1919 și ca urmare a vărsărilor de sânge a[le] acestui neam, în care război au căzut jertfă pentru libertatea tuturor românilor 800.000 de eroi. Comuna este în nordul județului Sălaj, este formată din colonii germane. Întinderea totală a hotarului e 6086 jugh[ere] cad[astrale] 1532 st[ânjeni] pătrați.

În toamna anului precedent, 1933, Maiestatea Sa a încredințat conducerea țării guvernului format din Partidul Liberal de sub șefia D-lui I. G. Duca, fost condus de Brătieni, și ca urmare aceluia, conducerea județului a fost încredințată energeticului și neobositului prefect Dr. Mihail Gurzău, om de inimă și plin de voință, cu cele mai bune intenții și s-a ales în această comună consiliul comunal, cu vot secret, obligator, în număr de 10 membri, în ziua de 30 iunie 1934, care s-au constituit în ziua de 11 iulie 1934 și anume: au fost alese și verificate mandatele D-lor' consilieri comunali: Ioan Solomayer junior, Alexandru Plank, Martin Solomayer, Mihai Binder, Gheorghe Tempfli, Francisc Vadai, Ioan Gnauth, Andrei Tempfli, Iosif Tempfli și Iosif Mellau, împreună cu membrii de drept D-nii Andrei Reiter - paroh rom[ano]-cat[olic], fiind singurul preot în comună, Gheorghe Tihanyi - învățător de stat, care au ales de primar pe Dl. Ioan Solomayer, pe Dl. Mihai Binder - ca ajutor primar, iar ca membri în comisia economică financiară, zisă de verificare, pe Dl. Gheorghe Tempfli, Alexandru Plank, Iosif Tempfli, Martin Solomayer și Andrei Tempfli. Locuitorilor colonizați benevol în hotarul acestei comune le trebuie un local de școală; în urma intervenției harnicului și neobositului bun român, Dl. Dr. Ioan German, primpretorul clasei Carei, un sprijinitor și edificator de școli, s-a decis edificarea acelei școli din bugetul comunei, care s-a și început anul acesta; s-a ridicat școala și s-a pus sub acoperiș.

Tot în acest an s-a început edificarea localului destinat a adăposti poliția de frontieră, chiar la marginea țării, la care au contribuit toate comunele din această plasă și care s-a pus sub acoperiș și care lucrare a costat lei 33.000, urmând ca restul lucrării să se achite și termine în anul viitor. S-au pavat străzile comunei în întindere de 540 m², în valoare de lei 60.000 numerar și prestația locuitorilor în natură cu valoarea de lei 60.000. Total pavarea: 120.000 lei, procedură care să urmeze din an în an.

La realizarea acestei lucrări au conlucrat întreg consiliul comunal, împreună cu notarul Ioan Ravas, până în luna septembrie, și pe urmă a notarului Ioan Popoviciu, precum a Dlui primpretor Ioan German.

În acest an s-a continuat cu edificarea școalei primare de stat din "Cătun". S-a continuat cu edificarea localului poliției de frontieră, s-a început edificarea casei de locuință a păstorului și grajd reproducătorilor masculini. S-au făcut prin prestația publică curătenia sănțurilor pe o întindere de 7000 m. S-au făcut 3 fântâni prin prestație publică. S-au grăpat și curățit de mărăcini și buruieni, spini, pășunea comunală și compozițională, în întindere de 1023 jugh[ere], prin prestație publică. S-a făcut un pod de beton pe șoseaua județeană Carei-Urziceni, în marginea comunei, în valoare de lei 3120, plus transport și lucrări necesare executate prin muncă publică. În acest an s-a înființat stațiunea de montă permanentă cu 2 armăsari ai statului, aduși din depozitul "Bonțida". S-au făcut 70 m lungime gard de sărmă veche, în valoare de lei 3000.

S-a continuat cu edificarea, de astă dată, și cu terminarea școalei din cătun. S-a continuat și terminat edificarea casei păstorului și grajdului reproducătorilor masculi, cu care s-a cheltuit lei 17.000, în total acest edificiu a costat lei 57.000. În acest an s-au făcut 4 300 m șanț pe fânaț, 4.000 m șanț mai mic, toate cu prestație publică în valoare lei 40.000. S-au reparat 3.000 m drum de hotar, în valoare de lei 15.000. S-a făcut o fântână pe pășunea comun[ală] lei 3.000 și una în Via Neagră - lei 4.000. S-a făcut un pod de lemn în valoare de lei 4.000 și 3 poduri mici cu prestație publică în valoare de lei 1.500. S-au grăpat și curățat pășunile din comună cu prestație publică, în valoare de lei 20.000. S-a reparat acoperișul școalei primare de stat din comună.

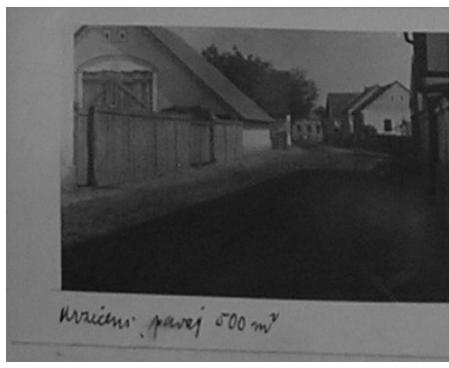
Anul 1937. Edificiile descrise în anii precedenți fiind terminate, au rămas plata materialului și lucrului neachitat, care se cifrează la următoarele sume: Școala din "Cătun" lei: 38.000; a Poliției de frontieră - lei: 35.000, care se vor achita, neconditionat, în acest an. S-au făcut șanțuri în lungime de 1.000 m, prin prestație publică, în valoarea sumei de lei: 5.000; S-a făcut un pod mare de lemn, în valoare de lei 5.000, și altele mai mici, 3, cu prestație publică, în valoare de lei 1.500. S-a grăpat și curățit pășunea din comună de buruieni, spini și scai, ca în anii precedenți, prin prestație publică în valoare de 15.000 lei. S-au schimbat tiglele pe acoperișul primăriei, grădina de copii și locuința notarială, în valoare de lei 4.200.

Consiliul comunal Urziceni

Urziceni, sediul poliției de frontieră

Urziceni – lucrări de pavare

Urziceni – casa păstorilor și
grajdul taurilor

Direcția județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, fond. *Prefectura județului Sălaj – Cartea de Aur*, 1937, f. 99

Monografii școlare

Doc. nr. 13.

Monografia Școalei primare de stat din com.[una] Moftinul Mare

Comuna Moftinul Mare este situată la Nord-Vest[ul] jud.[ețului] Sălaj, pe malul stâng al râului Crasna și la 3 km de cale[a] ferată ce duce de la Oradea M.[are] la Satu Mare. Com[una] Moftinul Mare s-a înființat la anul 1723, sat[ul] [având] numele "Nagy Moftány".

Locitorii acestei comune a[u] fost toți coloniști aduși de către contele Grof Karolyi pe moșia sa din Germania, din ținutul Würtemberg, la anul 1723, pentru că pământul mult ce îl avea nu era cine să îl muncească și contele știind că acești oameni germani [svabi] se pricepe la agricultură mai bine i-a adus să se împrioretarească sub Regele Bela al V-lea, le-a dat loc de casă, 30 jugh[ere] de pământ și vite de muncă. Dar unii oameni mai în etate spun că strămoșii lor au trebuit să dea un fel de robot [clacă] la contele Karolyi pentru pământul primit de la el, de două zile de lucru pe fiecare săptămână și o parte din cereale (ca grâu, secără, porumb) și acei ce nu făceau cum s-a arătat mai sus, atunci contele, prin niște pândași care îi avea, la cea mai mică greșală, îi pedepsea aspru. Această stare a ținut la dânsii până ce prin muncă și prin zeciuială i-a plătit contelui pământul primit. Karolyi, pe spesele lui, face biserică rom.[ano]-cat.[olică] foarte frumoasă și mare, aproape ceea mai frumoasă în jur, la anul 1795, pe care poporenii o rebotează și o mai înfrumusețează la anul 1923.

Școala s-a făcut la anul 1739, după cum spun oamenii, dar data exactă a înfăptuirii nu se știe; școala avea două sale de învățământ și prevăzută cu două forțe didactice. La această școală frecventau nu numai copii din com[ună], ci și cei din comună vecină, căci Ghilvaciu era încă mică; era de partea dreaptă a râului Crasna, la 500 m de comuna Moftinul Mare, spre nord. Această școală, la aceste comune acorda 2 sale de învățământ și o locuință pentru cantor a servit până la anul 1901, când comuna bisericăescă clădește o școală nouă confesională cu patru sale de învățământ și locuință pentru cantor, frumoasă și încăpătoare, la un loc. Trecutul școalei de la anul 1799 și până la 1901 nu se știe, că nu se găsește arhiva, pe când de la anul 1901, comuna Ghilvaciu își face o școală în comună la ei [școală confesională] din motivul că s-a înmulțit numărul copiilor obligatori de școală în comuna Ghilvaciu, cât și în comuna Moftinul Mare. În școala confesională veche nu se observă nici o urmă că românii să fi umblat la școală, și, de era[u], și pe timpul acela, românii era[u] nepăsători, care [fapt] reiese de acolo mai recent că românii, care sunt de etatea de 30-50 de ani, nu știu barem să-și scrie, cel puțin, numele, dar de la 1900 începând se mai găsesc copii români în registrele școalei confesionale, dar fiecare avea o clasă, două ori cel mai mult trei cl[ase], cu 4 cl[ase] terminate dacă sunt 3, pe când între copii[i] rom[ano]-cat[olici] fiecare are cel puțin 4 clase, dar majoritatea - 6 clase primare. Școala conf[esională] nouă a funcționat regulat cu 4 forțe didactice până la anul 1924 după cum am arătat mai sus.

În anul 1924 Onor[atul] Rev[izorat] Școl[ar] Jud[ețean] din Satu Mare și Dl. delegat ministerial pentru construcții, care era delegat din partea onor[atului] Minist[erului] de Instr[uționii], Dl. Augustin Pop, dir[ector] în școala prim[ară] de stat din com[una] Sânmiclăuș, văzând că aici în com[una] Moftinul Mare sunt vreo 70 familii gr[eco]-cat[olice] cari nu au unde învăță românește, s-a hotărât să facă o școală de stat în virtutea legii învățământului primar în vigoare. Venind la fața locului, comisia a cerut comunei politice să clădească o școală de stat cu 2 sale de învățământ și locuință pentru director, în baza unui ordin ce îl aveau dânsii de la Onor[atul] Minister. Dar com[una] politică, împreună cu confesiunea, ca să nu

intre în spese degeaba [a răspuns] că școala, care este a confesiunei, corespunde cerințelor [și e] de ajuns atât pentru stat, cât și pentru confesiune. Așa că, în baza contractului ce s-a făcut între comună și stat, s-a predat pentru școala de stat 2 sale de învățământ cu curte corespunzătoare și s-a clădit locuința pentru director, care contract s-a și aprobat din partea Onor[atului] Rev[izorat] Școl[ar] al jud[etului] Satu Mare, cu nr. 1276 din 12 sept. 1924, în baza ord[inului] a Onor[atului] Ministrului de instrucție cu nr. 3414-924 și, totodată, se aproba și din partea episcopului din Satu Mare, Tihardi Bornemisza.

În anul 1924, la 1 sept.[embrie] școala era înființată și s-a și numit primu[l] învățător. A fost numit Dl. Pop Gheorghe la postul nr. 1, la post nr. 2 a fost numit Scheffler Ana și la 1 octombrie s-a[u] și început cursurile, fiind înscris la cl. I, II, III, IV – 42, în total, dintre care au fost promovați 22, iar 20 - repetenți, pentru că era foarte greu, că copiii nu poseda[u] limba română deloc. Dar D-șoara nu propune decât până la 24 martie 1925, pentru că s-a măritat și vine în locul ei Dl. înv. Müller Desideriu și a stat până la 1 sept.[embrie], ca suplinitor. De la 1 sept.[embrie] 1925, a fost numit Gabriel Adalbert, care este și până în prezent.

În anul 1925-1926 a[u] fost înscrisi 44 elevi; promovați – 39; 5 repetenți. Anul acesta școlar a fost mai mult[e] rezultat[e] pentru că copiii poseda[u] l[imba] în parte și clase[le] era[u] conduse de P. I. (pentru clasa I) Gh. Pop, P.II (pentru clasa a II-a) A. Gabriel.

În anul școlar 1926-27 a[u] fost înscrisi 40 elevi. Promovați - 35. Rep[etenți] - 5.

În anul 1927/1928: înscrisi 54 elevi. Promovați – 51; 3 repetenți.

În anul 1928-29 sunt înscrisi 58 elevi. Elevii, în mare parte, posedă l[imba] română, după munca depusă de corpul did[actic] de la această școală în acești 5 ani de când s-a înființat școala de stat.

Moftinul Mare, la 15 martie 1929.

Gheorghe Pop,
director învățător.

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, *Fond Revizoratul Școlar – Monografii școlare*, dos. nr. 64, f. 2 – 4.

Doc. nr.14.

Monografia Școalei primare din Urziceni¹⁷

Comuna Urziceni este situată spre Nord-Vest de Carei, într-o distanță de 7 km, numărând abia 2000 de locuitori, cari sunt de religie rom[ano]-cat[olică] și de naționalitate germană. Această comună a fost întemeiată la începutul secolului al XVIII-lea de coloniștii germani, veniți din partea sudică a Germaniei, din jurul lacului Baden. Această parte a Germaniei, adică Würtenberg și Baden e locuit de șvabi, de aceea [li] se zic[e] și acestor coloniști: șvabi. Cauza pentru care acești țărani șvabi au părăsit țara lor se va găsi în faptul că partea aceea a Germaniei pe care o locuiau ei era vreme îndelungată scena diferitelor războa[i]e. Mai întâi, războiul de 30 de ani, mai târziu, răzbelul de succesiune spaniolă pustiește țara șvabilor, sărăcind poporul muncitor. Sate și orașe erau nimicite, semănăturile călcate. Poporul era lipit de pământ. Toate aceste împrejurările [sic!] neliniștite nu le puteau

---

¹⁷ Această primă monografie a Școlii de stat din Urziceni a fost întocmită și înaintată Revizoratului Școlar al județului Sălaj de către Gheorghe Tihanyi Jussel, învățătorul director al școlii, probabil, în anul 1928 (nu se precizează luna și ziua) - după cum se specifică în monografia întocmită de același Gheorghe Tihanyi Jussel la 15 februarie] 1933.

suporta țăraniii șvabi, oameni pașnici și muncitori din fire, cărora le plăcea mai mult să-și ia sapă și coasă în mâna decât sabia, să prință calul lui la care și nu la tunuri.

Trăind între împrejurările atât de mizerabile, ademenirea acestor țărani harnici din țara lor nu era lucru greu, mai ales că le promiteau pământ bun și roditor în țara nouă. Șvabii erau aduși de contele Alexandru Károlyi cu scopul să împopuleze cu țărani harnici și vestiți moșia lui cea mare, întinsă, părasită și despoporată, cu care era dăruit de împăratul austriac pentru serviciul lui credincios în războaiele purtate în contra lui Francisc Rákoczy.

Cea dintâia grupă de coloniști a venit în anul 1712, așezându-se în jurul orașului Careii-Mari, întemeind unele comune, între altele și Urziceni. Coloniștii veneau unii după alții, în tot cursul secolului al XVIII-lea, dând naștere comunelor actuale șvăbești. Cu grupa întâia venea și un preot, numit Holzer, care s-a așezat și el în Urziceni.

Șvabii, venind dintr-o țară deja cultă pe vremurile acelea, s-au îngrijit de învățătura copiilor lor și în țara nouă, înființând școli primare pe lângă parohie sau luând în chirie o cameră pentru acest scop.

Înainte de a scrie monografia școalei primare din Urziceni, în fragmente, să-mi fie permis a manifesta, cu părere de rău, că cea mai mare parte a arhivei parohiale a fost mistuită de flăcări, cu ocazia unui incendiu mare din anul 1831. După multe cercetări, mi-a reușit să dau de unele documente, conform cărora pot să scriu următoarele lucruri reale.

La începutul acestor așezări șvăbești în jurul orașelor Satu Mare și Careii Mari, copiii au primit învățăturile cele elementare de la parohul comunei sau de la un om simplu, care a știut bine scrierea, cetarea și socoteala. Astfel de oameni s-au găsit în fiecare comună, cu atât mai mult cu cât acești coloniști au urmat în țara lor școli primare. Un document din anul 1777 amintește pe Andrei Pichmajer ca învățătorul comunei. Acest învățător era de 28 de ani, a vorbit nemțește, ungurește, latinește și slavonește. El a propus singur, într-o casă închiriată, unde își avea și locuința sa. El se plânge că elevii numai în timpul iernii frecventează regulat cursurile, iar toamna și primăvara sunt puși la munca câmpului.

El primește pe an: 34 de florini, 52 mierțe cu grâu, 12 care de lemn de foc, 3 iughere de pământ pentru semănături de toamnă, o livadă care produce anual 5 care de fân, un petec de pământ pentru cânepă. Tot învățătorul a fost și cantorul comunei, primind, după fiecare înmormântare, la cei mari - 15, iar la cei mici - 12 cruceri (creițari), pentru o cununie - 12 și pentru o liturghie - 11 cruceri (creițari). Un document din anul 1834 ne spune că învățătorul comunei este Augustin Seibel, în vîrstă de 29 de ani. Vorbește nemțește și ungurește. Tot el este și notarul comunei. Locuința sa stă din 3 odăi, dintr-o bucătărie și cameră. Ca învățător primește 80 de florini și după fiecare elev 2 cruceri (creițari). Ca cantor 30 de florini și ca notar 20 de florini. Tot ca (sic!) cantor mai primește 52 mierțe de grâu, 24 m³ lemn de foc, 8 bucati de pământ (o buc. [ată] e la noi 2-3 iughere), o grădină, o vie și ștolă. Pentru îngrijirea și îndreptarea orologiului de turn i se cuvin, pe an, 12 mierțe de grâu.

În anul 1855, cantor – învățătorul comunei este Iosif Egeli, despre care se știe că a fost un învățător pregătit. Salarizarea lui era ca și cea a lui Aug.[ustin] Seibel. Interesant este un proces verbal din timpul lui, în care 2 jandarmi austriaci – pe atunci în Ungaria domnea absolutismul lui Bach, ministrul austriac – protestează în contra salutării ungurești «Dicsértessék» cu care au fost primiti la intrarea lor în sala de învățământ. Se cere ca copiii să salute nemțește pentru că locuitorii vorbesc numai în limba lor maternă. Se plâng mai departe că și registrele școalei sunt conduse în limba maghiară. În acest timp funcționează ca învățător la postul al

doilea, capelanul (vicarul). Comuna cumpără o casă frumoasă, lângă biserică, pentru școală și pentru locuința cantor-învățătorului. Această clădire a trecut în proprietatea comunei confesionale cu toate că aceasta era una cu cea politică, având numai locuitorii de aceeași religie și naționalitate. Puterea a II-a a propus într-o cameră închiriată. În anul 1879 va fi ales la postul al II-lea – pe lângă Iosif Egeli – Marcus Dorner, învățător pregătit, care trăiește și acum. După 6 ani, la 1885, muri învățătorul Iosif Egeli și postul îl ocupă Marcus Dorner care a funcționat până la 1908, când a fost pensionat. În locul lui a fost ales - actualul cantor-învățător – Pavel Volsitz, un absolvent [al] Școalei Normale române-cătolice din Satu Mare. În timpul când s-a făcut cantor-învățător Dl Marcus Dorner, comuna politică predă învățământului din loc un edificiu mare și frumos – școala primară de stat actuală – care era crășmă, iar o parte măcelărie. Astfel, și postul al doilea își are localul lui propriu.

În această clădire erau pe atunci 2 săli de învățământ, locuințe pentru 2 învățători (una cu 2 camere și o bucătărie), iar cealaltă cu 3 camere și o bucătărie) și un local pentru reuniune de lectură. Pe lângă Dl. cantor-învățător M. Dorner au funcționat următorii învățători la postul al II-lea: Martin Arner, Martin Urlinger, Iosif Juhász, Gheorghe Bodnar (mai târziu, revizor jud. [etean] Satu Mare), Andrei Mondik, Francisc Sepacher. În acest timp, la anul 1904, s-a înființat postul al III-lea, în clădirea comunei politice (care și acum era una cu cea confesională), la care a fost numit Iosif Csanálosi după moartea lui Andrei Csalányi, iar după moartea acestuia, Iosif Krasznai (Funkenhäuser) care funcționează și acum la școala confesională. Deci, în edificiul comunei politice erau 2 săli de învățământ și locuințe pentru 2 puteri. Înaintea războiului mondial s-a planuit înființarea postului al IV-lea. Pentru acest scop s-a transformat una dintre cele 2 locuințe învățătoarești într-o sală de învățământ, iar Dl. Iosif Krasznai s-a mutat în locuința sa proprie. Așa a rămas situația până la 1925, când statul român a preluat dreptul învățământului în această clădire, care este a comunei politice. Dl. învățător Fr. Sepacher se repatriază la Ungaria, Dlui Iosif Krasznai îi zidește comuna confesională (acuma se deosebește de cea politică), fiind aici și câteva familii române, o sală de învățământ pe lângă școala confesională română-catolică.

Prelegerile la școala de stat se încep cu începutul anului școlar 1925-26, cu un singur învățător, Gheorghe Tihanyi Jussel, transferat de la școala primară de stat din Vișeu de Sus. După multe greutăți și cu intervenția On[oratului] Revizorat din Satu Mare, mi-a reușit să împopulez școala de stat, punând, astfel, baza învățământului primar de stat într-o comună unde nicicând nu era școală de stat și din care cauză și locuitorii purtau niște sentimente nesimpatice față de toate școlile care nu purtau inscripția: Școala confesională română-catolică.

La 1 Decembrie 1925 a fost numită, la postul al II-lea, Dna Nistor, ca suplinitoare, iar în anul școlar 1926-27, acest post îl ocupă Dl. învățător Iosif Heidenhoffer, transferat de la școala primară de stat din Dindești[uil] Mic. Astfel, la școala de stat sunt 2 puteri cu cursul supraprimar, iar în cl.[asele] I-II avem numai câțiva elevi, în mai mare parte români, cari și-au pierdut limba lor maternă. Sunt copiii unor familii române, care s-au mutat aici din comunele învecinate, cu ocazia improprietării moșiei contelui Iosif Degenfeld.

Clasele inferioare, împopulate cu elevii de religie română-catolică, sunt la școala confesională, care are tot 2 puteri. În anul 1926 s-a înființat comitetul școlar pe lângă școala de stat și putem zice că atât mersul învățământului, precum și administrația școlară, sunt normale, în acord cu cerințele legii învățământului primar.

Referitor la limba de propunere în școlile primare din Urziceni, putem zice că, până la jumătatea secolului al XIX-lea, s-a propus în limba germană, ca și în școlile – care erau toate confesionale romano-catolice – celorlalte comune șvăbești. Limba maghiară era predată numai ca obiect. După revoluția lui Kossuth (1848), mai bine zis, după împăciuirea Ungariei cu Austria, au început să propună, treptat, mai mult în limba maghiară decât în cea germană care, în urma urmelor, a fost predată numai ca obiect în orele de post m[eridian]. Cu toate acestea, generația acelei epoci – acumă în vîrstă de 60-80 de ani – abia știe ungurește, iar limba lor maternă o posedă bine în vorbe și în scris.

Între anii 1900-1910, limba germană a fost excludă (exclusă) din școlile primare ale comunelor șvăbești, din unele (de ex. Urziceni) și mai înainte. Astfel, în toate comunele șvăbești s-a propus numai în limba maghiară 30-50 de ani. După durata acestui timp cu propunerile numai în limba maghiară și după depărțarea acestor comune de la un loc cu populația maghiară sau maghiarizată – deci cum erau legăturile șvabilor cu elementul maghiar – sunt comunele șvăbești mai mult sau mai puțin maghiarizate.

Statul român cere reintroducerea limbii germane ca limbă de predare în școlile primare [ale] comunelor șvăbești, în locul limbii maghiare. Afară de asta, cere, cu drept, introducerea limbii statului și predarea studiilor naționale în această limbă.

Tăranul șvăbesc, căruia deloc nu-i place să facă politică, a întâles situația schimbătoră în urma unui război mondial, a predat arma sa, [a hotărât] să-și ia în mâna iarăși sapa și să prindă coarnele plugului pentru înaintarea economiei țării sale, iar copilului i-a dat în mâna o carte românească și una germană, înțelegând ce însemnează și limba statului și limba lui maternă, care este o limbă universală.

Astfel a devenit tăranul șvăbesc un cetățean bun român, care prin munca și priceperea sa va contribui la înaintarea culturii țării românești.

Iar noi, intelectualii acestei grupe șvăbești, avem multe îndatoriri nu numai în școală, ci și afară de școală, și sperăm că dascălul șvăbesc va îndeplini și în viitor tot ce-i cere patria sa și omenirea, stând întotdeauna la înălțimea chemării sale dăscălești.

Gh.[eorghe] Tihanyi Jussel, inv.[ățător] - dir.[ector]

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, *Fond Revizoratul Școlar - Monografii școlare*, dos. nr. 207, f. 1-8.

Doc. nr. 15.

Monografia Școalei primare de stat din Urziceni

Urziceni este o comună șvăbească, înființată de coloniștii șvabi veniți din Germania, la începutul veacului al XVIII-lea.

Această comună avea școală confesională română-catolică de la anul 1723. Școala cuprindea 2 clădiri. Una a fost întabulată pe seama comunei politice, iar cealaltă pe seama comunei confesionale. Cea a comunei politice a fost preluată de statul român în anul 1925. De la această dată, comuna are o școală confesională română-catolică și una de stat, cu limba de predare română și germană.

Monografia școalei s-a înaintat la On[orat] Rev[izoratul] Școlar, sub nr. 23 1928. Primul invățător de stat la școală românească este Gheorghe T. Jussel, începând funcțiunea lui la această școală la 1 sept[embrie] 1925, ca invățător dir[ector], transferat de la școala primă de stat din Vișeu de Sus (Maramureș), iar ca a doua putere a fost numită D-na Nistor, ca invățător supl[initor], la 1 dec[embrie] 1925. Postul al doilea a fost ocupat la 1 sept[embrie] 1926 de Dl

inv[ățător] Iosif Heidenhoffer, transferat de la școala prim[ară] de stat din Dindești[iul] Mic, jud. Sălaj.

Amândoi învățătorii funcționează și acum la această școală. Numai după multe greutăți, și cu intervenția Revizoratului, a reușit directorul școlar să împopuleze școala de stat, depunând astfel baza învățământului primar de stat într-o astfel de comună, unde nicicând nu era școală de stat și din care cauză locuitorii purtau niște sentimente nesimpatice față de o școală care nu purta inscripția: Școala prim[ară] conf[esională] rom[ano]-cat[olică].

De la înființarea ei, școala noastră de stat are 2 puteri cu peste o sută de elevi.

Situația învățătorilor este foarte grea, încât, conf[orm] ord[inului] ministerial, obiectele naționale se propun în l[imbă] rom[ână], iar celealte studii în cea germană. Elevii nu posedă nici una: în casa părintească vorbesc ungurește, pentru că de 40 de ani se propune ungurește la școală confesională, chiar și azi, după 14 ani de la alipirea acestui ținut de țara mamă. Mai înainte s-a propus nemțește și l[imbă] maghiară numai ca obiect, iar mai târziu curat ungurește și părinții copiilor de azi numai în această limbă vorbesc între ei și cu copiii lor. Înțeleg însă și nemțește. Esta datoria școalei de stat să redeștepe în sufletul populației maghiarizate pe jumătate, sentimentele naționale șvăbești, care au fost adormite în era maghiară, în cursul celor 2 veacuri, locuind izolați de celealte colonii germane mai mari, pentru că numai ca șvabi, cu sentimente germane pot să fie cetăteni buni români, fără să aibă aspirații străine și idei antipatriotice față de țara română. Deci, cade în sarcina activității școalei noastre de stat de a regermaniza tinerimea și a infiltra în generația de viitor sentimente loiale față de noua lor patrie.

Învățătorii, înțelegând misiunea lor la această școală într-o astfel de comună, fac totul până la marginea posibilității, atât în școală, precum și afară de școală, pentru a crea o altă atmosferă într-o comună așezată la granița de Nord-Vest a țării.

Am introdus în școală metodele cele mai bune și mai moderne la predarea științelor, realizând ideile școalei active.

S-a înființat bibliotecă școlară, s-a făcut câmp de experiență și o pepinerie, unde cursul supraprimar își pune în aplicare cunoștințele cîștigate din carte.

La sărbătorile naționale se aranjează serbări impozante, cu programe bogate, la cercurile culturale iau parte activă.

Sperăm că activitatea școalei noastre de stat în această comună își va avea fructele sale din toate punctele de vedere.

Urziceni, la 15 febr.[uarie] 1933

Gheorghe T. Jussel, inv.[ățător] dir.[ector].

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj, *Fond Revizoratul Școlar - Monografii școlare*, dos. nr. 207, f. 9.

Die Lage der schwäbischen Gemeinden des Kreises Sălaj wiedergespiegelt in lokalgeschichtlichen Monographien aus der Zwischenkriegszeit Zusammenfassung

Die Verwirklichung der vorliegenden Arbeit ist das Ergebnis der Erschließung und Analyse einer großen Menge von Archivalunterlagen, die von den örtlichen Verwaltungen auf Anweisung der höheren Verwaltungsbehörden – nämlich der Präfekturen, Schulrevisoren und der Abteilung Gesundheitswesen des Ministeriums für Arbeit, Gesundheit und Sozialschutz – als lokalgeschichtlichen Monographien zusammengestellt worden sind (im Rahmen der administrativ-territorialen

Grenzen, die durch das Gesetz Nr. 85/1925 betreffend die territorial-administrative Vereinigung – am 1 Januar 1926 in Kraft getreten – festgesetzt worden waren). Chronologisch gesehen, sind dabei drei Typen von Monographien entstanden und zwar: 1. **So genannte „Schulmonographien“** (zwischen 15 März 1929 – Moftinu Mare/Majding/Maitingen – und 25 Februar 1933 – Urziceni/Schinal); 2. **Allgemeine Monographien, die erkennbare parteipolitische Tendenzen zeigen**, in dem sogenannten „Goldbuch“ des Kreises Sălaj (1936-1937) enthalten sind und auf Anordnung der liberalen Regierungen zusammengestellt worden sind; 3. **Sanitäre Monographien**, die entsprechend denvon der Abteilung Gesundheitswesen des Ministeriums für Arbeit, Gesundheit und Sozialschutz herausgegebenen Formularen (Juli-August 1938) erarbeitet worden sind. In diesem Zusammenhang muß darauf hingewiesen werden, dass alle drei Monographietypen auch einige Informationen enthalten, die die vorangegangene Zeit, teilweise sogar die Zeit der Ankunft der ersten schwäbischen Umsiedler in das Gebiet Carei-Satu Mare-Tăşnad am Anfang der 18. Jahrhundert und deren Bemühungen um den Aufbau eines besseren Lebens und die Aufbewahrung ihrer Ethnizität, Sprache und Religion im Aufnahmeland betreffen.

Um das vorgegebene Thema besser illustrieren zu können, haben die Verfasser nur die Monographien derjenigen Dörfer ausgewählt, in denen die deutschsprachige schwäbische Bevölkerung die Mehrheit stellte oder zumindest einen relevanten Anteil an der Bevölkerung (35-90%) hatte: Cămin (Kalmandi/Kálmánd), Căpleni (Kappelan/Kaplony), Ciumeşti (Schamagosch/Csomaköz), Foieni (Fienen/Mezőfény), Ghilvaci (Gilvatsch/Gilvács), Moftinu Mare (Maitingen/Nagymajtény), Petreşti (Petrifeld/ Mezőpetri), Sanislău (Szániszló), Santău (Santeu/Tasnádszántó), Tăşnad (Tressenburg/Tasnád), Tiream (Wiesenfeld/Mezőterem) și Urziceni (Schinal/ Csanálos).

Aus der vergleichenden Analyse aller drei Monographietypen geht eindeutig hervor, dass die besten dokumentarische Quellen (sowohl in qualitativer als auch in quantitativ Hinsicht) die sanitäre Monographien sind, weil sie eine große Menge von nutzbaren und zuverlässigen Informationen über die jeweiligen Ortschaften liefern, ohne dabei erkennbare politische Tendenzen aufzuweisen, nämlich:

Kap. I. Geographie der Ortschaften: 1. geographische Lage, Höhe, Breite und Länge; die politischen Grenzen und Unterordnungen; Oberfläche, Entfernungen, Eisenbahn, Wasserstraßen, Straßen, usw.; 2. Topographie (die Beschreibung der Hügel, Täler, Ebenen, usw.); 3. Geologie (Oberschicht, Grundschicht, geologische Formationen); 4. Hydrologie (Flüsse, Seen, Teiche, Flusslauf und Flussvariation, usw.); 5. Vegetation (Wälder, Pflanzen, aquatische Pflanzen); 6. Anbauflächen für Mais, Weizen und- Gemüse, Weingärten, Obstgärten usw.; 7. Tierwelt; 8. Zahl und Art der Industrie; 9. Wasserwirtschaft (Dämme, Wasserwerke, Turbinen, Kanäle, Bewässerungs-, usw.); 10. Infrastruktur (Straßen, Parks, Straßenbeleuchtung, Gasleitungen, Elektrizität);

Kap. II. Klima 1. Temperatur (typische monatliche Klimakurve); 2. Feuchtigkeit (monatliche Kurve); 3. Niederschläge (Regen, Verteilung nach Jahreszeiten); 4. Schnee, Eis, Nebel; 5. Wind; 6. Sonnenlicht (Zahl der Sonnenstunden pro Tag, spezifisch für Jahreszeit);

Kap. III. Bevölkerung - 1. Bevölkerung (Ergebnisse der vorangegangenen Volkszählungen, Bewertungsmethoden); 2. Bevölkerungsstruktur (Geschlecht,

Zivilstand und Alter); 3. Bevölkerungsdichte (in den jeweiligen administrativen Einheiten, pro Wohnung, Familie, usw.); 4. Rassen und Nationalitäten; 5. Religion; 6. Erziehung (Analphabetentum, Schulbesuch, örtliche Veröffentlichungen, usw.); 7. Örtliche Organisation der Verwaltung 8. Berufe der Bevölkerung; 9. Wirtschaftliche Lage (Land- und Wohnungsbesitzer, Arbeitsstunden, Verarmung, Arbeitstagskosten, usw.); 10. Zahl der in Industrie und Landwirtschaft beschäftigten Frauen und Kinder, die von Schwangeren geleistete Arbeit-, usw.

Kap IV. Sanitäre Einrichtungen - 1. Wasserversorgung; 2. Dränage und Kanalisation; 3. Entfernung der menschlichen Exkremente; 4. Sammlung, Lagerung und Verwendung des Mistes; 5. Sammlung, Lagerung und Verwendung von Abfällen,; 6. Friedhöfe; 7. Entsorgung von Tierkadavern (Tierfriedhöfe); 8. Sanitärer Zustand der Gebäude (öffentliche Gebäude, Fabriken, Hotels, Gasthäuser, usw.); 9. Sanitärer Zustand der Schulgebäude (Zustand der Gebäude, Fläche, Helligkeit, Heizung, Hof, Toiletten-, usw.); 10. prophylaktische Maßnahmen (Desinfektion, Ratten- und Parasitärbekämpfung-, usw.); 11. Kontrolle der Lebensmittel (Fleisch, Milch); 12. Jährlicher Getränkeverbrauch in Gaststätten und zu Hause (Wein, Bier, Pflaumenschnaps, andere Getränke-, usw.); 13. diverse andere verschiedene Sanitätsprobleme (Badeanstalten, sanitärer Zustand der Endhaltestellen-, usw.)

Colonizarea șvabilor în Banat

Ioan TRAIA

Cuvinte cheie: șabi, Banat, administrație locală, reorganizare, agricultură, meșteșuguri, viață culturală

Istoriografia colonizărilor

Colonizarea Banatului a făcut obiectul unor cercetări încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, continuând, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, prin lucrări adesea cu scopuri mai mult politice decât științifice, care nu odată au renunțat la calmul academic în favoarea tonului polemic.

Multă vreme au evoluat paralel și reactiv în sensul provocării celeilalte. Fiecare a generat clișee la care n-au renunțat pe deplin nici până astăzi¹. Cu toate aceste inconveniente, istoriografia ne ajută astăzi să ne facem o imagine destul de clară cu privire la acest fenomen, în ciuda scoperilor etnocentriste urmărite de autorii lor.

Pentru ilustrarea istoriografiei colonizărilor germane în Banat am folosit excelenta teză de doctorat a regretatului coleg dr. Ioan Viorel Popescu, "Casa bănățeană în secolele XVIII-XX".

Cele mai cunoscute dintre lucrările cu caracter monografic despre Banat, redactate în secolul al XVIII-lea, aparțin unor autori trimiși de Curtea vieneză spre a cunoaște realitățile bănățene și a redacta rapoarte despre situația provinciei. Prima aparține unui funcționar aulic, Johannes Jacobus Ehrler, care, din păcate, a stat aproape două veacuri în manuscris în Arhivele Universității din Budapesta, unde a fost descoperit de Schramm Ferenc care a prezentat-o în nr. 1 al revistei „Ethnographia” din 1970. Ulterior, a fost tradusă de Costin Feneșan și publicată la editura „Facla” din Timișoara, în anul 1982, sub titlul „Banatul de la origini până acum”². Lucrarea, însotită de câteva desene, are o mare însemnatate pentru cercetătorii etnografi, oferind date privind aşezările rurale, arhitectura, ocupările locuitorilor, portul, obiceiurile, viața familială și comunitară, precum și creșterea spectaculoasă a indicilor demografici după primul val de colonizare.

A doua monografie, mult mai completă, a fost realizată în stil epistolar de către un cărturar celebru al vremii, Francesco Griselini, italian de origine, apropiat al familiei imperiale, intitulată „Versuch einer politischen und naturlichen Geschichts des Temeswarer Banats”, apărută la Viena în 1780. În limba română a fost tradusă, prima dată, la începutul secolului al XX-lea de Nicolae Bolocan și tipărită la București în 1926. A doua traducere aparține tot lui Costin Feneșan și a fost tipărită la editura „Facla” din Timișoara, în 1984³. Vastele cunoștințe din domeniul arheologiei și istoriei, al științelor naturale, geografiei, mineralogiei, etnologiei etc., cuprinse în textul lucrării, au contribuit la folosirea informațiilor de către toți cercetătorii Banatului, în ciuda faptului că autorul emite aici, pentru prima dată, teza Banatului pustiu în justificarea politicii de colonizare desfășurată de Imperiul Habsburgic.

Interesante date privitoare la situația provinciei bănățene în epoca colonizărilor habsburgice sunt cuprinse și în notele unor călători străini care au străbătut aceste

¹ Valeriu Leu, *Istoria ca suport al regionalizării-„Banatul Imperial”*, în *Studii și cercetări. Banatul trecut istoric și cultural*, Editura ICVR, Zrenianin, 2010, p.69.

² Johannes Jacobus Ehrler, *Banatul de la origini până acum - 1774*, Timișoara, Ed. Facla, 1982.

³ Francesco Griselini, *Istoria Banatului Timișan*, Timișoara, Ed. Facla, 1984.

meleaguri în acea vreme, ca și în jurnalele de călătorie ale lui Iosif al II-lea care a efectuat trei vizite în Banat⁴.

Cercetările istoricilor germani și maghiari, publicate în secolul al XIX-lea, chiar dacă se referă la abuzurile săvârșite de funcționarii imperiali responsabili cu așezarea coloniștilor în satele românești și la situația grea a populației autohtone, nevoită-în multe cazuri-să ia din nou drumul bejeniei pentru a face loc noilor veniți, accentuează cu deosebire impactul pozitiv al colonizării în dezvoltarea ulterioară a provinciei. Asemenea aprecieri întâlnim în prima monografie a orașului Timișoara, redactată de Johann N. Preyer, „Monographie der Königlichen Freistadt Temeswar”, Timișoara, 1853⁵, ca și în cartea lui K. Czoering, „Ethnographie der Österreichischen Monarchie”, apărută în același an, 1857, la Viena, în trei volume⁶. Alți autori care s-au referit la Banatul din secolul al XVIII-lea servesc, prin ideile lor, interesele monarhiei maghiare, justificând dreptul de dominație al acesteia asupra provinciei. Sunt de amintit, din acest grup, cartea lui Barcini Agoston, „Torontal varmegye haidama”, lucrările lui Leonard Bohm, „Atlas zur Geschichte des Temescher Banats” și „Del Magyarország vagy az ugyanevezett Banság külön története”. Szentklaray Jeno, „Száz év Delmagyarország újabb történetebol, első kötet”⁷.

În secolul al XX-lea s-a continuat cercetarea subiectului colonizărilor și s-au redactat importante lucrări de sinteză, sub semnătura unor prestigioși autori germani, care au emis idei valide și informații prețioase pentru elucidarea fenomenului. Între acestea, amintim lucrarea lui Karl Kraushaar, „Kurzgefasste Geschichte des Banates und der deutschen Ansiedler”⁸, a lui I. Straubinger, „Die Schwaben in Banat”⁹, Hans Moller, „Wie die Schwäbischen Gemeinden entstanden sind”¹⁰. Informații noi, bazate pe cercetarea arhivelor vieneze aduce Leo Hoffmann în cartea „Kurze Geschichte der Banater Deutschen, 1717-1848”¹¹, ca și custodele muzeului din Vârșeț, eminentul istoric Felix Millecker în „Kulturgeschichte der Deutschen in Banat” și „Die zweite organisierte deutsche Kolonisation des Banats unter Maria Teresia-Hefte”¹².

Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea completează datele publicate de istoricii germani și maghiari, accentuând cu deosebire asupra situației grele a populației autohtone în perioada colonizării și a

⁴ Cf. Eugen I. Păunel, *Călătoria din 1769 a stegarului austriac Johann Friedel de-a lungul malului bănățean al Dunării*, în *Arhivele Olteniei*, an XV, 1935, p. 7-78; Ion Negru, *Contribuții la cunoașterea Banatului (Jurnalul de călătorie din 1773 al împăratului Iosif al II-lea)*, în *Banatul de altădată. Studii istorice*, vol. I, publicat de Institutul Social Banat – Crișana, Timișoara, 1944, p. 69-110.

⁵ Johann N. Preyer, *Monographie der Königlichen Freistadt Temeswar*, vol. I-III, Wien, 1857.

⁶ K. Czoering, *Ethnographie der Österreichische Monarchie*, vol. I-III, Wien, 1857.

⁷ Barcini Agoston, *Torontal varmegye haidama*, Buda, 1845; Leonard Bohm, *Atlas zur Geschichte des Temescher Banats*, Leipzig, 1861; *Delmagyarország vagy az ugyanevezett Banság külön története*, Pesta, 1867; Szentklaray Jeno, *Szász ev Delmagyarország újabb történetebol, első kötet*, Temeswar, 1879.

⁸ Karl Kraushaar, *Kurzgefasste Geschichte des Banates und der deutschen Ansiedler*, Wien, 1923.

⁹ J.J. Staubinger, *Die Schwaben in Banat*, Hamburg, 1923.

¹⁰ Hans Moller, *Wie die Schwäbischen Gemeinden entstanden sind*, Temeswar, 1924.

¹¹ Leo Hoffmann, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen, 1717-1848*, Temeswar, 1925; *Angeworbenen Ansiedler auf ungarischen Privatgutern*, în *Neue Hiamatsblätter*, Budapest, 1935, an I, fasc. I, p. 327-332.

¹² Felix Millecker, *Kulturgeschichte der Deutschen in Banat*, Vrsak, 1913; *Die zweite organisierte deutsche Kolonisation des Banats unter Maria Teresia - Hefte*, Temeswar, 1934, *Der Anfang der Ansiedlung von Spaniern im Banat*, Vrsak, 1937.

consecințelor dominației austriece și maghiare asupra vieții economice, sociale și culturale a românilor. Amintim, din acest grup de lucrări, pe cele mai semnificative-Silviu Dragomir, „Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat”, publicată în „Anuarul Institutului de Istorie Națională al Universității din Cluj”¹³, Patriciu Dragalina, „Din istoria Banatului Severin, vol. III, 1658-1767”¹⁴ și Gheorghe Popovici, „Istoria românilor bănățeni”¹⁵. O tratare specială a problemei colonizării întâlnim în lucrările: Traian Simu, „Colonizarea șvabilor în Banat”¹⁶, Ilie Ghenadie, „Colonizările în Banat în secolele XVIII-XIX”, în „Analele Banatului”¹⁷, Ștefan Manculea, „Elemente etnice străine aşezate în Banat între anii 1000-1870”¹⁸, Traian Topliceanu, „Românii și minoritarii din județul Timiș-Torontal”¹⁹, Ioan Boroș, „Regularea comunelor în județul Caraș, 1784-1796”²⁰, Augustin Bunea, „Istoria regimentelor grănicerești”²¹. Tot cu privire la regimentele grănicerești sunt importante lucrările lui Coriolan Buracu, „Din istoria Banatului Severin. Batalionul românesc, 1768-1775, Regimentul grăniceresc româno-banatic nr. 13, 1838-1872, Regimentul de infanterie nr. 43, 1872-1918”²². Alte lucrări combat teza Banatului pustiu, emisă de Fr. Griselini și reluată de o mare parte din cercetătorii germani și maghiari. În acest ciclu sunt cuprinse lucrările: dr. Cornel Grofșoreanu, „Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice și Istoricul colonizărilor germane în secolul al XVIII-lea”²³.

Lucrările de sinteză realizate de istoricii germani în perioada interbelică pun accentul pe obiectivele politice și strategice urmărite de Imperiul habsburgic prin colonizarea Banatului, apreciind cu deosebire realizarea unei provincii multiculturale, precum și la buna înțelegere între etniile conlocuitoare din Banat, trecând sub tacere politica de deznaționalizare la care a fost supusă populația autohtonă sub dominația habsburgică și maghiară. Autorii acestor lucrări-K. Schunemann, „Oesterreichischen Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia”²⁴, E. Schimska, „Technick und Methoden der theresianischen Besiedlung des Banats”²⁵, Fr. Staglica, „Die Auswanderung der Lothringer in das Banat und die Baschka im 18 Jahrhundert”²⁶ și Joseph Kallbrunner, „Deutsche Erschließung des Sudostens, Die

¹³ Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională al Universității din Cluj*, an III, 1924-1925.

¹⁴ Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, partea I-II, 1658-1767, Caransebeș, 1902.

¹⁵ Gheorghe Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904.

¹⁶ Traian Simu, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924.

¹⁷ Ghenadie Ilie, *Colonizările în Banat în secolele XVIII-XIX*, în A.B. (serie veche), Timișoara, an III, 1930, apr.-iun., p. 43-56.

¹⁸ Ștefan Manculea, *Elemente etnice străine aşezate în Banat între anii 1000-1870*, în RISBC, nov.-dec., 1945, p. 329-392.

¹⁹ Traian Topliceanu, *Românii și minoritarii din județul Timiș – Torontal*, Timișoara, 1934.

²⁰ Ioan Boroș, *Regularea comunelor în județul Caraș, 1784-1796*, în A.B. (serie veche), an III, apr.-iun., 1930, p. 28-42.

²¹ Augustin Bunea, *Istoria regimentelor grănicerești*, Timișoara, 1941.

²² Coriolan Buracu, *Din istoria Banatului Severin. Batalionul românesc, 1768-1775; Regimentul de infanterie nr. 43, 1872-1918*, Caransebeș, 1932.

²³ Dr. Cornel Grofșoreanu, *Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice*, Timișoara, 1946; *Istoricul colonizărilor germane în secolul al XVIII-lea*, în RISBC, iul-dec., 1946.

²⁴ K. Schunemann, *Oesterreichischen Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*, Berlin, 1935.

²⁵ Ernest Schimska, *Technick und Methoden der theresianischen Besiedlung des Banats*, Wien, 1939.

²⁶ Fr. Staglica, *Die Auswanderung der Lothringer in das Banat und die Baschka im 18 Jahrhundert*, Frankfurt am Main, 1934.

Banater Kolonisation unter Karl VI und der jungen M. Theresia bis 1753”²⁷ - se referă, în special, la primele două valuri de colonizare și motivează acțiunea de expansiune spre est a imperiului austriac prin necesitatea îndepărțării otomanilor de la Dunăre, obiectivele urmărind deopotrivă scopuri politice, economice și sociale de anvergură.

În aceeași perioadă istorică s-au publicat o seamă de studii privind operațiunile de colonizare în contextul expansiunii spre est a marilor puteri europene. Cităm, dintre acestea, lucrările: Johann Wessely, „Der Banater Bergbau von 1717 bis 1780 und seine Bevölkerungspolitische Bedeutung”²⁸; Joseph Schmidt, „Die deutscheschbomen im Banat”²⁹ și Hans Herrschaft, „Das Banat. Ein deutsches Siedlungsgebit in Sudosteuropa”³⁰.

După al doilea război mondial, problema colonizărilor austriece și, ulterior, a celor maghiare în Banat a fost tratată diferit de istoriografia germană, maghiară și română, în funcție de obiectivele politice ale autorilor, unii insistând asupra influenței civilizațioare pozitive a elementelor colonizate, iar alții demonstrând politica de expansiune și exploatare urmărită de imperiul austriac și regatul maghiar. Acum se redactează și studiile bibliografice privind operațiune cunoscută în istorie sub numele de *Drang nach Oestern*, cuprinzând un număr impresionant de titluri³¹, dar și studii etnografice privind cultura materială și spirituală a șvabilor bănățeni, tematică abordată și în perioada interbelică în câteva lucrări³². De un real interes pentru lucrarea de față sunt și monografiile de localități, care ajută la înțelegerea diferențierilor locale care apar între diferențele localității în care s-au aşezat coloniștii șvabi³³.

²⁷ Joseph Kallbrunner, *Deutsche Erschließung des Sudostens, seit 1683*, Jena, 1938; *Die Banater Kolonisation unter Karl VI und der jungen M. Theresia bis 1753*, München, 1936.

²⁸ Johann Wessely, *Der Banater Bergbau von 1717 bis 1780 und seine Bevölkerungspolitische Bedeutung*, Wien, 1937.

²⁹ Joseph Schmidt, *Die deutscheschbomen im Banat*, Temeswar, 1938.

³⁰ Hans Herrschaft, *Das Banat. Ein deutsches Siedlungsgebit in Sudosteuropa*, Berlin, 1942.

³¹ *Donauschwäbische Bibliographie (1935-1965)* – alcătuită de un colectiv de istorici germani, cuprinzând peste 6770 de titluri de lucrări apărute până în anul 1965. De atunci și până astăzi lista s-a mai îmbogățit cu câteva mii de volume, mai ales că, după plecarea șvabilor din Banat, intelectualii lor, organizați în asociația *Landsmannschaft*, au alcătuit și publicat monografii pentru majoritatea comunelor bănățene colonizate în secolul al XVIII-lea.

³² H. Hagel, *Die Lebensformen der Banater Schwaben. Sitten und Gebreuche. Banat. Das Deutschum im rumänischen Banat*, Dresden, 1926; H.W. Hockl, *Volkskundliche Spiele aus dem Banat*, Viktoria Buchdruckerei, Temesburg, 1941; J. Kunzig, *Deutsche Volkslieder aus dem rumänischen Banat mit Bildern und Weisen*, Berlin – Leipzig, 1935; A.P. Petri, *Kulturgeschichtliches Wortgut in dem Munarten der Donauschwaben*, in *Donauschwaben Schrifttum*, Heft, 10, 1965; A. Schenk und Kollektiv, *Interetnik und sozialer Wandel in einem mehrsprachigen Dorf des rumänischen Banats*, Marburg, 1973; A. Zănescu, D. Demșa, *Muhlen mahnten auf der Marosch*, in *Neue Banater Zeitung*, 23 febr. – 7 martz, 1972. La acestea se adaugă culegerile de studii îngrijite de Hans Gehl: *Heide und Hecke*, Timișoara, Ed. Facla, 1973; *Handwerk und Brauchtum*, Timișoara, Ed. Facla, 1975; *Schwäbischer Jahreslauf*, Timișoara, Ed. Facla, 1978; *Schwäbische Familie*, Timișoara, Ed. Facla, 1981; *Schwäbischer Volksgut*, Timișoara, Ed. Facla, 1984.

³³ F. Demele, *Temesgyarmat. Ein Beitrag zur Entstehung und Entwicklung dieser Gemeinde und Pfarre*, Innsbruck, 1913; N.H. Hockl, *Alexanderhausen. 1833-1933*, Arad, 1933; N.H. Hockl, *Die Herkunft der Ansiedler der Gemeinde Lenauheim*, in *Deutsche Forschung im Sudostern*, II, Ig., 1943, Heft I; E. Manner, *Guttenbrunn. Has Odenwelder Dorf im rumänischen Banat*, München, 1958; P. Martin, *Die Geschichte von Hatzfeld*, Banater Buchverlag, N Andwerden und Sohn, Temesburg, 1943; A.P. Petri,

Colonizarea șvabilor în Banat

După pacea de la Passarowitz, Banatul a fost administrat ca domeniu propriu al împăratului. A fost încredințat mai întâi unei administrații militare, subordonată Consiliului de Război și Camerei Aulice, apoi din anul 1751, Banatul a trecut sub administrație civilă, în frunte cu un guvernator. În anul 1778, Banatul a fost încorporat Ungariei, fiind împărțit, un an mai târziu, în trei comitate: Caraș, Timiș și Torontal. În comparație cu Transilvania, situația din Banat a fost mult deosebită.

În momentul cuceririi provinciei bănățene, curtea imperială dispunea de experiență privind organizarea și administrarea unor teritorii cucerite precum Ungaria și Transilvania pe care o va valorifica în Banat. O va valorifica prin refuzul de a permite restaurația vechilor stări de dinaintea cuceririi turcești. La { HYPERLINK "http://ro.wikipedia.org/wiki/21_octombrie" \o "21 octombrie" } { HYPERLINK "http://ro.wikipedia.org/wiki/1716" \o "1716" }, prințul { HYPERLINK "http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugeniu_de_Savoia" \o "Eugeniu de Savoia" } propune împăratului { HYPERLINK "http://ro.wikipedia.org/wiki/Carol_al_VI-lea,_%C3%8Emp%C4%83rat_Roman" \o "Carol al VI-lea, Împărat Roman" } ca Banatul să fie organizat și guvernăt în aşa fel, încât să aducă folos casei imperiale. Astfel, se deschide calea pentru colonizări necesare atât din rațiuni strategico-politice de extindere a imperiului, dar importante și pentru repopularea și revigorarea Banatului, vlăguit economic și demografic de războaiele austro-turce.

Decizia Casei de Austria s-a înfăptuit prin acordarea statutului de „*Tarâ de Coroană*” acestei provincii coordonată direct de la Viena și a continuat apoi cu realizarea cu insistență a acelor condiții care să permită experiențe reformiste libere, nestingherite de vreo autonomie sau imunitate feudală. Aceste două lucruri vor dirija construcția bănățeană pe parcursul veacului al XVIII-lea conform unui proiect trasat după principii iluministe³⁴.

Cauze militare și religioase determinante de necesitatea întăririi granițelor și crearea unei mase de populație catolică pe care să se sprijine monarhia habsburgică au condus la o colonizare masivă a Banatului cu populație germană³⁵.

Fără îndoială, factorii de mediu sunt importanți în mișcările de populație, fie ele spontane sau dirijate. Cu toate acestea, în cazul colonizărilor petrecute în Banat în secolele XVIII-XIX, motivația nu era exclusiv determinată de mediul geografic propice, ci și alți factori au concurat la realizarea acestei colonizări massive. În primul rând se încerca o atenuare demografică a centrelor suprapopulate din Imperiu Habsburgic, marcate de o profundă criză economică și socială, după perioada războielor religioase, iar pe de altă parte, având în vedere facilitățile extraordinare de care beneficiau coloniștii, se urmărea crearea unei zone-tampon, care să stăvilească eventualele atacurile turcești și să bareze pătrunderea lor spre centrul Imperiului³⁶.

Neubeschenowa. Geschichte einer moselfranckischen Gemeinde im rumänischen Banat, freilassing, 1963; G, I, Jg., 1935-1936, Heft, 2; P. Schiff, Mer. Reiser, *Wandlungen der Ortschaft Mercydorf. Beitrag zur Siedlungsgeschichte des Banats*, in *Neue Heimatletter Orcydorf. 1734-1934*, Buchdruckerei, in Sonntagsblatt, Temesburg, 1934; J. Schmidt, *Die Deutschen bohmen im Banat. Ein Heimatbuch zur Jahrhundert wende*, Temesburg, 1938; J. Stitzl, *Aus der Vergangenheit und Gegenwart der Grossgemeinde Rekasch*, Temeswar, Buchdruckerei der Schwäbischen Verlags – Aktiengesellschaft, 1924.

³⁴ C. Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial, 1716-1778*, Timișoara, Editura de Vest, 1997, p. 14-19.

³⁵ Remus Crețan, *Etnie, confesiune și opțiune electorală în Banat*, ed. a II-a, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006, p.71.

³⁶ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 17-21.

Resursele pe care le oferea Banat constituiau un alt motiv pentru realizarea colonizărilor. Grăitoare, în acest sens, sunt numeroasele studii ale ținutului realizate în intervalul 1718-1778, care urmăreau stabilirea potențialului economic al regiunii, scopul final fiind acela de a completa resursele secătuite ale statului în perioada de agonie a absolutismului.

Germanii au fost colonizați în Banat după anul 1716, când, după alungarea turcilor, această provincie a revenit Imperiului Habsburgic. Cauze militare și religioase, determinate de necesitatea întăririi granițelor și crearea unei mase de populație catolică pe care să se sprijine monarhia habsburgică, au condus la o colonizare masivă a Banatului cu populație germană, dar și de alte naționalități (italieni, spanioli, francezi, bulgari etc.). Aceste colonizări au fost efectuate mai ales în secolul al XVIII-lea, când acest proces s-a desfășurat cu maximă intensitate și când au luat ființă cele mai multe localități germane, dar au continuat și în secolul următor, însă în măsură mult mai mică.

Germanii bănățeni sunt cunoscuți sub numele de *svabi* datorită faptului că o bună parte din ei sunt originari din Suabia Bavareză și Wurttemberg și vorbesc un dialect *svăbesc*, dar populația colonizată a fost colectată din cele mai diverse regiuni ale imperiului.

Numele impropriu de „*svabi*” îi definește pe toți locuitorii de etnie germană din Banat, așezați aici în special în secolul al XVIII-lea, în cursul celor trei mari etape colonizatoare: carolină (1717-1740), tereziană (1763-1775) și iosefină (1782-1787). Deși denumiți „*svabi*”, coloniștii nu au venit numai din Suabia (Schwabenland), ci și din Austria, Boemia, Bavaria, Franconia etc. Cercetătorii avizează îi împart în patru ramuri diferite, dintre care doar una este *svăbească* (este drept, cea mai importantă). Ea era formată în perioada contemporană din locuitorii germani ai județelor Timiș și Arad, un număr mai redus existând și în Caraș-Severin. Este vorba de locuitorii orașelor Timișoara, Arad, Lugoj, Jimbolia, Sânnicolau Mare, Deta etc. și ai satelor învecinate. Ca și sașii, acești *svabi* nu sunt nici ei *svabi* autentici, ci sunt mulți de origine franconă. Cele mai răspândite dialecte printre ei sunt cel francon din părțile Rinului și cel francon din părțile Mosellei. Locurile lor de baștină sunt: Palatinatul Renaniei, Alsacia și Lorena, precum și părți din Pădurea Neagră³⁷.

Pe lângă obiectivele generale, colonizările germane din prima jumătate a secolului al XVIII-lea aveau și obiective imediate, determinate de condițiile istorice din acea vreme. Acestea erau de natură economică, politico-militară și religioasă.

Pentru a putea stăpini Banatul, Curtea trebuia să-și îndrepte atenția spre o dezvoltare într-un ritm mai viu a economiei bănățene, atât cu ajutorul coloniștilor, cât și cu cel al băstinașilor și al coloniștilor sărbi, așezați anterior stăpânirii habsburgice sau în timpul acțiunilor ei de colonizare. O economie mai dezvoltată putea asigura întreținerea numeroaselor trupe din garnizoanele bănățene și a celor în marș, aprovisionarea lor în caz de război, dată fiind importanța Banatului în sistemul militar habsburgic. De asemenea, mărirea puterii economice contribuia ferm la întreținerea aparatului de stat și el destul de numeros, la furnizarea de materii prime pentru provinciile de vest precum și la obținerea unor venituri pentru erariul ce alimenta numeroasele războaie din secolul al XVIII-lea.

Spre deosebire de alte provincii unde exista o nobilime stăpânoare de domenii și unde colonizările și avantajele acordate depindeau și de aceasta - referindu-ne la colonizările pe domeniile particulare și nu la cele de pe bunurile camerale din Ungaria - în Banat singurul proprietar funciar era împăratul care își exercita, prin

³⁷ Monica Barcan, Adalbert Millitz, *Naționalitatea germană din România. Documentar*, București, 1977, p. 36-37.

Administrația bănățeană, atât puterea sa politică ca suveran, cît și cea care decurgea din calitatea sa de mare proprietar feudal. Neavând de întâmpinat vreo împotrivire din partea unei clase nobiliare sau a congregațiilor comitatense până spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, când se scot în vânzare prediile, acțiunea de colonizare s-a desfășurat avându-se în vedere interesele Curții.

Realitățile bănățene permiteau realizarea obiectivelor economice: existența unui pământ fertil, posibilitatea de a elibera terenuri prin drenări, asanări, îndiguriri dând astfel naștere la noi întinderi agricole, un subsol bogat, forță de muncă la îndemână - țărani bănățeni devenind iobagi ai Curții, au obligații de robotă pe lângă multe altele. La acestea urma să se adauge o experiență mai înaintată în exploatarea subsolului a coloniștilor mineri, a specialiștilor din manufacuri și, în economia agricolă, a țăraniilor germani colonizați.

Pe lângă obiectivele economice urmărite prin colonizarea Banatului, privind în ansamblu această acțiune, se reliefază în mod vădit și interesele politico-militare. Acestea au determinat ca, în acest secol, Austria care era încurcată în numeroase războaie, cu vistieria sleită de eforturile militare pe care le făcea, să investească totuși sume mari în colonizarea Banatului, care urmau să dea roade economice, să mărească veniturile erariului, mult mai târziu decât atunci când avea nevoie stringentă de bani.

După înlăturarea stăpînirii turcești și instaurarea celei habsburgice, noua stăpânire declarând Banatul ca provincie a Coroanei, a căutat să-l transforme într-un puternic bastion al politicii expansioniste habsburgice și un sprijin pentru a ține Transilvania și Ungaria sub asculare. Acest fapt se evidențiază mai ales după pacea de la Belgrad (1739), cînd Austria restituie Oltenia și nordul Serbiei, dar păstrează Banatul care rămîne astfel cea mai înaintată provincie din cadrul imperiului, spre sud-est, la granița cu Imperiul Otoman, situație ce îi conferea o importanță strategică deosebită.

Populația Banatului nu putea constitui un sprijin pentru politica habsburgică. În special români băstinași, care formau majoritatea absolută a populației bănățene, nu puteau fi folosiți pentru scopurile politice ale nouului stăpânitor, care îi supuse la o exploatare și mai nemiloasă decât turcii. După două decenii de stăpânire și exploatare, lupta românilor, care până atunci se desfășura sub forme inferioare, se declanșă sub forma marii răscoale antihabsburgice din 1738 care cuprinse mare parte a Banatului, îndeosebi părțile estice și sudice.

Intenția de a transforma Banatul într-un puternic sprijin al politicii habsburgice apare chiar de la încorporarea lui, însuși Eugeniu de Savoia, comandantul trupelor imperiale în războiul cu turci din 1716 - 1718, opinează pentru a-l încorpore Curții, pe motiv că nu e prudent ca, după lupte grele împotriva nobilimii ungare răsculcate și aliate cu turci, să lase această provincie de la graniță în mâinile nobilimii și ale unei administrații comitatense și de natură parlamentară.

Colonizarea germanilor urmărea să înfrângă opoziția băstinașilor față de noua stăpânire, să întărească catolicismul, să constituie o masă germană care să fie strâns legată de Curtea Imperială. Se spera în posibilitatea germanizării și catolicizării băstinașilor, politică fără eficiență în sănul populației bănățene aflată la instaurarea stăpînirii noi.

În prima perioadă de colonizare (1718 - 1740) se afirmă în mod deosebit considerente de natură militară. Un mare număr de emigranți germani au fost colonizați în părțile sudice ale Banatului, la granița dunăreană, pentru a forma un fel de cordon cu scop de protecție a regiunii nordice și a împiedica în caz de război o legătură directă la graniță între turci și români, considerați predispuși a se înțelege cu turci. Pe drumul de legătură a acestui cordon nord-dunărean cu Timișoara -

Arad și de acolo cu pozițiile fortificate de la nord de Mureș, au fost așezăți coloniști germani în diferite localități, pentru a ușura deplasarea, cartiruirea și aprovizionarea trupelor în mars.

La așezarea acestor coloniști germani în localitățile din punctele și de pe căile strategice folosite îndeosebi din considerente militare, au contribuit și factorii naturali; această zonă a primei colonizări se afla pe un teren mai ridicat, așezat la răsăritul regiunilor mlaștinoase și în vestul celei muntoase, unde clima era considerată mai suportabilă pentru noii veniți, solul mai fertil, iar subsolul, în părțile muntoase, bogat. Curtea mai urmărea să aibă și un material uman credincios care să poată fi recrutat pentru armată sau să opună rezistență unei eventuale invazii turcești, printr-o strânsă colaborare cu unitățile militare. Acest ultim obiectiv nu a putut fi atins în prima perioadă; în războiul din 1736 - 1739 și în timpul răscoalei antihabsburgice, coloniștii au părăsit satele din sud, fără a opune o rezistență sesizabilă, stabilindu-se în satele cu coloniști din centrul și nordul Banatului sau în cele din Ungaria.

Obiectivele de natură religioasă erau, de fapt, subordonate celor politice, urmărindu-se întărirea poziției habsburgilor catolici în această provincie de graniță. Chiar de la cucerire, scopul politiciei Austriei, declarat pe față, a fost transformarea Banatului într-un „*avanpost al creștinismului*”, înțelegând prin aceasta al catolicismului, românilor și sârbilor ortodocși fiind considerați „*schismatici*”.

Recunoscînd existența masivei populații ortodoxe bănățene, pentru care faceau eforturi să o atragă la catolicism, în instrucțiunile trimise Administrației bănățene sau recrutorilor de coloniști, Curtea atragea mereu atenția că, în afară de credința ortodoxă a populației Banatului, toți coloniștii recruitați trebuiau să fie catolici. O atenție deosebită se dădea luptei împotriva protestanților; convoaiele de protestanți - numiți în documentele Administrației bănățene „*eretici*” - erau îndreptate sub escortă pentru colonizare în Transilvania. Existau temeri ca nu cumva protestanții, persecutați și colonizați de multe ori forțat, să facă cauză comună cu băstinașii sau cu ungurii predispuși la răscoale împotriva noilor stăpânitori, sau chiar cu turcii, slabind astfel pozițiile habsburgilor catolici în această provincie atât de însemnată în sistemul militar al monarhiei. Această interdicție a fost păstrată până în penultimul deceniu al secolului, când Iosif al II-lea, dând edictul de toleranță, permitează așezarea protestanților în Banat.

Pentru transformarea noii achiziții într-un avanpost al habsburgilor, Curtea a folosit în decursul timpului toate mijloacele care îi stăteau la dispoziție, persuasive și coercitive, politice, economice, religioase sau culturale, atât față de coloniști cât, mai ales față de băstinașii pe care căutați cu multă perseverență să-i atragă spre susținerea politiciei ei³⁸.

Intenția Curții de a coloniza în Banat familii de țărani germani era arătată prin dispozițiile date de Carol al VI-lea, în septembrie 1720, referitor la anii de scutire „*înainte de toate să se tindă ca prin aceasta, provincia să fie mai populată, iar numeroasele ogoare pustii și părăginile și viile să fie cultivate, prin urmare Banatul să progreseze mai bine și mai cu folos și în acest mod să poată crește veniturile noastre camereale*”. În vederea aducerii coloniștilor se dau instrucțiuni, prin același act din 1720, referitoare la construcția de cazărmă pentru milиie, care, urma să fie scoasă din casele unde se afla cartiruită, pentru a ușura pe locuitori; se cerea să se comunice locurile unde urmau să fie aduși coloniștii, dacă aceștia urmau să fie colonizați în

---

³⁸ Aurel Țintă, *Colonizări habsburgice în Banat, 1716-1740*, Timișoara, Editura Facla, 1982, p.39-46.

satele băstinașilor sau separat în anumite sate, cum și unde să se măsoare loturile pentru coloniști, bineînțeles în părțile cele mai fertile ale satelor³⁹.

În această privință Administrația bănățeană, prin serviciile districtuale, căuta să afle locurile cele mai potrivite pentru colonizare; în acest scop se cere unui fost ofițer la serviciul transporturi, Johann Albrecht Craussen, numit apoi „*Oberverwalter*”, considerat cunoscător al Banatului, să facă propunerî în acest sens. Craussen avea legături cu regiunea văii Rinului și Moselei, de unde era originar și de unde adusese și colonizase în perioada 1719-1721 mai multe sute de familii în părțile Belgradului pe temeiul unor necesități de ordin militar. El pleacă în diferite districte bănățene, culege date de la serviciile districtuale cu care se consultă și înaintea Administrației un raport asupra posibilităților de colonizare. Propunerile lui vizau mai mult centre de districte, localități miniere bine populate și mai puțin regiunea în care s-au efectuat colonizări cu familii de țărani în această etapă. La indicarea locurilor de colonizare se ținea cont de existența apei potabile considerată ca „*indispensabilă pentru o bună și prosperă gospodărie și totodată pentru sănătate*”.

Ca urmare a acestor propunerî, contele Mercy guvernatorul Banatului, cere Curții la 15 decembrie 1721, încredințarea acțiunii de recrutare și transportare a coloniștilor lui Craussen și eliberarea pașapoartelor imperiale de călătorie pentru acesta ca și pentru familiile ce vor fi aduse, astfel ca acestea să-și poată transporta fără piedici lucrurile pentru necesitățile gospodăriei și proviziile necesare traiului pe timpul călătoriei. În același an, Craussen a întocmit în numele celor care voiau să se colonizeze în Banat, un memoriu conținând cererile acestora, pe care îl supune aprobării Administrației bănățene. Aceasta dă o rezoluție, cu observații atât la propunerile lui Causseen, cât și la memoriu cererilor coloniștilor, pe care o înaintă Curții în decembrie 1721; rezoluția, semnată de guvernatorul Mercy și consilierul administrativ Rebentisch, oglindește o oarecare reținere față de propunerile îndrăznețe făcute de Craussen.

Memoriul întocmit de Craussen în numele coloniștilor germani cuprinde scutirile și avantajele cerute de aceștia, sintetizate în următoarele puncte:

- Cere ca în regiunile de colonizare să fie așezări separate de români și sârbi;
- Un pașaport prin care coloniștii să-și poată aduce averea mobiliară, lucrurile casnice și proviziile necesare traiului, cu scutire de orice vamă sau taxă;
- Repartizarea gratuită a terenului necesar pentru casă, livadă, ogor, fânaț, vie și pășune pentru vite.
- Împărtirea gratuită a pădurii, pentru lemn de construcție și de foc;
- Cățiva ani de scutire de impozite, de toate contribuțiile, de cartiruirii militare și de robotă;
- Permisunea de a tăia piatră, de a arde var, cărămizi și țigle pentru construirea de case mai bune și ieftine.
- Să li se permită producerea berii, a țuicăi și construcția de mori fără a plăti impozite pe ele;
- Libertatea comerțului după achitarea vămii și impozitului;
- În orașele sau satele unde se vor așeza să nu se așeze sau să nu se aducă nici un evreu;
- Să se aibă grijă de un preot și de construcția unei case parohiale;
- La 100 familii, să fie un preot, însă unde sunt 200 sau mai multe, pe lângă preot să se aprobe și să se salarizeze și un capelan;

³⁹ Ibidem, p.94.

- Familiile amintite să li se aprobe ca să-și aducă cu ele din imperiu, pe primul lor preot;
- Să fie ajutați să-și construiască biserică.

Petitia fusese întocmită de Craussen care era în același timp și funcționar administrativ; se constată grija pentru cele spirituale, biserica romano-catolică fiind una din mijloacele folosite pentru consolidarea stăpânirii habsburgice în această provincie de graniță cu o populație ortodoxă⁴⁰.

Administrația provincială propune Curții, prin rezoluția dată colonizarea familiilor în provincie. Pentru aducerea averii mobiliare, a lucrurilor casnice și a proviziilor necesare traiului pe timpul călătoriei să se elibereze pașapoarte, iar cele de mai sus să fie scutite de vamă. Coloniștii să primească gratuit loc de casă, livadă, ogor, vie și pășune pentru vite, însă casele să și le construiască singuri, să li se împartă gratuit lemn de construcție și de foc din pădure. Se cere scutire pe trei ani de toate contribuțiile, de încărturiri militare și de robotă. Mai propune să nu li se acorde permisiunea de a tăia piatră, a arde var, cărămizi, țiglă, acestea constituind drepturi regaliene; ei însă își pot procura aceste materiale la prețuri mici, prin intermediul administrației.

Prin instrucțiunile din 18 martie 1722, Curtea aproba colonizarea în localitățile propuse prin rezoluția Administrației provinciale din 15 decembrie 1721. Curtea arată că, în principiu, în toate cazurile să se procedeze cu înțelepciune, respectându-se particularitățile băstinașilor; repartizarea loturilor coloniștilor germani să se facă „*cu toate menajamentele astfel ca locuitorii actuali să nu fie puși în situația de a purta ură împotriva națiunii germane*” (“wider die Deutsche Națion nicht etwa einiges odium zufassen”). Toți coloniștii germani să fie indemnatați și să păstreze tot timpul limba germană și portul, iar conducătorii lor și directorii școlilor să fie germani. Se aproba pașapoarte de liberă trecere pentru coloniști pe tot drumul până în Banat la locul de aşezare, cu scutire de orice vamă sau alte taxe a averii mobiliare, a lucrurilor de uz casnic și proviziilor necesare pe durata călătoriei fără ca aceștia să poată aduce mărfuri sau alte produse supuse vămii⁴¹.

Coloniștilor li se acordă gratuit teren de construcție pentru gospodărie pe o suprafață stabilită după o normă universală care va fi măsurată; în caz că cineva dorea mai mult, acestuia să i se dea la un preț convenabil. Se lasă la latitudinea Administrației provinciale să stabilizească suprafața de teren pentru o gospodărie întreagă, pentru o jumătate și un sfert și cât teren pentru arat, pentru fânaț și vie, care să fie proporțional cu mărimea gospodăriei. Pe durata celor trei ani de scutire, calculați din momentul sosirii la locul de destinație, li se vor da lemn de foc și de construcție.

În privința scutirii de sarcinile fiscale și publice, Curtea precizează că “*deși cei trei ani de scutire se acordă, ce-i drept, tuturor locuitorilor străini care se așează în Banat, după care aceștia vor fi impuși la contribuții și celealte sarcini pe care le prestează toți ceilalți supuși*”, pentru familiile germane “*ca o îngăduință deosebită pentru ușurarea și prosperarea acestora*”, s-a hotărât ca pe timpul celor trei ani să fie scutite de toate obligațiile contribuționale și de încărtiruiri. În următorii trei ani, contribuția va fi astfel repartizată, ca aceștia, în primul an de impunere să plătească o treime, în al doilea an două treimi iar în al treilea, întreaga contribuție. Nu li se aproba arderea țiglei și varului, ci își vor procura acestea la prețul de cost, fără vreun câștig pentru erariu, cum, de asemenea, nu li se permite facerea berii și a țuicii, acestea fiind arendate sau monopolizate, constituind venituri camerale. Li se acordă

---

⁴⁰ Ibidem, p.96.

⁴¹ Ibidem, p.97.

dreptul de a-și construi în sate mori, însă cu plata unui impozit anual. La fel și transportul sării, libertate pentru meșteșuguri, comerț, bineînțeles după plata vămii și a impozitelor în vigoare. Se admitea numirea de preoți și întreținerea lor după necesități și numărul de familii, de asemenea aducerea din locurile de origine a primului preot; acestuia i se prevedea o cotă din decima percepță de la aceste familii și un salariu din veniturile erariului pe cheltuiala căruia să se construiască și o casă parohială. Administrația provincială urmând să stabilească quantumul decimei (zecuelii) și salariul cuvenit fiecărui preot; decima să se repartizeze pe satele de coloniști, iar salariul să se plătească din veniturile erariului.

Patenta de colonizare a fost difuzată în vestul și sud-vestul Germaniei, unde, mase mari de țărani erau dispuse să emigreze din cauze economice și a regimului absolutist instaurat de principii laici și clerici. Recrutarea de coloniști pentru Banat a fost încredințată lui Craussen care, la începutul anului 1722, pleacă în regiunea de recrutare unde, în scurt timp, reușește să strângă circa 600 de familii pentru care cere pașapoarte în luna martie 1722⁴².

Colonizarea a fost o acțiune complexă și complicată, necesitând învingerea a unor mari obstacole, în primul rând rezistența principilor, care să admită plecarea de locuitori din domeniile lor, apoi transportul din locurile de origine până la centrele de recrutare, situate de multe ori la sute de km distanță, apoi nesiguranța transportului făcut cu plute sau, în cel mai bun caz, cu mici corăbii.

Anul 1722 reprezintă începutul colonizării organizate a Banatului unde sunt colonizate primele familii de țărani germani, care, spre deosebire de cei ce se vor coloniza în următorii ani, călătoriseră pe cont propriu, fără a primi ajutoare din veniturile erariului, ci doar care de transport pentru a-și aduce bunurile lor, date de către băstinași în cadrul obligațiilor de robotă, de la punctual de debarcare până la locul de așezare. O constatare care se impune a fi semnalată este aceea că, începând cu primii ani ai colonizării, mare parte din coloniști germani s-au așezat pe un fond demografic existent, fie mărind vechile așezări, fie mutând locuitorii existenți în alte sate sau în altă parte a așezării, fapt care, de multe ori a fost trecut ușor cu vedere.

Germanii așezați în Banat în întâia jumătate a veacului al XVIII-lea erau originari din: Koblenz, Danzig, Brandenburg, Konigsberg, Pforzheim, Main, Posnan, Breisgern, Darmstadt, Graubunden, Franconia, apoi din Austria, Boemia, Moravia și de pe teritoriul altor provincii ale Imperiului Austriac.

Agendele colonizării sunt încredințate în anul următor lui F. Falck care ia măsuri ca repartizarea și așezarea noilor veniți să se facă după un plan sistematic. Pentru a nu fi îngrămădiți prea mulți într-o localitate și pentru a fi feriți de locuri neigienice și neprielnice agriculturii, un ofițer împăratesc a fost încredințat cu cercetarea amănunțită a satelor. Constatările făcute la fața locului le raporta curții imperiale, arătând starea materială a fiecărei comune, numărul locuitorilor, condițiile de trai și muncă, precum și numărul coloniștilor care ar fi putut fi așezați alături de populația băstinașă.

Germanii așezați în Banat la 1724, au venit, în special, din părțile sudice și sud-vestice ale Provinciilor renane, având de îndurat mari greutăți atât în lungul drumului, cât și după sosirea în satele destinate lor.

Raportul guvernatorului Mercy înaintat curții din Viena în acel an, arată greaua situație materială a coloniștilor, dintre care o mare parte solicită sprijinul administrației militare, fără de care nu puteau viețui. Împăratul pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, comunică principilor germani de pe Rin, adică celor din Worms, Speier, Stornberg, Lataringia, Pialz, Baden, Hessen-Kassel, Wassau etc. că pe

⁴² Ibidem, p.98.

viitor să permită venirea în Banat și Ungaria numai acelor coloniști, care vor primi încuviințarea de plecare de la curtea Imperială și de la principii locali⁴³.

Satele ridicate din nou aveau 40 - 50 case clădite din pământ bătut cu câte una sau două camere, acoperite cu paie ori cu trestie, nepăstrând nici un fel de ordine în așezarea clădirilor sau în dispoziția generală a străzilor. În fruntea fiecărei comune se afla un judecător numit „Schultheiss” sau „Schulz” ales de popor pe timp de un an, la propunerea administratorului districtului. El era obligat - la anumite zile - să încaseze de la coloniști darea și zeciuiala pe care o vârsa casieriei districtului, purtând despre strângerea acestor impozite un registru. Datoria lui era apoi să aplaneze diferențele neînțelegeri cari s-ar fi putut ivi între coloniști. Judele, pe timpul cât îndeplinirea această funcție, era scutit de orice contribuție, de zilele de lucru și de zeciuială.

Cancelaria aulică - pentru a ajuta înjghebarea gospodăriilor germanilor - a subvenționat pe coloniști cu bani ca să-și poată procura unelte agricole, semințe și animale de lucru, apoi le-a dăruit gratuit lemn de construcție și combustibil, scutindu-i de dări pe timp de 4 ani. Mulți dintre cei veniți nu cunoșteau agricultura, aşa încât pământurile primite le lăsau în părăsire ori le întrebuineau pentru păsunat, cauzând însemnate pagube administrației și dând pildă rea celorlalți conaționali. Generalul Mercy s-a văzut nevoit să ia măsuri contra lor, obligându-i cu forță de multe ori la lucrarea ogoarelor. Tratamentul mașter și nedreptățile îndurante au îndemnat de mai multe ori pe români să pună la cale adevărate revolte îndreptate contra coloniștilor, pe care-i vedea favorizați atât de mult, scuțiti de dări, și împământeniți în ținuturile cele mai roditoare.

Administrația pentru liniștea populației a hotărât, după 1729, să supună și pe coloniști la o dare anuală de 3 - 6 florini, dacă însă anul agricol era slab și se iertau aceste impozite, fiind datori în schimbul lor să lucreze câteva zile pe pământul erariului, apoi să ajute la construirea drumurilor și a șoseelor la secarea mlaștinilor și la canalizarea apelor⁴⁴.

Greutățile întâmpinate de organele administrative cu ocazia colonizărilor șvabesci până la 1740, au fost în mare măsură înlăturate sub domnia Măriei Terezia. Decretele împărațești au hotărât ca fiecarui colonist așezat pe moșile erariului să i se ridică o casă, să primească gratuit lemn de foc și construcție, agricultorii să fie scuțiti timp de 6 ani de orice imposit, iar industriașii 10 ani. Împărațeasa intemeiază la 1766 aşa numita „comisie de colonizare” cu sediul la Viena, care avea să soluționeze toate chestiunile în legătură cu așezarea șvabilor în Banat. Membrii ei au cutreerat îndeosebi ținuturile: Koln, Ulm, Regensburg și Frankfurt, recrutând noi grupuri de coloniști. O a doua comisie cu sediul la Timișoara a împărtit Banatul în mai multe regiuni, fiecare membru având să îngrijească de ținutul care-i era repartizat, căutând să dea o mare atenție dezvoltării satelor și ridicării celor noi în forme corespunzătoare cu nevoie coloniștilor. Sub supravegherea acestei comisii iau ființă cele mai multe sate germane. Dispozițiile împărațești prevedeau până în cele mai mici amănunte, cum să se clădească satele, pe ce fel de terenuri să fie așezate, casele cum să fie zidite, unde să fie construite casa parohială, biserică, școală, primăria etc. și casele câte camere să aibă. Satele noi intemeiate aveau de regulă 200 gospodării, străzile principale o lățime de 18-20 stânjeni, iar cele laterale de 6-8 stânjeni, în fiecare stradă coloniștii fiind obligați să sape mai multe fântâni. Fiecare colonist era dator să planteze în fața casei cel puțin 20 plopi și 12 duzi, iar în

⁴³ Șt. Manciulea *Elemente etnice străine așezate în Banat între 1000—1870*, în „Banatul de altădată”, Timișoara, 1944. p.354.

⁴⁴Ibidem, p.355-357.

grădini pomi roditori. Decretul împăratesc de la 26 iulie 1766 dispune ca fiecare comună nou înființată să aibă preot și învățător, iar pentru câte patru comune să fie desemnat un medic. Pământ arabil, fânăt și pășune li se dădea coloniștilor atâtă cât puteau lucra împreună cu familiile lor⁴⁵.

În anul 1763 în Banat începe cea de-a doua etapă a colonizărilor, numită cea tereziană, iar administrația îi numește pe Knoll, administratorul districtului Timișoara, Laff controlor al districtului Cenad, von Neumann de la cămara sării din Lipova și consilierul administrativ Hildebrand să organizeze temeinic această colonizare prin care se vor înființa zeci de sate noi și se vor popula și alte sate cu coloniști⁴⁶.

Situatia colonizărilor în Banat se schimbă aproape radical odată cu anul 1765, când Iosif II ajunge pe tronul Austriei. Executorul colonizărilor iosefine a fost consilierul Hildebrand. Trei sisteme de colonizare puteau fi întrebuițate pentru plasarea șvabilor în Banat: a) sistemul adăugirii, b) sistemul de transferare și c) întemeiere de comune noi. Întâiul sistem nu s-a aplicat decât în o foarte mică măsură, fiindcă satele, cu timpul, au ajuns la un maxim de populație în raport cu disponibilitățile lor de trai, aşa încât nu mai îngăduiau așezarea de noi coloniști pe teritoriul lor. Si sistemul de transferare la rândul lui, nu era just, căci populația băstinașă trebuia scoasă din vîtrele lor străbune și deplasată în alte localități. Operațiunea aceasta însă era asociată cu multe greutăți și mai ales cu nemulțumiri mari, produse cu aceste ocazii în sufletele autohtonilor. De aceia Hildebrand a preferat sistemul de întemeiere de sate noi⁴⁷.

Administratorul habsburgic Hildebrand a fost un energetic organizator, înființând prin colonizare numeroase comune noi. S-a constatat că doar după asocierea la domnie din 1764, când Iosif II este numit coregent sau Mitregent, respectiv asociat la domnie, colonizările au fost mai intense. În numai patru ani (1764-1767), au fost înființate 21 de sate, dar anul cel mai bogat în colonizări a fost 1771, când se construiesc 12 sate. În intervalul 1765-1785 sunt înființate 64 de localități, cu aproximativ 50.000 de coloniști. La 1768, Clary de Altringen devine guvernatorul provinciei și efectuează o nouă împărțire a moșiilor coloniștilor, continuând opera de secare a mlaștinilor pentru obținerea terenurilor arabile, asigurând astfel la condiții mai bune de sănătate și de igienă a populației. Acțiunile de canalizare și de desecare s-au efectuat cu forță de muncă românească și mai puțin germană⁴⁸.

Urmașul lui Hildebrand, Neumann, o fire mai domoală, a utilizat mai mult sistemul colonizării prin transferare. El a calculat întinderea de teren necesară fiecărei comune, obligând satele ca surplusul pământului de care dispuneau, să-l pună la îndemâna coloniștilor. Astfel de surpluri de pământ au fost luate din aşa numitele „așezări de pădure” ale populației băstinașe și cedate coloniștilor germani⁴⁹.

Politica lui Iosif II în legătură cu problema colonizărilor germane din Banat a avut câteva țeluri precise. Împăratul căuta întâi să colonizeze regiunile mai slab populate, dar bogate și salubre. Așa se explică mulțimea coloniilor înființate în

⁴⁵ St. Manciulea, op. cit., p.359-360.

⁴⁶ Din cronologia județului Timiș,(vol. colectiv coordonat de Vasile Dudaș) Editura Mariniasa, Timișoara, 2004, p. 161.

⁴⁷ St. Manciulea, op., cit.,p.361.

⁴⁸ Eusebiu Narai, Aspekte privind situația minorității germane în județele Caraș și Severin în anii 1944-1948, în Analele Banatului, serie nouă, Arheologie-istorie, XVI, 2008, Timișoara, p.309.

⁴⁹ St. Manciulea, op. cit ., p.361.

vremea domniei lui peste zona de câmpie mai ridicată, uscată, sănătoasă și fertilă a Banatului. Pentru a da un mare impuls colonizării în Banat, Iosif II lansează o proclamație adresată elementului german de se aşeza în acest colț de țară, asigurând coloniștii de totală libertate religioasă, scutirea de dări pe 10-15 ani și restituirea cheltuielilor pe cari le vor fi avut cu ocazia stabilirii lor aici. Noilor veniți urma să li se dea casă și moie variind între 8-34 jugăre, iar agricultorii mai primeau o pereche de boi sau cai, o vacă, un plug și alte ajutoare în natură. Industriașii erau scutiți de impozit timp de 5 ani, iar pentru a-și procura uneltele și sculele necesare meseriei, primeau un ajutor de 50 fl. Rezultatul a fost că până la 1784 s-au aşezat în Banat coloniști în număr de 30.000, plasati în 18 localități mai vechi, și 14 sate clădite din nou, sub domnia împăratului. Iosif II, în anul 1788, a căutat să dea Banatului o altă împărțire administrativă. Județele au fost suprimate, și în locul lor s-a creat o singură provincie, cu centrul la Timișoara. Reforma aceasta a avut în vedere o exploatare economică, cât mai ratională a Banatului. Provincia a fost împărțită în două mari regiuni: a) șesul, b) una de deal și de munte. Conform dispozițiilor împăraștești, șesul urma să fie întrebuită pentru agricultură și creșterea animalelor mari, iar dealul și muntele pentru creșterea oilor și exploatarea bogățiilor minerale și a pădurilor. Gândul monarhului era ca și coloniștii germani să fie repartizați după aptitudinile lor în una sau alta din aceste zone. Înainte de moarte Iosif II a desființat aceste măsuri și a hotărât să fie introdusă din nou împărțirea administrativă pe județe.

Colonizarea Banatului a fost o acțiune pe scară largă, sistematică și planuită în minime detalii de către administrația austriacă. Sate, orașe și străzi au fost desenate pe planșetă într-o simetrie care reflecta cultura absolutismului în construcții din acea perioadă. Coloniștii veniți în Banat au găsit aici un ținut mlăștinios și chiar ostil. În primii ani s-au confruntat cu epidemii, febră și foamete. Însă în două-trei generații, cu mult efort, cu numeroase victime și multe obstacole, a avut succes. Švabii bănăteni au găsit cel mai bine caracterizarea efortului lor în zicala "*Primilor moartea, următorilor săracia, ultimilor pâinea*" (*Den Ersten der Tod, den Zweiten die Not, den Dritten das Brot*). Crucial pentru succes a fost secarea mlaștinilor a fost drenarea și canalizarea râurilor care aveau pe atunci numeroase brațe. Terenul astfel câștigat s-a dovedit extrem de bogat, justificând bunăstarea provinciei din {[HYPERLINK "http://encyclopediaromaniei.ro/wiki/Secolul_XIX"](http://encyclopediaromaniei.ro/wiki/Secolul_XIX)} -lea. Banatul a fost practic transformat în grânarul Imperiului Austro-Ungar în perioada imediat următoare.

Cercetătorii care au studiat colonizările habsburgice din Banat au constatat că în secolul al XIX-lea numărul etnicilor germani din Banat a crescut substanțial, fapt datorat nu atât noilor colonizări care au fost de mai mică amploare, cât sporului natural al populației germane și migrațiilor interne care au dus la întărirea elementului german în satele cu populație mixtă.

S-a constatat, de asemenea, că, începând cu anul 1890, numărul germanilor bănăteni era în scădere ca urmare a emigrării lor în Germania și SUA, cea mai mare parte din ei nerevenind în Banat. Totodată, trebuie amintit faptul că, până prin anul 1970, germanii reprezentau cea mai numeroasă minoritate a Banatului. Menționăm că dintre toți coloniștii aduși în Banat, germanii au contribuit în cea mai mare măsură la dezvoltarea economică a provinciei.

În perioada 1930-1941 continuă să scadă numărul germanilor, el reducându-se cu 14.000 de persoane, iar în anul 1944 emigrează din Banat în Germania și Austria câteva mii de germani. A urmat deportarea germanilor în URSS, precum și deportarea unor familii de germani în Bărăgan, ceea ce a contribuit la scăderea populației. Scăderea numerică continuă, accentuându-se după anul 1970 și atingând

apogeul în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, prin emigrarea etnicilor germani în Germania.

Svabiile din Banat au fost cu precădere agricultori, crescători de animale, meșteșugari, muncitori în industrie etc. Ei au obiceiuri și port popular specifice, dansurile lor tradiționale sunt valsul, polca. Au învățământ propriu, astăzi cea mai reprezentativă instituție școlară a lor fiind *Liceul german N. Lenau* din Timișoara, o Catedră de limba și literatura germană în cadrul Facultății de Litere, Istorie și Teologie de la Universitatea de Vest din Timișoara, ziare, reviste, teatru în limba germană la Timișoara. Germanii din Banat au dat câteva personalități culturale de marcă, printre care amintim pe poetul Lenau, compozitorul Limmer, istoricii Bohm, Milleker, scriitori remarcabili, Adam Muller Gutenbrunn, Herta Muller și alții. Cei mai mulți germani bănățeni sunt de religie romano-catolică și, într-un număr mai mic, baptistă sau evanghelică (de confesiune augustană). Din punct de vedere politic, reprezentanții germanilor sunt reuniți în FDGR (Forumul Democrat al Germanilor din România).

Ca o concluzie, Nicolae Iorga, vizitând satele șvăbești, scria: „*Svabiile au case bune, albe, care seamănă desăvârsit una cu alta... Satele și târgușoarele lor nu seamănă deloc cu ale sașilor Ardealului, precum nici sufletește aceste două feluri de nemți nu seamănă între sine. Unii sunt foarte vechi aici, alții foarte noi; unii au venit ca niște cetăteni, alții ca o țărănim model. Unii sunt negustori și meșteri, alții au pornit de la plugărie. Sasul s-a făcut luteran de acum trei sute de ani, șvabul a rămas catolic*”⁵⁰.

Ansiedlung der banater schwaben Zusammenfassung

Die Deutschen wurden in Banat nach dem Jahre 1716 angesiedelt, als, nach der Vertreibung der Türken, diese Provinz dem Habsburger Reich angegliedert wurde. Militärische und religiöse Ursachen, die von der Notwendigkeit der Befestigung der Grenzen und die Bildung einer katholischen Bevölkerungsmasse, worauf die Habsburger Monarchie sich unterstützte, bestimmt wurden, führten zu einer massiven Ansiedlung von Banat mit einer deutschen Bevölkerung, aber auch andere Nationalitäten (Italiener, Spanier, Franzosen, Bulgaren usw.) Diese Ansiedlungen erfolgten insbesondere im 18. Jahrhundert, als dieser Prozess mit maximaler Intensität erfolgte und als die meisten deutschen Ortschaften entstanden, aber sie fuhren auch im nächsten Jahrhundert fort, aber viel weniger. Der unangemessene Name von „Schwaben“ definiert alle deutsche Einwohner in Banat, die hier insbesondere im 18. Jahrhundert im Laufe der drei großen Ansiedlungsphasen: Karolingische (1717-1740), Teresianische (1763 – 1775) und Josephinische Ansiedlung (1782-1787) angesiedelt wurden. Obwohl sie „Schwaben“ heißen, kamen die Ansiedler nicht nur aus Schwabenland, sondern auch aus Österreich, Böhmen, Bayern, Franken. Die Forscher teilen sie in vier verschiedene Zweige, woraus nur eine schwäbisch ist (es ist wahr – das ist die wichtigste). Sie besteht heutzutage aus den deutschen Einwohnern der Kreise Timis und Arad und eine kleinere Anzahl existiert auch in Caras-Severin. Es handelt sich um die Einwohner der Städte Timisoara, Arad, Lugoj, Resita, Jimbolia, Sannicolau Mare, Deta usw. und der benachbarten Dörfer. Im Unterschied zu anderen Provinzen, wo ein Adel, der Domänen beherrscht, und wo die Ansiedlungen und die gewährten Vorteile

---

⁵⁰ Monica Barcan, Adalbert Millitz, *Naționalitatea germană din România. Documentar*, București, 1977, p. 35.

auch davon abhingen, war in Banat der einzige Landeigentümer der Kaiser, der durch die Banater Verwaltung seine politische Macht als Souverän sowie die Macht, die aus seiner Eigenschaft als großer feudaler Landeigentümer übte. Da er keinen Widerstand seitens einer Adelklasse oder der Kongregationen der Landkreise bis Ende des 18. Jahrhunderts fand, als die Großgrundbesitze zum Verkauf vorgelegt wurden, wurde die Ansiedlung vom Hof gefördert.

Die Banater Realität erlaubte die Verwirklichung der wirtschaftlichen Ziele: ein fertiler Boden existierte, es gab auch die Möglichkeit, neue Gelände durch Entwässerungen, Trockenlegung, Eindämmungen zu gewinnen, und so entstanden neue Landwirtschaftsflächen, ein reicher Boden, verfügbare Arbeitskräfte – da die Banater Bauer zu Leibeigenen des Hofes wurden, haben sie Arbeitspflichten außer vielen anderen. Zu diesen letzten fügte sich eine fortgeschrittenere Erfahrung in der Ausnutzung des Untergrundes der Ansiedler, die Bergarbeiter, Spezialisten in Fabriken waren, und die Erfahrung in der Landwirtschaft der deutschen angesiedelten Bauer hinzu. Die Absicht, Banat in einen starken Unterstützungs punkt der Habsburger Politik umzuwandeln, erschien sogar bei dessen Angliederung, Eugen von Savoyen, der Kommandant der Truppen im Krieg gegen die Türken (1716–1718) war der Meinung, dass die Gegend dem Hof angegliedert werden soll, da es nicht weise ist, nach schweren Kämpfen gegen den ungarischen Adel, die aufstand und mit den Türken sich alliierten, diese Grenzprovinz in den Händen des Adels und einer Landkreisverwaltung und des Parlamentes überzulassen.

In der ersten Ansiedlungszeit (1718–1740) stehen insbesondere militärische Elemente hervor. Eine große Anzahl von Einwanderern wurde im südlichen Teil von Banat bei der Donaugrenze angesiedelt, um eine Art von Schutzschnur mit Ziel den Schutz der nördlichen Gegend zu bilden.

Zu der Ansiedlung dieser deutschen Ansiedler in den Ortschaften und Punkten auf den strategischen Wegen, die insbesondere militärisch verwendet wurden, leisteten einen Beitrag auch die natürliche Elemente; diese Gegend der ersten Ansiedlung befand sich auf einem erhöhten Gelände, gelegen östlich von den Sumpfgegenden und westlich von den Gebirgsgegenden, wo das Klima ertragbarer für die Neuankömmlinge, der Boden fertiler, und der Untergrund in den Gebirgsgegenden reicher angesehen wurden. Der Hof hatte auch die Absicht ein treues menschliches Material zu haben, der für die Armee angeworben wird oder Widerstand in strenger Zusammenarbeit mit den Einheiten der Armee gegen eine mögliche türkische Invasion leistet.

Die religiösen Ziele waren eigentlich den politischen Zielen untergeordnet, und die Verstärkung der Stelle der katholischen Habsburger wurde in dieser Grenzprovinz beabsichtigt. Für die Umwandlung des neuen Ankaufs in einen Vorposten der Habsburger hat der Hof Im Laufe der Zeit alle Überredungs- und Zwangsmittel, politische, religiöse oder kulturellen Mittel, die ihm zur Verfügung standen, zu den Ansiedlern sowie insbesondere zu den Eingeborenen, die sie mit großer Beharrlichkeit zur Unterstützung deren Politik anzuziehen versuchten, verwendet.

Die Absicht des Hofes in Banat deutsche Bauerfamilien anzusiedeln wurde durch die Anordnungen von Karol der 4. im September 1720 gezeigt. Zwecks des Bringens der Ansiedler werden Hinweise durch dasselbe Dokument in 1720 angegeben, über das Bauen von Kasernen für die Miliz, die aus den Häusern, wo sie einquartiert wurde, auszubringen war, um die Situation der Einwohner zu erleichtern; man verlangte es, die Plätze gemeldet zu werden, wo die Ansiedler zu bringen waren, wenn sie in den Dörfern der Eingeborener anzusiedeln waren oder

getrennt in manchen Dörfern, wie und wo die Gelände für Ansiedler zu messen waren, bestimmt in den fertilsten Teile der Dörfer.

In dieser Hinsicht versucht die Banater Verwaltung durch die Kreisdiensten die angemessenen Plätze für Ansiedlung zu erfahren, dafür wird es von einem früheren Offizier beim Transportdienst, Johann Albrecht Craussen, der später „*Obervorwalter*“ benannt wurde, der als Kenner von Banat angesehen wurde, Vorschläge dazu vorzulegen.

Craussen hatte Beziehungen mit der Region des Rheintals und der Mosel, woraus er stammte und woher er zwischen 1719-1721 mehrere Hunderte Familien in die Gegend von Belgrad aufgrund von manchen militärischen Bedürfnissen gebracht und angesiedelt hatte. Er fährt zu verschiedenen Banater Bezirken, sammelt Daten von den Bezirksdiensten, mit denen er Gespräche hat, und legt der Verwaltung einen Bericht über die Ansiedlungsmöglichkeiten vor. Seine Vorschläge betrafen mehrere Bezirkszentren, gut bevölkerte Bergbauorte und weniger die Region, in der Ansiedlungen mit Bauernfamilien in dieser Phase erfolgten. Beim Anzeigen der Ansiedlungsplätze wurde die Existenz des Getränkewassers, die als „unumgänglich für eine gute und erfolgreiche Verwaltung und auch für die Gesundheit angesehen wurde“, berücksichtigt.

Die Provinzverwaltung schlägt dem Hof durch die vorgegebene Entscheidung die Ansiedlung der Familien in der Provinz vor. Für das Bringen des Mobiliars, der Hausgeräte und der dem Leben während der Reise notwendigen Vorräte, sollen Pässe ausgestellt werden, und die o.g. Sachen von der Zahlung der Zollgebühren befreit werden. Die Ansiedler sollen kostenlos Plätze zum Bauen der Häuser, Baumgarten, Acker, Weingarten und Viehweide, aber die Häuser sollen von denen selbst gebaut werden, Bauholz und Feuerholz aus dem Wald soll denen kostenlos aufgeteilt werden. Eine Befreiung aller Beiträge, von Zwangsarbeit und Militäreinquartierung wird verlangt. Er schlägt auch vor, dass ihnen nicht erlauben Stein zu schneiden, Kalk, Backsteine, Ziegel zu brennen, da diese Königsrechte sind; sie können aber diese Materialien zu kleinen Preisen durch die Verwaltung einkaufen. Durch die Richtlinien vom 18. März 1722 bewilligt der Hof die Ansiedlung in den durch die Entscheidung der Provinzverwaltung vom 15. Dezember 1721 vorgeschlagenen Orten. Der Hof zeigt, dass man im Prinzip, in allen Fällen mit Vernunft unter Einhaltung der Besonderheiten der Eingeborenen verfahren soll; die Verteilung der Gelände zu den deutschen Ansiedlern soll „*mit allen Schonungen, so dass die aktuellen Einwohner nicht in der Lage sind die deutsche Nation zu hassen*“ erfolgen. Alle deutschen Ansiedler sollen ermuntert werden die ganze Zeit die deutsche Sprache und ihre Trachten beizubehalten, und deren Führer sowie die Direktoren der Schulen sollen deutsch sein. Pässe für freien Durchgang für Ansiedler auf dem ganzen Weg bis ins Banat zu denen Ansiedlungsplatz, mit Befreiung von der Zahlung jeder Zollgebühr oder anderer Gebühren für Vermögen, der Hausgeräte und der während der Reise notwendigen Vorräten werden bewilligt, ohne dass sie Waren oder andere zollpflichtige Produkte bringen dürfen.

Die Ansiedlung war ein komplexer und schwieriger Prozess und bedurfte die Überwindung von großen Hindernissen, erstens dem Widerstand der Häuptlingen, die das Weggehen der Einwohner von deren Domänen zulassen, dann Transport von den Herkunftsorten bis zu den Anwerbungszentren, die viele Male mehrere Hunderte Kilometer entfernt lagen, dann die Unsicherheit des Transportes, der mit Flößen oder am besten mit kleinen Schiffen erfolgte.

Das Jahr 1722 ist der Anfang der organisierten Ansiedlung des Banats, wo die ersten deutschen Bauernfamilien angesiedelt wurden, die im Unterschied zu denjenigen, die in den nachfolgenden Jahren angesiedelt wurden, auf den eigenen

Kosten verreist sind, ohne Hilfe von den Einkommen des öffentlichen Verwaltung zu erhalten, nur Transportkarren, um deren Güter zu bringen, die von den Eingeborenen innerhalb deren Arbeitspflichten seit dem Ausschiffungspunkt bis zum Ansiedlungspunkt gegeben wurden. Eine Feststellung können wir hier machen und das ist jene, dass großer Teil der deutschen Ansiedler, seit den ersten Ansiedlungsjahren auf einer existierenden Bevölkerung angesiedelt wurde, entweder vergrößerten sie die alten Orte, oder die existierenden Einwohner zu anderen Dörfern umgezogen wurden, und das wurde viele Male leicht übersehen. Die erneut errichteten Dörfer hatten 40-50 Häuser, die auf geschlagenem Boden mit einem oder zwei Zimmern gebaut wurden, mit Stroh oder Halm bedeckt, und sie hielten keine Ordnung im Platzieren der Gebäude oder in dem Bauen der Straßen ein. An der Spitze jeder Gemeinde befand sich ein Führer, der „Schulthess“ oder „Schulz“, der von der Bevölkerung für ein Jahr auf Vorschlag des Bezirksverwalters gewählt wurde. Er war gezwungen – zu bestimmten Tagen – von den Ansiedlern die Gebühren und den Zehnt zu sammeln, die er in die Kasse des Bezirkes einzahlte, und trug diese Steuern genau in einen Register ein. Seine Aufgabe war es dann verschiedene Missverständnisse aufzuklären, die zwischen den Ansiedlern auftreten konnten. Der Führer wurde von jedem Beitrag, von den Arbeitstagen und dem Zehnt während dieser Funktion befreit.

Die Kaiserliche Hofkanzlei – um die Zusammensetzung der Haushalte der Deutschen zu helfen – hat den Ansiedlern mit Geld geholfen, so dass sie Landwirtschaftsgeräte, Saatgut und Arbeitstiere einkaufen, dann hat sie ihnen kostenlos Arbeitsholz und Wärmestoff geschenkt und sie von den Steuern für 4 Jahre befreit.

Im Jahre 1733 begann die Umsetzung der Pläne des Gouverneurs Graf Florimund Mercy, der als Ziel die Begründung des Reisbaues hatte; für die Erzielung dieses Projektes werden erfahrene Landwirte und Handwerker gebracht, insbesondere Italiener.

Die Schwierigkeiten der Verwaltungsbehörden gelegentlich der schwäbischen Ansiedlungen bis 1740 wurden größtenteils unter der Herrschaft von Maria Theresia weggeschoben. Die kaiserlichen Erlasse haben entschieden, dass für jeden Ansiedler angesiedelt auf den Geländen der Verwaltung ein Haus gebaut wird, jeder Ansiedler kostenlos Feuer- und Bauholz erhält, die Bauer für 6 Jahre und die Industrielle für 10 Jahre von jeder Steuer befreit werden. Die Kaiserin begründet 1766 die so genannte „Ansiedlungsausschuss“ mit Sitz in Wien, der alle Anliegen über die Ansiedlung der Schwaben in Banat erledigen ist. Dessen Mitglieder sind insbesondere in den Regionen Köln, Ulm, Regensburg und Frankfurt gewandert, und warben neue Gruppen von Ansiedlern an. Ein zweiter Ausschuss mit Sitz in Temeschwar hat Banat in mehreren Regionen eingeteilt, jedes Mitglied sollte die Region betreuen, die ihm zugeteilt wurde, mit der Absicht, eine große Aufmerksamkeit der Entwicklung der Dörfer und dem Errichten von neuen Dörfern in Formen, die den Bedürfnissen der Ansiedler angemessen sind, zu geben. Unter Überwachung dieses Ausschusses entstanden die meisten deutschen Dörfer. Die kaiserlichen Anordnungen sahen bis in den kleinsten Einzelheiten vor, wie die Dörfer erbaut werden sollten, auf welche Böden gelegt werden sollten, wie die Häuser gemauert werden sollten, wo das Pfarrhaus, die Schule, das Rathaus erbaut werden sollten, wie viele Zimmer die Häuser haben sollten. Die neu errichteten Dörfer hatten im Allgemeinen 200 Haushalte, die Hauptstrasse hatten eine Breite von 18–20 Lachtern und die Nebenstrassen 6–8 Lachtern, und in jeder Strasse waren die Ansiedler gezwungen mehrere Quellen zu bauen. Jeder Ansiedler hatte die Aufgabe vor dem Haus mindestens 20 Pappel und 12 Maulbeeräume zu pflanzen, und in

den Gärten Fruchtbäume. Der kaiserliche Erlass vom 26. Juli 1766 ordnet an, dass jede neu errichtete Gemeinde Pfarrer und Lehrer hat, und für jede 4 Gemeinden einen Arzt benannt wird. Ackerland, Weide und Matte wurden den Ansiedlern gegeben, wieviel sie zusammen mit deren Familien arbeiten konnten.

Im Jahr 1763 startet in Banat die zweite Etappe der Regelungen, Theresianischen genannt, und die Verwaltung ernennt Knoll, der Verwalter des Landkreises Temeschwar, Laff der Aufseher des Landkreises Tschend, von Neumann von dem Salzlagerraum aus Lipova und der Verwaltungsberater Hildebrand diese Regelung solid zu organisieren, durch die Dutzende von neuen Dörfer gegründet werden und auch andere Dörfer mit Kolonisten bevölkert werden. Die Situation der Regelungen in Banat ändert sich radikal im Jahr 1765, als Joseph II auf dem österreichischen Thron ankommt. Der Exekutor der Josephinen Regelungen war der Verwaltungsberater Hildebrand. Drei Regelungssysteme wurden gebraucht für die Erteilung der Schwaben in Banat: a) das System des Anhangs; b) das System der Übertragungen und c) die Gründung der neuen Gemeinden. Das erste System wurde nur wenig angewendet, weil die Dörfer zu einem Maximum der Bevölkerung angekommen sind, im Verhältnis mit den Verfügbarkeiten ihres Lebens, so dass sie die Behausung der neuen Kolonisten auf ihrem Gebiet nicht mehr ermöglichen. Auch das Transfersystem war nicht gerade, denn die eingeborene Bevölkerung musste aus der Stelle der Vorfahren ausgeschlüpft werden und in anderen Orten umgezogen. Aber dieser Betrieb war mit anderen Belastungen verbunden, besonders mit großer Unzufriedenheit, eingebrochen mit diesen Gelegenheiten in den Seelen der Inländischen. Darum, bevorzugte Hildebrand das System neue Dörfer zu gründen.

Der Habsburgische Verwaltungsberater Hildebrand war ein energischer Organisator, der neue Gemeinde durch Kolonisierung gründete. Es wurde festgestellt, dass nur nach der Verbindung an der Regierung im Jahr 1764, als Joseph II Mitregent ernannt wurde, beziehungsweise verbunden an der Regierung, war die Kolonisation intensiver. In nur vier Jahren (1764-1767) wurden 21 Dörfer gegründet, aber das Jahr, in welchem die meisten Kolonisationen stattfanden, war 1771, als 12 Dörfer gegründet wurden. Zwischen 1765-1785 wurden 64 Ortschaften gegründet, mit ungefähr 50,000 Ansiedlern. 1768 wurde Clary de Altringen der Gouverneur der Provinz und leistet eine neue Verteilung der Zustände der Ansiedler, fortführend das Trocknen der Sümpfe um Ackerland zu erhalten, versichernd bessere Gesundheits- und Hygienekonditionen der Bevölkerung. Die Handlungen für Abwasserentsorgung und Trockenlegung wurden mit rumänischer Arbeitskraft geleistet, und weniger mit deutscher.

Der Nachkomme Hildebrands, Neumann, ein langsamerer Charakter, verwendete mehr das System der Kolonisation durch Übertragung. Er kalkulierte die notwendige Landfläche für jede Gemeinde, verpflichtend, dass die Dörfer den Überschuss ihres Landes auf die Hand der Ansiedler setzen sollten. Solche Überschüsse des Landes wurden von den so genannten "Waldbehausungen" der eingeborenen Bevölkerung genommen und den deutschen Kolonisten aufgegeben.

Die Politik des Kaisers Joseph II betreffs das Problem der deutschen Kolonisation in Banat, hatte einige genaue Ziele. Der Kaiser wollte zuerst die schwach bevölkerten, aber reichen und sauberen Regionen kolonisieren. So werden es erklärt die vielen während seiner Regierung gegründeten Siedlungen über die trocknere, gesunde und fertile Zone der Banater Hochebene. Um ein großes Impuls der Kolonisation in Banat zu geben, startete Joseph II eine Proklamation adressiert zu dem deutschen Element, um in diesem Land zu bleiben, versichernd den

Ansiedlern von religiösen Freiheit, Befreiung von Steuern und Gebühren auf 10-15 Jahre und Rückzahlung der Kosten, die sie hatten, als sie hier gekommen sind.

Die Neugekommenen erhielten ein Haus und Land zwischen 4-17 Hektaren, und die Landarbeiter erhielten auch eine Paare Ochsen oder Pferden, eine Kuh, ein Pflug und andere Hilfsmittel in Natur. Die Branchen waren steuerfrei für 5 Jahre, und um die für das Handwerk notwendigen Werkzeuge zu beschaffen, erhielten sie eine Hilfe von 50 fl. Das Ergebnis war, dass bis 1784 30,000 Kolonisten in Banat festgestellt sind, aufgestellt in 18 älteren Ortschaften, und in 14 neu gebauten Dörfern, unter die Regierung des Kaisers.

Die Kolonisation in Banat war eine große systematische Tätigkeit, geplant in Detail von der österreichischen Verwaltung. Dörfer, Städte und Straßen wurden auf Zeichenbrett gezeichnet, in einer Symmetrie, die die Kultur des Absolutismus in dieser Zeit reflektierte. Die in Banat gekommenen Kolonisten fanden hier ein sumpfiges und feindliches Land. In ersten Jahren haben sie sich mit Epidemien, Fieber und Hunger gegenübertraten.

Aber in zwei-drei Generationen, mit viel Bemühung, mit vielen Opfern und Hindernissen, hatten sie Erfolg. Die Banater Schwaben fanden die beste Charakterisierung für ihre Bemühung in der Sage "*Den Ersten der Tod, den Zweiten die Not, den Dritten das Brot*". Entscheidend für den Erfolg war das Trocknen der Sümpfe, die Entwässerung und das Abwasser der Flüsse, die viele Arme hatten. Das so gewonnene Land war sehr reich, rechtfertigend der Wohlstand der Provinz im 19. Jahrhundert. Banat war praktisch in den Getreidespeicher des österreichisch-ungarischen Reichs in der nächsten Zeit transformiert.

Die Forscher, die die habsburgischen Kolonisationen in Banat studierten, erfunden, dass die Zahl der deutschen Bevölkerung in Banat im 19. Jahrhundert wesentlich gewachsen ist, nicht wegen den neuen Kolonisationen, die wenig bedeutender waren, sondern wegen der natürlichen Sprung der deutschen Bevölkerung und der internen Migrationen, die zu der Verstärkung des deutschen Elements in den Dörfern mit gemischter Bevölkerung angefahren sind.

Es wurde auch festgestellt, dass die Zahl der Banater Deutschen beginnend mit dem Jahr 1890 abgenommen war, nach ihrer Auswanderung in Deutschland und USA, der größte Teil von denen ist nie wieder zurückgekommen. Es muss auch erinnert sein, dass bis im Jahr 1970 die Deutschen die größte Minderheit in Banat repräsentierten. Von allen in Banat gebrachten Kolonisten, trugen die Deutschen am meisten zur wirtschaftlichen Entwicklung der Provinz bei.

Nicolae Iorga, während sein Besuch in den schwäbischen Dörfern, schrieb: "*Die Schwaben haben gute, weiße Häuser, die sehr ähnlich zu einander sind... Ihre Dörfer und Messen ähneln sich nicht mit denen der Sachsen in Siebenbürgen, so wie diese zwei Arten von Deutschen sich seelisch nicht zu einander ähneln. Einige sind sehr alt hier, andere sehr neu; einige sind als Bürger gekommen, andere als vorbildliche Bauer. Einige sind Kaufmänner und Hürdenläufer, andere sind von dem Pflug gekommen. Der Sachse ist Lutheraner vor dreihundert Jahren, der Schwabe blieb Katholik*".

Așezări germane din Transilvania în grafică de secol XIX¹

Claudia M. BONȚA

Cuvinte cheie: populația germană, Ardeal, vedere, biserică, mănăstire, imagini.

Este indiscutabil aportul substanțial pe care populația germană a exercitat-o asupra dezvoltării spațiului transilvan. O probă elocventă în acest sens o constituie și amprenta germană asupra peisajului arhitectonic transilvănean. Până pe la mijlocul secolului al XIV-lea majoritatea orașelor din Transilvania erau predominant germane², datorită valului de coloniști veniți la chemarea regalității maghiare, spre a întări stăpânirea acesteia în zonă și a impulsiona dezvoltarea economică, oaspetii străini organizându-se preponderent în spații mai mici și mai ușor de apărare³. Chiar dacă în secolele XV-XVI maghiarii se vor impune în unele orașe în fața patriciatului săesc devenit minoritar⁴, aceste așezări și-au păstrat osatura urbană de bază și implicit influența germană primordială, structura specifică așezărilor germane și profilul arhitectural caracteristic pentru casele, anexele sau clădirile importante ale urbei. Este vorba în principal despre orașe structurate conform unor planuri radiarconcentrice, organizate în jurul unei piete rectangulare ce adăpostea biserică parohială dinspre care pornea spre toate direcțiile o rețea regulată de străzi, dar și despre așezări rurale organizate pe două fronturi continue de-a lungul unei străzi principale, așezări dominate de bisericiile plasate în centru, biserici ce erau adesea fortificate întrucât invazia mongolă din 1241 și devastările repetate ale spațiului transilvan au determinat populația să ia măsuri și să recurgă la fortificarea orașelor și satelor cu ziduri puternice, menite să asigure protecția locuitorilor și bunurilor acestora. Ingeniozitatea germană a lăsat în urmă un șir impresionant de fortificații urbane sau rurale care, dincolo de destinația pragmatică ce le-a emanat, impresionează prin estetismul lor aparte. Călătorii ce au străbătut teritoriul transilvan au remarcat originalitatea peisajului arhitectonic, iar în secolul al XIX-lea, la momentul la care turismul începea să devină un adevărat fenomen, apar și primele lucrări menite să prezinte publicului larg exotismul așezărilor din Transilvania. Între acestea, se remarcă lucrarea apărută la Darmstadt la mijlocul veacului al XIX-lea, *Ungaria și Transilvania în imagini*⁵ de Ludwig Rohbock⁶, realizată în colaborare cu J. Hunfalvy. Seria cuprindea desenele și

¹ Participarea a fost posibilă prin finanțarea oferită de Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU 89/1.5/S/61104.

² Ioan Aurel Pop, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541*, în *Istoria României. Transilvania*, vol. I, Ed. George Barițiu, Cluj-Napoca, p. 451-543; Ioan Aurel Pop, *Români și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 156-158.

³ Colonizarea de populație ce se ascunde sub termenul *hospites* nu se referă exclusiv la germani însă aceștia au fost cei mai mulți sau mai impunători, vezi Adrian Andrei Rusu, *Castelarea Carpatică*, Cluj-Napoca, 2005, p. 348.

⁴ I. A. Pop, *Voievodatul...*, p. 156-158.

⁵ *Ungaria și Transilvania în imagini* conținea informații despre Ungaria (volumul I, apărut în anul 1856 și volumul II, 1863), respectiv despre Transilvania (volumul III, 1864). Lucrarea a fost reeditată mai târziu.

⁶ Ludwig Rohbock (cca 1820-1880) pictor și desenator german, autor al unor desene și acuarele înfățișând vedute din bazinul Rin-ului, din Ungaria și Transilvania, surprinse în perioada dintre 1852-

acuarelele realizate după natură de Ludwig Rohbock de-a lungul periplului său prin Ungaria și Transilvania, imagini care surprind cu minuțiozitate topografică locurile, prezentând panorame urbane și rurale, însătoite de texte care descriau succint istoricul aşezărilor. Volumul al III-lea al lucrării, dedicat Transilvaniei, prezenta publicului larg un spațiu prea puțin cunoscut prin intermediul descrierilor și al desenelor multiple cu ajutorul unor gravuri realizate în oțel. Gravurile din volum au fost prezentate grupat, pe arii geografice gravitând în jurul unor importante centre urbane. Fiecare gravură⁷ are precizat în chenarul alb, sub imagine, numele desenatorului, editura, gravorul și dedesubt titlul scris cu majusculă în limba maghiară și în limba germană. Între aceste instantanee grafice am selectat din Colecția grafică aflată în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca câteva gravuri care prezintă aşezări germane din Transilvania⁸.

Itinerariul grafic are drept punct de pornire Sibiul, *Hermannstadt*, cea mai importantă aşezare germană din Transilvania, centru tradițional al germanismului transilvănean și în secolul al XXI-lea. Menționat în preajma invaziei tătare din 1241 drept *civitatem dictam Hermanni villam*⁹, Sibiul apare în documente din anul 1367 cu rangul de *civitas*¹⁰ și va cunoaște o perioadă de maximă înflorire în perioada de apogeu a influenței austriece asupra provinciei, din 1692 până în 1790, când orașul devine capitala Transilvaniei. Cele trei gravuri care descriu Sibiul din secolul al XIX-lea în lucrarea lui Rohbock gravitează în jurul reperelor spirituale ale aşezării, fiecare dintre imagini având drept nucleu Biserică: *Vedetă cu Biserică luterană din Sibiu*, *Biserică și mănăstirea Ursulinelor din Sibiu* și *Vedere din Sibiu*. Muzeul clujean are în patrimoniul două din aceste gravuri:

Vedere din Sibiu (*planșa 1*)¹¹. O panoramă a Sibiului desfășurată elegant sub turtele bisericilor care puntează ritmic spațiul. Imaginea surprinde cu abilitate atuurile zonei: arhitectura elegantă a orașului și natura spectaculoasă, cu ape, munți și păduri. La marginea orașului, pe spectaculosul fundal muntos se conturează o mică scenă de gen, ferm încadrată de copaci înfrunziți de pe malul Cibinului ale cărui ape sunt traversate de un atelaj tras de patru cai. Tânărul ce mână caii cu biciul ridicat, copilul păzind turma de vite care se adapă ori femeile ce spală rufe sunt detalii savuroase care descriu un moment oarecare al zilei.

Biserica și mănăstirea Ursulinelor din Sibiu (*planșa 2*)¹². Fosta biserică a călugărilor dominicani, transformată în biserică luterană iar în anul 1728 trecută în

1875. Colaborează mai ales cu editura G.G. Lange care imprimă și popularizează gravurile realizate după desenele sale, lucrări care conțin date topografice și istorice: *Berlinul și împrejurimile sale*, Darmstadt, 1854, în colaborare cu Ludwig Rellstab; *Regatul Saxonia, Thuringia și Anhalt*, Darmstadt, 1862; *Ungaria și Transilvania în imagini*, vol. I-III, Darmstadt, 1856-1864, în colaborare cu J. Hunfalvy.

⁷ Gravurile au dimensiunile standard de 25x16,6 cm.

⁸ Unele fragmente din descrierile gravurilor au fost preluate din lucrarea Claudia M. Bonța, *Ludwig Rohbock*, Cluj-Napoca, 2009.

⁹ *Annales Erphordenses*, 1242, în *Catalogus fontium historiae Hungariae*. I. Ed. F.A.Gombos, Budapestini, 1937, p. 127, apud. A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 353.

¹⁰ A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 354.

¹¹ Nagy-Szeben. *Hermannstadt. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de J. Richter*. Această gravură se găsește în dublu exemplar în colecțiile muzeului clujean, nr. inv. M 5708, respectiv M 5709.

¹² Nagy-Szeben, az orsolyaszűzek temploma és kolostora. *Hermannstadt kirche und kloster der ursuliner nonnen. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de gravat de J.M. Kolb și Knopfmacher*. Nr. inv. M 5710.

posesia ordinului religios al ursulinelor de zeloasa politică imperială de recatolicizare după intrarea Transilvaniei sub dominație austriacă, prezintă profilul composit al unui locaș construit inițial în stil gotic și refăcut radical în stil baroc în epoca ferventelor restaurări posttrinitariene. Recunoaștem rapid reminiscențele gotice în silueta exterioară a bisericii întărite cu contraforti. Alături de clădirea rectangulară a mănăstirii cu decor baroc și elemente eclectice¹³, biserică domină masiv arhitectura din jurul său, rivalizând cu bucla de vegetație descrisă pe două laturi ale imaginii. Veduta prezintă siluetele celor două clădiri emblematic din depărtare, dintr-un unghi izolat care permite construirea unei imagini ce marșează pe ideea de contrast, atât de dragă perioadei romantice: arhitectura pretențioasă și elegantă de centru prezentată în opoziție cu clădirile modeste de la periferie, cu garduri de lemn și ziduri în ruină. Precum majoritatea lucrărilor lui Rohbock, gravura este animată de prezența discretă a câtorva personaje, drumeți ce sosesc sau părăsesc grăbit orașul.

Împrejurimile Sibiului sunt atent explorate, cu popasuri în punctele de interes zonale:

Biserica din Cisnădioara (*planșa 3*).¹⁴ Fortificația datată la finele secolului al XIII-lea ori în primele decenii ale veacului următor a apărut după construirea bisericii cu hramul sfântul Mihail care era dăruită în anul 1223 mănăstirii Cârța¹⁵. O perspectivă îndepărtată a bisericii române construită pe înălțime la Cisnădioara, *Michelsberg* se constituie într-un prilej de atentă observație a vegetației din zonă ce pare că se înstăpânește asupra așezării de la poalele fortificației. Un copac golaș despică imaginea separând casele și biserică din Cisnădioara de vechea fortificație romană izolată pe platoul stâncos din vârful dealului. Prezența unui cerb în colțul stampei salvează peisajul de impresia dezolantă creată de omniprezenta vegetație.

Vedere cu pasul Turnu Roșu (*planșa 4*)¹⁶. Construcția defensivă ce supraveghează defileul Oltului la granița cu Țara Românească a fost construită în a doua jumătate a secolului XIV¹⁷. Imaginea așezării este observată de la înălțime, cu clădirile impozante, turnul și zidul ce flanchează poarta de trecere. Un atelaj tras de cai, trei personaje minuscule și două siluete schițate vag în timp ce se îndepărtează pe drum însuflareșc imaginea îndulcind fin solemnitatea peisajului.

Pasul Turnu Roșu și Lotrioara (*planșa 5*)¹⁸. Munții maiestuoși din defileul Oltului încadrează protector *Rother Thurmpass*. Înfățișarea tihnită a așezării de pe malul Lotrioarei este descrisă detaliat la ceas de seară printr-o serie de elemente banale precum ancadramentele ferestrelor, acoperișurile cu forme diferite, fumul alb ce iese din horn, bolovanii din albia pârâului, vitele care trec alene pe uliță spre casă sau călărețul care traversează țanțoș podul de piatră.

¹³ Adrian Andrei Rusu (coord.), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 2000, p. 234-235, 241.

¹⁴ *a kisdisznói templom erdélben. Michelsberg in Siebenbürgen. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de G. Hels.* Această gravură se găsește în triplu exemplar în colecțiile muzeului clujean, nr. inv. M 5713, M 5714, M 8873.

¹⁵ A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 511-512.

¹⁶ *A verestorony-szoros, nyugati vége. Der rothe-thurmpass, westliches ende. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de Rohbock, gravat de J. Falkner.* Nr. inv. M 5711.

¹⁷ Un turn este atestat la 1396 iar pe un plan de la începutul secolului XVIII apare un turn cu baza pătrată înconjurat de un zid în formă de potcoavă, prelungit în valea Oltului, vezi A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 540.

¹⁸ *A verestorony-szoros a lotrioara pataknál. Rother thurmpass am lotrioara-bach. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de A. Fesca.* Nr. inv. M 5712.

Al doilea punct major de interes îl reprezintă Brașovul, *Kronstadt*, cel mai mare centru urban din Transilvania, punct în care sașii și-au păstrat vreme îndelungată preponderența, prezent în colecțiile muzeale prin mai multe planșe dintre care am selectat trei.

Vedere asupra Brașovului (*planșa 6*)¹⁹. Desenul apare structurat pe trei planuri orizontale ce descriu cu migală cerul plin de nori, munții cu creste ascuțite și planul terestru, dominat de vegetație. Raportul dintre cetatea fortificată de pe înălțime²⁰ și orașul de la poalele ei este intermediat de silueta luminoasă a unei biserici. Studiu de peisaj mai degrabă, această perspectivă îndepărtată a Brașovului se concentrează asupra împrejurimilor orașului cu drumul noroios, mărginit de garduri, ce duce înspre așezarea copleșită de munții masivi din jur.

Vedere din partea de sud-vest a Brașovului (*planșa 7*)²¹. Imagine panoramică de la înălțime a Brașovului cu biserici și case, turnuri și ziduri într-o vedută ce impresionează prin migala cu care sunt observate așezările îndepărtate, situate aproape de linia orizontului. Orașul își desfășoară clădirile în limita vechilor fortificații, sub Turnul Alb ce străjuiește localitatea dominată de silueta Bisericii Negre. Două personaje străbat spațiul larg, un drumeț care coboară spre oraș și un altul care se odihnește la umbră, după urcușul greu. Poza degajată a celui din urmă înviorăează imaginea și stârnește zâmbetul.

Orașul vechi și cetatea din Brașov (*planșa 8*)²². Altstadt, orașul vechi, localizat sub cetatea Brașoviei de pe Tâmpa, a fost punctul central al așezării în care s-a localizat o reședință administrativă ținând de comitele secuilor²³. Imaginea șerpuiește de la înălțimea crestelor Carpaților spre Cetate, continuându-și parcursul spre biserică care veghează de la înălțime și apoi spre orașul vechi, cu o stradă frumos aliniată la poalele cetății în fața unui pârâu. Reproducerea plastică a caselor îngrijite, cu ferestre mari și porți înalte tipic săsești, a acoperișurilor străpunse de hornuri și lucarne este înviorată de prezența câtorva personaje, a cailor care se adapă la pârâul admirăți de un **pierde-vară ce lenevește la umbra copacilor inconjurat de copii**.

Punctele gravitând în jurul Brașovului prezintă vedute din Prejmer, *Tartlan* și Bod, *Brenndorf*.

Biserica din Prejmer (*planșa 9*)²⁴. Cetățile țărănești²⁵ *Bauerburg*, adevărate insule de apărare ce ofereau protecție comunităților sunt general considerate drept specifice populației germane²⁶. Dincolo de dezbatările tehnice, comunitățile săsești au stăpânit aceste construcții veacuri de-a rândul legându-și numele de fenomenul

¹⁹ Brassó a kápolnahegygyel. *Kronstadt, nordseite mit dem kapellenberge. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de J. Falkner.* Nr. inv. M 5716.

²⁰ La Brașov au existat două cetăți, cetatea Brasovia pe Tâmpa, la sud-estul orașului actual și cetatea din Sprenghi, vezi A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 506-507.

²¹ Brassó a délnyugati oldalról. *Kronstadt von der südwestlichen seite. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de J. Poppel.* Nr. inv. M 5718.

²² Brassó az óváros és vár. *Altstadt und festung kronstadt. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de J. Richter.* Această gravură se găsește în dublu exemplar în colecțiile muzeului clujean, nr. inv. M 5719 respectiv M 5720.

²³ A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 350-351.

²⁴ A prásmai templom erdélyben. *Kirche zu tartlan in siebenbürgen. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de A. Rottmann.* Această gravură se găsește în dublu exemplar în colecțiile muzeului clujean, nr. inv. M 5724, M 8874.

²⁵ Referitor la denumirea generică de *cetăți țărănești* vezi A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 254-258.

²⁶ Referitor la denumirea generică *cetăți săsești* vezi A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 401-412.

bisericilor fortificate țărănești. Una dintre cele mai bine păstrate dintre acestea se găsește în localitatea Prejmer, *Tartlan*. Veduta surprinde un grup de personaje angrenate în activități uzuale, desfășurare proiectată pe masiva incintă fortificată a bisericii care domină imaginea prin zidurile groase și bastioanele puternice. Gurile de foc fixate în ziduri, arcadele oarbe ale curtinelor, colonada elegantă sau poarta maiestuoasă conferă cetății o eleganță plastică ce reușește să eclipseze chiar și arhitectura deosebită a bisericii.

Biserica din Bod (*planșa 10*)²⁷. Interiorul fortificației, cu portalul nordic al bisericii construite la începutul secolului al XIX-lea, turnul și curtinele, este descris în prezența a trei personaje în straie populare. Câțiva bușteni depozitați în dezordine, tufișul înflorit și zidurile părăginate pe care a crescut neglijent vegetația descriu succint spațiul ce poartă urmele vizibile ale distrugerilor provocate de cutremurul din 1802 care a distrus biserica veche și mare parte din fortificația acesteia.

Un alt nucleu german de mare importanță se raportează la Sebeș, *Muhlbach*, întemeiat încă din secolul al XII-lea de sașii veniți la chemarea regalității ungare, primul oraș din spațiul transilvănean ce era complet apărat de o centură fortificată din zidarie²⁸.

Vedere din centrul Sebeșului (*planșa 11*)²⁹. Panoramă a pieței într-o zi de târg având drept fundal biserica emblematică a orașului, pretext arhitectonic pentru desfășurarea unei mici scene de gen surprinse parcă de un obiectiv fotografic. Detaliile minuscule alcătuiesc o imagine mustind de viață care ademenește privitorul în freamătușul târgului. Câteva stângăcii (proporțiile incorecte în cazul unor personaje) nu afectează până la urmă reușita ansamblului.

Vedere din Sebeș (*planșa 12*)³⁰. Vedere de ansamblu a orașului Sebeș observat de pe o colină din apropiere. Cuprins între fundalul muntos și pârcurile de copaci care împresoră orașul, Sebeșul este redat îngrijit, cu puzderia de clădiri și biserici între care se remarcă desigur semeața bisericii evanghelice. Concepția în secvențe orizontale succesive desenul nu păcătuiește prin linearitate excesivă mulțumită ingeniosului artificiu obținut prin vegetația arcuită din planul apropiat. În bucla formată de aceasta țăranul ce ară cu plugul tras de boi formează elementul de diversiune care sparge monotonia descriptivă.

Din arealul ce gravitează în jurul Sighișoarei, Colecția grafică a muzeului clujean se bucură de prezența a două gravuri dedicate aceleiași așezări, Albești, *Weisskirchen*.

Albești (*planșa 13*)³¹. Parcul din Albești se deschide spectaculos oferind priveliștea castelului elegant oglindit în luciul de apă al lacului străbătut lin de

²⁷ A botfalvai templom. Erdélyben. Befestigte kirche in brenndorf. Siebenbürgen. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de A. Rottmann. Nr. inv. M 8886.

²⁸ Sebeșul, una din cele mai importante cetăți ale Transilvaniei, este orașul la care se cunoaște cea mai veche autorizare expresă de ridicare a zidurilor de incintă acordată unui oraș din Transilvania, în anul 1387, vezi A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 352-353, 532.

²⁹ Szászváros fóplacz és templom. Mühlbach, markt und kirche. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de Joh. Poppel. Nr. inv. M 5702.

³⁰ Szász-Sebes. Mühlbach. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de F. Hablitschek. Nr. inv. M 5703.

³¹ A fejéregyházi kastély és park erdélyben. Weisskirchen schloss und park in siebenbürgen. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de L. Thümling. Nr. inv. M 8879.

câțeva lebede și o bărcuță. Două personaje minusculе reflectă scara la care a fost realizat desenul proiectat pe impozantul fundal muntos.

Biserica din Albești (*planșa 14*)³². Invită brusc în mijlocul vegetației abundente, biserică din Albești domină mica răspândire de drumuri străbătută de căruțe, trăsuri, cai, câini și oameni. Văzută dinspre apus, clădirea își etalează corul poligonal sprijinit de contraforți puternici, ferestrele cu ogive și turnul simplu, rectangular. Silueta suplă, elongată a bisericii și casele răsfirate, drumul larg și pata de vegetație creionează imaginea idilică a satului transilvănean.

Arealul nordic al Transilvaniei este reprezentat printr-o singulară imagine dedicată orașului **Sighetul Marmației** (*planșa 15*)³³. Centrul Maramureșului istoric, *Marmaroschsiget*, „insula” delimitată clar de râurile Tisa, Iza și Ronișoara se prezintă grupat, un spațiu dens din Depresiunea Maramureșului judicios compartimentat de turtele bisericilor ce ritmează spațiul urban. Sighetul pare a gravita în jurul bisericii romano-catolice Sfântul Carlo Borromeo, polul central al așezării. Munți, dealuri, ape și păduri cuprind orașul într-o priveliște de basm pigmentată cu o pereche în străie populare care pozează stângaci în plan apropiat.

Întregul lot de imagini prezentat se înscrie în seria vedeturilor arhitectonice combinate cu descrieri ale naturii, animate de prezența discretă a unor personaje în străie caracteristice, în ideea de a surprinde specificul locului. Cele două dimensiuni, minuție topografică și instantaneu cotidian, compun cu măiestrie imaginea de un autentic absolut al momentului surprins. Pe fundalul unei naturi grandioase, așezările se prezintă în interiorul unor decupaje standard realizate prin curbe de vegetație ce compun medalioane vii în jurul spațiului construit. Germanul Ludwig Rohbock își demonstrează măiestria alegând inspirat punctul de observație și unghiul de redare, construind cu un ochi format imagini care rezistă probei timpului. Dincolo de valoarea documentară, descrierile se constituie în imagini emblematicce care redau într-un mod spectaculos așezarea vizată. Peisajele explorează spațiul, descriu cu precizie topografică locurile, alcătuind cu minuțiozitatea unui miniaturist veritabile hărți în relief ale Transilvaniei care se constituie în *informație și invitație*³⁴ totodată. Prezentarea de față se dorește un modest omagiu adus căștigului cultural obținut de Transilvania prin colonizarea germană. Importanța de necontestat a influenței germane asupra peisajului arhitectural transilvănean reprezintă doar unul dintre argumentele cele mai vizibile în sprijinul acestei afirmații. Colonizările germane au constituit un factor activ de urbanizare a spațiului Transilvaniei, iar influența benefică a acestor centre s-a răsfrânt asupra unor spații întinse, depășind granițele *Siebenburgen*-ului. Chiar dacă germanii nu au fost întotdeauna constructorii atestați³⁵ nu le poate fi contestat meritul de a fi fost depozitarii conștiințoși ai acestor construcții, cei care le-au păstrat, conservat și transmis posterității care le-a aplicat eticheta de ctitorii săsești, omagiind astfel preluarea de către colectivitatea săsească care le va detine și întregi arhitectonic. Uriașul efort depus de coloniști este vizibil peste ani în tradițiile culturale vii și în amprenta germană solidă, inconfundabilă, care a marcat comunitatea istorică a regiunii.

³² A fejéregyházi templom erdélyben. Kirche zu weisskirchen in siebenbürgen. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de F. Foltz. Nr. inv. M 8883.

³³ Mármaros-Sziget. Gravură multiplicată de G.G. Lange în Darmstadt, după un desen de L. Rohbock, gravat de G. Hets. Nr. inv. M 8888.

³⁴ Malcolm Andrews, *Landscape and Western art*, Oxford, 1999, p. 77.

³⁵ Asupra acestui subiect vezi A. A. Rusu, *Castelarea...*, p. 401-412.

Bibliografie:

- Malcolm Andrews, *Landscape and Western art*, Oxford, 1999.
Claudia M. Bonță, *Ludwig Rohbock*, Cluj-Napoca, 2009.
Ioan Aurel Pop, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541*, în *Istoria României. Transylvania*, vol. I, Ed. George Barițiu, Cluj-Napoca.
Ioan Aurel Pop, *Români și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996.
Ludwig Rohbock, J. Hunfalvy, *Magyarország és Erdély eredeti képeket*.
Történelmi és helyirati szöveggel, vol. I-III, Darmstadt, 1856-1864.
Adrian Andrei Rusu, *Castelarea Carpatică*, Cluj-Napoca, 2005.

**Siebenbürgisch-Deutsche Siedlungen in Grafiken des 19. Jahrhunderts
Zusammenfassung**

Das Thema unserer Arbeit ist der wesentliche Beitrag der deutschsprachigen Bevölkerung Siebenbürgens zur Entwicklung dieses Gebietes, vor allem in architektonischer Hinsicht. Der deutsche Erfindergeist hinterließ eine bedeutende Anzahl von städtischen und ländlichen Befestigungen, die über ihre praktische Funktion auch durch ihre besondere Schönheit sehr faszinierend sind. Die architektonische Landschaft Siebenbürgens wurde wegen ihrer Einzigartigkeit von den Durchreisenden sehr geschätzt. Am Ende des 19. Jahrhunderts, als der Tourismus zu einem wirklichen Phänomen wurde, erscheinen solche Werke (Schreiben), die die Exotik der siebenbürgischen Siedlungen darstellen. Besonders erwähnenswert unter ihnen ist das Werk von Ludwig Rohbock mit dem Titel: *Magyarország és Erdély eredeti képeket (Ungarn und Siebenbürgen in Originalbildern)*, veröffentlicht in Darmstadt, in der Mitte des 19. Jahrhunderts, die Texte wurden von János Hunfalvy geschrieben. Diese Serie von Zeichnungen und Aquarellen – die städtischen und ländlichen Landschaften mit topografischen Genauigkeiten darstellen – wurde von Ludwig Rohbock, während seiner Reisen in Ungarn und Siebenbürgen gefertigt. Die Zeichnungen wurden mit Begleittexten versehen, die eine kurze Geschichte und die bedeutenden Sehenswürdigkeiten der betreffenden Städte und Dörfer enthalten.

In unserer Arbeit wählten wir solche Rohbock-Zeichnungen aus, die auch im Besitz des Nationalen Historischen Museums Siebenbürgens gefunden werden können. Diese stellen solche deutsche Siedlungen oder solche architektonische Meisterwerke dar, die unter deutschem Einfluss entstanden sind: in Hermannstadt, Kronstadt, Mühlbach, Michelsberg usw.

Vedere din Sibiu (*planșa 1*)

H.5710
Biserica și mănăstirea Ursulinelor din Sibiu (planșa 2)

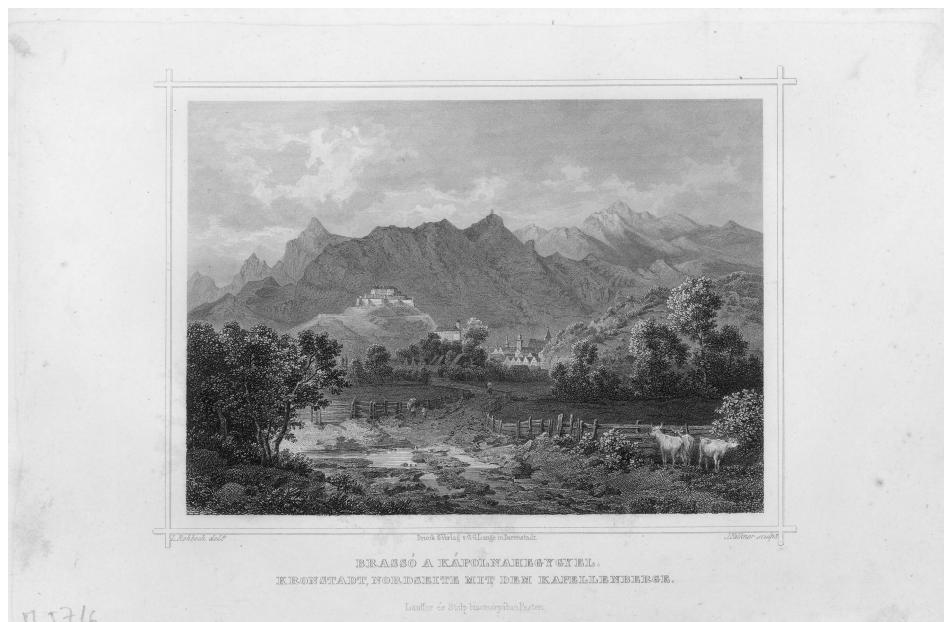
H.5713
Biserica din Cisnădioara (planșa 3)

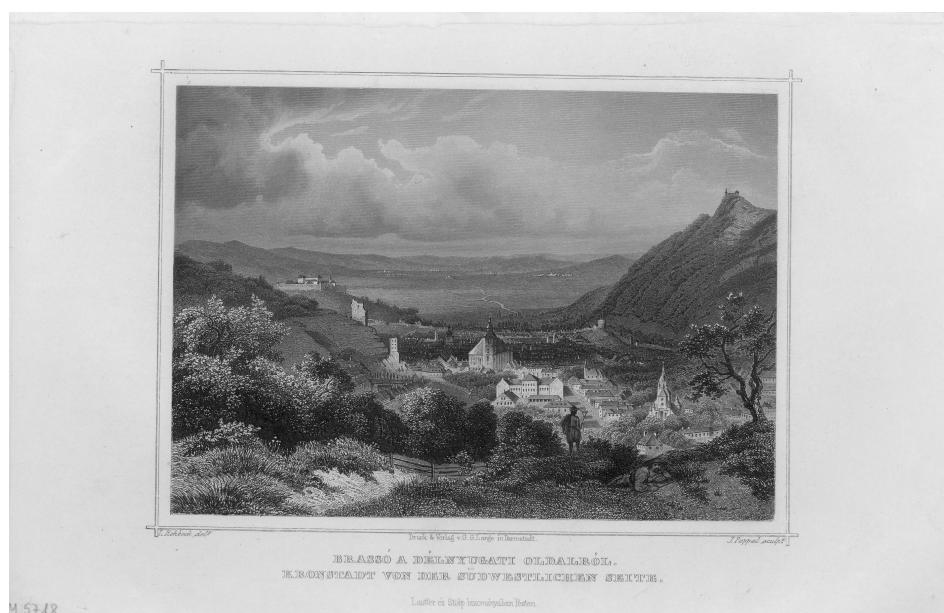
Vedere cu pasul Turnu Roșu (*planșă 4*)

Pasul Turnu Roșu și Lotrioara (*planșă 5*)

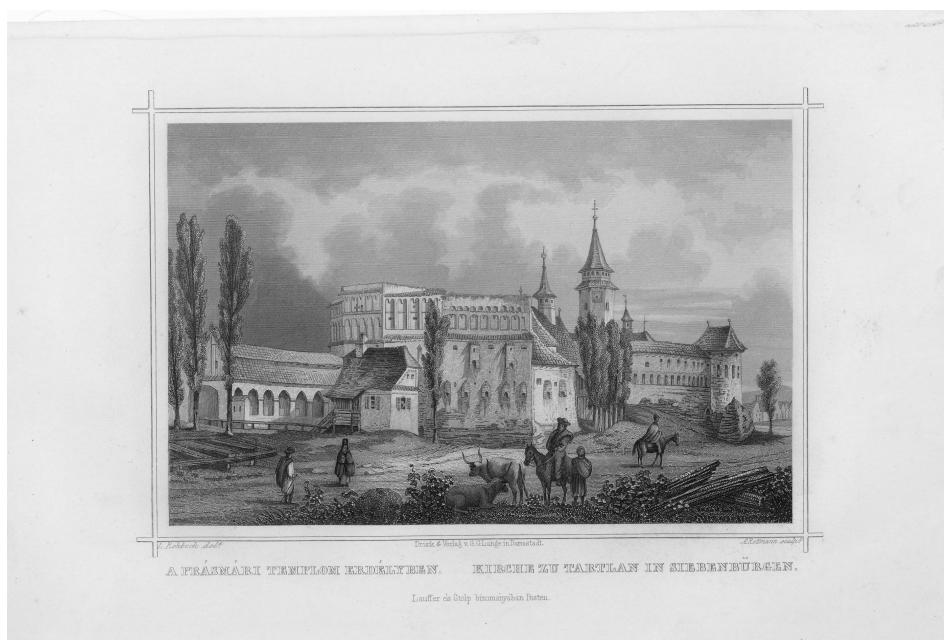
Vedere asupra Brașovului (planșa 6)

Vedere din partea de sud-vest a Brașovului (planșa 7)

Orașul vechi și cetatea din Brașov (planșa 8)

Biserica din Prejmer (planșa 9)

L. Borboc del.

Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt.

A. Rottmann sculp^t

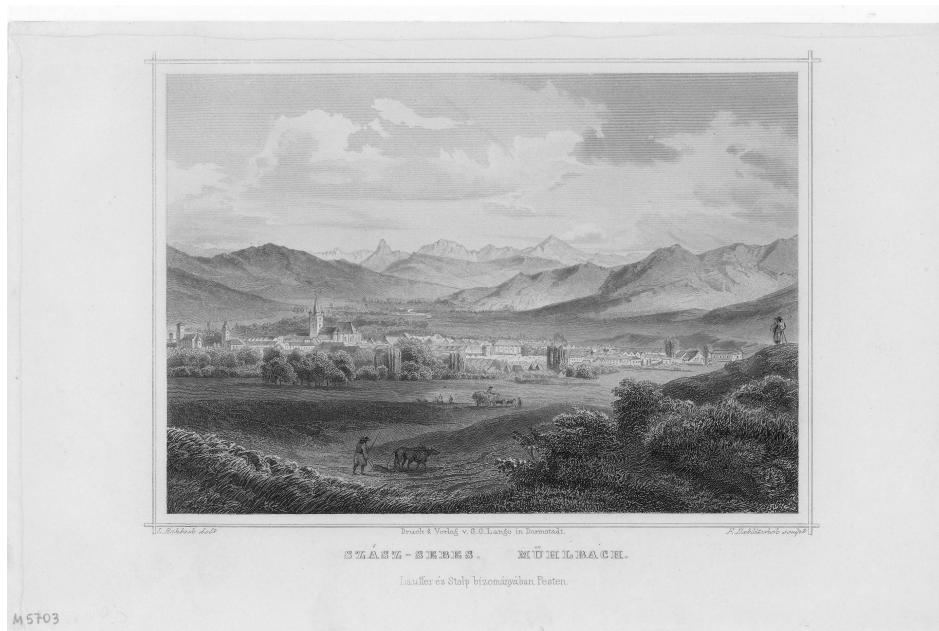
A BOTFAVAI TEMPILOM. ERDÉLYBEN.
BIEFESTIGTE KIRCHE IN BRENNENDORF. SIEBENBÜRGEN.

Laudier és Stolp bizományában Pesten.

Biserica din Bod (*planșa 10*)

Vedere din centrul Sebeșului (planșa 11)

Vedere din Sebeș (planșa 12)

Albești (planșa 13)

Biserica din Albești (planșa 14)

Sighetul Marmației (*planșa 15*)